

اؤن سوؤز

تریبون؛ یک گام به پیش

رازهای دیگر (شعر)

کثرت قومی و هویت ملی ایرانیان

ویژگیهای ساختاری و کاربردی زبان ترکی آذربایجانی

"ذیل شعورو" و "ذیل"

حل مسئله ملی از کدامین راه؟

گزارش از اجلاس موسس "کنگره جهانی آذربایجانی ها

غربت آخشامی (شعر)

لوس آنجلس ده کی کنگرس ایله باغلی ملاحظه لر

لوس آنجلس ده نه باش وئردی

بیانیه نهضت آزادی ایران

خاطرات آذربایجانی ها

انلیمین اوجاغیندا (شعر)

فروش موشکهای اسکاد به ارمنستان

اورهک آغیری سی ایله

نقد کتاب

تاریخچه عاشق های آذربایجان

پاسخ به نامه ها

تشکیلات و تشکیلاتانما مسئله لری

تریبون

چوخ مدنیت لی جمعیتین مسئله لرینی آراشدیران درگی

نشریه بررسی مسائل جامعه چندفرهنگی

تريبون

چوخ مدنيت لى جمعيت ين مسئله لريني آراشديران درگى
نشریه بررسی مسائل جامعه چند فرهنگى

۲-نجى سايى، ۱۹۹۷ يابى

دفتر دوم، تابستان ۱۹۹۷

ISSN 1402-568X

TRİBUN

Çox mədəniyyətli cəmiyyətin
məsələlərini araşdıran dərgi
2- ci sayı, 1997 Yay

تریبون

نشریه بررسی مسائل جامعه چندفرهنگی
دفتر دوم تابستان ۱۹۹۷

Redaktorlar:

Əlirza Ərdəbili
Yunis Şameli

دیپیران تحریریہ:
علی رضا اردبیلی
یونس شاملی

POST ADRESİ:

آدرس پستی :

TRİBUN
BOX 7168
S - 170 07 Solna
SWEDEN

e- mail daress:

آدرس پست الکترونیکی:

az@swipnet.se

Fax:

046-(0)70-711 47 38

فاکس:

Hesab nömrəsi:

حساب بانکی برای واریز:

İsveçdən:

از داخل سوئد

TRİBUN

Postgiro

431 84 03 - 5

Xaricdən:

از خارج سوئد:

TRİBUN

SWIFT-Adress

Konto nr: 431 84 03 - 5

PGSI SESS

Postgiro Bank AB

S- 105 06 Stockholm Sweden

۵	علی رضا اردبیلی	اؤن سۆز
۷	یونس شاملی	تریبون؛ یک گام به پیش
۱۰	مفتون امینی	رازهای دیگر (شعر)
۱۱	دکتر ضیاء صدر	کثرت قومی و هویت ملی ایرانیان
۶۳	دکتر م.ع. فرزانه	نگاهی به ویژگیهای زبان آذربایجانی
۷۴	علی رضا اردبیلی	«دیل شعورو» و «دیل»
۷۹	یونس شاملی	حل مسئله ملی از کدامین راه؟
۹۲	تریبون	گزارش از کنگره جهانی آذربایجانی‌ها
۱۰۴	اسماعیل جمیلی	غربت آخشامی (شعر)
۱۰۵	علی رضا اردبیلی	کنگره‌نشین یارانماسی ایله باغلی ملاحظه‌لر
۱۱۰	آینا قازنتی	لوس آتجلس‌ده نه باش وئردی؟
۱۱۶	پروفسور حمید نطقی	انلیم‌ین اوجاغیندا (شعر)
۱۱۷	نهضت آزادی	بیانیه نهضت آزادی ایران
۱۲۹	دکتر حسن جوادی	خاطرات آذربایجانی‌ها
۱۴۹	یونس شاملی	نقد کتاب (ماندگاری یا مرگ زبان مادری)
۱۵۵	دکتر ضیاء صدر	تاریخچه عاشق‌های آذربایجان
۱۵۷	والاستریت ژونال	فروش موشکهای اسکاد به ارمنستان
۱۶۱	نعمت رحمتی	اورهک آغیری سی ایله
۱۶۵	تریبون	پاسخ به نامه‌ها:
		- مسئله ملی واقعیت یا خیال
		- آذربایجان تورکجه‌سی ایراندا رسمی بیر دیل اولمالی دیر
		- تریبون‌ون دوامی
		- ما را تاریخمان بس است!
۱۷۳	علی رضا اردبیلی	تشکیلات و تشکیلاتلارنا مسئله‌لری
		تریبون آبونه اندیر...

خلقه آغزین سرینی هر دم قلیر اظهار سوؤز
بونه سردیر کیم اولیر هر لحظه یو خدان وار سوؤز
آرتیران سوؤز قدرینی صدق ایله قدرین آرتیرار
کیم نه مقدار اولسا اهلین ائیلراول مقدار سوؤز
محمد فضولی

آدرس های پخش

YAYIN ADRESLƏRİ

JAHAN BOOK CO.
5516 westbard Ave.
Bethesda, MD 20816
USA

Tribun
BOX 7168
170 07 Solna
SWEDEN

Tel. (301) 657 - 1412
Fax (301) 654 - 1330
E-mail Jahan@nicom.com

Fax: 046-(0)70-711 47 38

اؤن سۆز

Ön söz

علی رضا اردبیلی

قدیم شرقین قدیم مدینتی نین بؤیوک لوک گونلریندهن چوخ کئچیر. شرق اؤلری نین خصوصی کتابخانالاریندا غربین شهر کتابخانالاریندان چوخ کتاب وار ایدی. تورک «قازان» خانلیقی ۱۵۵۳.ده روس اشغالینا آئندی. آما هله ۱۰۰ ایل اشغالدان سونرا قازان دا چاپ اولان کتاب لارین سایبی بوتون روسیه ده اولدوغوندان چوخ ایدی. آما حیف کی بوگون بئله دئیل دیر. شرق و خصوصی ایله اسلام عالمی و اونلارین ایچینده بوگونکو ایران کتاب و مطبوعات باخیمیندان چوخ آجیناجاقلی دوروم دا دیرلار. خارجه یاشایان اساساً جنوب منشالی آذربایجان مهاجرلری ده بو عمومی ضعفی اؤزویله داشیماق دا دیر. بئله کی ۶۰ میلیون ایران اهالی سی اوچون کتاب ۳۰۰۰ تیراژدا چاپ اولور. اصلینده چاپ هزینه لری نین آز تیراژلا آشاغی دوشمه سی اوچون بو رقم ۳ مین ده دایانیر. یوخسا ساتیلان کتاب لارین سایبی چوخ حالدا بو رقم ده ن آز اولور. خارجه مادی امکاتی و واختی اولان لاردا بوندان یاخشی بیر دورومدا دئیرلر. خارجه یاشایان نچمه میلیون ایرانلی لار اوچون کتاب و مطبوعاتین ساتیش تیراژی صفر (۱) ایله بیر ایکی یوز آراسیندا اولور. آجیناجاقلی اولسادا حقیقت دیر.

ایندی بو خوشا گلمز منظره نی نظره آساق تریبون ون ا.نجی سایبی سی نین نشر اولماسی نی و اونون قارشى لانماسی نی تام بیر موقییت آدلاندیرماق اولار. هئچ کسین حاقیندا بیر ایلکین معلوماتی اولمایان و هئچ بیر بؤیوک یا کیچیک تشکیلات طرفیندهن حمایه یا تبلیغ اولمایان تریبون گؤزله نیلمز بیر سویه ده سرعتله یاییلیب و اوخوندو و هر نه ده ن مهم اوخوجولارین رغبتی نی قازاندی. اوخوجولارین ان بؤیوک سوالی بیر داها بو ایشین تایی نی باجارجاق سیز؟ ایدی، چوخ لاری قورخوردیلار کی بلکه اوزون زامان چالیشب حاضرلایمیش بیر ایشی ایکینجی دؤنه تکرارلاماق ممکن اولسادا سویه سیز اولاجاق. تریبون یاییلماسیندان بیر آز سونرا مکتوب، الکترون پست و سایر یول لارلا بیزیلمه کتاکت لار باشلامدی. هله ده دوامی اولان بو مکتوب و تماس آخینی بیزی باشلامیش ایشین جدی دوام اندیرمه سی کیمی بوینوموزدا اولان یوکو داهادا آغیرلاشدیردی. سیزلرده ن ایلیزه چاتان هر مکتوب بیزی ایشین بو ایللکین چاغیندا فرح لندیرمه یه بیلمز ایدی. خصوصی ایله سیزین گؤرونموش ایشین مضمون ونا توخونوب اونلاری اؤز باخیم لاریزدان آتالیز و تنقید اتمک و بیزه گله جک اوچون حیاتی اولان فکرلری

چاتدیرمائیز تریبون ون داواملی نشر اولماسینا بؤوک کمک اولایلر.

کئچن آیلار بیزیم اوچون هر جهت ده ن هیجان لارلا دولو اولموش دور. بو مدت عرضینده ییز اوزون زمان لار استکهلم دا و ایسوج ده اوز آرمیزدا اولان فکدرلی استرالیا، آمریکا و آروپا اؤلکه لرینده یاشایان سویداش لاریمیزین دقتینه چاتدیردیق. هئچ تائیمادیغیز، کئچدیک لری یول لاردان و بوگونکی فکدرلینده ن خبریمیز اولمایان انسان لارلا بیرده ن بیره فکرمبادلہ سینہ گیرمک و بو مبادلہ ده بیر کتاب سؤزلہ باشلایان طرف اولماق اولده بیزه چوخ چتین گلیردی. آما یایلان درگی نین سایندان چوخ مکتوب، الکترون پست و سایر واسطه لرله توتولان تماس لاردان معلوم اولدو کی بیزیم قورخو یترسیز ایمیش. دئمہ تریبون کیمی بیر ارگان یین نشری بیزده ن علاوه ده درددرلی بیر اولان سویداش لاریمیزین چوخونون آرزوسو ایمیش. بیر نئچه شعارین تکراری ایله نئچه ایل لر مشغول اولماق و خالق یمیزین تاریخی کئچمیش ینی و بوگونکو رئال لیق لارینی دانماق یا اولدوغو کیمی گؤره بیلمه مک و ائله اونا گؤره ده اوز خالق یمیزلا دیل تاہا بیلمه مک کیمی آجی واقعت لر دئمہ هامی نی دوشوندوروموش.

نتیجه ده تریبون ون ایلک سایبی سی خارج ده کی فارس دیلی درگی لرین هامی سیندان چوخ بیر سایبی دا چاپ اولماسینا باخمایاراق سرعتله ساتیلیب قورتاردی و بیز بو سایبی نین تیراژی نین ۲ قات آرتیریلماسی قرارینا گئیردی. باشقا طرفده ن قلم اهلی نین بو ایشی به یه نیب اونا خیر دعا و شرب و تریبون ایله امک داش لیق ائتمه لرینہ سؤز و نرمله لری بیزی قانع ائتدی کی اگر سایر مسئله لر حل اولورسا اوندان تریبون ایلدہ ۲ سایبی یترینہ ۱۲ سایبی دا چیخا بیلیر. بیز بو امکانی جدیت له آراشدیرریق و گلہ جه یه چوخ خوش بین لیک له باخیریق. بو یولدا بیزیم افکتیو و اوجوز بیر داغیتماق (توزیع) شبکه سی یارادماق دا سیز عزیزلرین یاردیم لارینا احتیاج یمیز چوخ بؤوک دیر. بیزیم مناسب یابین شبکه سی اولان استکهلم دا ۱۶۰ نسخه تریبون یایدیغیمیز حالدا برلین، پاریس، کؤلن، واشنگتن، لوس آنجلس، لندن، سیدنی، ونکوور، تورنتو و بونلار کیمی آذربایجانلی لارین گئیش حضوری اولان مهم شهرلرده یایلان تریبون ون سایبی ۱۰ اطراف یندا اولموش دور. بونا گؤره بوگون ایش یمیزین گلہ جک انکشافی یولوندا بیر پارا مهم شهرلرده تریبون ون «اٹلچی» لری کیمی اونون یایماسیندا بیزه یاردیم ائده بیلن دوست لارا احتیاج یمیز وار. استکهلم دا ۱۶۰ نسخه تریبون ون ساتیلماسی ۶ «اٹلچی» نین کؤمه بی ایله ممکن اولموش دور. باشقا بؤوک شهرلرده ده بیز نئچه همکارین گوجو ایله افکتیو و گئیش بیر داغیتماق شبکه سی یارادا بیله ریک. بونون اوچون او دوست لاردان کی ۸، ۱۶ یا باشقا سایبی دا تریبون اؤز درنک لری یا تائیش لاری نین آراسیندا یایایلرلر خواهش ائدیریک کی بیزیمله تماس توتسونلار.

تریبون؛ یک گام به پیش

یونس شاملی

انتشار اولین شماره تریبون در واقع قدمی در راستای شکستن طلسمی بود که جنبش تحول طلب و دگرگون ساز ایران در طی سالهای قبل و بعد از انقلاب ۵۷ در چنبره آن گرفتار بود. شاید به همین خاطر بود که انتشار تریبون، نشریه ای که به بحث و بررسی حول مسایل ایران چندفرهنگی می پرداخت واکنشهای کاملاً متضادی را از سوی عناصر و جریانات مختلف در جنبش سیاسی برانگیخت. واکنش عناصر و جریانات واقعاً دمکراتیک در قبال انتشار تریبون مثبت و سخت تشویق کننده بود. اما عکس العمل جریانات ظاهراً دمکراتیک در بعضی موارد هیستریک و در اغلب موارد با سکوت مطلق همراه بود. این هردو واکنش خود نشان از آن دارد که تیر انگیزه انتشار تریبون به هدف اثبات کرده است.

علام و نشانه هایی که ما را تا درجه معینی به موفقیت کارمان حتی بعد از انتشار اولین شماره تریبون قانع کرده به قرار زیر است:

- ۱- استقبال بسیار مثبت هموطنان (چه بصورت انفرادی و چه مشکل).
- ۲- دو برابر شدن تیراژ تریبون در شماره دوم آن. این در حالیست که ما، بعلمت کمبودهای مالی، هنوز موفق نشده ایم یک شبکه توزیعی نسبتاً مناسب را برای نشریه فراهم آورده و آن را در دسترس تمامی هموطنان قرار دهیم.
- ۳- انعکاس نسبتاً وسیع تریبون در مطبوعات و رسانه های جمعی و رادیوهای مختلف. این در حالی بود که ما اولین شماره تریبون را بدون کوچکترین اقدام تبلیغی منتشر کردیم.
- ۴- واکنش مثبت شخصیتها و نویسندگان و محققین مستقل و همکاری قلمی آنان با تریبون یکی دیگر از علام موفقیت و صحت انگیزه انتشار این نشریه است.
- ۵- تعداد زیاد نامه ها، تماس ها، سفارش خرید تریبون، مطالب و مقالات رسیده، نشانه دیگر استقبال مردم از نشریه ای است که به یکی از مبرم ترین مسائل ایران (جامعه چندفرهنگی) می پردازد.

روشن است که ما موفقیت تریبون را بایستی در فاکتورهای مختلفی جستجو کنیم. زبان های مورد استفاده در نشریه (ترکی و فارسی) یکی از دلایل موفقیت نشریه خواهد بود. همچنان که آگاهان مطلعند، این دو زبان، زبان رسمی هزاره اخیر

تریبون

ایران (غیر از دوره پهلوی‌ها و جمهوری اسلامی) بوده‌است. در عین حال ترک‌زبانان و فارس‌زبانان ایرانی اکثریت قریب به اتفاق مردم ایران را تشکیل می‌دهند. لذا تعداد کسانی که می‌توانند از مطالب این نشریه استفاده نمایند از هر نشریه، یک زبانی، دیگر ایرانی بیشتر است. طبیعتاً انتظار نداریم این دربرگیری خود را در شماره‌های اول تریبون نشان دهد. اما مطمئینیم که دو زبانه بودن تریبون در استمرار کارمان به وسعت خوانندگان آن خواهد افزود.

تنها ویژگی تریبون دربرگیری و وسعت زبانهای مورد استفاده در آن نیست. بلکه موضوع بررسی نشریه یعنی «مسائل جامعه چندفرهنگی ایران» نیز یکی از مسائلی است که تنها به ترک‌زبانان و فارس‌زبانان ایرانی تعلق ندارد. بلکه موضوع و مسئله تمامی هموطنان ایرانی از ترک، فارس، کرد، بلوچ و... است. لذا دربرگیری موضوعی تریبون نیز یکی دیگر از علل موفقیت این نشریه بشمار می‌رود.

ویژگی دیگری که چشم‌انداز تریبون را قرین موفقیت خواهد کرد درک مترقیانه از ساختار فرهنگی و نقش آن در برنامه‌های سیاسی و آتی ایران، است. شاید این ضرورت به علت مسمومیت ذهنی بخشی از روشنفکران ایرانی در دوره سلطنت پهلوی بخوبی درک نشود. اما ما مطمئن هستیم که برای جانداختن یک درک دمکراتیک و مترقیانه از مسئله «چندفرهنگی در جامعه ایران» و اینکه این مسئله تا چه حد برای ملک و ملت ایران مفید و پیشبرنده است، با مشکلات زیادی مواجه نخواهیم بود. چرا که انگیزه و انرژی ما از صداقت و ایمانمان به انسانیت انسان برمی‌خیزد و لذا فکر می‌کنیم چیزی که از دل برخیزد به دل خواهد نشست.

در آستانه انتشار دومین شماره تریبون ما بیش از پیش به ضرورت عملی که در پی انجام آن هستیم آگاهتر شدیم. استقبال از تریبون برای هر هموطنی، در واقع، چیزی جز استقبال از ضرورت ایجاد تحول در عرصه فرهنگی ایران به مثابه یک کشور چندفرهنگی نیست. این بیش از هر چیزی ما را به کاری که دست‌اندرکارش هستیم دلگرم میکند. در اولین شماره تریبون نیز یادآور شدیم که اقدام به موقع و درک ضرورت حل مسائل کشور، که مسئله ملی و جامعه چندفرهنگی یکی از مبرم‌ترین مسایل آن بشمار میرود، از صدمات و ناهنجاری‌های احتمالی در آینده ممانعت به عمل آورده و کشور را در راستای نیاز اساسی‌تر کشور، یعنی رشد و توسعه اقتصادی سمت و سو میدهد. بنابراین ما نوسدارو بعد از مرگ سهراب را برای مردم و کشور ایران روا نمیدانیم.

از هدفمندی و انگیزه انتشار تریبون می‌توان پی برد که این نشریه در خدمت

کشایش سیاسی، فرهنگی و اقتصادی ایران است. اما مسئولیت تریبون بحث و بررسی حول جامعه چندفرهنگی ایران می‌باشد. و از همین روست که در این شماره تغییر کوچکی نیز در تیترو توضیحی نشریه به چشم می‌خورد.

علاقمندی قلبی وجود دارد که نظرات، مقالات و مطالب هموطنان، بویژه هموطنان کرد و بلوچ و... در ارتباط با جامعه چندفرهنگی ایران، در تریبون منعکس شود.

همچنانکه مطلعید چندی پیش «کنگره جهانی آذربایجانیها» در لوس آنجلس آمریکا برگزار شد. ما در این شماره تریبون دو گزارش مختلف (گزارش تریبون و گزارش خبرنگار مجله آینه در جمهوری آذربایجان) از این کنگره را منعکس کرده و مقاله آقای دکتر ضیاء صدر، که به عنوان اولین رئیس «کنگره جهانی آذربایجانیها» انتخاب شده‌اند، را نیز تحت عنوان «هویت قومی و هویت ملی ایرانیان» که یک بررسی نسبتاً جامع از مسئله ملی و قومی در ایران است نیز منعکس کرده‌ایم. آقای دکتر ضیاء صدر در این نوشته، علی‌رغم نظرات بخشی از روشنفکران کنج اندیش ایرانی، ضمن بررسی مسئله قومی و هویت ملی در ایران، یک تعریف جامع، مدرن و مترقی از هویت ملی ایرانیان ارائه داده است.

از این شماره تریبون این امکان فراهم شده است که یک شماره فاکس در اختیار علاقمندان، نویسندگان و خوانندگان تریبون قرار گیرد تا آنها بتوانند در اسرع وقت با ما تماس گرفته و یا نامه‌ها و نوشته‌های خود را برایمان فاکس کنند.

مفتون امینی

پس از خواندن "رازهای سرزمین من"*

رازهای دیگر

همشهری قصه‌نویس من

ای آشنا

از "رازهای سرزمین من" این را نیز بنویس

که در زبان مادری ما

اگر چه برای هر گلی، و هر مرغی، نامی است

- و گاه چند نام-

ولی در مدرسه‌های ما، لب از لب نگشودند

که "فاخته" کدام است

و "سوسن" کدام؟

و با چه طعنه‌ای آموزگاران* به ما گفتند

که در هزار آوایی بلبل، همه مرغان خوش‌آوا نهفته‌اند

چنانکه در زیبایی گل سرخ، همه گلها...!

اما "پدر" که شبها، گوش خسته‌ای داشت

گذاشته‌بود، که دعا به هر زبانی خوانده‌شود، حتی به زبان سکوت

و این راز همه سرزمین ماست...

* «رازهای سرزمین من» عنوان رمان دوچللی دکتر رضا پراهنی، فارسی نویس برجسته آذربایجانی است.

کثرت قومی و هویت ملی

ایرانیان

دکتر سید ضیاءالدین صدراالاشرفی

این مقاله برای اولین بار بصورت سخنرانی در دانشگاه American University واشنگتن ارائه شده است. (کنفرانس ایران سال ۲۰۰۰، انجمن پژوهشگران ایران، مهرماه ۱۳۷۹) استاد صدراالاشرفی پیش از چاپ مقاله در تریبون از طریق یک بازبینی عمومی پاره‌ای اصلاحات جزئی در آن را ضروری دانسته و رنج این کار را متقبل شدند. سعی بر آن بود که مقاله با ظرافت‌های لازم در ارائه مکتوب مطالب منطبق شود. مطالب ضمیمه این مقاله به علت کمبود جا، در شماره آتی بطور مستقل تقدیم خوانندگان خواهد شد.

تریبون

این مقاله را به همسرم خانم العاس تقدیم می‌دارم
که حُسن آن از لطف اوست.

www.iran-archive.com

تیتو مطالب این مقاله:

... مقدمه

۱- تعریف مقوله های اجتماعی مقاله

۱-۱- هویت،

۱-۲- قومیت،

۱-۳- ملی،

۱-۴- تعریف مدرن "ملت"،

۱-۵- ایرانیان.

۲- کثرت "ایلی" و "قومی" در سرزمین ایران

۲-۱- اقوام اولیه،

۲-۲- اقوام التصاقی زبان ایلامی،

۲-۳- اقوام قالبی زبان سامی،

۲-۴- اقوام تحلیلی زبان آریایی،

۲-۵- مقدونیان،

۲-۶- اشکانیان،

۲-۷- ساسانیان،

۲-۸- اقوام عرب و اسرائیل،

۲-۹- اقوام ترک،

۲-۱۰- حمله اقوام مغول،

۲-۱۱- نتیجه گیری.

۳- هویت ملی ایرانیان

... سر سخن،

۳-۱- میرزا فتحعلی آخوندزاده،

۳-۲- میرزا آقاخان کرمانی،

۳-۳- مجله کاوه،

۳-۴- مجله ایرانشهر،

۳-۵- محمود افشار و "انجمن ایران جوان" او،

۳-۶- بقیه،

۳-۷- اساس تئوری نژادی در ایران.

۴- ارکان هویت ملی

الف: مقولاتی که که ارکان هویت ملی نیستند

... سر سخن،

— جنبه سلبی،

— جنبه اثباتی،

۱_۴_ نژاد،

۲_۴_ تبار،

۳_۴_ زبان،

۴_۴_ قومیت،

۵_۴_ دین،

۶_۴_ طبقات،

۷_۴_ جنس،

ب: مقولاتی که ارکان هویت ملی محسوب می‌شوند

۸_۴_ سرزمین مشترک،

۹_۴_ منافع اقتصادی و تولیدی مشترک،

۱۰_۴_ منافع سیاسی و امنیتی،

۱۱_۴_ منافع دفاعی،

۱۲_۴_ حقوق و انستیتوسیون،

۱۳_۴_ احساس روانشناسی فردی — جمعی.

۵_ اشکال هویت

۱_۵_ هویت فردی،

۲_۵_ هویت اجتماعی،

۱_۵_۲_ نژادی،

۱_۵_۲_ تباری،

۳_۵_۲_ قومی،

۴_۵_۲_ دینی،

۵_۵_۲_ زبانی،

۶_۵_۲_ طبقاتی،

۷_۵_۲_ جنسی،

۸_۵_۲_ ملی،

۳_۵_ هویت انسانی.

— پاورقی‌ها

— فهرست منابع

— معرفی کوتاه مؤلف مقاله و لیست برخی از آثار قلمی ایشان.

کثرت قومی و هویت ملی ایرانیان

خانم‌ها و آقایان

همه می‌دانیم که امروز مسئله هویت نه تنها در ایران که در تمام جمهوریهای آزاد شده از استعمار شوروی (سابق) از مسائل حاد اجتماعی-سیاسی است. تنش‌های شدید آن نه تنها در درون زندان ملل یعنی به اصطلاح فدراسیون روسیه نظیر جمهوری چین وجود دارد بلکه در ترکیه، عراق، سوریه، ایران، افغانستان، پاکستان، کشمیر و سایر ایالات استقلال خواه هند و بالاخره ترکستان چین (سین کیانک؟) ما شاهد دائمی مسئله هویت قومی و ملی هستیم. در صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران میزگردهایی تشکیل می‌شود که راجع به مسئله هویت ایرانیان است. برای سه میلیون ایرانی مقیم خارج از کشور نیز مسئله شکل و محتوای هویت ایرانی و حفظ آن برای نسل اول و نسل‌های بعدی مطرح است. شاهد آنکه در مطبوعات خارج از کشور کتابها و مقالات متعددی در مورد هویت ملی چاپ و منتشر گشته و سمینارهای زیادی نیز برگزار شده است از جمله: کتاب نیما- پاییز ۱۳۶۹ «زبان و هویت ملی» انتشار کانون فرهنگی نیما، لس آنجلس؛ ایران نامه ۱۳۷۳، سال دوازدهم شماره ۳ ویژه هویت ایرانی؛ کنفرانس هویت ملی- ۲۰ مهرماه ۱۳۷۴، واشنگتن American University، انجمن پژوهشگران ایران و ...

بنا به برداشت خودم از مسئله هویت بطور کلی و هویت ملی در معنی خاص آن سعی می‌کنم که از جنبه علمی به مسئله بنگرم.

جنبه علمی:

- از یکسو عام است و جهانی. البته در علوم انسانی بر خلاف ریاضیات و تا حدودی علوم تجربی، می‌دانیم که استثنا دلیل قاعده است نه ناقض آن.
- از سوی دیگر مقولات علمی- بر خلاف دگمهای سیاسی و ایدئولوژیک و باورهای دینی و عرفان- فاقد جنبه تقدس هستند. لذا نسخ پذیر می‌باشند یعنی قابل تغییر و تکمیل‌اند؛ (البته با بدست آمدن داده‌ها و تجربیات جدیدی که بصورت مستند و علمی فرضیه یا تئوری پیشین را نفی کرده و خود جانشین آن شوند) در یک کلام: در مقولات علمی اشتباه همیشه مرجوع است.

تربیبون

لذا جنبه علمی فاقد جنبه ایمانی (مذهبی-عرفانی) و نیز فاقد جنبه ایقانی (ایدئولوژیک یا دگمهای سیاسی) است چراکه علوم اخباری هستند و برخلاف اخلاق (دینی، عرفانی و سیاسی) اتشائی نمی‌باشند. یعنی خبر می‌دهند و روابط را بیان می‌کنند و «باید» و «نباید» و الزامات جبری قراردادی را در آن جائی نیست.

«دگم» نیز به باورها و مفاهیمی گفته می‌شود که معتقدین به آنها، معنی تحلیلی و دقیق آن مفاهیم را نمی‌شناسند ولی حاضر به چرا و چون و چند در باره آن نبوده و در نتیجه بر خلاف مفاهیم علمی، معتقدین دگم‌ها حاضر و یا قادر به به تغییر یا تکمیل ایده‌های ثابت مذهبی یا سیاسی خود نیستند. آنان: یا در ایمان خود پابرجاتر می‌شوند: (تعصب) یا بکلی بی‌اعتقاد می‌گردند: (پوچی یا نیهلیسم).

۱- تعریف‌ها مقوله‌های اجتماعی مقاله

برای بیان دقیق منظور خویش، مقولات اجتماعی سخنرانی خود را نخست به کوتاهی معنی می‌کنم تا از سوء تفاهم‌های ناشی از اشتراک لفظ و اختلاف معانی بعد ممکن اجتناب شود و سپس بشرح قسمتهای دیگر آن خواهم پرداخت:

۱-۱- تعریف هویت:

هویت ریشه در فلسفه مشائی (ارسطویی) دارد. "وقتی ماهیت را به اعتبار و لحاظ مشخص کنند، معنی تحت‌اللفظی ماهیت آنچه هست آن" می‌باشد یا "ماهوهو".

در اصطلاح عمومی آنچه موجب شناسائی شخص، ایل، قوم یا ملتی شود هویت آنها می‌نامیم. نیز آنچه در میان تخالف‌ها بتواند خود را عرضه کرده، باقی مانده و ثبات نسبی خود را حفظ نماید" هویت نامیده می‌شود.

اما بعنوان مقوله‌ای از علوم انسانی، هویت بنا به زمان و شرایط سیاسی و اجتماعی و فرهنگی (داخلی و خارجی) دگرگون می‌شود و در واقع کل مرکب و متحولی است که اجزاء و طیفهای گوناگون دارد و تداعی کننده ماهیت یا ذات تئیرناپذیری نبوده و نیست.

۱-۲- تعریف قومیت:

قومیت مفهومی است مربوط به علوم انسانی و ناظر بر همبستگی گروه و یا

واحد‌های نسبتاً پایدار از شکل جوامع بشری؛ که همچون حد فاصلی میان جوامع ایلی (با همبستگی تباری-خونی و اسطوره‌ای-زبانی) و جوامع ملی (با همبستگی اقتصادی-سیاسی و شهروندی-حقوقی) قرار می‌گیرد. همبستگی قومی ناظر به سرزمین معین و فرهنگ (دین، زبان و آداب و رسوم) مشخصی است که در طول زمان بوجود آمده و تحول می‌یابد. مسلم است که این مراحل تحولی، همواره کامل و متجانس نبوده و بعللی که مورد بحث ما نمی‌تواند باشد میراث مرحله قبلی مدت زمان زیادی در مرحله یا مراحل بعدی باقی مانده و بنحوی به حیات خود ادامه می‌دهد و اغلب مانع رشد کامل مرحله بعدی یا سبب تحول آن می‌شود.

۱-۳- تعریف "ملی":

"ملی" در مفهوم سنتی کلمه از ریشه ملت به معنی معتقدین به یک پیامبر یا دین آمده است: در قرآن و سپس اشعار خیام، مولوی، حافظ و ... و در کتاب "الملل و النحل" شهرستانی، به همین معنی بکار رفته است. میرزا فتحعلی آخوندزاده نیز آن را بینوان "پیروان یک دین" بکار برده است: "ملت اسلام". (مکتوبات صحنه ۱۲۴) (*)

"ملی" امروزه اصطلاحی متعلق به فلسفه سیاسی و علوم اجتماعی است و از لحاظ لغوی در زبانهای لاتین از ریشه "زاده شدن"، "خویشاوندی داشتن" و "هم-تباری" می‌آید. شاید سومین شعار انقلاب کبیر فرانسه یعنی "برادری" بهمین معنی ناظر بوده است. این شعار متعلق به محافل ماسونی عصر حاکمیت پدربسالاری قرن هیجدهم اروپا بود. لذا "ملی" نظیر "ملت" مفهومی است که عمری دوست ساله در دنیا دارد و معطوف به مفهوم "ملت" در معنی اقتصادی-اجتماعی و سیاسی (فردینی و فراقومی و فرایلی آن) است.

۱-۴- تعریف مدرن "ملت"

در میان تعریف‌های مختلف، بنا به سلیقه و دریافت خود، تعریف زیر را از آن مطرح می‌کنم:

ملت گروه بزرگی از اجتماع انسانی است که افراد آن با آگاهی و در جو تفاهم و آزادی و اراده زیست جمعی باهم، بر روی سرزمین معینی زندگی می‌کنند، پایتخت معینی داشته و تحت حاکمیت دولتی مستقل و خودی قرار دارند که بنا به قوانین مصوبه نمایندگان آن ملت، به اداره و دفاع از آن سرزمین، جامعه و منافع آن مؤظف است و نمود تمایز فرد فرد مردمان آن سرزمین از دیگران محسوب می‌شود. از اینرو بنظر می‌رسد تولد مفهوم ملت و ملی (در نسبت به آن)، باظهور جامعه و یا ساختار سرمایه‌داری صنعتی و در نتیجه با تجلی انسان اقتصادی،

جامعه سیاسی (لائیک) و دولت مدرن، وابسته همزمان و مترادف است.

از نظر محتوا ظهور یا بوجود آمدن "جامعه ملی" ناظر به آزادی و برابری کامل و حقوقی همه افراد یک کشور است که معنی دقیق ولی کمال پذیر خود را نخست در اعلامیه استقلال آمریکا بقلم جفرسون و همکاران (آدامز، فرانکلین، لی وینگستن و شرمز) در ۱۷۷۶ یافت که سال چاپ کتاب دوران ساز "ثروت ملل" آدام اسمیت است ولی تأثیر جهانی خود را مرهون انقلاب کبیر فرانسه (۱۷۸۹) می‌باشد.

این آزادی و برابری شهروندان در برابر قانون به تدریج در شرایط استقلال و آزادی و رشد ملل صنعتی (اروپای غربی، ایالات متحده و سپس کانادا و استرالیا و زلاندنو) توسعه یافته و می‌یابد، امروزه در سطح و "اشل" جهان، ناظر است به:

- برابری نژادی: در مفهوم فنوتیپ آن یعنی رنگ پوست و قیافه ظاهری.
- برابری تباری: شجره خانوادگی، تعلق ایلی یا قومی و اشرافیت ناظر به آن.
- برابری دینی و ایدئولوژیک: که در اصطلاح غربی لائیسیته یعنی نه دینی یا غیر دینی گفته می‌شود و دولت و قانون و آموزش رسمی چنین کشوری نه مبلغ و نه بر ضد دین یا ایدئولوژی خاصی است.
- برابری جنسی: زن با مرد، در احراز همه مقامات با حقوق اجتماعی برابر هم بعنوان فرد شهروند برابر.
- برابری سیاسی و حقوقی: تمام احزاب و سندیکاها و هر نوع تشکل اقتصادی-سیاسی و اجتماعی موجود در چهارچوب یک کشور و زیر یک پرچم ملی، با نمود بین‌المللی دولت خودی و تحت عنوان یک ملت واحد.

چنانچه مشهود است همبستگی ملی بیانگر نوع جدیدی از روابط آزاد و آگاهانه افراد، گروهها و جوامع بشری است که با فراز و نشیب‌هایی جانشین همبستگی سنتی (اعم از همبستگی قومی و یا همبستگی ایلی) می‌شود و می‌دانیم که همبستگی قومی-سرزمینی و فرهنگی (زبانی-دینی) نیز خود مرحله تکاملی و به منزله مرحله جانیشینی برای همبستگی ایلی(خونی-تباری) می‌باشد.

حاشیه نشینی و عدم برابری حقوقی بخشی از اهالی کشور بهر شکل و عنوان به معنی وجود نقص ذاتی در تکامل هویت ملی است. حاشیه نشینی و یا ازخود بیگانگی بخشی از شهروندان، بیانگر آن است که هنوز درک درستی از مفهوم ملیت و هویت ملی جدید در میان رهبران و افراد جامعه وجود ندارد. از خود بیگانگی یعنی انکار هویت موجود و واقعی بخشی از مردم و جانشین کردن

بخش مهمی از جامعه بشری هم اکنون در مرحله همبستگی ملی قرار دارند. با گسترش ارتباطات و انقلاب انفورماتیک که بشریت پیشرفته مرحله صنعتی را پشت سر می گذارد، چشم انداز آینده ناظر به همبستگی دیگری است که می توان از آن بعنوان همبستگی انسانی و بشری در مفهوم عمیق کلمه یاد نمود. بشرطی که عقل بشری، عمق و وسعت بیشتری در آمیزش با مهر و عطوفت انسانی بیابد و ازبید برتری طلبی، تعصبات و دگم های کور دینی و سیاسی (ایلی- قومی- ملی) بخصوص در جوامع صنعتی برهد.

۵-۱- تعریف ایرانیان:

ایرانیان از نظر "ملی" به معنی متولدین و ساکنین در ایران سیاسی کنونی و یا متولدین از پدر و مادر (یا: پدر یا مادر): ایرانی هستند که ورقه هویت (شناسنامه- پاسپورت) ایرانی داشته و خود را ایرانی بشناسند و بشناسانند. در این معنی ایرانی در بر گیرنده همه کشور- وندان* 1 (اعم از ایل وندان، ده وندان یا شهروندان) ایرانی با تمام خصوصیات مختلف ایلی- تباری، قومی- سرزمینی، زبانی- دینی و بالاخره طبقاتی- عقیدتی است و بهمین دلیل ربطی به تعریفها و موارد زیر- که بدوران ماقبل سرمایه داری صنعتی یعنی بدوران سنتی و حتی ماقبل تاریخی (اسطوره ای) متعلق اند- ندارد که اهم آن بقرار زیر است:

الف- تعریف "نامه تنسر" (صفحه ۷۲ و ۲۱۷۳) که ایرانی را بمعنی خاضع و تسلیم (به شاه و دین) معنی می کند و ایران را "بلاد الخاضعین" یعنی کشور سرسپردگان معنی می کند.

ب- اصطلاح "دینی- اوستائی" مربوط به ایل و سپس معطوف به قوم اسطوره ای "ایر" و سرزمین یا شهر (کشور) اسطوره ای "ائیرانوویجه"، که بنوشته یسناها (۹- پاره: ۱۴) و ۳ و بخصوص وندیداد (فرگرد نخست، پاره ۳۵۲، فرگرد دوم پاره ۲۱۸) سرزمین و کشور نیکی که "اهورا مزدا آفریده" بوده است، زمان تاریخی، مکامکان جغرافیایی و خود قوم "ایر" هنوز از نظر علمی و تاریخی شناخته شده نیست و لذا هر سه اسطوره ای هستند.

پ- اصطلاح ایلی (تباری- اسطوره ای) سلم، تور و ایرج که به اسطوره و میتولوژی مشترک هند و ایرانی تعلق دارد و بدوران ایلی آنها متعلق است (Sairima سریمه: سرم یا سام/ Tuirya توئیریه: تور/ Airya آئیریه یا ایریاو: ایرج) بعدها این سه قوم را بفرد اسطوره ای مبدل کرده و فرزندان ثرئئون Thraetaona در سانسکریت Trita

ت- افسانه نژاد پاک آریائی در برابر (لابد) نژادهای "ناباک" دیگر. این نظریه به طرح عوامانه و ضد انسانی و ضد ملی مفهوم قرن هیجده- نوزدهمی "نژاد" متکی است و تبار اسطوره‌ای را با نژاد یکی می‌گیرد. می‌دانیم از نظر ظاهری (فنوتیپ)، "نژاد سفید" در بر گیرنده ایلات و اقوام و ملل تحلیلی (آریایی) زبان، قالبی (سامی) زبان و التصاقی (ترک) زبان است.* 2 همچنانکه نژاد زرد (بعنوان مقوله فنوتیپ و ظاهری نژاد) هم در بر گیرنده ایلات و اقوام و ملل متکلم به زبانهای تحلیلی (آریائی) مانند هزاره‌های افغانستان، مردم تاجیکستان چین و بخشی از اهالی جمهوری تاجیکستان و دیگر فارسی زبانان آسیای میانه، ایران است؛ همچنین قسمتی از ایلات، اقوام و ملل ترکی زبان آسیای میانه، ایران و ترکیه را نیز شامل می‌شود.

از نظر "ژنوتیپ" یعنی مفهوم علمی و واقعی نژاد، تحقیقی علمی و جدی در مقوله ژنتیک بر روی آسیدهای آمینه ژنهای کروموزومهای ساکنین مناطق مختلف ایران انجام نشده است. لذا سخن گفتن از آن بنا به منطقی علمی (ریاضی)، نه درست است و نه نادرست، بلکه ادعایی است بی‌معنی که دکانداران سیاسی بیگانه و خودی از آن بهره گرفته و می‌گیرند و همواره ساده‌دلان فریب خورده و خود باخته، هیزم بیار آتش بیداد آن می‌باشند.

ث- بالاخره اصطلاح "ژئوپولیتیک" زبانهای "هند و اروپائی" و بخصوص متکلمین به زبان فارسی (زبانشناسی و زبان فارسی صفحه ۵۱۷۵) نیز در تعریف "ملت ایران" و هویت "ملی ایرانیان" نمی‌تواند مورد تکیه قرار گیرد. زیرا صرفنظر از نادرستی و عدم صحت این اصطلاح برای امروز- چنانچه خواهیم دید- هویت ملی بر خلاف هویت قومی و یا هویت ایلی، وابسته به مسئله دین و یا زبان یا تبار و اسطوره‌ئی نیست و با تعدد یا تغییر آنها بنا به منافع ملی یا برجا می‌ماند. مثال هندوستان که مهد اصلی اقوام متکلم به زبانهای تحلیلی (هند و اروپایی) شناخته می‌شود و نیز پاکستان و مالزی، با تغییر زبان مشترک ملی‌شان از یکسو و سوئیس و کانادا با تعدد زبان ملی‌شان از سوی دیگر، می‌توانند بعنوان نمونه‌هایی جهت عدم وابستگی هویت ملی مدرن(سرمایه داری صنعتی) به مقوله زبان خاطر نشان شوند. بعلاوه مرز فرهنگی زبان فارسی، هم در بر گیرنده ملیت‌های غیر ایرانی نظیر افغانها، تاجیکها و ... است و هم شامل ایرانیانی که زبان مادری‌شان فارسی نیست نمی‌باشد.

با قبول معیار "تکلم به زبان فارسی مترادف با داشتن هویت ایرانی است" بایست

همه فارسی‌ندان‌های ایرانی را کشوروندان درجه دومی پنداشت که حاشیه نشین بوده و هنوز "هویت ایرانی" کامل را که تکلم به زبان فارسی و فراموش کردن زبان مادری شان است احراز نکرده اند(۱). نتیجه اینکه تکلم به زبان فارسی نظیر اعتقاد دینی (به اسلام یا شیعه دوازده امامی) یا تعلق به نژاد و تبار اسطوره‌ای (آریائی) جنبه ایجابی یا سلبی در تعریف ایرانیان و هویت ملی آنان ندارد و نمی‌توان تعریف جامع و مانعی با تکیه بر تکلم به زبان فارسی برای ایرانیان بدست داد. همچنانکه با دین و اعتقاد سیاسی یا تبار و نژاد ادعائی امکان ارائه تعریف جامع و مانع از ایرانیان و هویت ملی آنان ممکن نیست.

رابطه هویت ملی با تحول نسبت طبقاتی و تحویل طبقه‌ای به طبقه دیگر در شرایط کنونی تغییری در اساس ساختار و سیستم سرمایه‌داری و نیز هویت ملی پدید نمی‌آورد ولی به شهادت تاریخ هویت ملی مدرن با ظهور و سلطه یا توسعه سه طبقه اصلی سیستم سرمایه‌داری همراه بود، بدین قرار:

— سرمایه‌داران (مالی و بانکی، صنعتی و کشاورزی که از دل سرمایه‌داری تجاری و استعماری سر بر آوردند) که انقلاب صنعتی انگلستان، انقلاب کبیر سیاسی فرانسه و توسعه استعماری ایندو کشور خواست و یا دست‌ساخت این طبقه بود.

— کارگران صنعتی و کشاورزی مدرن: انقلاب کارگری آلمان، کمون پاریس و انقلابهای کمونیستی بعدی و تمام سلسله‌های اعتصابات کارگری که تا با امروز ادامه دارد. نشانه تاریخی و اجتماعی این طبقه است.

— سرویس: اطباء، مهندسين و کارمندان ادارات و شرکتها در معنی طبقه متوسط جدید که گاه از حاکمیت آنها بعنوان بوروکراسی نامبرده می‌شود.

ظهور و توسعه این سه طبقه با محو و یا تحلیل طبقات و بمبارت صحیح‌تر سلسله‌مراتب اجتماعی ماقبل سرمایه‌داری مترادف بود(اشراف، نجبا، فئودالها و روحانیون صاحب زمین و نیز رعیت‌ها و خوش‌نشین‌ها و سروها و زارعین سنتی و ...)

۲- کثرت "ایلی" و "قومی" در سرزمین ایران

بنا به ترتیب وقوع حوادث تاریخی (کرونولوژی)

۲-۱ اقوام اولیه:

در دوران نوسنگی، ساکنان اصلی در محدوده ایران کنونی از مرحله شکار و جمع‌آوری دانه‌ها و میوه‌ها و غارنشینی، بالاخره به روستا نشینی در حدود ۹۸ هزارسال پیش از میلاد ره سپردند و با حفظ و سپس کشف آتش، زراعت، اهلی کردن حیوانات، ریسندگی، سفال سازی و خانه ساختن و ... وارد مرحله نوینی از تمدن تولیدی شدند که در آن همبستگی ایلی (خونی-تباری) به تدریج به همبستگی قومی (سرزمینی-فرهنگی) متحول شد. (اسکندری، در تاریکی هزاره‌ها، صفحه ۶۱۳-۳۲)

دو روستای نخستین در ناحیه کرمانشاهان قرارداشته و امروز بنام تپه آسیاب و تپه سراب نامیده می‌شوند. از ساکنان آنها جز آثار باستانی، اثر کتابی (خط) باقیمانده و احتمال می‌رود آنها نیز از اقوام دراویدی بوده‌اند. بلوچ‌های براهوئی تنها بقایای ساکنان اصلی در کشور کنونی ایران هستند. (هنری نیل، مردمشناسی ایران صفحات ۱۳ و ۷۱۷۳)

۲-۲ اقوام التصاقی زبان ایلامی:

از هفت هزار سال و بخصوص هزاره پنجم پیش از میلاد، روستا نشینی در سراسر ایران کنونی رونق یافت. مهاجرت اقوام ایلامی به ناحیه خوزستان از جمهوری ترکمنستان یا جمهوری آذربایجان شمالی (آزبخ ماغاراسی) مرحله جدیدی در تاریخ تمدن کشور ما گشود. آنان به پیروی و الهام از اقوام هم‌ریشه سومری در حدود هزاره پنجم و چهارم پیش از میلاد به تأسیس تمدن ایلام و سپس شهر-دولت شوش (۲۸۰۰ ق.م) نائل آمدند و ساختار مثلث همزیست "ایل و ده و شهر" و نیز تأسیس دولت شهرهای متعدد و دولت سراسری، کشف خط ایلامی مقدم، سرامیک، زراعت پیشرفته، حقوق مدنی و برابری زن و مرد و ... را در تمدن ایلامی‌ها می‌توان سراغ گرفت. اقوام ایلامی بعنوان پایه گذاران تمدن در سرزمین ایران در مدت هفت هزار سال از مرحله سفال، سفال رنگی، سرامیک، مفرغ و آهن گذشته و دولت سراسری با تمدنی درخشان در ۲۲۵۰ ق.م بوجود آوردند. (پی‌یر آمیه، ایلام، متن

همه اقوام بعدی در سرزمین کنونی ایران مقلدان "شایست" یا "ناشایست" ایلامی‌ها بودند. سلطنت ایلام پس از ۲۲۰ سال در ۶۴۰ ق.م منقرض شد ولی تمدن و فرهنگ آن تا انقراض سلسله هخامنشی (۳۳۰ ق.م) پایدار ماند. از زبان آنها تا قرن چهارم هجری هم توسط جغرافی‌نویسان مسلمان سخن رفته است. (ابو اسحاق استخری، المسالک و الممالک، صفحه ۴۳، ۶۵۰، ۳۲۸ ه.ش) ۷

در کنار و بدنبال تمدن ایلامی‌ها، تمدنهای دیگری بر دامنه "زاگرس" از خوزستان تا آذربایجان و "سی‌یلک" کاشان و "شهر سوخته" کرمان و ... پا گرفت که خط ایلامی در آنها رایج بود و زبانشناسان زبان آنها را از گروه زبانهای التصاقی (پیوندی) "Langue Agglutinante" دانسته اند. از آن جمله‌اند: گوتی‌ها، لولوبی‌ها، مانناها، کاسی‌ها، اورارتوها و ... همینطور دو قبیله از شش قبیله مادها یعنی "بودی آودی‌ها" و "مغ‌ها" مورخین زبان همه آنها را آزی‌آتیک Asianique می‌نامند. (کلدان هوار، ایران آتیک، صفحه ۹۱۳)

در ژئوپولیتیک این زبانها را متعلق به خانواده زبانهای "اورال و آلتایی" دانسته‌اند و امروزه ژاپنی، منچوری، ترک، مغولی، مجاری و فنلاندی را جزو زبانهای "اورال و آلتایی" محسوب می‌دارند که نامناسب بودن و نادرست بودن آن نظیر اصطلاح زبانهای "هند و اروپایی" یا زبانهای "سامی و آریایی" آشکار است. (روزگار نو، مسئله زبان مشترک و زبان مادری، شماره سلسل ۱۷۲، صفحه ۵۶۶-۵۶۷ و شماره‌های بعدی تا ۸۱، از همین قلم) مناسبترین صورت نامیدن زبانها با توجه به جنبه ساختاری خود آنها است و از این رو مناسب‌تر است همه آن زبانهای مرده (ایلامی و ...) و زبانهای زنده ژاپنی و ترکی و ... را "زبانهای التصاقی" نامید. (عناصر گرامر ایلامی، صفحه ۱۱۲)

بعلت آنکه تمدن ایلامی و سایر تمدنهای فوق‌الذکر زبانشان التصاقی (آزیانیک) بود و نه تحلیلی (آریایی)، در دوران ۵۳ ساله پهلوی این تمدنها به عمد به فراموشی سپرده شدند و تاریخ ایران از میانه آن یعنی هخامنشی‌ها و حد اکثر از مادها مورد توجه مورخین داخلی (جز پیرنیا: تاریخ ایران باستان) و برخی از مورخین خارجی قرار گرفت. (پطروشفسکی: تاریخ ایران و ... دیاکونوف: تاریخ ماد) بقایای فرهنگ آریامهری در ادامه همان سیاست هنوز هم با مطرح شدن تمدن درخشان ایلامی در جمهوری اسلامی بشدت می‌ستیزند. (دکتر ملک شه‌میرزادی، مجله نشر دانش، صفحه ۳۷-۱۱۲)

۳-۲_ اقوام قالبی (سامی) زبان:

در نیمه هزاره سوم قبل از میلاد اقوام قالبی (سامی) زبان آکدی (۲۴۵۰ ق.م) تمدن سومری را جذب و حفظ کرده و مردم آنرا تحت سلطه سیاسی خود قرار دادند که

تربیتون

دو تمدن بابل و آسور بعدها از آکد بوجود آمدند. سامی نامیدن آکدی‌ها علاوه بر خطای اسطوره‌ای، خطای تاریخی نیز هست زیرا آکدیان نه نوح و نه فرزندانش سام و حام و یافث را می‌شناختند و نه در آن زمان قوم یهود و اسطوره نوح‌اش وجود خارجی داشته است. (که حد اکثر به بعد از ۱۳۰۰ ق.م متعلق است) اما زبان آکدیان از لحاظ ساختاری نظیر عبری و عربی امروز و آرامی و آسوری و بابلی قدیم جزو زبانهای قالبی و نخستین آنها در تاریخ است. از اختلاف آکدیان بابلی‌ها تجارت بین‌المللی و نخستین صرافیه‌های بین‌کشورها را تأسیس کردند و تدوین نخستین قانون جهان، مشهور به قانون حمورابی (قرن ۱۷ ق.م) نیز از آن آنهاست. آسوریان بر غرب ایران تا ری (تهران) و کناره دریای خزر حکومت راندند و شهر "ارومیه" (شهر آب) یادگار آنهاست. دو قوم آرامی (سریانی) و آسوری (نسطوری) خود را منسوب به بابل (کلده) و آسور باستان می‌کنند. ولی نظیر کردان در رابطه با مادها از لحاظ تاریخی نمی‌توان باین ادعا سند اثباتی ارائه داد. دین آنها از شاخه‌های مسیحیت شرقی است (نصرانی و نسطوری) و در واقع خود از بقایای اقوام آرامی سوزیه هستند. (هنری فیلد، صفحه ۵۱ و فرنگ معین جلد پنجم، صفحه ۷۷۵۵)

۴-۲_ اقوام تحلیلی (آریائی) زبان:

در نخستین مهاجرت خود حدود دوهزارسال قبل از میلاد از هند به آنادولی (آناتولی) از ایران کنونی گذشته‌اند و به تأسیس دو پادشاهی هیتی و میتانی - که در واقع حکومت یک آریستوکراسی اقوام تحلیلی زبان بر اقوام التصاقی زبان آنجا بود- نائل آمدند. در صلح- نامه مشهور بین آنها (حدود ۱۳۸۰ ق.م) که در "بغاز گوی" آناتولی موجود است علاوه بر خدایان حاکمان، نظیر میترا، وارونا و ایندیرا به نام خدایان مردمان آنجا که التصاقی زبان بودند برمیخوریم.

در مهاجرت دوم اقوام تحلیلی زبان است که که آنها به زاگرس یعنی بخش غربی ایران کنونی با گله‌های خود رسیده (۱۲۰۰ ق.م) و ضمن ترکیب و اتحاد با اقوام محلی تحت تأثیر تمدن‌های پیشرفته شهر و روستانشین التصاقی زبان (ایلام) و قالبی زبان (بابل و آسور) و نیز التصاقی زبان (اورارتو)، پس از پانصدسال به تأسیس پادشاهی ماد (از ۷۵۰ ق.م و در واقع ۶۱۲ ق.م) و سپس شاهنشاهی و امپراتوری هخامنشی (۵۵۰-۳۳۰ ق.م) نائل آمدند. مادها نیز نظیر اقوام قبلی سه مرحله ایلامی (ایل و ده و شهر) را طی کرده و شهر "هممدان" (محل همه) را پدید آوردند. اما پارسها موقع تأسیس شاهنشاهی خود بوسیله کوروش کبیر به نوشته هرودوت از چهار قبیله کوچ‌رو و شش قبیله روستا نشین مرکب بودند. پارسها بعد از امپراتوری خود، پایتخت‌های کشورهای مفتوحه (همدان، بابل و شوش) را بنا به عادت کوچ‌روی ایلشان، به پایتخت‌های بیلابلی و قشلاقی خویش مبدل ساختند که شوش پایتخت اصلی و بعبارت دیگر زمستانی‌شان بود. بهشادت

تاریخ، پارسیها مانند مغولها در موقع تأسیس امپراتوری خویش شهرنشین نبوده و شهرهایی نظیر مادها (همدان)، ایلامیها (شوش) و ... را نداشتند. بخشی از ترکیب قومی ایران به این دوره مربوط است. کردها مدعی هستند که از بازماندگان مادها می‌باشند. قسمتی از زبانهای تحلیلی موجود در ایران را از نظر اصوات اصلی و گرامری و لغات اساسی، می‌توان با زبان پارسی باستان برادر دانست نظیر کردی کرمانجی و سنگسری (البته به قید احتیاط). اما از مادها تاکنون نوشته‌ای بدست نیامده تا بتوان زبان آنها را مورد قضاوت قرار داد. ایلامیها و دیگر اقوام التصاقی زبان نظیر اقوام تحلیلی زبان ماد و پارسی همگی امروزه جزو اقوام (و زبانهای) خاموش شده تاریخ ایران محسوب می‌شوند. ما قومی باین نامها و متکلمینی بدان زبانها نمی‌شناسیم. همچنانکه هویت ایللی آنها در نتیجه روستاشینی و شهرنشینی به هویت قومی (سرزمینی- فرهنگی، زبانی و دینی) مبدل شده بود با تغییر زبان و فرهنگشان، همه آن اقوام بعنوان طوایف، هویت قومی خود را از دست دادند. هرچند از نظر ژنتیکی نظیر ساکنین اولیه بلوچ و مهاجرین التصاقی زبان یا قالبی زبان قبلی و بعدی هنوز هم به حیات ژنتیکی خود در ساکنان ایرانی کنونی ادامه می‌دهند.

۵-۲- تصرف ایران از سوی مقدونیان به سرگردگی اسکندر کبیر:

انقراض امپراتوری عظیم هخامنشی که چهارمین جهانگشائی بزرگ تاریخ سنتی بشر (بعد از مغول، اسلام و مقدونی) محسوب می‌شود، با سرعتی باورنکردنی رخ داد. (سال ۳۳۰ ق.م). با مرگ اسکندر در سال ۳۳۳ ق.م در بابل "ماترک" او بین سه سردارش تقسیم شد. سلوکوس بر میراث شرقی مسلط شد. او و جانشینانش بر خلاف بطلمیوس که مصر را داشت، رغبتی به ترویج دانش و فلسفه از خود نشان ندادند. حکومت سلوکیان مقدونی (واقع در جمهوری ماکدونی کنونی و بخشی از یونان امروزی) که مروج فرهنگ یونانی بودند هرچند آثار سیاسی، اقتصادی و فرهنگی عظیمی داشت ولی از آنان نظیر اقوام قبلی در ایران کنونی اثر قومی (زبانی- دینی) مشخصی پیدا نیست. با سلطه مقدونیان از نظر سیاسی امپراتوری هخامنشی منقرض شد. از نظر اقتصادی تجارت شرق و غرب رونق فراوانی یافت. اما (بنا به نظر بعضی محققان) تمام کوشش سلوکیان مقدونی جهت برقراری سیستم "مرکز و حاشیه" یونانی بجای سیستم مثلث همزیست "ایل و شهر و ده" ایلامی (= ایرانی) ناکام ماند. به شهادت تاریخ، اسکندر برای تبدیل شدن از شاه مقدونیان به امپراتور تمام متصرفات خود، علاوه بر استخدام سربازان و حتی افسران پارسی در ارتش خود، دستور می‌دهد که ده هزار سرباز مقدونی با ده هزار دختر پارسی ازدواج کنند. مسلم است که آثار ژنتیکی پایداری از این آمیزش (نظیر آمیزش‌های قبلی و بعدی) در ساکنین ایران گذاشته است. اما فرهنگ مقدونی- یونانی شان جزو فرهنگ‌های خاموش است.

تربون

تأثیر فرهنگی پیروزی اسکندر باشاره چنین است: بین مزدا پرستی هخامنشی (که مسلماً زرتشتی نبودند) نظیر دین ایلامیها و بابلیها و هر سه زبان این قوم بتدریج به فراموشی سپرده شدند. خط میخی این سه زبان که نمودار همزیستی سه زبان التصاقی (ایلامی، قالبی (بابلی) و تحلیلی (پارسی باستان) بود، بسرعت و بطور آنی در ایران از میان رفت. از آغاز تمدن و تأسیس دولت ایلامی ۲۸۵۰ ق.م تا انقراض قاجاریه ۱۹۲۵ میلادی یعنی مدت ۵ هزار سال، کشور ایران کنونی ما مهد همزیستی زبانها (ی سه گانه اداری) و فرهنگهای مختلف بوده است:

الف_ در دوره ایلامیها:

۱- زبان ایلامی (التصاقی)

۲- زبان سومری (التصاقی)

۳- زبان آکدی (قالبی)

ب_ در دوره هخامنشیها:

۱- بابلی (قالبی): زبان تجارت و دیپلماسی که در بین کشورهای مختلف رواج داشت. نظیر زبان انگلیسی امروز.

۲- ایلامی (التصاقی): زبان پایتخت اصلی بود و زبان دیوان و کاتبان و اداره کشور محسوب می شد.

۳- پارسی باستان (تحلیلی): زبان سلطنت، قوم حاکم و قشون (جنگ) بود.* 3

جالب است که در دوره هخامنشی نظیر بعد از اسلام سه گروه مختلف زبانی باهم همزیستی داشتند.

۶-۲_ اشکانیان:

درسال ۲۸۲ ق.م اقوام «پرن» و در رأس آنها اشک اول به گرگان حمله نموده، آنجا را متصرف شدند و بتدریج ایران را فتح کرده تا در سال ۱۴۱ ق.م پایتخت سلوکیان یعنی شهر سلوکیه (در نزدیک بغداد کنونی) بدست اشکانیان افتاد که بعدها نام تیسفون (مدائن) بدان دادند. این تصرف تدریجی ایران به دست اقوام تحت حاکمیت اشکانیان باعث شد که ایلات زیادی به ایران کنونی مهاجرت کردند. بنظر می رسد بخش مهمی از اقوام متکلم به زبانهای تحلیلی ایران (جز فارسی زبانان) یادگار دوره اشکانی است که آخرین مهاجرت اقوام تحلیلی زبان به این سرزمین است. چنانچه خواهیم دید، زبان فارسی بعد از اسلام بتدریج از شرق به غرب ایران بعنوان زبان دولت و کاتبان و نیز شعر و عرفان پیشروی کرد و زبانهای محلی را در مراکز دولتی، اداری و فرهنگی و دینی در خود تحلیل برد و باصطلاح "فارسیزده شان" کرد. بعبارت دیگر زبان فارسی یادگار مهاجرت هیچ

قوم بخصوصی به ایران کنونی نبوده است. در دوره اشکانیان نیز سه زبان اداری کشور به قرار زیر بوده اند:

۱- یونانی (تحلیلی): زبان تجارت بود و در مصر بطلمیوسیان زبان علم و فلسفه محسوب می شد. در معیار حکومتی (و نه قومی) نظیر دوره هخامنشی و سلوکی می توان از زبان های هند و اروپائی در این معیار صحبت کرد. زیرا این زبانها از هند تا اروپا زبان حاکمان بودند. یعنی این نام مصداق واقعی داشت و تا انقراض ساسانی ها (۶۴۲ میلادی) نیز معتبر بود.

۲- آرامی (قالبی): بمنوان زبان کاتبان از اواخر دوره هخامنشی رایج شد و در دوره اشکانی به تنها زبان کاتبان دربار مبدل گشت که تا سقوط ساسانیان زبان کاتبان بود.

۳- پهلوی اشکانی یا پهلوی شمالی (تحلیلی): زبان سلطنت و قشون (جنگ) بود که همواره زبان قوم حاکم محسوب می شد. و تحت تأثیر کاتبان آرامی "هزارش" در آن فراوان است: کاتبان به آرامی می نوشتند و به پهلوی می خواندند و تلفظ می کردند. مثلاً "لحما" می نوشتند و "گوشت" می خواندند.

آئین مهر در اوائل سلطنت اشکانیان ظهور کرد و با اصول هفتگانه اش تنظیم کننده بخش مهمی از حیات اجتماعی و اقتصادی و دینی آن عصر بود. گویا بلاش اشکانی دستور جمع آوری اوستا را داده بود اما اثری از آن پیدا نیست. درگیری نظامی ایران اشکانی با روم، معمولاً با پیروزی اشکانیان همراه بود. شکل حکومت در دوره اشکانی نظیر ایلام و اوایل هخامنشی بصورت فدرال سنتی بود.

۲-۷ کودتای اردشیر و تأسیس سلطنت ساسانیان (۶۴۲-۲۲۴ میلادی):

این کودتا تحول مهمی در ساختار ایلی و قومی ایران بوجود نیاورد. اما به معنی واقعی کلمه حکومت فدرال سنتی یعنی شاهنشاهی را به حکومت متمرکز یعنی پادشاهی تغییر داد. از دوره ساسانیان است که کل "ممالک محروسه" را با الهام از اوستا بنام کشور ایران (ایران شهر) نام می دهند و اردشیر خود را پادشاه ایران و انیران می نامد و در "نامه تنسر" (جمع آوری و تألیف در زمان انوشیروان) به اصطلاح "ایران آرتشتار" برمی خوریم و نیز پستی بنام "ایران دبیر" وجود داشت. (ماننامه ایران: پاریس، سال اول، شماره پنجم، بهمن ۱۳۷۳، صفحه ۱۱-۱۳). از همین قلم، از یکسو شهرسازی رونق یافت و از سوی دیگر با رسمیت یافتن دین زرتشتی بعنوان دین

تربیتون

دولتی و دین رسمی، دعوی دینی در ایران ظاهر شد (از ۲۲۴ میلادی) و تا به امروز ادامه دارد. رسمیت یافتن دین زرتشتی در آغاز ظهور ادیان درون گرا و دنیاگریزی چون مانویت را بدنبال داشت و در مرحله آغاز انحطاط ساسانیان، طرح اصلاحات عقیم شده عرفان مزدکی را در پی داشت که ملهم از اصلاحات "بندوس" بود. علاوه بر تحول دینی ما شاهد تحول زبانی هم هستیم.

الف- از سه زبان اداری عصر اشکانی تنها زبان یونانی خاموش شد و جای خود را به زبان دینی "اوستائی" (تحلیلی) سپرد که در عهد انوشیروان خط "دین دبیره" را برای تلفظ دقیق کلمات مقدس آن از روی خط آرامی و سانسکریت ابداع کردند. (تقریباً ۵۶۹ میلادی) مقایسه خط دین دبیره با ۴۴ علامت صدادار و بی صدا با خط سانسکریت (۳۳ حرف بی صدا و ۱۳ حرف با صدا همراه ۳ علامت نظیر بـ، ـ) بسیار جالب است. همچنانکه مقایسه خط دین دبیره و خط سانسکریت با خط آرامی میتواند مسیر انتقال الفبای فنیقی بوسیله اقوام آرامی و تکمیل آن بوسیله اقوام دیگر را آشکار سازد.

ب- زبان آرامی (قالبی) همچنان زبان کتابت بود.

پ- زبان پهلوی (تحلیلی) زبان سلطنت و جنگ بود. و تنها در متون مانوی "هزوارش" وجود نداشت.

ت- عده‌ای معتقدند که در تیسفون زبان فارسی کنونی بعنوان زبان "درباری" یا "دری" رواج داشته است. (نظیر دربار تزارها که فرانسه زبان رایج بود) اما مسلماً در اطراف شهر تیسفون ایل کوچ رو و مردمان ده نشین و شهرنشینی از اقوام فارسی زبان وجود نداشت و ما تنها در افغانستان و تاجیکستان است که به ساختار "ایل و ده و شهر" در مورد اقوام فارسی زبان آنهم بعد از اسلام برمی‌خوریم، نه در تیسفون و نه در داخل ایران کنونی. مسلماً زبان فارسی بعد از اسلام تمام زبانهای محلی را بتدریج "فارسیزه" کرده و شهرهائیکه مراکز اداری و فرهنگی و تعلیم و تربیت بوده اند فارس زبان شده اما ایلات و روستاهای اطراف شهرها عموماً به زبان قبلی متکلم بوده‌اند: از میگون و کن تهران تا "جز" اصفهان و یا زبان قدیم رازی و فهلویات شیرازی سعدی و اشعار زاکانی عبید زاکانی و ... همگی شاهد و دلیل این واقعیت جامعه شناسی* 4 و تاریخ است. (روزگار نو، شماره مسلسل ۱۷۵، خط و تغییر خط در سرزمین ایران، قسمت دوم، از همین قلم)

مناسبات اقوام ایرانی با همسایگان ترک و عرب قبل از ظهور اسلام:

از زمان شاپور دوم، اقوام ایرانی آنزمان علاوه بر جنگ‌های مداوم با روم شرقی (بیزانس مسیحی در ترکیه امروزی) از یکسو با اعراب درگیر می‌شوند و شاپور

دوم از کتف (شانه‌های) آنان طناب می‌گذرانند و بافتخار لقب "ذوالاکتافی" نائل می‌آید! بعدها بهرام گور در میان اعراب بزرگ می‌شود و نعمان بن مُنذر بخاطر نفرستادن دخترش به حرمسرای پادشاه ایران زیر "پی پیل" خسرو پرویز کشته می‌شود. از طرف دیگر شاپور دوم، قبایل ترک ترکستان امروز را به جنگ با بیزانس به آناتولی می‌برد. تاریخ هم به اسارت قباد و گروگان ماندن وی در میان پادشاه ترکان سفید (هیاطله) و نیز به ازدواج قباد و سپس پسرش انوشیروان با دختر خاقان‌های ترک "گۆی ترک" شهادت می‌دهد. همچنین در تاریخ بعداز قرن دوم میلادی به قوم ترک زبان خزر بر می‌خوریم. قوم خزر بعدها در عهد عباسیان (قرن نهم میلادی در سلطنت بولن خان = Bulin Khan = خان دانا) بعلت فشار و خطر خلافت اسلامی و بیزانس مسیحی بناچار از شمنیسم به یهودیت گرویدند. ما ایرانیان هنوز هم دریا را بنام همان قوم می‌نامیم که در حمله مغول به اروپا پراکنده شدند. بازماندگان خزرها در اروپا امروزه ۹۰ درصد یهودیان روسیه، اروپا و آمریکا را تشکیل می‌دهند. هرچند آنان علیرغم این واقعیت خود را فرزندان مستقیم سام ابن نوح و ابراهیم و اسحاق می‌دانند (!) دانستی است که علامت ستاره داوود نیز بوسیله خزرها به سمبول یهودیت مبدل شده است. (آرتور کتلا، سبط سیزدهم، صفحات ۱۷۲، ۱۳۸، ۱۸۱ و ۲۰)

۲-۸- اقوام عرب و اسرائیل

اعراب از دوره هخامنشی و بخصوص اشکانیان برای حکومت و مردمان ایران شناخته شده‌اند و می‌دانیم که پیروزی بی‌نظیر ایران عهد "آزد" اشک سیزدهم (۹۲ ق.م) در اولین جنگ خود با روم "کراسوس" بطور قطع مرهون کمک و همراهی اقوام عرب در گمراه کردن رومیان بود. اعراب مسلمان بفاصله ده سال بعداز وفات پیامبر، ایران را فتح کردند. (۶۴۲ میلادی) و بعدها قبایل عرب برای تصرف و اسکان در زمین‌های اشراف و موبدان راهی ایران شدند و می‌دانیم تنها در خراسان در همان قرون اولیه ۲۵۰ هزار نفر عرب وجود داشتند. (ایران نامه، صفحه ۱۲۱۴۲۷) هنوز هم تبار بخش مهمی از ایرانیان شهری و روستایی و ایلی از سادات، شیبانی‌ها، انصاریها، مدنیها، یشی‌ها، ریاحی‌ها، علم‌ها، بنی‌کعب و ... به اعراب می‌رسد. اعراب ایرانی نیز از مرحله ایلی به قومی سیر کرده و با تغییر زبان، هویت قومی‌شان در میان فارسیها، ترکها، گیلک‌ها و کردها و سایر اقوام ساکن در ایران شمالی و شرقی تحلیل رفت ولی در جنوب ایران هم هویت ایلی و هم هویت قومی (روستائی و شهری) خود را حفظ کرده و اکثریت آنان شیعه مذهب هستند. اعراب ایرانی در دفاع جانانه خود در مقابل یورش عراق به توهلمات و تئوری‌های "نژادی" یا فرهنگی پنجاه سال اخیر دوره پهلوی مهر باطل زدند. اعراب ایرانی نظیر ترکان ایرانی - که مدت چهارصد سال در برابر حملات پسرعموهای و نیز در برابر توسعه طلبی دشمن دائمی ایران یعنی روسها جنگیدند - مفهوم مدرن هویت

تریبون

ایرانی خود را به ثبوت رساندند که عبارت است از: آبادانی و تولید اقتصادی، پرداخت مالیات، دفاع از منافع سیاسی و نظامی کشور و بالاخره احساس قلبی تعلق به سرزمین آباء و اجدادی و منافع کل مردمان مملکت ایران.

اقوام یهودی نیز پس از آزادی‌شان از اسارت بابل به دست کوروش کبیر توسط وی در ایران و سایر مناطق به صورت قومی زندگی می‌کنند و در طی این ۲۵۰۰ سال بویژه در زمان صفویان بعلت مسلمان شدن بخشی از آنان با اقوام دیگر ایرانی در آمیختند.

۹-۲_ اقوام ترک (در دوره اسلامی):

در زمان اشکانیان و ساسانیان در بخش شمال شرقی ایران کنونی (خراسان) شاهد پیشروی‌ها و پسروی‌های ترکان هستیم که از زمان شاپور اول تا انوشیروان با شدت بیشتری ادامه می‌یابند. صرف‌نظر از ساخته‌شدن سد کوروش کبیر یا اسکندر در دریند خزران برای جلوگیری از تهاجم ترکان (خزر)، با اجازه انوشیروان قبایل ترک از طریق "دریشت" به آذربایجان شمالی و جنوبی مهاجرت نمودند. از دوره معاویه (۶۵۶ میلادی، ۳۴ ه.ش.) از اقوام ترک نام برده می‌شود. و در واقع اقوام ترک توسط مورخین عرب به این نام (ترک) مشهور شده‌اند. از زمان مأمون، معتصم و متوکل بتدریج مبدل به ارتش خلفای عباسی شده و در زمان سامانیان نیز فرمانده کل لشکر سامانی آلپ تکین (امیر آزاده) نام دارد. وی وقتی از توطئه پادشاه و به اصطلاح "ولی نعمت" خود بر علیه خویش مطلع می‌شود از قلمرو او بیرون رفته و با تصرف مولتان آتروز هند، سلسله غزنوی را بنیاد گذاری می‌کند. (۹۶۲ میلادی، ۳۴۰ ه.ش.) و بدینترتیب فصل نوینی در تاریخ ایران و منطقه گشوده می‌شود. نوه او سلطان محمود غزنوی، سامانیان دست‌نشانده خلافت عباسی را منقاد می‌کند. (ته گروزه، امپراتوری صحرانوردان، انتشارات علمی و فرهنگی، صنفه ۱۳۹۶)

دربار وی به یکی از پر رونق‌ترین دربارهای ادبی و علمی تاریخ به زبان فارسی و عربی می‌گردد. در زمان او مهاجرت ترکان به خراسان شروع می‌شود و بعد از مرگش با پیروزی طغرل سلجوقی بر سلطان مسعود غزنوی (۱۰۳۷ میلادی، ۴۱۵ ه.ش.) در دندانقان مرو، تأسیس سلسله امپراتوریهای ترک در تاریخ شروع شد که از هند تا مصر گسترده شد و باتصرف قسطنطنیه بوسیله سلطان محمد فاتح (۱۴۵۳ میلادی، ۸۳۶ ه.ش.) روم شرقی منقرض شد و امپراتوری عثمانی که ناشی از سلاجقه روم بود تا ۱۹۲۳ دوام پیدا کرد. اقوام ترک از طریق ایران نخست تحت حکومت طغرل بغداد را متصرف شده و به قدرت سیاسی- نظامی خلافت عباسی نقطه پایان می‌گذارند و آنرا به یک قدرت دینی و معنوی مبدل می‌سازند، سپس در زمان آلپ ارسلان (آلپ-ار-اسلان: شیر مرد آزاده) با پیروزی درخشان ملازگرد نزدیک دریاچه وان و اسارت امپراتور بیزانس به سلطه رومیان بر بخش

اعظم آسیائی ترکیه کنونی پایان می دهند. (۱۰۷۱ میلادی، ۴۴۹ ه.ش.). آنگاه تا سوریه و کناره مدیترانه به تصرف سلجوقیان درمی آید و بدینترتیب جنگ هزار و صدساله ایران و روم به نفع ایران ختم شد. (Romain, IV, Diogene ۱۰۷۱-۱۰۶۷ میلادی، نگاه. امپراتوری صحرانوردان، صفحه ۲۱۳) قبایل ترک از طریق ایران، بیزانس یونانی زبان را به ترکیه امروز مبدل کردند و در مسیر خود همه جا روستانشین و شهر نشین شده و باز همان پروسه ایلامی "ایل و شهر ده" برای آخرین بار بوسیله ترکان ایران در این سرزمین تکرار شد. آمدن ترکان مسلمان سلجوقی به ایران با کمترین جنگ انجام گرفت. دیوید مورگان مهاجرت ترکان را در رابطه و در مقایسه با حمله اعراب و مغولها (چنگیزخان) چنین ارزیابی می کند: "پس از تاخت و تاز اعراب در قرن هفتم (۶۴۲ میلادی) این [حمله مغول] بزرگترین تلاطمی بود که بر ایران حادث شد. عشایر استپ نشین آسیای مرکزی قبلاً تحت عنوان سلجوقیان بر ایران حکومت کرده بودند اما سیر و سلوک آنها با مردم ایران به گونه ای نبود که آنها (مردم بومی ایران) را برای یورش های بی امان مغولان آماده کرده باشد. زیرا همانطور که می دانیم سلجوقیان در گروه های نسبتاً کوچک وارد شدند، ویرانی های عمدی اندکی بار آوردند، از قبل مسلمان بودند و نیازی نبود که آنها را در مورد شایستگی های تمدن اسلامی تبلیغ کرد. هیچ یک از این مطالب در مورد مغولان مصداق نداشت." (ایران در قرون وسطی، صفحه ۷۰-۷۱) عصر سلجوقی آخرین عصر حکومت شاهنشاهی در ایران بود و از آن پس تنها پادشاهی و در برزخ بین سلسله ها گاه خان خانی (ملوک الطوائفی) در ایران موجود بود (چون زنده).

۱۰-۲_ حمله مغول:

امپراتوری مغول که که بزرگترین امپراتوری سنتی تاریخ بشری است با اتحاد هشت ایل آغاز شد و نظیر "امپراتوری های صحرانوردان" (نام ترجمه فارسی اثر رنه گروسه) دیگر همچون هخامنشیان، مقدونیان، پارتها، اعراب مسلمان (بنی امیه) و ترکان مسلمان (سلاجقه، تیموریان و عثمانی ها) نتیجه اتحاد قبایل بود. حمله مغول نظیر حمله مقدونیان اثر قومی (زبانی-دینی) مهمی از خود باقی نگذاشت. هرچند گویا هلاکوخان در برنامه ایجاد امنیت تجاری خود، در مسیرش اقوام ترک (قشقای) را به ایران کنونی آورده است. هر چند هر سه حمله مغول (چنگیز، جرماغون و هلاکو) اثر اقتصادی-سیاسی و فرهنگی بسیار وسیعی در ایران داشت. دوره مغول تا غازان خان تنها دوره "لائیک" ۵* و توأم با رونق زبانهای مختلف 6* در پهنه وسیع آن امپراتوری است. (تاریخ جهانگشای جویی، تصحیح علاءه تروینی، جلد اول و سوم) ایران بعد از اسلام نیز همواره سه زبان اداری داشت (به سنت هخامنشیان و ایلامیها):

۲- زبان فارسی: زبان دیوان، دولت، شعر، دین و عرفان
 ۳- زبان ترکی: زبان سلطنت، جنگ (قشون)، شعر، عرفان و دین.

منقول است که در دوران تیموری نیز امیر تیمور در جنگ "آنکارا" پس از پیروزی بر "ایلدیریم بایزید" عثمانی از قشون بایزید صد هزار نفر را با خودش اسیر کرده و می‌خواست به سمرقند ببرد که در راه اردبیل به خواست جد شاه اسماعیل همه هفت یا شش ایل آزاد می‌شوند. بعدها این شش ایل "معروف به قزل‌باش" شمشیر زده و شاه اسماعیل را به سلطنت ایران رساندند. این شش ایل نیز هر چند از ایران به آنادولی رفته بودند اما بهر حال به ترکیب قومی ایران کنونی افزوده شده و همان پروسه ایلامی (ایل و ده و شهر) را طی کردند که عبارتند از: بیات، ذوقدر، اینانلو، استاجلو، افشار و قاجار. دو ایل آخر خود موفق به تأسیس سلطنت در ایران شدند. بعضی ایلات خلیج را نیز جزو قزلباشها حساب کرده‌اند. ایلات غلجائی نیز همه‌شان شاخه‌ای از خلیج‌ها بودند که تحت سیاست صفویان تغییر مذهب داده و سنی مانده بودند. غلجائیهی‌ها در نتیجه بیداد شیعیان سر به شورش برداشته و صفویه را منقرض ساختند. (۱۷۲۲ میلادی، ۱۱۰۰ ه. ش.). تعداد قزلباشها در دوره اقتدار صفوی به ۳۲ عدد رسید و از زمان شاه‌عباس بیعد به "شاه سیون" (دوستدار شاه) تغییر نام دادند. پس از انقلاب ۱۳۵۷ چون نام "شاه" قذغن شد این نام به اسم بی‌ریشه "اثل‌سیون" (دوستدار ایل) تغییر رسمی داده شد.

۱۱-۲ نتیجه گیری:

همه اقوام ساکن در کشور ایران را ما ایرانی محسوب می‌داریم. (در نسبت به سرزمین ایران). از این میان جز بخشی از بلوچها که همچون ساکنین اصلی این کشور به حساب می‌آیند بقیه بصورت ایلات گله‌دار باین سرزمین آمده، ده نشین شده و از ایلیت به قومیت رسیده و سپس شهرنشین گشته و در صورت فراهم شدن شرایط و "اسباب بزرگی" به تأسیس حکومت محلی یا حکومت سراسری نائل آمده‌اند. تاریخ تمدن ایران، برخلاف تصور دلبخواهانه و نادرستی که در حکومت و رژیم پهلوی برجسته می‌شد و هنوز هم در داخل و خارج از کشور درب "تحقیق" روی همان پاشنه منحرف می‌چرخد از دوره ماد و هخامنشی شروع نمی‌شود. تاریخ ایرن را نباید همچون تداوم یک تمدن "آریائی" که گویا دچار عوارض و بحران‌های خارجی شده نباید در نظر گرفت. (ابین‌نامه، ویژه هويت ايران، صفحات ۲۲۷-۲۲۸) اقوام و تبارها مانند درختان نیستند بلکه همچون ابرها هستند که در ادغام خودشان باران حیات بخش تمدن را می‌آفرینند. ادیان جهانی نظیر بودائیت، مهر آئینی، مسیحیت، مانویت و اسلام در تمدن سنتی باعث تهیل این ادغام بنفع تشکیل اجتماعات بزرگتری از جوامع قومی شدند و زمینه را برای تشکیل پروسه ملت در دنیای صنعتی فراهم آوردند.

تمام اقوام ایرانی از آریاییک یا التصاقی زبان ایلامی و ... ، قالبی (سامی) زبان بابلی، آسوری، آرامی، یهودی و عرب، تحلیلی (آریایی) زبانان و ترک (التصاقی) زبانان مسلمان همگی سهم مهمی در تخریب و سپس تولید و آبادانی و دفاع مادی و معنوی این کشور داشتند و دارند و بنا به تجربه تاریخ فضیلت و رذیلت همواره فردی بوده است و نه "نژادی" و تباری است و نه قومی و طبقاتی و ملی است.

خطریکه در آستانه سال ۲۰۰۰، هویت قومی کهنسال و متغیر در طول تاریخ دراز ما، اقوام ساکن سرزمین کنونی ایران، به هویت ملی می‌تواند داشته باشد گرایش به ناسیونالیسم قومی است. این تمایل ارتجاعی، ملیت و هویت ملی را که مفهومی ۱- فردینی، ۲- فرازبانی، ۳- فراتباری و ۴- امروزه فراطبقاتی است، از رشد درست خود باز می‌دارد و بفرض استقرار ناسیونالیسم ("نژادی" تباری یا زبانی-دینی) قوم حاکم (آریایی، فارس، شیعه) در مقابل به ناسیونالیسم قومی (زبانی-دینی) و "نژادی" تباری اقوام حاشیه نشین شده و فرهنگهای (دینی-زبانی) محکومشان بصورت حسرت زده (نوستالژیک) و خطرناکی دامن می‌زند. ایده بوجود آوردن جامعه‌ای یکدست مانند گوشت چرخ کرده از طرف قوم و فرهنگ حاکم در عمل منجر به رشد ناسیونالیسم قومی و ایده تجزیه طلبی در میان اقوام محکوم شده دامن زده و اساس ملیت را که آزادی و برابری بالقوه (اقتصادی، سیاسی و فرهنگی) همه کشوروندان یعنی همه اقوام موجود در داخل ملت ایران است خدشه دار می‌سازد. جنبه مثبت وجود اقوام مختلف این است که زمینه اجتماعی-سیاسی مناسبی جهت ایجاد یک دموکراسی ملی، با اتحاد خود خواسته همه اقوام را به یک ضرورت تاریخی مبدل کرده و سیاست عدم تمرکز در رأس برنامه سیاسی واقعی یا ادعائی تمام مدعیان هوشمند سیاست از چپ و میانه و راست کثرت گرا (سیاسی- فرهنگی) قرار گرفته است. در این راه بایستی میراث تفکر سیاسی رژیم گذشته فرهنگ عقده (فارسی) و فرهنگ صیغه‌های (بقیه زبانها) را با تئوکراسی موجود یکجا به تاریخ بسپاریم و تمام فرهنگهای قومی را به یکسان جزو فرهنگ ایران و ذخائر فرهنگ ملی ایران محسوب بداریم.

۳- هویت ملی ایرانیان

سرسخن

برای بیان آنچه موجب شناسائی افراد ملت ایران در برابر ملل دیگر می‌شود و عبارت دیگر آنچه باعث نزدیکی "ملی" آنها به همدیگر و جدائی "ملی‌شان از دیگران می‌گردد، یادآوری چند نکته ضروریست:

تریبون

الف: در تعریف هویت، به ارسطوئی و ایستا بودن لغوی و قالبی آن و نسبی و متحول بودن محتوای آن بعنوان مقوله‌ای اجتماعی اشاره شد.

بد در ضمن تعریف ایلیت، قومیت و ملیت به بیان فرق هویت کهنسال و متغیر و مختلف اقوام ایرانی (ساکن در کشور کنونی ایران) با مقوله جدید "هویت ملی" پرداختیم. گفتیم در حالی که تاریخ ما بقول میرزاده عشقی "شش هزار ساله" است، "هویت ملی" عمری صدساله دارد و هنوز بکندی در جاده کمال خود سیر می‌کند.

اکثر روشنفکران وابسته به محافل غربی یا اندیشمندان و روشنفکران مستقل ما نتوانستند بین "هویت قومی" و "هویت ملی" تفاوت روشنی از نظر هدف و راه نیل به آن ترسیم کنند. آنان بجای آنکه به مبلغین ملیت مدرن و نمایندگان و پیشگامان هویت ملی ایرانیان (که در برگیرنده همه اقوام ساکن ایران کنونی است) مبدل شوند، رفته رفته به تئوری پردازان، ایدئولوگها و گاه پیامبران "پان فارسیسم" در لباس پان ایرانیسم و ناسیونالیسم قومی و ایلی و نژادی مبدل شدند و همه را در مشخصه زبان فارسی و تکلم بدان و گاه مذهب شیعه یا ترکیبی از مذهب و زبان خلاصه کردند. بدین سان نه تنها زمینه توسعه روح "ملی" و فکر "ملی" را (که همواره همراه با آزادیخواهی و برابری طلبی است) سد کردند، بلکه ده‌ها سال آنرا به انحراف کشاندند و هنوز هم جامعه روشنفکری ما (و نه مردمان عادی) در گیر این مشکلات و مفاهیم نادرست خود ساخته و خویش پرداخته است که بعلت تکرار و عادت، امروز همچون بدیهیاتی بنظر می‌رسند که جای چون و چرا ندارند. برعکس مخالفان این جهل عادی شده همچون "دشمنان ملی" و ایرانیت قلمداد شده و مهر تجزیه طلبی و جاسوس خارجی و ... به آسانی بر آنها زده می‌شود و براحتی مورد قبول این محافل قرار می‌گیرد. اما "اشکال در حل معادله نیست، در خود معادله است". تا اصل مباحها و احکام ناشی از فرض‌های غلط تغییر نکند امیدی به بهبود اوضاع روشنفکری در این موضوع جدی نمی‌توان داشت.

در اینجا نخست به نقل کوتاه عقاید دیگران در موضوعات مورد بحث و سپس به بیان عقاید خود می‌پردازم:

۱-۳- میرزا فتحعلی آخوندزاده:

وی نخستین کسی است که در این باره قلم زده است. او متفکری بزرگ و وابسته به جریان فراماسونی و در عین حال جزو افسران روسیه تزاری بود، تألیفاتش اکثراً به ترکی آذربایجانی و اندکی هم بفارسی و بقیه به روسی است، وی به زبان فرانسه نیز تسلط داشت، او در مقوله نژاد و زبان در مکتوبات امکوب

دوم، صفا ۱۲۳۵ چنین می نویسد: " تو تعجب مکن که من به پارسی نژادان، اسناد این قدر صفات معدوحه می کنم. انکار نمی توان کرد که پارسی نژادان از نژاد زرتشتیان بلکه کل فارسی زبانان ایران از مسلمانان [نظر به اعراب و ترکان و مسلمانان هند و بنگال تا اندونزی است] بالفطره در حسن اخلاق و اطوار سر آمد کل ملل اند." آخوندزاده به جبران ظلم تاریخی بعد از شکست قادسیه، پیشنهاد می کند که به پارسی نژادان یعنی زرتشتیان در هر طرف مملکت حکومت دهند تا "در اجرای عدالت و انصاف به زبردستان موافق شیعه [روش] مرضیه نیاکان خودشان [انوشیروان] رفتار کنند و... به جهانیان ثابت کنند که ایشان از نژاد آن نیا اند." او در نامه ای به "مانک جی" پیشوای زرتشتیان می نویسد: "اگرچه علی الظاهر ترکم اما نژادم از پارسیان است" که بعدها فرخ خراسانی همین مضمون را در شعر موهن و نژادپرستانه اش با مطلع "یارب عرب مباد و دیار عرب مباد" در رابطه با عرب و میر عرب (امام اول شیعیان) کوک می کند و مدعی می شود که نسب او به کسرای عادل می رسد و نه به میر عرب!

پس از آخوندزاده میرزا آقا کرمانی و بدنبال آنها مستشارالدوله تبریزی و طالبوف تبریزی می آیند که همگی به محافل ماسونی مربوط بودند و سیاست آنروزی آن محافل را تنویر می کردند.

۳-۲- میرزا آقاخان کرمانی:

او داماد یحیی صبح ازل جانشین علی محمد باب بود. با دانش وسیع نسبت به زمان خود، تحت تأخیر آخوندزاده، قوم آریائی و "نژاد" ایرانی منسوب به آن را می ستاید و قبل از کشف علم ژنتیک (۱۹۳۷ در اطریش) از اشرافیت نژادی چنین داد سخن می دهد:

"ما خود نژاد و بزرگی خود را فراموش کرده ایم" و سپس می افزاید: "قوم ملت به زبان است" و مقصود از ملت "امتی است که به یک زبان سخن گویند" در واقع از نظر او نژاد و زبان پایه های اصلی ملت را تشکیل می دهند که عامل زبان مورد قبول بسیاری از صاحب نظران ایرانی تا به امروز است. میرزا آقاخان بعد از آن در ادامه افکار خود - که هنوز مقولات نژاد، زبان، قومیت، ملیت و امت بدرستی در آن از هم جدا و تفکیک نشده اند و مرز مشترک آنها برایش روشن نیست - به درستی می افزاید: "قومی که زبانش محو گردد قومیت خود را بر باد می دهد." در حالیکه زبان چنین رابطه ای با ملیت در مفهوم مدرن (سیاسی، اقتصادی و دفاعی) آن ندارد و با تغییر (نمونه هند) یا تعدد (مورد سوئیس) زبان ملی، ملیت از دست نمی رود و خدشه دار نمی شود. در حالیکه قومیت که به سرزمین و فرهنگ (دین) و آداب و رسوم و زبان) وابسته است با تغییر آنها تغییر می کند و از دست

می‌رود. میرزا آقاخان در دنباله افکارش بالاخره تاریخ مشترک را [عامل] حفظ ملیت و قومیت و جنسیت (نژاد) ایرانی می‌داند. آدمیت، اندیشه‌های میرزا آقاخان کرمی، صفحات ۱۲۷۸-۱۲۷۹

چون مستشارالدوله (صادق صادق) نظیر طالبوف تبریزی در کلیت پیروان آخوندزاده‌اند جهت اختصار از اشاره به عقایدشان درمی‌گذرم. تنها به شعری از طالبوف که فغان روح ملت تحت سلطه ایران اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم را منعکس می‌کند بسنده می‌کنم که هنوز گوئی "وصف حال ماست آن":

گر بگویم منت از جور و جفای وطنم
سوزد از آتش دل نامده بر لب سخنم
شرح بدبختی ایرانی محنت‌زده را
در تکلم مثلی نیست که تا من بزنم
روس با مادر این ملک کند "شیرینی"
انگلیس آید و گوید که مَنت "کوه کنم"
صاحب ملک به غفلت ز خطرهای عظیم
با سبیلهاش بیازد که "شهنشاه" منم

۳-۳- مجله کاوه:

با تأسیس مجله کاوه در برلین (۱۹۲۴-۱۹۱۶) بوسیله سید حسن تقی‌زاده و تأسیس "هیأت میهن پرستان" که هم محفل‌های او نظیر محمدعلی فروغی، علامه محمد قزوینی و برکشیده‌هائی چون محمد علی جمال‌زاده در آن به فعالیت مشغول بودند، افکار ملی‌گرائی نژادی آخوندزاده و میرزا آقاخان را که تا آن زمان در کتابها بود بصورت اجتماعی تبلیغ کردند و تحت تأثیر ناسیونالیسم نژادی و قومی آلمانی (پان ژرمنیسم) و پان آریانیسم به قلم فرسایی و تبلیغ در باره نژاد آریائی ایرانی و سمبل هویت ملی یعنی زبان فارسی پرداختند. تقی‌زاده (فرنگی مآب: مدرنیست غرب‌گرا) در این باره نوشت: "ایران باید ظاهراً، باطناً، جسماً و روحاً فرنگی مآب شود و بس. وظیفه اول همه وطن دوستان ایران قبول و ترویج تمدن اروپا بلاشرط و قید و تسلیم مطلق شدن به اروپا و اخذ آداب و رسوم و تربیت و علوم و صنایع و زندگی و کل اوضاع فرنگستان بدون هیچ استثناء (جز زبان فارسی) است" (کاوه، شماره ۱۲، دوره جدید، صفحه ۲۳) ۱۵

هرچند او بعدها از این عقیده عدول کرد، بنحویکه دکتر فریدون آدمیت در باره گرایشات بعدی او در رابطه با مسئله هویت ملی و زبان فارسی به نادرستی می‌نویسد: "تقی‌زاده باطناً تعلق خاطر وطنی نداشت ترک دوست و عرب پرست

بود" (آدمیت، مقالات تاریخی، صفحه ۱۱۱۳) اما به هر حال او نیز از پایه گذاران دیوار کج هویت ملی بر مبنای فرهنگ (زبان) است. کاوه ناشر افکار پان ایرانیستی و پان فارسیستی بود. تبلیغ درباره اخذ مدرنیته و مدرنیسم با استثناء زبان فارسی در واقع آوردن موتور تمدن صنعتی بدون "چکش برقی" آن یعنی زبان تجارت و علم و صنعت است. به دلیل آنکه انقلاب صنعتی در انگلستان اتفاق افتاد و بعد آمریکا کنترل مبادلات جهانی را از طریق پول بین المللی دلار بعهده گرفت و اول لیره و سپس دلار به پول واحد و اصلی تجارت جهانی مبدل شد. لذا اخذ مدرنیسم و مدرنیته تمدن غرب و فرهنگی مآبی بدون زبان اصلی و زبان های جنبی آن تمدن (آلمانی، فرانسه و ...) آسان نیست هرچند غیر ممکن نیز نمی باشد. بشرطیکه در کشور مورد نظر، اساس تمدن یعنی رشد سرمایه داری صنعتی با زمینه های مادی، اجتماعی و فرهنگی و فکریش فراهم شده باشد (نمونه ژاپن و ...).

۴-۳- مجله ایرانشهر:

سید حسن نقی زاده تبریزی مأموریت خود را به کاظم زاده ایرانشهر تبریزی سپرد که با تأسیس مجله "ایرانشهر" تندتر از مجله کاوه به تبلیغ زبان فارسی و بخصوص نژاد و تبار آریائی بعنوان رکن اساسی هویت ملی ایرانیان پرداخت. (۱۹۲۵-۱۹۲۲) اینبار نیز امثال علامه قزوینی در ابتدا، عباس اقبال آشتیانی، رضازاده شفق تبریزی، رشید یاسمی کرد، ابراهیم پورداوود گیلانی و مشفق کاظمی در محفل مجله ایرانشهر قلم می زدند. اعضای این محفل بعدها در دوره رضاشاه به مرشدان و پیشکسوتان سطح بالای روشنفکری و دانشگاهی ایران مبدل شدند. باید در قضاوت امروزی خود جو موجود آن دوره را نیز در نظر گرفت. در آن روزگار ناسیونالیسم و ملی گرایی، بار قومی و نژادی داشت و بر خلاف امروز که بار اقتصادی و سیاسی- نظامی آن آشکار نبود. تحت تأثیر چنین جوی بود که حتی روحانیونی که با محافل مخفی در تماس بودند تحت تأثیر قرار گرفتند و نه تنها شیخ رئیس افسر فراماسون بلکه خادم الشریعه محمد صالح ابن فضل الله الحائری المازندرانی طی "لایحه تبریکه" خود به فارسی و عربی خطاب به رضاشاه می گوید:

"حمد بی عد، مالک الملکی را برازنده است که تاج عظیم کیانی و اورنگ قدیم خسروانی را از سلاله مغول و چنگیز [قاجاریه] استرداد و به پور پاک و نور تابناک از توده سیروس و جمشید، آن یگانه دژ نفید و نژاد رشید اعلیحضرت اقدس پهلوی ارواحنا فا تخصیص داد. (عبدالله طهماسبی، تاریخ شاهنشاهی ... رضا شاه کبیر، صفحات

تریبون

حسرت، به گذشته پیش از اسلام ایران در مقایسه با پس از هجوم اعراب مسلمان بود و دوره هخامنشی و ساسانی را به غلط بعنوان سرآغاز و نمونه تمدن ایرانی و همچون آرمانشهری جلوه می‌دادند.

محفل ایرانشهر حتی تقی ارانی ۲۱ ساله و یکی از بنیادگذاران بعدی گروه مارکسیستی ۵۳ نفر را هم جذب کرد. وی تحت عنوان "سوالات علمی" در تجلیل نظام شاهنشاهی و عظمت دوران باستان و نژاد آریائی و ترویج زبان فارسی بجای ترکی یعنی زبان مادری ارانی در آذربایجان ایران در عکس العمل نسبت به پان ترکیسم ترکیه مقاله می‌نوشت. وی بعدها در مجله "دنیا" چنین از آن دوره حیات فرهنگی خود یاد می‌کند:

"برحسب تقاضای سن و محدود بودن معلومات بر محیط، چنانکه از مقالات مجله «ایرانشهر» و مجله «فرنگستان» برمی‌آید تابع این نهضت بودم و با دوستان خود به فارسی ویژه مکاتبه می‌کردم. مجله دنیا، در اوله شماره ۱۲، صفحه ۱۲۷۳، نامه فرنگستان نیز بوسیله مشفق کاظمی، جمال‌زاده و احمد فرهاد در برلین منتشر می‌شد. افرادی چون غلامحسین فروهر، پرویز کاظمی، علی محمد شبیانی، عل اردلان، تقی ارانی، مرتضی یزدی، وهاب مشیری، رضی اسلامی، ابراهیم مهدوی، علی نوروز، حسن نفیسی و مشرف الدوله نفیسی در آن قلم می‌زدند. این نشریه نیز خط فکری مجله کاوه و بخصوص مجله ایرانشهر را تعقیب می‌کرد.

۵-۳_ محمود افشار و "انجمن ایران جوان" او:

در راستای افکار فوق که آنر می‌توان ناسیونالیسم یا ملیت‌گرایی نژادی و یا قومی (فارس) نامید، باید از دکتر محمود افشار نام برد که متعلق به ایل افشار از شش ایل قزلباش ترک بوده که بخشی از آنان ساکن ناحیه یزد شده بودند. محمود افشار "مدرسه سیاسی" (کانون رسمی استعمار برای جا انداختن افکار مسموم نژادپرستانه در ایران) را دیده بود. وی قبل از آن در هند و انگلیس تحصیل کرده و در سوئیس دکترا گرفته بود. با این حال باقتضای استعدادش (یا به دلیل روابط مشکوک خود با محافل استعماری) از فهم دموکراسی فرهنگی موجود در سوئیس که متضمن همزیستی زبان کوچک رومانس Romanche در کنار سه زبان و فرهنگ نیرومند آلمانی، فرانسه و ایتالیائی بود تأثیر نگرفت. او برعکس استبداد فرهنگی و تبدیل زبان مشترک فارسی به "زبان جانشین" بنام پان ایرانیسم را راه حل مشکل وحدت ایران یافت. او در بازگشت به ایران به سال ۱۳۰۰ "انجمن ایران جوان" را تأسیس کرد و مجله "آینده" را در ژوئن ۱۹۲۵ (تیرماه ۱۳۰۴) مقارن با سال انقراض سلسله قاجاریه در تهران بنیاد گذاشت.

در این انجمن مشرف الدوله نفیسی و نیز اسماعیل مرآت، جواد عامری، دکتر علی اکبر سیاسی عضو بودند و کسروی تبریزی نیز با آن همکاری قلمی داشت و در مورد قبایل افشار خوزستان به تقاضای دکتر محمود افشار مطلب می‌نوشت و تاریخ حضور آنها را به قرن پنجم هجری می‌رساند که از ترکستان آمده بودند (بجی ذکا، کاروند کسروی منحه ۵۲-۱۷۴۲). دکتر محمود افشاریزدی مؤثرتر از همه پیشکسوتان و اخلاف خود در شرایط مناسب سیاسی دوره رضاشاه در نخستین شماره "آینده" بعنوان مانیفست محفل خود چنین نوشت: "ایده آل یا مطلوب اجتماعی ما وحدت ملی ایران است... مقصود ما از وحدت ملی ایران، وحدت سیاسی، اخلاقی و اجتماعی مردمی است که در حدود امروز مملکت ایران اقامت دارند... تا در ایران وحدت ملی از حیث زبان، اخلاق، لباس و غیره حاصل نشود هر لحظه برای استقلال سیاسی و تمامیت ارضی ما احتمال خطر می‌باشد. اگر ما نتوانیم همه نواحی و طوایف مختلفی را که در ایران سکنی دارند یکنواخت کنیم یعنی همه را به تمام معنی ایرانی نماییم آینده تاریکی در انتظار ماست. وی در راستای بوجود آوردن "ملیت نژادی" که استقرار حکومت پلیسی-سیاسی یعنی توتالیترسیم سیاسی و فرهنگی از لوازم اساسی آن محسوب می‌شود چنین داد سخن می‌دهد:

"اگر چه ملیت ایران به واسطه تاریخ پرافتخار چندین هزار ساله و نژاد ممتاز آریائی از همسایه‌های زردپوست تورانی*7 و عربهای سامی مشخص است ولی میتوان گفت که وحدت ملی ما بواسطه اختلاف لسان، میان ترک زبانهای آذربایجان و عرب زبانهای خوزستان و فارس زبانهای سایر ایالات از حیث زبان ناقص است" آنگاه عقیده پان ایرانیسم را برای مقابله با پان ترکیسم در حال افول ترکیه و پان عربیسم مطرح کرده و می‌نویسد: "ما هم ناچاریم پان ایرانیسم یعنی اتحاد ایران را داشته باشیم" و مقصودش از اتحاد همان وحدت ملی و یکنواخت کردن جامعه مختلف الوان ایران است که مثل هر جامعه طبیعی در طی هزاره‌ها از ترکیب اقوام مختلف بوجود آمده است.

عین همین افکار را در نزد کسروی پاکدل نیز می‌توان سراغ گرفت. دکتر افشار آنگاه از پنج خطر (به رنگهای مختلف نسبت به ایران بی‌رنگش) بقرار زیر نام

می‌برد:

- خطر آبی: انگلیسی‌ها
- خطر سرخ: کمونیست‌های روسیه شوروی
- خطر سبز: عربها
- خطر زرد: عثمانیها
- خطر سیاه: جهل و استبداد

تریبون

و راه مقابله با این رنگهای خطرناک را ترویج جهل و دگم‌های دیگر به کمک دیکتاتوری پهلوی در اشکال زیر توصیه می‌کند:

الف: ترویج زبان و ادبیات فارسی و تاریخ (آریائیهای کشور) ایران بخصوص در آذربایجان، کردستان، عربستان (ایران-خوزستان)، بلوچستان نواحی ترکمن‌نشین
ب: کوچ دادن ایلات ترک و عرب به داخل و ایلات فارس [که در ایران وجود ندارد] به مناطق آذربایجان و خوزستان. می‌دانیم که ساختار "ایلی و ده و شهر" اقوام فارسی زبان در افغانستان و تاجیکستان وجود دارد. زبان فارسی بعنوان زبان دولتمداران، کاتبان، شاعران و متصوفه به ایران کنونی آمده و جزو زبانهای مهاجر است.

پ: تغییر تقسیمات کشوری بنا به ایدئولوژی وحدت ملی (در ادامه این سیاست استان آذربایجان و کردستان را به چند استان در دوره پهلوی و در جمهوری اسلامی تقسیم کردند و می‌کنند)

ت: از بین بردن اسامی ترکی و عربی و غیر فارسی دهات، کوهها، رودها و فارسی کردن آنها؛ در راستای این فکر "گه شهر" بلوچی به "تیک شهر"، "آخماقیه" (شن روان) آذربایجان به "احمقیه"، تاتوغو و جغتو به نام های بی معنی سیمینه رود و زرینه رود، سلماس به شاپور و ارمیه به رضائیه... تغییر نام داد. این تغییر اسم در جمهوری اسلامی برای نام خیابانها و کوچه نیز تعمیم یافت در این باره نیز سخن منسوب به انوشیروان که: «بنیاد ظلم در جهان اندک بود هرکس آمد چیزی بر آن مزید کرد تا بدین غایت رسید»، مصداق کامل یافت.

ث: ممنوع کردن استفاده از زبانها محلی در محاکم، مدارس، ادارات دولتی بخصوص در قشون (ارتش)، بدینترتیب در ایران زبانها به دو گروه رسمی (فارسی) و غیر رسمی (بگوتیم ممنوع و محکوم که شامل دیگر زبانهای موجود در ایران می‌شود) تقسیم شد و اختلاف و دعوای زبان و رودر روئی زبانی نیز بر دعوای دینی و اعتقادی رایج از عصر ساسانیان زرتشتی (۲۲۴ میلادی) تا کنون افزوده شد.

این خط استراتژیک و توصیه‌های سیاسی در چهارچوب مجله آینده و مرامنامه انجمن "ایران جوان" باقی نماند، بنا به نوشته دکتر علی اکبر سیاسی در "گزارش یک زندگی صفحه ۷۷-۷۶" بعد از انتشار مرامنامه انجمن، سردار سپه، اعضا، انجمن را خواست و بعد از شنیدن عقایدشان گفت: "اینها که نوشته اید بسیار خوبست... ضرر ندارد. با ترویج مرام خودتان چشم و گوش‌ها را باز کنید و مردم را با این مطالب آشنا بسازید. حرف از شما ولی عمل از من خواهدبود. بشما اطمینان و قول میدهم که همه این آرزوها را برآوردم و مرام شما را که مرام خود من است از اول تا آخر اجرا کنم این نسخه مرامنامه را بگذارید نزد من باشد چند سال دیگر خبرش را خواهید شنید".

امروز برای ما روشن است که در پشت سر این "پیامبر" مجله آینده و انجمن ایران جوان اش و نیز آن "مؤسس" قزاق آن زمان یعنی رضا شاه بعدی یک منبع وحی واحد قرار داشت. استاد هر دو آنها اردشیر ریپورتر بود که کاشف سردار سپه و مُعَرَف او به ژنرال "ایرون ساید" و، تا به آخر، معلم او بود. محمود افشار نیز اول در هند انگلیس تعلیم دید و در مدرسه سیاسی زیر نظر کیچیا اثر اردشیر ریپورتر سنگ خام وجودش تراش لازم را یافت تا چنانکه باید شد. محفل محمود افشار از یکسو و رضاشاه از سوی دیگر هر دو بیانگر و مجری سخنان استاد ازل خود بودند.

۶-۳- بقیه

نسل معاصر دکتر محمود افشار از کسروی تبریزی تا رشید یاسمی کُرد و پورداود گیلانی در همین خط ملی گرائی نژادی و ناسیونالیسم قومی (تباری-فرهنگی) پیش تاختند و در مقابله با ملیت گرائی قومی ترکیه و سپس کشورهای عربی مؤمن تر و تاریک اندیش تر گشتند.

تحقیقات تاریخی نشان میدهد که اغلب مدعیان برتری نژادی، تباری، فرهنگی، دینی، زبانی، طبقاتی و ملی به خود آن نژاد، تبار و... و ملت تعلق ندراند. چنانکه طی مقاله ای اشاره کرده ام: (روزگار نو، شماره مسلسل ۱۶۸، بهمن ۱۳۷۲، صفحه ۲۴۵-۲۴۶).

– صاحب بن عباد و جارالله زمخشری ایرانی مدافع پان عربیسم است.
– علی بیگ حسین زاده آذری و شکری سگ بان کرد مؤسس پان تراکیسم ترکیه می باشند.

– هوستون استوار چمبرلین انگلیسی طراح پان ژرمنیسم است.
– استالین گرجی مدافع سینه چاک پان اسلاویسم در لباس پاتری یوتیسم سوی یتیک (میهن دوستی شوروی) و باصطلاح کمونیسم روسی بود.

– تقی زاده، ایرانشهر، سید احمد کسروی (تبریزی)، محمود افشار از ایل ترک افشار و سید مهدی فرخ خراسانی و ابراهیم پورداود گیلانی و امام محمدعلی شوشتری و... طراح و مدافع نژاد پاک آریائی و پان فارسیسم در لباس پان ایرانیسم بودند.

سپس افرادی چون محسن جهانسوز، باوند، دکتر منشی زاده (بنیانگذار سومکا)، حبیب الله نوبخت در سیاست و بعدها در ادبیات: دکتر ماهیار نوابی، دکتر منوچهر مرتضوی، صادق هدایت، عبدالعلی کارنگ و ... ظهور کردند و اخیراً آقای دکتر چنگیز پهلوان میدان داری این نوع معرکه ملیت گرائی نژادی، قومی، زبانی در جنبه سیاسی-فرهنگی را بهمه دارند. در شعر نیز پاکدلانی چون میرزاده عشقی و عارف قزوینی فریفته آن جو سیاسی بودند و این دو شاعر بعلت همدانی

و قزوینی بودن با داشتن دو فرهنگ فارسی و ترکی در جهت نفی دومی و تعلق به نژاد آریائی و... تندتر از دیگران تاختند.

۷-۳- اساسی تئوری نژادی در ایران

اساس این تئوری ملی‌گرایی و فرهنگی بر روی این فرض نادرست تاریخی بنا شده که تمدن را در سرزمین ایران، آریائی‌ها پی افکندند و چندین بحران و عارضه زودگذر یا اندکی دیرپا بر آن مستولی شده و بحمدالله بخیر گذشته است

بقرار زیر:

- بحران مقدونی (اسکندر) با زبان یونانی
- بحران عرب و اسلام با زبان عربی
- بحران ترک (سلجوقی) با زبان ترکی
- بحران مغول آنرا بحساب زبان ترکی و بحران مربوط به آن می‌گذارند (جز کسروی)
- بحران تیموری با زبان ترکی
- بحران تمدن غربی؛ (ایران نامه سل فوادم، شماره ۳ ویژه هویت ایرانی)، صفحات ۲۲۷-۱۲۴۲۵.

وقتی معیارها دلخواهی و تداعی و معانی آزاد باشند اقوام ترک نیز می‌توانند با احتساب تمدن هفت هزار ساله ایلام دو دوره کوتاه مدت حکومت آریائیها را (از ماد تا ساسانی: میلادی ۶۴۲-۶۱۲ ق.م) و دوره پنجاه و سه ساله پهلوی و هیجده ساله جمهوری اسلامی را دوره بحران بحساب آورند و اقوام قالبی زبان ایرانی نیز می‌توانند در این نوع تاریخ‌نگاری انتخابی-سیاسی خود، از آکد، آسور و بابل به سلطه پانصدساله اعراب مسلمان برسند که تسلط فرهنگی آن هنوز هم ادامه دارد. اما تاریخ واقعی مردمان این سرزمین تاریخ ترکیب و تلفیق و ادغام اقوام و ادیان و زبانها و فرهنگها و تحمل و همزیستی آنها با همدیگر است و دوره‌های باروری و زاینده‌گی مراحل تمدن ما عموماً با دوره‌های آمیزش فرهنگی و قومی همراه بوده است: (شکوفائی فرهنگی دوره بعد از اسلام)، در حالیکه از دید من این نوع "ملی‌گرایی قومی" حاکم: (پان‌فاریسم) و نسخه بدل مقابله با آن یعنی گرایش به "ملی‌گرایی قومی" فرهنگهای: (محکوم) مانند (ترکی، کرد، عربی و بلوچی و...) با مقوله "هویت ملی" در معنی مدرن آن نه تنها بیگانه که بر ضد آن است. تفسیر و تحریف تاریخ بنا به اقتضای ایدئولوژی مورد علاقه عده‌ی "روشنفکران محفلی" که از نیازهای جهان و زمان (آگاهانه و یا ناآگاهانه) بدوراند با این طرز فکر ارتجاعی که مبشر ناسیونالیسم قومی شده‌اند گرهی از کار فروخته ایران امروز نخواهند گشود و بقول مولانا "از پندشان این بند سخت تر خواهد شد". در این میان عده‌ای نیز از دین زرتشتی یا مذهب تشیع بعنوان هویت ایرانی و یا هویت ملی ایرانی نام می‌برند که در مقابل یک نقد منطقی چنین

ادعائی نمی‌تواند مقاومت کند چرا که ایرانیان غیر زرتشتی و غیر شیعه را نمی‌توان تعیین هویت کرد. همچنانکه زرتشتیان و شیعیان غیرایرانی را نیز نمی‌توان ایرانی محسوب داشت. این مقوله نیز به تعارضی که زبان (فارسی) با آن روبروست دچار است یعنی دربرگیرنده همه ایرانیان نیست بعلاوه عده‌ای غیر ایرانی را نیز شامل می‌شود.

۴- ارکان هویت ملی:

سوسنخ

برای تشخیص ارکان هویت ملی بنا به روش مقایسه‌ای و حذفی و باصطلاح اهل منطق ریاضی، تغییر متغیرها برای یافتن ثابتها عمل می‌کنم؛ یعنی آنچه را که در صورت تغییر یا حذف آن، هویت ملی باقی نمی‌ماند آنرا جزو ارکان هویت ملی محسوب داشته و برعکس اگر در صورت حذف یا تغییر عاملی، هویت ملی باقی ماند معلومست که آن عامل جزو ارکان هویت ملی نیست اما ممکن است جزو ارکان هویت دیگری باشد که در هر فرد وجود دارد و در آخر این مقال به شرح آن خواهم پرداخت. بنا به این روش حذفی نخست می‌خواهیم بدانیم که هویت ملی "چه نیست" آنگاه برسیم به اینکه هویت ملی "چه هست". این مقاله مدعی دادن تعریف جامع و مانع و کامل از این مقوله متغییر اجتماعی در طول زمان تاریخی نیست اما تجدید معنی آن مورد نظر است. هویت ملی از دو جنبه می‌تواند نگریسته شود:

— جنبه **سلبی یا منفی‌ای**: یعنی مقوله‌هایی که هویت ملی به آنها وابسته نیست و با تغییر یا حذف آنها هویت ملی پا برجا می‌ماند. از این نظر امروزه هویت ملی ماوراء مقوله‌های زیر است:
نژاد، تبار، جنسیت، قومیت، دین، زبان، طبقات.

— جنبه **ایجابی یا اثباتی**: که با تغییر یا حذف آن مقوله‌ها، هویت ملی یا از میان می‌رود یا خدشه دار می‌شود و یا تغییر ماهیت می‌دهد. بعبارت دیگر این عوامل اساس هویت ملی را تشکیل می‌دهند که بقرار زیرند:
سرزمین مشترک، منافع اقتصادی و تولیدی و پول مشترک، منافع سیاسی و امنیتی مشترک، دولت مشترک، حقوق و انستیتوسیونهای مشترک، احساس روانشناسی مشترک در تعلق به آن منافع مشترک و در دفاع از آنها.

۴-۱ نژاد

هویت ملی ماوراء نژاد است. (در اینجا نژاد مقوله فنوتیپی است نه ژنوتیپی)

تریبون

تغییرات ژنتیکی و نیز تغییرات قیافه ظاهری مردمان ساکن یک کشور در نتیجه مهاجرت‌های گوناگون در هويت ملی و احساس آن تأثیر ندارد و کشورهای مهاجر پذیر نظیر آمریکا، کانادا، استرالیا، فرانسه و... ملاک این مدعاست. بنا به آمار، در فرانسه اگر دونسل بالا برویم $\frac{1}{3}$ فرانسویها مهاجرند. اما بعد از دو نسل همه خود را فرانسوی محسوب می‌دارند. در مورد ایران نیز که در چهار راه گذر اقوام بوده این ملاک کاملاً صادق است بقول جرج سارتن در این مورد: «بهتر آن است که از ملاحظات نژادی صرفنظر کنیم چون بدست آوردن معلومات مطمئن در خصوص نژادهای شرق باستان امکان ندارد. یک مسئله روشن است و آن اینکه از (۲۰۰۰ سال ق.م) اگر نگوئیم پیشتر از آن، در میان نژادها و اقوام، خلط و مزج‌های فراوان صورت گرفته است. برای پی بردن از زبان و لغت به نژاد همیشه باید با احتیاط عمل شود چه برای انسان بالخاصه کودکان فراگرفتن زبان تازه کار آسانی است ولی تغییر کرموزمهایی که در سلولهای نطفه موجود است امکان ندارد اشاراتی که پس از این به اقوام سامی (یا آریائی و ترک) می‌شود پیوسته باید چنان فهمیده شود که مقصود مردمی است که به زبان سامی (یا آریائی یا ترکی) تکلم می‌کرده‌اند (یا می‌کنند) و چیزی بیش از این منظور نبوده است». (تاریخ علم

صفحه ۲۷۶

سقوط رژیم آپارتاید در آفریقای جنوبی به یک ناسیونالیسم عریان نژادی نقطه پایان گذاشت اما هنوز طرفداران نژاد آریائی (در ایران، ارمنستان، گرجستان)، نژاد ترک (در ترکیه و ازبکستان) و نژاد سامی (در عراق، اسرائیل و...) در هر سه بخش تجزیه شده تمدن واحد اسلامی سابق در تب و تاب بریائی ملیت‌گرایی نژادی یا فرهنگی (زبانی) دیگری روزشماری می‌کنند.

۴-۴- تبار

هویت ملی ماوراء تبار است. در کشورهایی نظیر حاشیه خلیج فارس مقوله ملیت بصورت علنی و قانونی (۱) دارای درجات مختلف است و شهروندان به سه درجه اصلی تقسیم می‌شوند که تبار و زمان اقامت (قبل یا بعد از ۱۹۲۰) آنرا مشخص می‌کند: ناسیونالیسم ایلی و ماقبل ناسیونالیسم قومی: (دینی یا زبانی) اسرائیل نیز که به عنوان کشور تباری-نژادی پا به عرصه تاریخ قرن بیستم گذاشته است؛ نه تنها در آن یهودیان اروپا و آمریکا (اشکنازی‌های در اصل ترک تبار) بر یهودیان باصطلاح سامی تبار خاورمیانه حکومت دارند بلکه مقوله یهودیان سیاه‌پوست آفریقا (حبشه) نیز در آن بشدت مطرح است و کل آنها نیز در برابر اعراب و تبارهای قومی دیگر خود را برتر می‌دانند... در اکثر کشورهای عربی نیز ناسیونالیسم تباری بسیار قوی است و در پاکستان که نامش به معنی پاک از مردم نجس (کافر) هند است ملیت قومی بار دینی دارد همچنانکه برای صربهای ارتدکس

بوسنی، در ترکیه هنوز شناسنامه تبار و نژاد ترک خالص وجود دارد و مقوله ملیت و هویت ملی دارای بار زبانی-تباری است.

در ایران نیز تب تبار آریائی و فارسی‌زبان بودن بخصوص بعد از استقرار جمهوری اسلامی جهت مقابله با اسلام "عربی" بیش از پیش بالا گرفته است که آریائی‌گرایان بغلط استقرار جمهوری اسلامی را حمله دوم اعراب، و قادیسیه، دوم به ایران نامیدند!

اما هویت ملی ماوراء این مقوله‌های سنتی است. زیرا تشکیل اقوام و پیدا کردن هویت سرزمینی و فرهنگی (دینی-زبانی) آنها باعث تضعیف و اغلب به تحلیل رفتن هویت ایلی-تباری (خونی-طایفه‌ای) آنها می‌گردد و همبستگی نوین سرزمینی-قومی را جانشین همبستگی ایلی-تباری می‌کند. با ظهور هویت ملی، بتدریج هر دو هویت (ایلی و نیز قومی) به تحلیل می‌روند و جامعه مدنی با برابری همه شهروندان (کشوروندان) ظهور می‌کند. لذا محدود و مشروط شدن هویت ملی به هویت قومی یا تباری نشان از عقب ماندگی تاریخی و اجتماعی جامعه و عدم فهم درست محتوای تاریخی هویت ملی از طرف روشنفکران و قانونگذاران و بالاخره مردم کشور مورد نظر را دارد.

۳-۴- زبان

هویت ملی ماوراء زبان است. درست است که معمولاً هر ملتی دارای یک و یا چند زبان مشترک و یا همگانی است. اما چون هویت ملی با مفهوم منافع ملی، مترادف است لذا تغییر زبان ملی بنا به منافع و مصالح ملی تأثیری در هویت ملی نمی‌گذارد. همچنانکه در حذف یا تغییر یا تعدد آن، باز هویت ملی پابرجا می‌ماند:

- حذف زبان روسی بعنوان زبان مشترک ملی در کشورهای آزاد شده از استعمار روسیه شوروی باعث تغییر هویت آنها نشده است.

- تغییر زبان هند و پاکستان و مالزی و سنگاپور به انگلیسی باعث تغییر هویت ملی آنها نشده است.

- تعدد زبان ملی در سوئیس، کانادا و افغانستان و... در اروپای متحد آینده تأثیری در هویت مشترک ملی نمی‌گذارد بلکه حاکمیت قانونی یا غیر قانونی یک زبان باعث رشد عکس‌العملی "ناسیونالیسم قومی" شده و وطن خواهی سالم ملی را دچار عوارض خطرناک ملی‌گرائی قومی (حاکم و محکوم) می‌کند. چنانکه ارزشهای سه‌گانه ایکه انگلیسی‌زبانان کانادا جهت حفظ حاکمیت خود بر فرانسوی

تریبون

زبانان و سرخپوستان آن کشور برقرار کرده بودند (سفیدپوست و بلوند بودن + انگلیسی زبان بودن + پرتستان بودن) نزدیک بود در ساله ۱۹۹۵ آن کشور را تجزیه نموده و راه آن را به اقیانوس اطلس مسدود سازد و ایالت "مبک" را از آن جدا کند.

از طرف دیگر ملت‌های مختلف با زبان واحد و منافع مختلف وجود دارند: اطریش و آلمان، کشورهای عرب‌زبان، کشورهای فرانسوی زبان اروپا و ممالک انگلیسی زبان و فارسی زبان و ترکی زبان دنیا... که تعالی ضعیفی برای نزدیکی به همدیگر نشان می‌دهند؛ لذا نه زبان واحد، بیانگر ملیت واحد است، نه زبانهای متعدد نافی آن شمرده می‌شود و از این رو زبان نه شرط لازم و نه شرط کافی برای هویت ملی محسوب نمی‌شود. درست نظیر دین، تبار و طبقه... اما برعکس هویت ملی، هویت قومی، بقول صحیح میرزا آقاخان کرمانی، با نابودی یا تغییر زبان، تغییر کرده و یا از میان می‌رود. اما آن نیز کاملاً مطلق نیست. بعنوان مثال در مورد یهودیان؛ دین، قومیت و تبارهای آنان را حفظ کرد. درحالیکه یهودیان عموماً زبان عبری را فراموش کرده و به زبان محلی که در آن اقامت داشتند سخن می‌گفتند اما این استثناء نه دلیل قاعده است نه ناقض آن. یعنی در اکثر موارد مورد مطالعه، هویت قومی با تغییر زبان قومی از میان می‌رود. در ایران وقتی از هویت ملی صحبت می‌شود عده‌ای فهم نادرست خود را از مسئله، با علم کردن اینکه "شاهنامه فردوسی سند هویت ملی ماست" و یا "نوروز بیانگر هویت ملی ماست" بیان می‌کنند. شاهنامه حکیم طوس بیانگر هویت قومی فارس‌زبانان ایرانی و غیرایرانی (افغانها و تاجیکها) است. زیرا هویت ملی مقوله‌ایست نوین که با سیستم سرمایه‌داری و منافع در رابطه است و نه با اسطوره یا زبانی خاص. نوروز "جشن جو" نیز بنا به الواح سومری و ایلامی پیش از پدید آمدن اسطوره‌های آریائی یا ورود آنها به ایران در سومر و سپس ایلام و بابل نظیر جشن مهرگان "جشن انگور و شراب" وجود داشت و امروزه تاجیک، افغان، ایرانی، ازبک‌ها، ترکها و اعراب آن را جشن می‌گیرند. زیرا در نیمکره معتدله شمالی یک پدیده نجومی، کشاورزی و جهانی است. همچنانکه در Stonehenge که در نزدیکی Salisbury واقع در انگلستان که توسط مردمان بومی و پیش از تاریخ آن کشور ساخته شده (۱۶۰۰ ق.م.) به ترکیبی از تقویم قمری و شمسی برمی‌خوریم که بدقت از روی محل طلوع خورشید، می‌توان اول بهار (نوروز) و اول پائیز را از وضع خورشید در موقع طلوع آن در مقابل درب اصلی مشخص کرد.

۴-۴- قومیت

هویت ملی ماوراء قومیت است. هویت قومی مرحله بعدی از هویت تباری و ایلی است و چنانکه اشاره شد در شاهنامه فردوسی راجع به ایران و توران و سیستان و

مازندران و... هویت ایلی (تباری) و نیز هویت قومی (سرزمینی+دینی+زبانی) را می‌توان بخوبی مشاهده کرد که ربطی به هویت ملی مدرن ندارد. هویت ملی در واقع، گاه با تضعیف و تحلیل هویت‌های قومی و هویت‌های ایلی و گاه با ادغام در همدیگر منجر به ظهور هویت شخصی*8 و هویت ملی افراد شده، در پروسه طبیعی و تحولی یک جامعه، نخست از شکل ایلی (گله‌ای) بصورت کاستی و یا توده‌ای یعنی قومی متحول می‌شود و پس از این مرحله بسوی جامعه ملی و طبقاتی با مفهوم (کشوروندان) شهروندان برابر و آزاد راه می‌برد. ظهور فردیت و هویت شخصی لازمه توسعه صنعتی و حاکمیت سرمایه‌داری بانکی و مالی است، که این افراد آزاد در رابطه با کنترل وسایل تولید و سرمایه‌مالی یا کنترل شدن بوسیله آنها، طبقات اجتماعی را بوجود می‌آورند که پیش از دوران سرمایه‌داری صنعتی وجود نداشت. لذا نباید سلسله مراتب صنفی قبلی را با طبقات دوران سرمایه‌داری عوضی گرفت. ناسیونالیسم قومی که بر مبنای سرزمین، زبان، دین و تاریخ مشترک بنا شده با آن ملیت خواهی (وطن خواهی ملی) که بر اساس منافع مشترک، سرزمین مشترک، برابری و آزادی شهروندان و تفاهم متقابل آنان بنا شده بکلی متفاوت است. ناسیونالیسم قومی براساس دوست داشتن خودی و نفرت از دیگری پامی‌گیرد: (تولبی و تبری) و بنا به خصیلت "خود مرکز بینی" تمام اقوامی که خود را هدف آفرینش، برترین و برگزیده‌ترین قوم می‌انگارند، در دوران سلطه خود، برتری خود را علناً اعمال می‌کنند و در دوره انحطاط سعی در ادغام (اسطوره‌ای-تباری یا زبانی-دینی) خود در قوم غالب را دارند. در حالیکه وطن دوستی ملی بر اساس علاقه به منافع خودی و عدم نفرت از دیگران پایه‌ریزی گردیده و از اینرو برخلاف یک قوم، یک ملت، دوستان و دشمنان دائمی ندارد، بلکه فقط منافع دائمی دارد. این وطن دوستی در شکل سالم و کامل خود بسوی انسان دوستی و انترناسیونالیسم و بالاخره جهان وطنی راه می‌گشاید.

۴-۵ دین

هویت ملی ماوراء دین است. زیرا نظیر متکلمین به یک زبان یا اقوام و تبارها و طبقات مختلف، هویت دینی نیز با هویت ملی هرگز منطبق نیست.

در درون یک ملت معتقدین به ادیان مختلف (دین‌باوران) و از جمله بی‌دینان (دین‌ناباوران) وجود دارند. در خارج از یک ملت نیز میتوان معتقدین به دین غالب در آن کشور را سراغ گرفت. از این رو اساس دولت اسرائیل که بر پایه دولت ایلی (تباری-اسطوره‌ای) و قومی (زبانی-دینی) گذاشته شده با اساس نهاد دولت ملی که بر پایه منافع ملی استوار است سازگار نیست و هم از این روست که رهبران حزب سوسیالیست (شیمون پرز) می‌خواهند گره‌گشای کارهای ملی-قومی آن کشور باشند. وجود اسرائیل در مقابل خود، کشورهای عربی را نیز به دامن

تریبون

ناسیونالیسم اتنیک: ملیت‌گرایی قومی و "پان‌عربیسم" حاد کشیده است. عربستان سعودی نیز که ملتی با هویت قومی-ایلی است در تشدید این عقب‌ماندگی ملی با ثروت نفتی خود در همه جا (از جمله در افغانستان) با نمود دینی-زبانی عمل می‌کند. این مطلب در مورد ایران که در چهارراه برخورد ادیان و تمدنها و اقوام بوده نیز صادق است. باید هوشیار بود که "هویت ملی" را به مقوله‌های مربوط به مراحل قبل از مرحله ظهور هویت ملی پیوند نزنیم که باعث انحطاط رشد ملی و ظهور وحشیت‌های گوناگون: نژادی-تباری، قومی-دینی و طبقاتی می‌شود. چنانکه هم اکنون صریح‌های بوسنی می‌خواهند ملت را براساس دین ارتدکس بنا کنند و چون مردمان بوسنی از نظر مقوله زبانی-تباری و قومی با آنها یکی نیستند، "جنگ صلیبی مدرن" که ریشه در دین ارتدکس روسی-اسلاوی دارد شعله ور می‌شود. این خطر در ارمنستان خود را نشان داده است. اما در قانون اساسی مترقیانه جمهوری آذربایجان (شمالی)، خوشبختانه، ملیت‌گرایی قومی (دینی زبانی) کنار گذاشته شده است. اما در عمل برای مقابله با ناسیونالیسم قومی ارمنی، گرجی و از همه خطرناکتر ملیت‌گرایی قومی روس در آن کشور بیش از پیش این‌گرایش ارتجاعی و خطرناک در حال رشد است.

۶-۴_ طبقات

هویت ملی ماوراء طبقات است. طبقات اجتماعی غیر از سلسله مراتب اجتماعی نظیر کاست و حرفه‌هاست. چنانکه اشاره شده تنها در دوره سرمایه‌داریست که طبقات اجتماعی ظهور می‌کنند. زیرا وجود طبقه با از میان رفتن یا تضعیف خصلت گله‌ای (ایلی) و توده‌ای (قومی) انسان و رشد فردیت او مترادف است که اولین بار، در تاریخ، در سیستم سرمایه‌داری صنعتی ظهور کرده است و میدانیم که طبقات اجتماعی نیز چه در داخل یک ملت و چه در خارج از آن وجود دارند. بلشویک‌های افراطی بعد از لنین خواستند ملیت را بر اساس یک طبقه (کارگر) در روسیه شوروی بوجود آورند و بدین سان جامعه را به انحطاط کشاندند و بیلان کارشان پس از هفتاد سال با متلاشی شدن (متاسفانه ناقص) آن سیستم آشکار شد.

۷-۴_ جنسی

هویت ملی ماوراء جنس (مرد و زن) است. برابری و آزادی نافی تمایز جنسی در میان شهروندان است چیزی که در نمونه‌های عربستان و ایران کنونی وجود ندارد. در این مقوله جنسیت بعنوان مقوله اجتماعی مطرح است.

حال که معلوم شد چه مقولاتی ارکان هویت ملی را نمی‌سازند، ببینیم هویت ملی بر اساس کدامین ارکان شکل می‌گیرد: از زمان چاپ کتاب ثروت ملل آدم اسمیت (۱۷۷۶) حفظ و توسعه منافع ملی اساس و محتوای «هویت ملی» را تشکیل می‌دهد. بدین‌ترتیب:

۴-۸- سرزمین مشترک

قولی است که از چپ و راست جملگی برآند. اما مفهوم محتوایی سرزمین مشترک در معنی مدرن و ملی، که زمین، منابع زیرزمینی و آب و هوا و خاک نیز به سرمایه اساسی و ملی مبدل می‌شود، با دوران قومی و ایلی، آباء و اجداد و سرزمین مقدس یا موعود اهورائی یا یهوه‌ای، بکلی متفاوت است و تنها نام آنها مشترک است نه محتوایشان.

۴-۹- منافع اقتصادی و تولیدی مشترک

به معنی عامل تولید و آبادانی، انتظام مالیات‌ها، بخصوص پول واحد بانکی از ارکان هویت ملی جدید است که در طول زمان منافع مشترکِ مردمان نواحی مختلف یک کشور را (همچون خون در بدن انسان) بهم متصل می‌سازد. محتوا و نقش پول در دوره سرمایه‌داری عکس نقش آن در دوره ماقبل سرمایه‌داری است.

از این رو وحدت پولی خودخواسته و آزادانه دو یا چند کشور آغاز وحدت هویت ملی آن کشور است و اگر اروپا دارای پول واحد شود و پولهای ملی از میان برخیزد تنها هویت قومی (زبانی-دینی: فرهنگی) قسمت‌های مختلف، آنرا در عمل از هم جدا خواهد کرد و هویت ملی نوین اروپائی به تدریج جای هویت ملی فرانسوی-آلمانی و... را خواهد گرفت. هویت نوین معمولاً تا پروسه نهائی سیر نمی‌کند و تنها با ظهور هویت انسانی و وحدت انسانی-جهانی است که این تعارض قابل حل بنظر می‌رسد. البته تا تحقق آن مرحله بشریت راه درازی را باید طی کند.

۴-۱۰- منافع سیاسی و امنیتی

دولت بعنوان عالیترین مرجع حفظ منافع ملی، رکن اساسی هویت ملی است. ایلات، اقوام و مردمانیکه قادر به تشکیل دولت نشده‌اند، نمی‌توانند در عالم سیاست بعنوان ملت مطرح شوند و دارای هویت ملی باشند. اما هویت قومی که به سرزمین و فرهنگ (زبان، دین، آداب و رسوم) و بالاخره تاریخ مشترک ناظر و متکی است، بدون دولت وجود داشته و خود را در عالم سیاست مطرح می‌سازد و اغلب با هویت ملی (بخصوص برای نیروهای چپ با توجه به بیان نادرست استالین از ملیت و هویت ملی) خلط می‌شود. عقاید استالین در واقع تبلور ناسیونالیسم قومی روس در قالب برداشتهای کمونیستهای روسی از تئوریهای مارکسیستی اوائل قرن بیستم است که ربطی به عقاید خود مارکس هم ندارد.

۴-۱۱- منافع دفاعی

منافع دفاعی و دفاع از چهارچوب سرزمین مشترک و منافع امنیتی و حیاتی آن

تریبون

یکی از مظاهر هویت ملی جدید است. چه بسا، بخاطر منافع ملی، مردمان یک کشور با هم تباران و اقوام همسایه در کشور دیگر به جنگ برخاسته‌اند. چنین جنگهای ملی قبل از ظهور سرمایه‌داری و طبقات اجتماعی در تاریخ مصداق نداشت.

در قرن بیستم بشریت شاهد دو جنگ استعماری بفاصله ۲۱ سال بوده است (۱۹۳۹-۱۹۱۸). جنگ جهانی دوم را بعلت اینکه روسیه شوروی در آن شرکت داشت جنگ امپریالیستی دوم نامیدند. در حالیکه در محتوا همان بود و تقسیم یالتا (۱۹۴۵) فرقی با تقسیم پاریس (۱۹۲۰-۱۹۱۹) نداشت. پیروزی و شکست نظامی نظیر پیروزی و شکست سیاسی و نیز توفیق و رشد و یا انحطاط اقتصادی در هویت ملی مدرن تأثیر تعیین کننده داشته و دارد. البته پیروزیها و شکستهای نظامی دوران سنتی یعنی ایللی و یا قومی نیز تأثیر سرنوشت سازی در تغییر، رشد، تضعیف و یا انحطاط و ادغام و تحلیل هویت ایللی و قومی داشته‌است؛ اما شکستها و پیروزیهای دروان سنتی ربطی به هویت ملی نوین نداشته‌است. زیرا مضمون تحول بعدی در آنها متفاوت بوده‌است.

۴-۱۲- حقوق و انستیتوسیون

آحاد هر ملت علاوه بر دولت، خود را در فضای تبادل و تفاهم حقوقی با قوانین خاصی از دیگران جدا می‌سازد. وحدت قانونها و حقوق، نظیر وحدت سیاسی و دفاع نظامی مشترک، و بالاخره وحدت پولی باعث از دست رفتن تدریجی هویت ملی شده و هویت ملی نوینی را جانشین آن می‌کند: (هویت منطقه‌ای و قاره‌ای). اما معمولاً هویت‌های (قومی، ایللی، ملی) پایدار مانده و به همزیستی خود با هویت فراملیتی ادامه می‌دهند. پدیده‌ایکه در اروپا و آمریکای شمالی هم اکنون در حال ظهور است.

۴-۱۳- احساسی روانشناسی فردی-جمعی

هر فرد جامعه مدرن، در خلوت خویش، خود را بعنوان فرد متعلق به آن جامعه می‌داند و احساس می‌کند. جامعه نیز از نظر حقوقی-سیاسی او را عضوی از اعضا خود قبول دارد. در جوامع ایللی و قومی، افراد بصورت گروهی خود را جزئی از کل و مستحیل در آن می‌دانند (مثل خانواده بزرگ، طایفه، ایل و قوم، و بقول ناصر خسرو "همبودی") هنوز هویت شخصی آنها در معنای اقتصادی-سیاسی و نظامی-حقوقی کاملاً شکل نگرفته‌است. پدیده‌ایکه هگل، فیلسوف آلمانی، تضاد فرد و جامعه را در ظهور نهاد دولت قابل رفع دیده‌است. به زبان منطق هگل، تعارض و تضاد "تزی" (جامعه)، با "آنتی تزی" (فرد)، تنها (با + در) "سننز" ناشی از ترکیب آشتی‌پذیر بین آن دو یعنی ظهور دولت مدرن قابل رفع شدن

است. به عبارت دیگر ظهور هویت ملی با مشخصه یک دولت بعنوان "سنتز" نتیجه ظهور تضاد آشتی‌پذیر (و نه آشتی‌ناپذیر) میان "هویت جمعی" (خانواده، جامعه، قوم و ایل) بعنوان "تز" با "هویت شخصی" فرد مستقل و آزاد(یخواه) از قید سنتی بعنوان "آنتی تز" است. قابل توجه است که هویت فردی مدرن انسان بعنوان "آنتی تز" نسبت به هویت ایلی (گله‌ای) و قومی (توده‌ای) او بعنوان "تز" عمر کمتری دارد که بصورت اجتماعی مقارن ظهور دولت مدرن بعنوان "سنتز" است. ظهور این دولت (مدرن) متکی به اصل حقوقی ناظر به آزادی و برابری همه شهروندان بوده است. بدون قبول یا عدم قبول این فرض و نحوه استدلال آن، حاکی از وجود فرد مستقل در برابر جامعه مدنی است. مقوله‌ایکه در دوران پیش از سرمایه‌داری معنی وسیع طبقاتی- اجتماعی نداشت. چنین است برداشت من از این نظریه هگلکی.

۵- اشکال هویت

بطور کلی امروزه میتوان از سه نوع هویت بقرار زیر نام برد که باختصار به شرح آنها می‌پردازیم؛ ۱. هویت فردی ۲. هویت اجتماعی ۳. هویت انسانی

۱-۵- هویت فردی

احساس فردیت نظیر احساس جنسیت (مرد و زن بودن) دارای دو جنبه است: الف- جنبه احساس غریزی تمایز از دیگران، که از آن بعنوان "هویت فردی" در این مقاله نام برده شده، در انسان و حیوان، مشترک است. در واقع "این همانی" هر انسان نتیجه انعکاس ذهنی، منطقی و حسی از یکسو و داشتن احساس (غریزی) به وجود (ونه کیفیت وجود) خود خویشتن از سوی دیگر است. البته اشیاء و پدیده‌ها نیز مطابق همان "این همانی" ارسطویی، عمل می‌کنند. آنسوی سکه این هویت فردی (غریزی و احساسی) را هویت جنسی و احساس غریزی (مرد یا زن بودن) تشکیل میدهد که نظیر احساس فردیت غریزی، بار اجتماعی ندارد. درک و فهم ما از ایندو جنبه مستقیم، و باصطلاح فلاسفه خودمان، علم ما به آندو "حضور" است نه کسبی و حصولی. یعنی مستقیم و بلاواسطه هم به فردیت خویش آگاهی وجودی (و نه کیفی) داریم و هم به جنسیت خود واقفیم و خود را از دیگران و جنس موافق و مخالف خود باز می‌شناسیم.

بد هویت فردی جنبه دیگری نیز دارد که با خود بار اجتماعی داشته و به عبارت دقیقتر نتیجه روابط اجتماعی و نوعی از آن است. این هویت فردی همواره با خودآگاهی همراه بوده و به درجه رشد اجتماعی وابسته است. جهت تمایز هویت فردی از این هویت، که من آنرا بعنوان "هویت شخصی" مشخص کرده و از هویت فردی جدا کرده‌ام، اینست که؛ این هویت ناظر به احساس تکامل‌پذیر و خودآگاهانه فرد از شخصیت مستقل خویش نشأت گرفته و نیز ناشی از معرفت به

تریبون

حقوق فردی خود در برابر جامعه، افراد دیگر و محیط پیرامون خویش است. ظهور این هویت، همواره همراه با کم رنگ شدن و یا از میان رفتن تدریجی خصوصیت گله‌ای (ایلی) و توده‌ای (کاستی-قومی) انسانها است که تنها در زمینه رشد مناسبات سرمایه‌داری صنعتی و اتمیزه Atomise شدن انسانها (درخريد یا فروش کار فردی افراد آگاه و آزاد جامعه) ظهور می‌کند. بوجود آمدن و رشد و تکامل این جنبه نوظهور انسانها در مقیاس اجتماعی از یکسو پایه و اساس دموکراسی و جوامع مدرن را تشکیل میدهد و از سوی دیگر طبقات مختلف المنافع و مشترک‌المسائل جامعه را به کنش و واکنش در برابر هم وامیدارد.

از نظر جنسیت نیز این جنبه اجتماعی دیربرگیرنده خواست "مردسالاری" یا "زن سالاری" و "جریان فمینیسم" و "برابری خواهی جنسی" در جامعه مدرن است که خود را بصورت تشکلهای اجتماعی و سیاسی جلوه‌گر می‌سازد.

۵-۲-۲_ هویت اجتماعی افراد

هر فرد بعنوان عضوی از یک اجتماع یا جامعه، دارای هشت هویت اجتماعی است که گاه بعضی از آنها با هم یکی شده یا "در تاریکی هزاره‌ها" ناپدید گشته‌اند، بقرار زیر:

۱-۲-۵_ هویت نژادی

در معنی فنوتیب و ظاهری آن به سفید و سیاه و زرد و سرخ و طیفهای آنها قابل تقسیم می‌شود و با خود بار اجتماعی و تأثیر روحی به‌مراه دارد.

۲-۲-۵_ هویت تباری

تازمانیکه ایل مادر ساکن نشده، هویت تباری و ایلی با وجود روستا نشینی و شهرنشینی محفوظ می‌ماند و همبستگی خانواده بزرگ ایلی به بقاء خود ادامه می‌دهد. گاه پس از اسکان در روستاها و شهرها نیز این هویت حتی در پیشرفته‌ترین اشکال به سخت‌جانی خود ادامه میدهد. که در مورد یهودیان و زرتشتیان شاهد آن هستیم.

۳-۲-۵_ هویت قومی

مردمانی که ایل متحرک آنها ساکن شده، هویت قومی یعنی سرزمینی-فرهنگی؛ (دینی-زبانی) پیدا میکنند. در دوران قبل از "سرمایه‌داری صنعتی" این هویت سخت غالب بوده و چنانکه اشاره شد، هنوز با هویت ملی اغلب اشتباه می‌شود. همچنانکه فرهنگ قومی و سنتی با فرهنگ ملی ناشی از روابط اقتصادی و سیاسی و حقوقی سرمایه‌داری صنعتی از هم تفکیک نمی‌شود.

فرهنگ ملی آن بخش از فرهنگ نوین جوامع است که در رابطه با آزادی و برابری و فردیت شهروندان و حقوق انسانی (بشر) آنان در جامعه ملی بوجود آمده و تکامل می‌یابد. از این نظر برخلاف قضاوت عمومی و رایج، رشد ملی ما (برخلاف فرهنگ سنتی مان) چندان چشم‌گیر نیست.

۴-۲-۵. هویت دینی

تقریباً همه ایلات و اقوام دارای کیشها و ادیان قومی بوده و هویت دینی آنها با هویت قومی‌شان عجین است. اما ظهور ادیان فراقومی و جهانی نظیر آئین بودائی، مهری، مسیحی، مانوی، اسلام و... مکاتب عرفانی و فلسفی چون: رواقیان، خراباتیان و متصوفه و... باعث شد که هویت دینی، خود اساسی جدا از هویت تباری و قومی شود و گاه باعث تغییر هویت قومی یا بمنزله نقطه آغازی برای آن بشمار رود. این ادیان و مکاتب باعث ادغام اقوم و نزدیکی انسانها بعنوان مؤمنین به همدیگر شده و غیر مؤمنین را از آنها دور کردند (تولی و تبری). بدین ترتیب ادیان فراقومی که لاجرم فراملتی نیز هستند قبل از دوران سرمایه‌داری مهمترین رکن هویت اقوام و کشورهای گوناگون را تشکیل می‌دادند (بهائیت بدلیل تاخیر زمانی فاقد چنین نقشی بوده‌است). ادیان فراقومی راه را به ظهور مفهوم نوعی انسان دوستی عام ایمانی و اعتقادی گشودند و تنگنای کاست، تبار و قوم را تاحدی شکستند.

اما تقسیم انسانهای جوامع مختلف به "دین‌باوران" (مؤمنین) و "دین‌ناباوران" (بی‌دینان) و "مرددان" (از دین برگشتگان) باعث محدودیت هویت دینی ادیان فراملتی می‌گردد. در حالیکه لائیسیتیه ی ملی‌گرایی و برابری شهروندان دچار چنین بن‌بستی نیست. در نهادهای ایلی (خونی-تباری) و قومی (زبانی-دینی) انسانها نظور طبیعی جزو و عضو همبودی (کمونوته) و یا کاست هستند و ترک آن ممکن نیست و عواقب زیانباری دارد. در حالیکه در نهادهای جامعه ملی افراد باختیار وارد انجمن‌ها (سویته‌ها) می‌شوند و یا آنها را ترک می‌کنند.

۵-۲-۵. هویت زبانی

با جدائی هویت دینی از هویت فرهنگ قومی، هویت زبانی نیز بتدریج استقلال خود را از هویت قومی-تباری پیدا نمود و ظهور آن با بوجود آمدن زبان ادبی که معمولاً از آمیزش لهجه‌های اقوام مختلف هم‌ریشه (در شرایط آزادی نسبی و رشد تمدن و فرهنگ) حاصل می‌شود همراه بوده است. بدین گونه با فراموشی یا ضعیف‌تر شدن هویت ایلی و تباری، قومیت خود را در "سرزمین" و تاحدی "دین" بیان کرده و می‌کند. زبان مادری نخستین هویت اکستابی و ریشه‌دارترین جنبه هویت اجتماعی افراد است که با شیر اندرون شده و با جان بدر می‌رود. پس از

آن هویت دینی با ارزشهای نیک و بد، حلال و حرام آن و سپس هویت طبقاتی و بعد هویت ملی و بالاخره هویت انسانی فرارسیده و به خودآگاهی می‌رسند.

۶-۲-۵. هویت طبقاتی

موقعیت افراد انسانی در رابطه با (کنترل کردن یا کنترل شدن) بوسیله سرمایه مالی و وسایل تولید و توزیع، وضع طبقاتی آنها را در جامعه مشخص می‌شود. کودک بعد از یادگیری زبان و آداب و رسوم فرهنگی و ارزشهای دینی به قدرت یا عدم قدرت مادی خانواده‌اش آشنا می‌شود. موقعیت طبقاتی نیز بخشی از هویت اجتماعی مردمان یک جامعه است. در جوامع ماقبل سرمایه‌داری سیستم کاست یا سلسله مراتب دیگر اجتماعی وجود داشت و دارد. ظهور طبقات نتیجه "تمیزه" شدن افراد فروش کار فردی‌شان به مؤسسات مختلف و از هم پاشیدن کار جمعی خانوادگی و حرفه‌ای ماقبل سرمایه‌داریست. بدین سان افراد انسانی جنبه گله‌ای (ایلی) و توده‌ای (قومی) خود را ترک کرده و بصورت افرادی با هویت شخصی و فردی خودآگاهانه خویش، طبقات اجتماعی را در جوامع ملی و سرمایه‌داری صنعتی تشکیل می‌دهند.

۷-۲-۵. هویت جنسی

بعنوان یک پدیده اجتماعی بصورت حاکمیت مردسالاری (اغلب متکی به ارزشهای مذهبی) و جریانهای فمینیستی افراطی و نحله‌های میانی آنها (مساوات‌طلب)، در همه جوامع کنونی وجود دارند.

۸-۲-۵. هویت ملی (افراد یک ملت)

آخرین هویت اجتماعی افراد آزاد هر جامعه صنعتی و مستقل را تشکیل می‌دهد که ماوراء هر هفت هویت فوق‌الذکر است و باعث همبستگی افراد آزاد بصورت طبقات و گروههای انسانی بر مبنای مادی منافع (اقتصادی-سیاسی، نظامی و امنیتی است. لذا وجود فردیت خودآگاه، آزاد و مستقل افراد یک ملت پایه و علت اساسی بوجود آمدن هویت ملی است.

هر هویت ملی متکی بر منافع فوق‌الذکر، خود موجد فرهنگ ملی است و فرهنگ ملی پدیده محصولی است جدید که نتیجه تمدن صنعتی و سرمایه‌داری و تفکر اندیشمندان در کادر و ارزشهای پایه‌ای آن است تا آنرا بصورت انسانی تعدیل کرده و آماده عروج به هویت انسانی سازند. چنانکه اشاره شد نباید فرهنگ ملی جدید را با فرهنگ قومی سنتی اشتباه کرد و از (میهن دوستی ملی) به (وطن پرستی قومی) سقوط نمود. در این رابطه ایران دوستی واقعی از ایرانی دوستی حقیقی ناشی می‌شود و مردم دوستی مقدم بر خاک پرستی است، فرهنگی که در

دوره پهلوی تبلیغ می‌شده. از جمله در سرود ملی سابق اشاراتی به مردمان ایرانی و گوناگونی آنها در درون وحدت ملی وجود ندارد. سخن از مرز و خاک است: "مرز پرگهری که خاکش سرچشمه هنر است".

افراطی‌ها و مدعیان هریک از این هویت‌های اجتماعی هشتگانه یک یا چندتائی از آنها را بعنوان هویت اصلی مردم یا بخشی از آنها عمده کرده و منکر دیگر جنبه‌های هویت اجتماعی و انسانی افراد می‌شوند. مطلق کردن هریک با فشار سیاسی و پلیسی به نوعی فاشیسم، نازیسم، کمونیسم و بالاخره تمام اشکال "پانسیسم" *9 ختم و منجر می‌شود. (دربراره پانسیسم به متن سخنرانی ام در دانشگاه لندن، شنبه دهم فوریه ۱۹۹۶ انجمن پژوهشگران ایران مراجعه شود. نیز مراجعه شود به ماهنامه راه آزادی شماره ۱۶ آبان ماه سال ۱۳۷۰ یا ماهنامه وارلیق بهار ۱۳۷۲-صایبی: ۱-۸۸ صفحه ۱۱۲-۹۹ تحت عنوان: وحدت ملی (از همین قلم).

۳-۵_ هویت انسانی

با پیشرفت صنعت و افزایش سرعت و تسخیر فضا و کوتاه شدن فاصله‌ها و افزایش جمعیت و بالاخره از همه مهمتر انقلاب انفورماتیک که بسرعت قرن آینده را از عصر صنعت جدا می‌کند و زمین را به دهکده‌ای مبدل می‌سازد بتدریج افراد بشریت پیشرفته دارای هویت بی‌المللی و بالاخره جهانی و انسانی می‌شوند و هویت‌های ملی نخست در درون کنفدراسیونی از اتحاد ملل بتدریج تحلیل خواهند رفت و در نهایت این بلوک‌بندی ملل به سوی وحدت جهانی سیر خواهد کرد که اعلامیه جهانی حقوق بشر قانون اساسی اولیه آن است. این "اتویای قابل حصول" زمینه‌های مادی و الزامات اقتصادی خود را بر سیاست و فرهنگ‌های ملی و منطقه‌ای تحمیل می‌کند. اما جهانی شدن آن با همگانی (و نه دولتی) شدن مالکیت بر سرمایه همراه خواهد بود. بشرطی که "نظم جدید" آمریکایی نظیر "نظم هزارساله" هیتلری کار را به آخرین جنگ که با نابودی تمدن مترادف است نکشاند. پیشگامان انسان دوست، بصورت فردی این راه را پیش از فراهم شدن شرایط خارجی، در درون خود طی کردند و از هویت فردی (حیوانی) به هویت جمعی و اجتماعی ره سپردند و در این مرحله از هویت خود، از هویت نژادی و تباری تا هویت قومی و دینی و زبانی و طبقاتی و ملی تحول یافتند و بالاخره از هویت ملی به هویت انسانی معراج کردند: تولستوی، گاندی، راسل و...

یک فرد نخست محدود به خود، سپس به نژاد، تبار، قوم، دین، زبان، طبقه و ملت خود متعلق است و بالاخره به بشریت تعلق دارد. اما یک فرد وارسته و والا،

تربیبون

نخست به منافع انسانی (کل بشریت) و سپس به منافع ملی و بعد به منافع طبقاتی و دینی و قومی و ایلی و بالاخره به منافع شخصی خود می‌اندیشد. دفاع از منافع ملی باید به نحوی باشد که نه تنها سرکوبگر و نافی هویت‌های دیگر افراد نشود بلکه راه را بر تعالی بسوی منافع انسانی باز بگذارد و گرنه به مانعی در راه "ثیران آدمیت" و "عروج انسان" مبدل خواهد شد.

سخن خود را با کلامی از منتسکیو (۱۷۵۵-۱۶۸۹) جهت ختم به پایان می‌برم و از حوصله شنوندگان و خوانندگان خود متشکرم. "اگر چیزی را بِنفع ملت بدانم که موجب زوال ملت دیگری شود، آنرا به فرمانروایم پیشنهاد نمی‌کنم، زیرا من قبل از اینکه یک فرانسوی باشم، یک انسانم، یا (بهتر بگویم) من ضرورتاً یک انسانم و فقط بر حسب تصادف یک فرانسوی می‌باشم" (منتسکیو- اندیشه‌ها، نقل از جریانهای اصلی تفکر غربی، صفحه ۳۲۱۳۶۲).

پاورقی‌ها:

- *1- کشوروند اصطلاحی است که من در رابطه با ساختار سنتی جامعه ایران که از دوره ایلام تا کنون پابرجا مانده است وضع و باصطلاح جعل کرده‌ام که در برگزیده ایل‌وندان، ده‌وندان و شهروندان ایرانی است که در مثلث همزیست (ایل، ده و شهر) در هر ناحیه (استان) از ممالک محروسه ایران، ساختار سنتی ایران را بوجود آورده بودند.
- *2- ارجاع زبانها به تبار اسطوره‌ای (آریائی-سامی) نظیر بیان جغرافیایی (ژئوپلیتیک) آنها (هند و اروپائی یا ارال و آلتائیک) جنبه علمی ندارد و درست‌تر است آنها را بنا به ساختار دستوری‌شان بنامیم: زبانهای تحلیلی بجای زبانهای «آریائی»، زبانهای قالبی بجای زبانهای «سامی» و زبانهای التصاقی بجای زبانها «ارال و آلتائی».
- *3- دکتر پرویز خانلری که باین عملکرد «اداری» زبانها توجه ندارد، در کتابشناسی و زبان فارسی صفحه ۶۱، مسئله را به هوس و عادت ارجاع می‌دهد و می‌نویسد: [داریوش] این کتیبه‌ها را معمولا به سه زبان نوشته (نویسانده) است: یکی پارسی باستان که زبان مادری این (شاه) بوده، دیگری به عیلامی یا زبان محلی ولایت شوش و سوم بابلی که زبانی سامی است و از زمانهای قدیم‌تر در ناحیه دجله و فرات و کشورهای همسایه آن رواج داشته است.
- *4- زبانشناسان و خاورشناسان بیش از صد و بیست زبان و لهجه زنده در ایران کشف کرده بودند که فهرست نام کتاب‌های آنها به دوپست (۲۰۰) عدد می‌رسد که در دفتر اول مجله «فرهنگ ایران زمین» فروردین ماه ۱۳۳۲ (زمان دکترمحمد مصدق) درج شده است.
- *5- راجع به لائیسیت در عهد مغول نگاه شود به: تاریخ جهانگشای جوینی، انتشارات بامداد، افست از روی نسخه لیدن (هلند) جلد اول صفحات (۱، ۱۶۵، ۱۸۱، ۲۲۲): (باتو) پادشاهی بود به هیچ دین و ملت مایل نه، همان شیوه یزدانشناسی می‌دانست و متعصب هیچکدام از ملل و ادیان نبود. نیز جلد سوم صفحه ۷۷، (ملت و ملل بمعنی معتقدین یک دین یا پیامبر است).
- *6- همان جلد سوم صفحه ۸۹: «از همه نوع کتبه ملازم‌اند از کتاب پارسی و آیفوری و ختائی و تبت و تنکوت و غیر آن، تا هرگه که بموضعی مثالی نویسند بزبان و خط آن جماعت اصدار افتد.
- *7- جالب است که آئوزمان و حتی امروز عده‌ای در ایران و ترکیه به پیروی از سخن ناآگاهانه مورخین مسلمان نیز اشعار شاعر حماسه‌سرائی چون فردوسی که برخلاف متون مقدس و صریح زرتشتی: «یسنه» ویشتها (یشت ۱۹ بند ۷۷) و بندشش، تورانیان را که نظیر آریائی‌ها به اسطوره هند و ایرانی تعلق دارند اجداد اسطوره‌ای ترکان قلمداد کرده و افراسیاب تورانی را با آلپ ارتنگا (بیرمرد آزاد) جد اسطوره‌ای ترکان یکی می‌گیرند. دکتر محمود افشار (ترک) نیز نظیر سید احمد کسروی تبریزی (عرب تبار ترک زبان) خود را به نژاد آریائی منسوب می‌کند.
- *8- ظهور این هویت شخصی که احساس خودآگاهانه فرد به میان جامعه ملی و کشور

تربیبون

است بکلی متفاوت از "هویت فردی-جنسی (غریزی) است که در انسان و حیوان بصورت غریزی و درک "این همانی" (ارسطویی) از انسانهای دیگر و حیوانات و اشیاء وجود دارد. از اینرو برای تمیز ایندو:

- اولی را هویت شخصی نامیده‌ام که مربوط به احساس شخصیت مستقل خود در جامعه مدرن صنعتی و سرمایه‌داری است و پایه‌همه آزادیهای اجتماعی و مبارزات طبقاتی است.
- دومی را هویت فردی-جنسی نامیده‌ام که مقوله ایست فردی و غریزی.
*9- پانسیسم دارای دو خصلت متضاد و در عین حال مکمل خصلت توتالیتاریستی (تمامیت‌گرایی) است:

الف. وحدت با "هم‌نژادان"، هم‌تباران، هم‌زبانان، هم‌دینان و هم طبقه‌های خارج از چهارچوب مرزهای ملی و ملت خودی جهت جذب و حل آنها در هسته قدرتمند مدعی پانسیسم.

ب. یکدست کردن داخل: با از میان بردن، حاشیه‌نشین کردن و در صورت امکان در خود مستحیل کردن تمام "نژادها"، تبارها، زبانها، ادیان، طبقات، گرایشهای سیاسی مخالف و گروههای ناهمساز داخلی. جذب و حل کردن آنها همواره همراه با فشار سیاسی-پلیسی یا با برنامه‌ریزی بلند مدت اقتصادی-فرهنگی است و هدف از همه این اعمال ضدفرهنگی و ضد انسانی بوجود آوردن جامعه و مردمانی یکدست و مشابه هم است و این اتویایی غیر قابل حصول، در شعارهایی نظیر: انسان طراز اول، ژرمنی خالص یا آریایی واقعی، مسلمان یا مؤمن مکتبی و غیره خود را نشان داده و میدهد.

WWW.IRANLIBRARY.COM

فهرست منابع (به ترتیب)

- ۱- میرزا فتحعلی آخوندزاده، ۱۳۶۴، مکتوبات مقدمه و تصحیح تجدید نظر از م. صبحم (محمد جواد محجوبی) انتشارات مرد امروز- آلمان
- ۲- تنسر- (نامه تنسر به گشنت) ۱۳۵۴، چاپ اول: ۱۳۶۱، تصحیح مجتبی مینوی، چاپ خوارزمی- تهران
- ۳- یسنا (اوستا)- جلد اول ۲۵۳۶ شاهنشاهی (۱۳۵۶) گزارش پورداود- ابراهیم. انتشارات دانشگاه تهران- چاپ سوم شماره ۱۵۹۶ (شماره مسلسل ۱۹۷۱، در مورد فرویدون و سه فرزندش نیز رجوع کنید به دینکرد کتاب هشتم- فصل دوازدهم فقره ۹ و همچنین مهرداد بهار ۱۳۶۲ پژوهشی در اساطیر ایران- پاره نخست- انتشارات توس: شماره ۲۴۹، صفحه: ۱۴۰، ۱۴۳، ۱۴۵ به نقل از بندش (فصل ۳۶ بند ۱۴-۹)
- ۴- اوستا ۱۳۷۰ (کهن ترین سرودهای ایرانیان)، گزارش و پژوهش جلیل دوستخواه، انتشارات مروارید، جلد دوم، در مورد ایرانویج نیز رجوع شود به یسنا پورداود جلد اول دیباچه صفحه ۳۸۵۲. بهرام فره‌وشی ۱۳۶۵ ایوانویج، انتشارات دانشگاه تهران- نیز کتاب مهرداد بهار جلد اول صفحات (۱۰۶-۹۷) و جلد دوم درباره ایرانویج.
- ۵- ناتل خانلری- پرویز ۱۳۶۱ "زیان‌شناسی و زبان فارسی" انتشارات توس شماره ۲۲۴- تهران.
- ۶- اسکندری- ایرج ۱۹۸۴ (۱۳۶۳) در تاریکی هزاره‌ها- روند فروپاشی جامعه بدوی و تشکیل نخستین دولت در سرزمین ایران - چاپ پاریس.
- ۷- هنری فیلد، ۱۳۴۳، "مردم‌شناسی ایران" ترجمه دکتر عبدالله فریار، چاپ انتشارات کتابخانه ابن‌سینا، تهران. کتاب در ۱۹۳۹ چاپ شده و مطالب آن راجع به نژاد به مقوله فتوتیب مربوط است. زیرا هنوز علم ژنتیک بعنوان یک علم مطرح نبود.
- ۸- AMIET Pierre 1966 "Elam", ARCHEE EDITEUR, FRANCE
این کتاب توسط شیرین بیانی، تحت عنوان "ایلام"، به فارسی ترجمه شده است.
- ۹- HUART Clement 1943 "L'Iran Antique" Edition Albin Michel, Paris.
- ۱۰- GRILLOT- susini (Francoise) 1987 "Elements de Grammaire Elamite",
Recherche sur Les Civilisation) Editions
- ۱۱- دکتر صادق ملک شهیمیرزادی، ۱۳۷۲- "ایلام نخستین دولت فدرال جهان"، مجله نشر دانش، سال سیزدهم، شماره چهارم.
- ۱۲- مورگان- دیوید، ۱۳۷۳، "ایران در قرون وسطی"، مترجم عباس مخیر، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. نیز نگاه کنید به آن.ک.س. لمبتون ۱۳۴۴ مالک و زارع در ایران چاپ بنگاه ترجمه و نشر کتاب ترجمه منوچهر امیری فصل سوم.
- ۱۳- ایران نامه، ۱۳۷۳، سال دوازدهم شماره (۳) ویژه هویت ایرانی مقاله احسان یارشاطر تحت عنوان "هویت ملی: آمریکا.

تریبون

۱۴- آدمیت- فریدون، س ۳۵۷، "اندیشه های میرزا آقاخان کرمانی"، انتشارات پیام، تهران.

۱۵- مجله کاوه، شماره ۱۲، دوره جدید، ۱۵ دسامبر ۱۹۹۱ صفحه ۳، به نقل از مقاله دکتر نادر انتخابی: "ناسیونالیسم و تجدد در فرهنگ سیاسی بعد از مشروطیت"، نگاه نو، شماره ۱۲، بهمن و اسفند ۱۳۷۱ (صفحات ۶۳۱-۶۳۶).

۱۶- آدمیت- فریدون، مقالات تاریخی انتشارات پیام، ۱۳۵۵، تهران.

۱۷- طهماسبی- عبدالله، ۲۵۳۵ (۱۳۵۵ ه.ش.) "تاریخ شاهنشاهی اعلیحضرت رضا شاه کبیر" انتشارات دانشگاه تهران، شماره ۱۵۳۷ تحت عنوان پاسخ کوتاه تاریخی درباره دکتر ارانی و بخصوص "تاریخچه فرقه جمهوری انقلابی ایران" از حمید احمدی مراجعه شود.

۱۹- ذکاء- یحیی، ۱۳۵۲، "کاروند کسروی" شرکت سهامی کتابهای جیبی تهران.

۲۰- صدرالاشرفی، سیدضیاءالدین، "افتخار نژادی یا افتخار انسانی"، روزگار نو، دفتر دوازدهم سال چهاردهم، شماره مسلسل ۱۶۸.

۲۱- سارتن- جرج، ۱۳۴۶، "تاریخ علم" ترجمه احمد آرام چاپ امیرکبیر، تهران.

۲۲- "Fanklin LE VAN BAUMER 1987 "Main Currents of Western Thought"

University No: y-324 pag. 362

فرانکلین- لو- فان باومر، "جریانهای اصلی اندیشه غربی"، منتسکیو "اندیشه ها"، این کتاب به فارسی ترجمه شده و هنوز به چاپ نرسیده است.

سیدضیاءالدین صدرالاشرفی متولد و دیپلمه در شهر تبریز، فارغ التحصیل دانشکده کشاورزی کرج (دانشگاه تهران)، آخرین مدرک تحصیلی: دکترای اقتصادی. اجتماعی از دانشگاه سوربن (پاریس)، با هدایت پروفیسور مارسل مازوایه استاد صاحب کرسی "کشاورزی تطبیقی" در انستیتوی ملی کشاورزی. موضوع رساله: "تحولات روستائی در ایران" است که در آن طرز ساختار سنتی و اصلاحات ارضی شاه (۱۳۴۰-۱۹۶۱) بیان و تحلیل شده است. ساختار سنتی مرکب از سه شیوه زیست ایل، ده و شهر بود که در تضاد موجود و توافق غالب خود از ایلام تا به امروز باقی مانده و می توان آنرا مثلث همزیست ساختار ایرانی نامید. (ایران در معنی ساکنان سرزمین ایران کنونی)

از آثار قلمی میتوان موارد زیر را نام برد:

- ۱- تصحیح ترجمه محمدطاهر تیرالبیروتی بنام "بت پرستی و مسحیت کنونی" که بر جدول مقایسه ای مسیحیت با برهمنیسم و بودائیسیم مؤلف، خود نیز جدولی در مقایسه مسحیت با آئین مهر (میترائیسیم) افزوده ام که هنوز به چاپ نرسیده است.
- ۲- تصحیح و چاپ کتاب "در تاریکی هزاره ها" تألیف ایرج اسکندری در پاریس ۱۹۶۳. نام اصلی کتاب "روند فروپاشی جامعه بدوی (اولیه) و تشکیل نخستین دولت در سرزمین ایران" یعنی کشور و تمدن ایلام بود.
- ۳- تلخیص کتاب "هنر جنگ" اثر فنا ناپذیر "سون تزو" که توسط تیمسار سرلشکر محمود کی بفرسی ترجمه شده است.
- ۴- تلخیص کتاب "آداب الحرب و الشجاعه"
- ۵- چاپ مجدد کتاب "سرنوشت ایران چه خواهد بود" نوشته سیداحمد کسروی تبریزی با مقدمه ای بر آن ولی نقد آن هنوز چاپ نشده است.
- ۶- آئین مهر
- ۷- خاستگاه و سرانجام مشروطیت
- ۸- اقوام ایرانی و ملت ایران
- ۹- سیر تحولی اندیشه استاد شهریار به مناسبت چهلمین روز درگذشت او در دانشگاه سوربن.
- ۱۰- حقوق زن در روند تاریخی ایران (دانشگاه سیاتل آمریکا)
- ۱۱- جریانهای مهم فکری در ایران بعد از اسلام: (فقه + کلام + تصوف)
- (خراباتیگری + جریان فلسفی + جریان علمی)
- ۱۲- آزادی تسلیح از افلاطون تا جفرسون روزگارانو شماره مسلسل ۱۵۶
- ۱۳- افتخار نژادی یا افتخار انسانی: چاپ شده در روزگارانو شماره مسلسل ۱۶۸.

تریبون

- ۱۴- زبان مشترک و زبانهای مادری، روزگارتو، شماره مسلسل ۱۷۸، ۱۷۳، ۱۷۲.
- ۱۵- خط و تغییر خط در سرزمین ایران، روزگارتو، شماره مسلسل ۱۷۴-۱۸۱.
- ۱۶- انقلاب سفید و انقلاب بهمن (انجمن پژوهشگران ایران) - لندن.
- ۱۷- پانیسم (انجمن پژوهشگران ایران (لندن)): خصلت عمومی پانیسم و اشکال آن: پان ژرمنیسم+ پان اسلاویسم+ پان امریکانیسم+ پان ترکیسم+ پان اسلامیسیم+ پان ایرانیسم (پان فارسیسم) و ...
- ۱۸- کثرت قومی و هویت ملی ایرانیان (همین مقاله).
- ۱۹- اصلاحات ارضی در جهان: (مدرن و سنتی) و اشکال آن
- ۲۰- تحولات روستائی در ایران: عنوان رساله دکترا (۱۹۸۲) که در دانشکده کشاورزی کرج - دانشگاه تهران تدریس شد.

نگاهی به ویژگیهای ساختاری و کاربردی زبان ترکی آذربایجانی

بخش اول این مقاله در شماره اول تریبون تحت عنوان «مبانی بنیادی و ساختاری زبان آذربایجانی» از نظر خوانندگان گرامی گذشت. اینک بخش دوم سلسله بحثهای دکتر محمدعلی فرزانه در ارتباط با ویژگیهای ساختاری و کاربردی زبان ترکی آذربایجانی از نظرتان میگذرد.

تریبون

دکتر محمدعلی فرزانه

زبان ترکی آذری، برخلاف تصور یا ادعای کسانی که از راه ناآگاهی یا عمد، آن را زبان فاقد قاعده و ضابطه قلمداد می‌کنند، زبانی است بسیار قانونمند و متکی بر قواعد و موازین ساختاری و دستوری فوق‌العاده محکم و پابرجا و مسلماً با استثنائاتی کمابیش، که اصولاً در هر امر مبتنی بر قاعده و قانون پیش می‌آید.

قواعد و ضوابط حاکم بر زبان ترکی آذری، از ساختار آوایی (فونتیک) و سازه‌ای (مورفولوژیک) زبان گرفته تا ساختار و ساخت ترکیبی و نحوی (سنتناکس) این زبان را دربرمی‌گیرد و اینک ما اینجا به مواردی چند از این ضوابط و قانونمندیها، هرچند به اختصار اشاره می‌کنیم.

۱- زبان ترکی آذری یک زبان هارمونیک

اصوات یا آواها در هر زبان به عنوان اجزای بسیط و یاخته‌ای تشکیل دهنده سازه‌ها، دارای اهمیت و نقش بنیادی هستند. آواهای رایج در هر زبان (که در نگارش وسیله الفبای آن زبان نشان داده می‌شود)، اعم از آواهای صدادار (مصوت) یا بی‌صدا (صائت) در ایجاد سازه‌ها و کلمات از یک رشته ضوابط و هماهنگیهای پیروی می‌کنند که از آنها به ویژگیهای آوایی آن زبان نام برده می‌شود. این ضوابط و همسازیه‌ها اعم از اینکه برای متکلمان زبان مکشوف یا نامکشوف باشد، در کاربرد زبان خود به خود رعایت می‌شود. به عنوان مثال در زبان فارسی علامت مصدری دال و نون (دن) و یا تا و نون (تن) است و همه آنها که به فارسی سخن می‌گویند «شنیدن» و «دیدن» و «اندیشیدن» را با دال و نون و «گفتن» و «رفتن» و «آشفتن» را با تا و نو تلفظ می‌کنند، بدون اینکه عموماً بر علت این دوگانگی تلفظ واقف باشند؛ مگر اینکه بر ضوابط آوایی زبان

مسئله ضوابط و همسازیه‌های آوایی در هر یک از زبانها به اشکال گوناگون وجود دارد و این امر در زبان ترکی آذری به دلیل نقشی که آواها و به ویژه آواهای صدادار (مصوت) دریافت آوایی سازه‌ها دارند، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و منظره همساز (هارمونیک) خاصی به ساخت آوایی واژه‌ها و لغات این زبان می‌بخشد.

آواهای سی و دوگانه رایج در زبان ترکی آذری، به مانند آواهای رایج در اغلب زبانها، به دو گروه آواهای صدادار و بی صدا تقسیم می‌شوند.

از سی و دو آوای رایج در زبان ترکی آذری، نه صدای زیر صدادار هستند: آ. a (باش. سرا)، آ. ə (ال. دست)، آ. e (ائو. خانه)، آ. i (ایل. سال)، آ. l (قیش. زمستان)، آ. o (اؤن. ده)، آ. ö (سؤز. حرف، کلام)، آ. u (دؤز. نمک) و آ. ʉ (اوز. چهره).

البته، این نه آوای صدادار از نظر وسعت کاربرد در واژه‌های زبان همسان نیستند. برخی از آنها بسیار فعال هستند و در هجا‌های متوالی کلمات (اعم از اول، وسط یا آخر) می‌توانند شرکت کنند. برخی دیگر از آنها کمتر فعال هستند و بعنوان نمونه سه آوای: O, e, ö تنها در هجای اول کلمات شرکت می‌کنند و امکان حضور در هجا‌های بعدی را ندارند.

اهمیت آواهای صدادار در زبان ترکی آذری نه تنها از نظر تنوع، بلکه از جهت نقش آنها دریافت آوایی سازه‌ها بسیار مهم است. این اهمیت از آنجا ناشی است که آواهای صدادار برحسب هنجار و نحوه تلفظ به گروه‌های سبتر و نازک (برحسب اینکه آوا با هنجار قوی یا ملایم از دهان بیرون آید)، گرد و مستوی (برحسب اینکه هنگام تلفظ آوا، لبها شکل گرد یا افقی بخود بگیرد) و پسین و پیشین (برحسب اینکه آوا در قسمت خلفی یا قدامی جهاز صوتی شکل پذیرد) رده بندی می‌شوند. به موجب این رده بندی هر یک از این آواها تنها با آوای همگون خود می‌تواند در فراگرد سازه‌ها و واژه‌ها شرکت کند و اشتراک دو آوای ناهمگون در یک سازه ناممکن است.

در رده بندی زیر، هر چند بطور خلاصه، فرایند هماهنگی آواهای صدادار دریافت کلمات ترکی آذری مشخص شده است:

الف- هرگاه صائت هجای اول کلمه یکی از آواهای صدادار a و i باشد،

صائتهای بعدی نیز از همین دونوع خواهد بود. مانند یاخین- yaxın (نزدیک)، یاخینلیق- yaxınlıq (نزدیکی، همجواری)، یاخینلیقلاردا- yaxınlıqlarda (در این نزدیکیها)، قیوراق- qıvraq (چابک)، قیوراقلیق- qıvraqlıq (چابکی)، قیوراقلاشماق- qıvraqlaşımaq (چابک شدن، چست و چالاک شدن).

ب- هرگاه صائت به کار رفته در هجای اول، یکی از آوهای صدادار e, ə, i باشد، صائتهای بعدی از نوع ə, i خواهد بود (بطوریکه در بالا اشاره شد آوای e در کلمات ترکی آذری تنها در هجای اول می‌تواند شرکت کند و رواید اشتراک در هجاهای بعدی را ندارد) مانند: یشمک- yemək (خوردن)، یشیمجیل- yeyimcil (پرخور، دله)، یشدیرتمک- yedirtmək (خوراندن)، سیمک- səpmək (افشاندن)، سپلمک- səpilmək (پاشیده شدن)، ایستی- isti (گرم)، ایستیلشدیرمک- istiləşdirmək (گرم دادن، بتدریج گرم کردن).

ج- هرگاه صائت به کار رفته در هجای اول، یکی از آوهای صدادار a و u باشد، صائتهای بعدی از نوع u و یا 1 و a خواهند بود (جایگزین شدن دو آوای 1 و a بجای آوای o در هجاهای بعدی، به سبب آن است که آوای o رواید شرکت در هجاهای بعدی کلمه را ندارد). مانند: یورغون- yorğun (خسته، وامانده)، یورغونلوق- yorğunluq (خستگی، واماندگی)، یورغونلاشدیرماق- yorğunlaşdırmaq (خسته کردن، از توان انداختن)، اوتانماق- utanmaq (خجالت کشیدن)، اوتاندیرماق- utandırmaq (خجالت دادن).

د- هرگاه صائت به کار رفته در هجای اول، یکی از آوهای بعدی باشد، صائتهای بعدی از نوع ü یا i و ə خواهد بود (جایگزینی دو آوای i و ə بجای آوای ö در هجاهای بعدی، به سبب عدم امکان اشتراک این دو آوا در هجاهای بعدی است). مانند: گۆروش- görüş (دیدار، ملاقات)، گۆروشدورمک- görüşdürmək (به دیدار رساندن)، دوشونجه- düşüncə (اندیشه)، دوشونجه سیزلیک- düşüncəsizlik (بی فکری).

علاوه بر هماهنگی آوهای صدادار، آوهای بی صدای موجود در زبان ترکی آذری نیز برحسب هنجار تلفظ به بخش‌هایی از نوع لبی و دندانی، کامی و حلقی، گنگ و طنین‌دار و غیره تقسیم می‌شوند که نحوه اشتراک آنها نیز در ساخت کلمات تابع ضوابط ویژه است. (برای آگاهی فراتر از نحوه گروهبندی آواها و الزام پیروی آنها از قانون هماهنگی و هارمونی اصوات در زبان ترکی آذری، می‌توان به کتابهای دستور این زبان مراجعه کرد).

در زبان ترکی آذری، آواهای صدادار با وجود داشتن شیوه و هنجار تلفظ گوناگون، که در بالا به آن اشاره شد، از نظر اندازه کشش این آواها زبان کوتاه صائت محسوب می‌شوند. منظور از کوتاه (مقصور) یا کشیده (ممدود) بودن یک آوای صدادار، تفاوت موجود در فاصله زمانی ادای آن آواست. هرگاه آوای صدادار به شکل سریع و با یک ضربه ادا شود، دارای شکل کوتاه و در صورتیکه به صورت کشدار ادا شود، شکل کشیده آن را خواهد داشت. آواهای صدادار در هر زبان ممکن است از نوع کشیده یا کوتاه و یا ترکیبی از این دو نوع باشند و حتی امکان دارد یک یا چند آوای صدادار در یک زبان دارای هر دو شکل کشیده و کوتاه باشند. کماینکه در زبانهای عربی و فارسی تغییر الف و واو و یاء ممدوده و مقصوره نشانه دوگانگی در شکل تلفظ این آواهاست.

زبان ترکی آذری از نظر کلی زبان کوتاه صائت است. یعنی معیار کشش آواها صدادار در آن شکل سریع دارد و با اینکه در برخی کلمات به دلیل رخدادهای صوتی و در گروهی از لغات دخیل (لغاتی که از سایر زبانها به این زبان راه بسته‌اند) به اشکال کشیده آواهای صدادار می‌توان برخورد، ویژگی کوتاهی آواهای صدادار از خصوصیت‌های بنیادی این زبان است و بهمین سبب نیز الزاماً یکی از شرایط بومی شدن لغات بیگانه در این زبان تبدیل شدن آواهای کشیده آنها به آواهای صدادار کوتاه از همان نوع و یا به آوای کوتاه قریب المخرج دخیل با آن آوا می‌باشد.

بنابراین، وقتی لغات از نوع آباد(ābad)*، آزاد(āzād)، آدم(ādəm)، آواره(āvare)، آبنوره(ābgüre)، دوست(düst)، کوچه(küçe)، پیشه(pişe)، عاشق(āşeç)، کوسه(küse)، میخچه(mixçe)، ساعت(saet) و امثال آن در زبان ترکی آذری به صورت آباد(abad)، آزاد(azad)، آدم(adam)، آوارا(avara)، آبنورا(abğora)، دوست(dost)، کوچه(küçə)، پیشه(peşe)، عاشیق(aşıq)، کوسا(kosa)، میخچا(mixça)، ساعات(saat) تلفظ می‌شوند، به علت همین کوتاه شدن هنجارصوتی آواهای صدادار در این زبان است.

البته، عکس این حالت عموماً در لغات ترکی آذری دخیل در فارسی نیز عیناً اتفاق می‌افتد. یعنی لغات ترکی آذری وقتی وارد زبان فارسی می‌شوند، مصوت‌های کوتاه آنها به آوای صدادار کشیده از نوع همان آوا و یا آوای قریب المخرج دیگر تبدیل می‌گردد. مثلاً سازه‌های ترکی آذری ائل(el)، باجاناق(bacanaq)، چاخماق(çaxmaq)، چاپار(çapar)، چاتما(çatma)، خانیم

(xanım)، خاتین (xatın)، یارقاق (yaraq) در فارسی به صورت ایل (il)، باجناق (bacenaq)، چخماق (çaxmaq)، چاپار (çapar)، خانم (xanom)، خاتون (xatun)، یراق (yaraq) تلفظ می‌شوند.

۳- زبان ترکی آذری، زبان هجاهای همگون

کوتاهی تلفظ آواهای صدادار در زبان ترکی آذری، مستقیماً در ساختار صوتی هجاهای تشکیل دهنده سازه‌ها و لغت این زبان تاثیر می‌گذارد. در زبان ترکی آذری هجاهای تشکیل دهنده لغات اعم از اینکه از یک صائت تنها و یا از ترکیب صائت با یک یا چند صامت باشند، هجاهای موجود عیار کشش همسان دارند. مثلاً در کلمه آ-پا-ریل-ماق (برده‌شدن) که از چهار هجا تشکیل شده، عیار کشش هر چهار هجا صرفنظر از تعداد آواهای به کار رفته در آنها همگون و یکسان است. در صورتیکه در زبانهای عربی و فارسی به دلیل وجود آواهای صدادار کوتاه و کشیده هجاهای تشکیل دهنده لغات ناهمگون یعنی بعضی از هجاها کشیده و برخی دیگر کوتاه است، بطوریکه هرگاه عیار هجاهای کشیده را یک فرض کنیم، عیار هجاهای کوتاه مثلاً ۱۲ خواهد بود. در کلمه م-سا-فیر-رت، هجاهای او^۳و^۲ کوتاه و هجای دوم کشیده است.

موضوع همگونی یا ناهمگونی میزان کشش آواهای صدادار، در فراگرد هارمونیک زبان شاخصهایی بجای می‌گذارد که یکی از بارزترین آنها تاثیر در وزن و قالببندی شعر آذری است. در ترکی آذری به لحاظ همین همگونی عیار صوتی هجاها، قالب طبیعی شعر وزن هجاست، یعنی در این شعر، هر مصرع دارای تعداد معینی از هجاهای کوتاه و کشیده ناهمگون تشکیل شده است و این ویژگی وزن طبیعی شعر را در ترکی آذری در قالب هجا، ولی در عربی و فارسی در قالب عروض نمودار می‌کند. البته در شعر کلاسیک آذری بنا به رویه مرسوم از وزن عروض استفاده شده ولی شعر خلقی آذری همیشه در هجا سروده شده است.

۴- زبان ترکی آذری، یک زبان التصاقی (پیوندی)

یکی از مهمترین ویژگیهای ساختاری و چه بسا برجسته‌ترین ویژگی زبان ترکی آذری جنبه التصاقی یا پیوندی بودن این زبان است. زبانهای التصاقی یا پیوندی آن دسته از زبانها هستند که ریشه کلمه در آنها همواره ثابت است و ساخت آوائی آن هرگز بهم نمی‌خورد. در این دسته از زبانها، ریشه و رادیکال کلمه هر تغییری را که به منظور ارائه مفاهیم و معانی جدید و یا انجام نقش گرامری خود در کلام به خود می‌پذیرد، همیشه به صورت الحاق یک رشته اشکال آوائی به آخر ریشه که از آنها به پیوند نام برده می‌شود، انجام می‌دهد.

تریبون

ریشه‌ها ساده‌ترین اشکال بنیادین لغات هستند که غالباً از یک هجا، مانند: گؤز (چشم)، باش (سرا)، ال (دست)، دیل (زبان)، یثر (زمین-خاک)، داش (سنگ)، آغ (سفید)، چوخ (بسیار)، آد (نام)، یات (بخواب)، یاز (بنویس)، دور (برخیز)، بعضاً در دو هجا، مانند: قولاق (گوش)، آیاق (پا)، آغاج (درخت)، یاغیش (باران)، یاشیل (سبز)، چتین (دشوار)، ایسته (بخواه)، دینله (گوش کن) و گاهی نیز از سه هجا و بندرت از چهار هجا مانند گؤیرچین (کبوتر) و کرتنکله (سوسمار) تشکیل می‌شود.

کاوشهای لغت‌شناسی نشان می‌دهد که در زبانهای پیوندی ریشه‌ها عموماً در آغاز تک‌هجایی بوده و بعدها در نتیجه آمیختگی عناصر به صورت دو یا چند هجایی در آمده‌اند. به همین جهت نیز در زبان امروزی آذربایجان، به مانند سایر زبانهای ترکی، اکثریت بزرگ ریشه‌های بنیادی تک‌هجایی، تعداد معینی از آنها دوهجایی و شمار اندکی نیز بیش از دوهجایی هستند.

ریشه‌ها، سازه‌های آوایی مستقلی هستند که موجودات و مفاهیم و گونه‌ها و حالات و حرکات آنها را بطور منفرد و بدون در نظر گرفتن پیوستگی و وابستگی متقابل آنها مشخص می‌سازند و از این لحاظ نام مجرد و ناوابسته موجودات و اشیا و مفاهیم و گونه‌ها و حالات و حرکات آنها را بازگو می‌کنند.

ریشه‌ها از نظر مدلول و کاربرد به دو نوع عمده تقسیم می‌شوند. نوعی از آنها برای نامیدن موجودات جاندار و بیجان و اوصاف و گونه‌های آنها و نوعی دیگر برای بیان تغییرات و حرکات و کنش‌های آنها به کار می‌روند. ریشه‌های نوع اول را ریشه‌های وصفی یا اسمی و ریشه‌های نوع دوم را ریشه‌های گزاره‌ای یا فعلی می‌توان نامید.

پیوندها، آواها یا ترکیبات آوایی متغیری هستند که به خودی خود دارای معنی و مفهوم نبوده و تنها با پیوستن به آخر ریشه، آنها را برای پذیرش معنی و مدلول جدید و یا ایجاد ارتباط کاربردی با اجزای دیگر کلام یاری می‌دهند.

برخلاف ریشه‌ها که دارای ساختار آوایی ثابت و پابرجا هستند، ساخت آوایی پیوندها از نظر هماهنگی تابع آواهای صدادار ریشه هستند و نوع آوای صدادار آنها معمولاً از روی آخرین آوای صدادار سازه‌ای که به آخر آن می‌پیوندند، تعیین می‌گردد. البته، این ضابطه هماهنگی آواهای صدادار شامل کلیه پیوندها بلااستثنا نمی‌شود. پیوندهایی نیز هستند که اشکال صوتی ثابت دارند، بطور کلی اشکال ساختاری پیوندها یک شکلی، دوشکلی و یا چهار شکلی هستند.

پیوندها برحسب وظیفه و کاربرد خود به دو گروه عمده پیوندهای توصیفی یا واژه‌ساز، و پیوندهای تعریفی یا ارتباطی تقسیم می‌شوند.

پیوندهای توصیفی یا واژه‌ساز، در الحاق به ریشه‌ها جای اول را ندارند و آن را برای پذیرش مدلول و فرایند جداگانه آماده می‌کنند. واژه‌هایی که از الحاق یک یا چند پیوند واژه‌ساز متوالی به وجود می‌آیند، ضمن اینکه از نظر مدلولی و معنی با مفهوم ریشه خویشاوندی دور یا نزدیکی را حفظ می‌کنند، به صورت لغت جداگانه‌ای در می‌آیند که هریک معنی و مفهوم خود را دارند و در فرهنگ و ذخیره لغوی زبان جای می‌گزینند.

بعنوان مثال: از ریشهٔ دیل (زبان) سازه‌هایی نظیر دیلچک (زبان کوچک)، دیلک (آرزو، خواست، تمنا)، دیلچی (زیانشناس)، دیلچلیک (زیانشناسی)، دیلمانچ (مترجم)، دیلنچی (گدا، سائل)، دیلنچلیک (گدایی، دربوزگی)، دیلنمک (گدایی کردن)، دیلنمک (به صدا درآمدن، اعتراض کردن)، دیلننیرمک (به حرف واداشتن)، دیلشمک (هم‌زبان شدن، حرف یکی کردن) و امثال آن تشکیل می‌شود.

کلمات و لغاتی را که با الحاق پیوندهای واژه‌ساز به آخر ریشه‌ها ایجاد می‌شوند، سازه‌های اندامی می‌توان نامید.

پیوندهای واژه‌ساز از نقطه نظر کاربرد همسان نیستند. گروهی از آنها دایرهٔ عملکرد گسترده دارند و پیوندهای فعال و بارور محسوب می‌شوند. ولی گروهی دیگر کاربرد محدود و غیرفعال دارند. پیوندهای واژه‌ساز در الحاق به آخر واژه‌ها برحسب فرایند چهار نوع عمل می‌کنند: پیوندهائی که با الحاق به آخر سازه‌های اسمی، اسم تشکیل می‌دهند. پیوندهائی که با الحاق به آخر سازه‌های فعلی، اسم تشکیل می‌دهند، پیوندهائی که با الحاق به آخر سازه‌های فعلی، فعل ایجاد می‌کنند و بالاخره پیوندهائی که با الحاق به آخر سازه‌های اسمی، فعل ایجاد می‌کنند.

و اینک مثالهایی چند برای هریک از موارد چهارگانه بالا:

داغ- داغلیق (کوهستانی)، دون- دونلوق (پارچه پیراهنی)، اوزوم- اوزوملوک (تاکستان)، قالای- قالایچی (رویگر)، اوون- اوونچی (بازیگر)، سوت- سوتچو (شیرفروش)، چال- چالغنی (موسیقی)، شو- شوگی (عشق، محبت)، وئر- وئرگی (مالیات)، آل- آلیچی (خریدار)، توخو- توخوجو (بافته)، سور- سوروجو (راننده)، سیل- سیلیدیرمک (پاک گردانیدن)، بیل- بیلیدیرمک (معلوم گردانیدن)، یو- یویونماق (شستشو کردن)، بؤل- بؤلنمک (تقسیم شدن).

آلوه- آلولانماق (مشتعل شدن)، گوج- گوجلنمک (نیرومند شدن)،
بوش- بوشالماق (خالی شدن)، قالین- قالینلاشماق (کلفت شدن).

پیوندهای تعریفی یا ارتباطی که بمنظور ایجاد پیوستگی میان سازه‌های ترکیبی کلام به انتهای کلمات افزوده می‌شوند، کاری به مدلول فرایند واژه نداشته و وظیفه خود را تنها به صورت مهیا ساختن کلمه در راستای ایفای نقش گرامری آن انجام می‌دهند. به این ترتیب، پیوندهای نسبت و حالت در اسم و پیوندهای وجه، زمان، شخص در فعل جزو پیوندهای تعریفی یا ارتباطی به حساب می‌آیند:
«مثنی‌لیکه بالتاچیلارین نئجه‌سی قوروموش آغاجلاری کؤکوندن بالتالایر، نئجه‌سی ده دوغرانمیش بوداقلاری بیریره توپلایریدیلار».

(در بیشه زار چندتا از تبرداران درختان خشکیده را از بیخ می‌بریدند و چند نفر دیگر شاخه‌های خرد شده را یکجا تل می‌زدند).

اگر ما در این عبارت پیوندهای تعریفی یا ارتباطی را از انتهای کلمات حذف کنیم واژه‌های منفصل و نامفهوم به شکل زیر بجای خواهد ماند:

«مثنی‌لیک - بالتاچیلار - نئجه - قورو - آغاجلار - کؤک - بالتالار - نئجه - ده - دوغرا - بوداقلار . بیر - یئر - توپلا».

بطوریکه ملاحظه می‌شود، جایگزینی پیوندهای توصیفی و تعریفی در کلمات ترکی آذری مبتنی بر یک قانونمندی منطقی است که از آن به ویژگی توالی قانونمند پیوندها می‌توان نام برد. به موجب این قانونمندی پیوندهای توصیفی در الحاق به آخر سازه‌ها همواره جای اول و پیوندهای تعریفی جای بعدی را دارند.

علت این توالی پیوندها دقیقاً ناشی از نحوه عملکرد دستوری متفاوت آنهاست. پیوندهای توصیفی با الحاق به آخر سازه‌ها نقش خود را در راستای معنی و مدلول جدید بخشیدن به آنها انجام می‌دهند و بهمین جهت حالت پیوستگی ثابت و پابرجائی را با سازه دارند. در صورتیکه پیوندهای تعریفی کاری به معنی و مفهوم کلمه نداشته و نقش خود را در خارج از چوب بست موجود آن و بصورت ایجاد ارتباط مابین کلمه و عناصر دیگر کلام به انجام می‌رسانند و بهمین جهت از نظر پیوستگی با سازه‌ها وضعی گذرا ولی از حیث شمول و کاربرد نقشی گسترده تر و همگانی تر از پیوندهای توصیفی دارند.

۵- ترکی آذری زبان افعال باقاعده

ترکی آذری ضمن اینکه از نظر گستره افعال از زبانهای بسیار غنی و پرمایه محسوب می‌شود و از این حیث چه بسا بتوان این زبان را زبان افعال بحساب آورد، از نظر باقاعده بودن افعال بیکران یکی از قانونمندترین زبانهای دنیاست. التصاقی بودن ساختار واژه‌ای این زبان زمینه انعطاف‌پذیری بسیار گسترده‌ای را

به شکل‌گیری و تعریف‌پذیری فعل در اشکل و وجوه و زمانهای متنوع فراهم می‌سازد که در این تنوع‌پذیری و انعطاف هرچیزی مبتنی بر نظم و قاعده است. به این ترتیب برخلاف بسیاری از زبانها (از جمله انگلیسی و فرانسه) که حامل تعداد زیادی افعال بی‌قاعده هستند، در زبان ترکی آذری به غیر از یکی - دو مورد (آتهم به صورت فعل امری) هیچ فعل بی‌قاعده‌ای وجود ندارد و از این نظر قانونمندترین زبانها محسوب می‌شود.

در این زبان، برای برگرداندن فرایند فعل از لازم به متعدی مانند: آلماق - آیینماق (خریدن - خریداری شدن)، ساتماق - ساتیلماق (فروختن - فروخته شدن)، بؤلماق - بؤلونماق (تقسیم کردن - تقسیم شدن)، سیلمک - سیلینمک (پاک کردن - پاک شدن)، یا اخباری به التزامی (اجباری) مانند: آلماق - آلدیرماق (خریدن - وسیله دیگری خریداری کردن)، ساتماق - ساتدیرماق (فروختن - وسیله دیگر به فروش رسانیدن)، یازماق - یازدیرماق (نوشتن - نویساندن)، ییلمک - ییلدیرمک (دانستن - معلوم گردانیدن)، یا مشارکه مانند: ووروماق - ووروشماق (زدن - زد و خورد کردن)، یازماق - یازیشماق (نوشتن - مکاتبه کردن)، بؤلماق - بؤلونماق (تقسیم کردن، سهم هرکدام را دادن)، و یا نفی مانند: بیلمک - بیلمه‌مک (دانستن - ندانستن)، آنلاماق - آنلاماماق (فهمیدن - نفهمیدن)، اوتوروماق - اوتوراماماق (نشستن - نه نشستن) و نظایر آن هیچ نیازی به درهم ریختن ساختار آوایی ریشه و یا استفاده از افعال معین مختلف نیست و کلیه تغییرات و تبدلاتی که در فرایند فعل در حالت مصدری و یا اشکال و وجوه و زمانها و اشخاص پیش آید، با افزودن پیوندهای توصیفی و تعریفی ممکن خواهد بود.

فرایند و انسجام قانونمند فعل در زبان آذربایجانی، از یک سو، شرایط و امکانات گسترده‌ای را در رهگذر تشکیل انبوه کثیر از اصطلاحات به صورت ترکیبات ثابت فعلی فراهم می‌سازد. این ترکیبات، که از معانی اصلی و لغوی خود دور شده و در کلام معنی و مفهوم مجازی مشخصی را ارائه میدهند و در آرایش زبان گفتار و نگارش نقش بسیار فعال دارند و هزارها نمونه از آنها را تنها در رابطه با اسامی اعضاء بدن انسان قالبندی شده که اینجا بعنوان نمونه تعدادی از آنها را که با گۆز (چشم) پرداخته است، می‌آوریم.

گۆز آچیب اؤزونو گۆرمک (چشم بازکردن و تنها خود را دیدن: بسیار خودبین و از خود راضی بودن).

گۆز آچیب، یوموم ساعاتدا (در یک چشم به هم زدن، در یک آن).

گۆز آچماغا قویماماق (مجال چشم گشودن ندادن: مهلت نفس کشیدن به کسی ندادن).

گۆز آلتی ائله‌مک (مدنظر قرار دادن).

گۆز باسماق (با اشاره چشم فهماندن)
 گۆز دولانديرماق (چشم چرخاندن: اطراف را مد نظر داشتن).
 گۆز دوستاغی اولماق (تحت نظر بودن، زیر مراقبت قرار داشتن).
 گۆز گۆره کی دانماق (آشکارا حاشا کردن).
 گۆز گۆتومک (چشم برداشتن: دست شستن).
 گۆز - گۆزو گۆرمه مک (چشم، چشم را ندیدن: بسیار تاریک و مه آلود بودن)
 گۆز اوسته (اوستونده) ساخلاماق (روی چشم نگهداشتن: با ناز و نوازش پروردن).
 گۆز وئریب، ایشیق وئرمه مک (چشم دادن و روشنی ندادن: در تنگنا گذاشتن).
 گۆز یومماق (چشم پوشی کردن: نادیده گرفتن، اغماض کردن).
 گۆزدن ایتمک (از چشم ناپدید شدن).
 گۆزدن ایراق (به دور از چشم، گوش شیطان کر).
 گۆزدن سورمه نی قاپماق (سرمه از چشم ریودن: بسیار کلاش و چابکدست بودن).
 گۆزو یولدا اولماق (چشم براه بودن: انتظار دیدار کسی را داشتن).
 گۆزونوبوموب، آغزینی آچماق (چشم را بستن و دهان را باز گذاشتن: بی پروا بدویرا گفتن)

از سوی دیگر، نقش اساسی و محوری فعل در تشکیل جملات، در این زبان امکان تشکیل جملاتی با ساختارها و فرایندهای گوناگون و بخصوص جمله‌های مرکب را فراهم می‌آورد. بطوریکه در قسمت نحو گرامر این زبان بیش از سی نوع جمله، از جمله‌های ساده تک ترکیبی مانند جملات: تک ترکیبی معین، جملات تک ترکیبی نامعین، جملات تک ترکیبی عمومی، جملات تک ترکیبی بدون شخص، جملات تک ترکیبی مبتدائی، جملات تک ترکیبی ملکه‌ای گرفته تا جملات مرکب پیوسته و وابسته که در ترکیب خود دو یا چند جمله ساده را جای میدهند تا اندیشه و مضمون و حکم شاملتر و گسترده تری را ارائه دهند.

۶- اصل توالی قانونمند عناصر کلام در ساختار نحوی ترکی آذری

علاوه بر ویژگیها و قانونمندیهای موجود در ساختار فونتیک (آوایی) و مورفولوژیک (واژه‌ای) که به مواردی از آنها، هرچند به اختصار اشاره رفت، در ساختار ترکیبات و جملات این زبان بعنوان یک اصل همواره عنصر کمک و مشخص کننده جلوتر از عنصر اصلی یا مشخص شونده قرار می‌گیرد.

بعنوان نمونه در انواع ترکیبات تعیینی در ترکی آذری، اعم از نوع اول مانند: (قیزیل اوزوک - انگشتر طلا)، (اوتانجاج اوشاق - بچه خجالتی)، (اوزاق شهر - شهر دور)، (یاش اودون - هیزم ترا)، یا نوع دوم مانند: (قویون سودو - شیر گوسفند)، (بایرام پالتاری - لباس عیدی)، (بوگونگو یاغیش - باران امروزی)، یا

نوع سوم مانند: (گنجه نین قارائلیغی - تاریکی شب)، (قورتولوشون یولو - راه رهایی)، (مارالین بوینوزلاری - شاخهای گوزن) و امثال آن که در دستور زبان فارسی زیر عناوین صفت و موصوف و مضاف و مضاف الیه رده بندی شده است. بطوریکه ملاحظه می شود جایگزینی کلمات در ترکیب درست برعکس است. یعنی کلمات کمک و مشخص کننده در ترکی آذری جلوتر، برعکس در فارسی جای بعدی را دارند.

اصل توالی قانونمند عناصر کلام در ساختار نحوی ترکی آذری بحث جالبی است که در این تنگنا نمی گنجد. اینکه به همین اشاره قناعت رفت تا اگر عمری بود و مجالی بعنوان گفتار سوم تقدیم گردد.

---

* علامت (-) قرار گرفته در بالای حروف صدادار به کار رفته در این لغات دخیل نشانه کشیده بودن تلفظ آن حروف است.

"دیل شعورو" و "دیل"

Dil şüuru və dil

علی رضا اردبیلی

دیل شعورو

هر آذربایجانلی اؤز ملی-معنوی وارلیقى نی قوروماق اوچون «دیل شعورو» نا مالک اولمالی دیر. باشقا سؤزله هر آذربایجان لی بیلمه لی دیر کی اونون مین ایل لرده ن بری قورونوب، ساخلائیب و انکشاف ائتمیش آنا دیلی بوگون بیزی سئومه یین قوه لرین بیزی معنوی محو ائتمک اوچون جیزدیقلاری قارا پلان لاردا بیرنجی یشری توتور.

معنوی قتل عام

اونلارین ۷۰ ایل ده ن بری عمل ائده ن سیاسی پلان لاری بیزی معنوی قتل عام ائتمک دیر. معنوی قتل عام گاز اطاق لاریندا یا دار آغاج لاریندا آسماق لا اولمور، بو قارا هدف آنادیل یمیزین محو اولماسی ایله اجرا اولونور.

اعدام میدان لاری

بو اعدام میدان لاری درس کلاس لاری و تحصیل سیستمی، رادیو تلویزیون، مطبوعات و سایر دیر.

اعدام جوخه سی

اعدام جوخه سی باشدا استعمارین اردشیر جی ریپورتر و اوغلو شاپور کیمی عالم لری اولماق لا آشاغی دا بو شیطان لارین مستقیم شاگردی و عمله لری اولان محود افشار و یا مستقل احمد کسروی کیمی «عالم» لر و داهادا آشاغی آما چوخ حال لاردا داهادا زهرلی و تأثیرلی اولان آوارا و ساوادیسز کوچه - بازار اداملاری دیرلار.

اعدام سلاحی

بو جوخه بیزی محو ائتمک ده باروت و قورقوشوم یشرینه اؤزلرینده ن و باشقالاردان خصوصی ایله روس لار طرفینده ن یازلمیش جعلی تاریخ و «علمی» اثرلرله برابر

«جوک» کیمی معروف اولموش آچیق تحقیر و توهین کامپانیاسیندان استفاده ائدیر. باشقا سؤزله تورک دیلی نین استاتوسونو افغان، فارس و تاجیک لرین دیلینده ن آشاغی اولدوغونو ذهن لرده تبلیغ ائتمک! رهبری تورک اولان بیر مملکت یین دؤولت تلویزیون سریال لاریندا تورک آنجاق سویورگه چی سیماسیندا تقدیم اولونور(۱) و سایر.

بهانه

آما بو اعدام مراسیمی نی قوران لارین بهانه لری «حفظ وحدت ملی ایران» ده ییلن بیر شی دیر.

واقعی هدف

اونلارین واقعی هدف لری استعمارین ایرانی اوجوز اداره اولایلن بیر مستعمره یه چه ویرمک اوچون بیر سنترالیستی دولت یارادماق دیر. تالانمیش ایران اهالی سینه مادی رفاه، معنوی زنگین لیک و آزادلیق یئرینه ایسه «ایران باستان» و «فتوحات کوروش کبیر» یین یادی ایله ارضاء فکری دوشورا!

هتد

- اعدام متدی بیزی پله-پله بو مرحله لرده ن آشاغی سالماق دیره:
- ۱- ایران دا تورک دیلی نی ایکی دؤولت دیلی نین بیری اولماق استاتوسوندان سالماق.
  - ۲- تورک دیلین آنجاق شفاهی دیل سویه سینه یئنیدیرمک.
  - ۳- تورک دیلین فارس سؤزلری ایله دولدورماق و بونونلا اونو KREOL بیر دیله چه ویرمک، (کرئول معین گرامر قایدالاری اولماقلا ایکی دیلین کلمه لری نین قاریشیق یندان یارانمیش شفاهی بیر دیل دیر. بئله دیل لر استعمارین گئنیش حضورو اولان مستعمره لرده یارانیر. مثل اوچون گرامر بیر آفریقا دیلی نین اولدوغو حالدا سؤزلرین چوخو فرانسیز یا انگلیس دیلی اولور.) تبریز، اردبیل، ارومیه و سایر آذربایجان شهرلری نین «تورکجه» رادیو وئرلیش لری بو هدفی قاباغا آپاریرلار.
  - ۴.. ایراندا تورک دیلی نین گرامرینی ده پوزماق، ایتیرمک و دانماق. تورک دیلین PIDGIN بیر دیله چه ویرمک. (پیدقین یوخاریداکی کرئول دیل لرین اؤز گرامر استروکتورلارین الدن وئریدیک لری مرحله ده کی آدلاری دیر).
  - ۵.. ایرانی تام فارسلاشدیرماق.

معلوم اولدوغو کیمی بو پلان ۱-نجی مرحله سینده تام موفق اولموش دیر. ایکینجی مرحله ده نسبی موفق اولموش دور. مثل اوچون ۱۳۲۵-ده ن ۱۳۵۷-یه کیمی ایراندا تورکجه یازیلی اثرلرین سایی چوخ آز اولموش دور. ۳-نجی مرحله یعنی تورک دیلی نی فارس سؤزلریله دولدورماق دا اسلام حکومتی دؤورینده کی موفقیت اوندان

قالبخکی ۵۰ ایل ده ن آرتیق اولموش دور. آما ۴-نجی مرحله ده بیزی سئومه یین قارا فکری آداملار هئچ بیر کیچیک موفقیت ده ن ده دانیشا بیلمز لر. بو ناکام لیق یین سبب لری دو قتور محمد علی فرزانه نین تریبون ون بورا قدره ایکی سایه سیندا یازدیغی مقاله لرده گؤرمک اولار. تورک دیلی نین سارسیلماز گراماتیک استروکتورو محمود افشارین آرزولاری نین ائله اونون وصیت نامه سینده ده قالاغینا بیزی امین ائدیر. البته مثل اوچون بو شیطان یین موقوفات ینین پولو ایله کتاب چاپ ائده ن ناطق ناصح اوزونون و «استاد اعظم» نین آرزولارین «فاکت» کیمی گؤسترمه سینه مانع اولمامیش دیر. (زبان ترکی ادبیات و قواعد نحوی مدونی نداشت ... !!)

بورا قدره چوخ مختصر شرح ائدیلم لری بیلیمک و اونا قارشی حرکت ائتمک «دیل شعورو» آدلانیر. بو بیر سیاسی-اجتماعی مسئله دیر. بونو گؤرمک و بیلیمک اوچون مخصوص بیر درس کلاسی لازم دئیل دیر. بونو درک ائتمک و باشقاسینا ایضاح ائتدیریمک بوتون آذربایجانلی لارین قارشی سیندا دوران بیر وظیفه دیر.

دیل

آما بو «دیل شعورو» ایله «دیل» یین اؤزو آراسیندا فرق چوخ وار دیر. دیل بیر سیرا سؤزلر و اونلارین بیر-بیری ایله مناسبت لرین معین لشدیره ن قایدا لاردان (گرامردن) عبارت بیر سیستماتیک قورلوش دیر. اونو تام اؤیره نمک اوچون معلم، کلاس و تحصیل سیستمی لازم دیر. اؤزوده بو ایشه اوزون زامان لازم دیر.

«دیل» ایله «دیل شعورو» نون آراسینداکی مناسبت:

دیل شعورو اولمایان بیر کس دیل اؤیره نه بیلر. دنیا دا اؤز آنادیلینی اؤیره نن لرین تقریباً هئچ بیری دیل شعوروندان خبر لری اولمور. یا مثل اوچون یوخاریداکی آنلام دا دیل شعورو تعریف ینه تام بیگانه و ضد اولان ژیرینووسکی تورک دیلینی گؤزل بیلیر! باشقا طرفده ن آذربایجان ملی آیدین لیغی سیرالاریندا اؤز آنادیلینی یازیب اوخوماق دیلی کیمی بیلمه یین لرین سایه چوخ دیر.

مسئله نین پراکتیک اهمیتی

دیل شعورو کلاس سیز معلم سیز الده ائدیلم بیر آنلا ییش دیر. آما دیل اؤزو زامان، معلم و تحصیل سیستمی ایله اؤیره نیلمن بیر فن دیر. بیزیم آراسیندا اولان آذربایجان آیدین لاری دیل شعورونان مالک اولدوخلاری حالدا اؤز آنا دیل لرینده یازیب اوخوماق دا چتین لیک چکیر لر. بونا گؤره نه اونلار اؤز لرینی آز درجه ده آذربایجان لی گؤرمه لی دیر لر نه ده باشقا بیرسی اونلارین اؤز آنا دیل لرینده تحصیل آلمادیقلارینا گؤره اونلاری مستقیم یا غیر مستقیم اتهام لاندیرماغا حاقی وار.

البته ایران دا پان فارسیتی سیستم لرین حاکم اولدوغو حالدا بیز اؤز آنا دیلی میزی یازی-پوزو دیلی سویه سینه قالدیرماق فکرین ده ن بیر آن لیغادا چکین مه مه لی یکک. بوگون ایراندا تورک دیل لی کتاب لارین تیراژی نین فارس جا اولان کتاب لاردان آز اولماماسی و بعضی تورک جه اولان درگی لرین اون مین ده ن آرتیق تیراژی هم آذربایجان لی لارین مدنیت لی بیر خالق اولدوغونا ثبوت دیر و هم اؤز آنا دیل ینده یازیب اوخوماق اؤیره نمک کیمی ایشین ممکن اولدوغونا.

آما بو شویندی ریجی فاکت کئچن ۷۰ ایلین بیزه قارشی اولونموش ملی ظولمونون ایزلرینی گیزله ده بیلمز. باشقا بیر فاکت بودورکی خالق یمیزین بؤیوک اکثریتی آنا دیلین انجاق دانیشیق دیلی کیمی بیلیر. بوردا آذربایجان آیدین لیغی اؤز خالق نی فارس شوینسی می نین زهرلی تبلیغاتی قارشی سیندا تک قوماماق اوچون اونلارلا اوخویا بیلدی یی دیل لرده (فارس و سایر دیل لرده) کنتاکت قوماق دان چکینمه مه لی دیر.

باشقا بیر مسئله اؤز آنا دیل لرینده دوزگون یازا بیلمه یین آما هر حالدا یازان آیدین لاریمیزا قارشی اولان مناسبت دیر. بوردا اساس یازماق دیر دی یه، نئجه یازماق مسئله سی نی ایکینجی درجه ده گؤرمک لازم دیر.

تریبون کمک اتمک ایسته بیرسیرسه...

هریریاردیما بری باشدان چوخ ساغ اول دنیرکن آشاغیداکي ساحه لرده نتچه کنکرت ایشده تریبون کمک انده بیلرینیز:

۱_ مولف یازیلاینیزی، باشقا قاینقلاردان ترجمه لر، خبرلر و خلاصه اندیلیمیش مقاله لرینیزی بیزه گؤندرین. تریبون ایران دا موجود اولان فکیرلری اؤز صحیفه لرینده عکس انتدیرمه یه داها اوستون وئریر.

۲_ تریبونون یاییلماسینا کمک ائدین. بو ایشده بیزه یاردم ائدینلری و اؤزونلر علاوه آزی بیر نسخه باشقا بیر اوخوجویا چاتدیران شخصی تریبونون «انلجی» سی آدلاندیریت. بو سیستم ایله بیز اکونومیک و اداری امتیازلاردان علاوه اوخوجولایله تریبونون آراسیندا ایکی طرفلی بیرمناسیبت یارادا بیلریمک. ۳_ یاشادیغیمیز دنیا دا چوخ مسئله لر کیمی نشریات مسئله لری ده پولسیر حل اولونمورلار. بونا گؤره تریبونو سئچدی یی یولو بده یه نن و اونون حیاتی نین دوامین ایسته یین دوستلار اؤز مادی یاردملاریلا تریبونون گله جک انکشاف یندا شریک اولاجقلار.

تریبون

اگر مایلید به تریبون کمک کنید...

۱_ آثار قلمی، ترجمه، خبر و یا تلخیص مطالب از منابع دیگر را برای تریبون بفرستید. تریبون در صدد انتشار نظرات موجود در میان هموطنان مقیم ایران است. در صورت ارسال ترجمه و یا تلخیص، کپی اصل مطلب را نیز بریمان بفرستید.

۲_ در معرفی و توزیع تریبون به دوستان و آشنایانتان کوشا باشید.

۳_ ما را از نظرات اصلاحی و انتقادی خودتان درباره شکل و محتوی مطالب مندرج در تریبون بی نیسب نگذارید.

پیشاپیش از هر نو کمک و همیاری شما کمال تشکر را داریم.

تریبون

حل مسئله ملی از کدامین راه؟

مطلبی که در پی می‌آید، متن سخنرانی نویسنده در یک میزگرد رادیویی در استکهلم است، که با اندکی اضافات در اختیار خوانندگان قرار میگیرد.

یونس شاملی

مسئله ملی در ایران واقعیت اجتناب ناپذیری است. اما به نظر میرسد این مسئله برای روشنفکران و حتی سیاسی‌کاران ما هنوز مسئله‌ایی جدی تلقی نمیشود. مقاله‌ای که در پی می‌آید برآن است تا قدمی هر چند کوچک در توضیح مسئله ملی در ایران بردارد. در عین حال تلاش شده است مسئله ملی در این مقاله از یک زاویه متفاوت‌تری نگریسته شود. چون باور نویسنده این سطور برآن است که درک سنتی از مسئله ملی پاسخگوی همه‌جانبه‌ی مطالبات یک جامعه‌ی چندفرهنگی نیست. اما قبل از پرداختن به مسئله بهتر است به طرح و جایگاه مسئله ملی در ایران چند فرهنگی بپردازیم تا راه برای بحث و بررسی‌های بعدی بازتر شود.

۱. ایران یک کشور چندفرهنگی

اساس زندگی متمدنانه بر آن است که انسان و جامعه بر زندگی خویش احاطه داشته و نقش موثری در تغییر و تحولات جامعه در درون (یعنی کشور خویش) و برون (یعنی جامعه جهانی) داشته باشد. مگر انسانیت انسان به تاثیر و تاثر وی در زندگی اجتماعی نیست؟ اگر بودن و نبودن یک انسان در تحولات و دگرگونی‌های اجتماعی باهم برابر باشد دیگر هستی وی چه ارزشی دارد؟ انسان در تاثیرگذاری و تاثیرپذیری است که معنی میشود. در ظل تاثیر و تاثر است که انسان خود و محیط‌اش را تغییر میدهد و ارگانیزم نوینی را برای پیشرفت جامعه خلق میکند. عرصه این تاثیر و تاثر هم تا حدودی برای همه روشن است، سیاست، اقتصادیات، اجتماعیات و فرهنگ، آن عرصه‌ها و میدانهای عمده در زندگی اجتماعی بشمار میروند. درعین حال سیاست، اقتصاد و فرهنگ طوری به هم پیوسته‌اند که جدایی آنها از همدیگر تقریباً امر غیرممکنی است.

اما برای انجام تحولاتی در عرصه هر کدام از آنها، مراحل و پروسه‌های معینی

تربیبون

باید طی گردد. ظرافت قضیه نیز در همین جاست، دقت کنید؛ بدون «ثبات سیاسی» نمیتوان قدمی اساسی در راستای «تحول اقتصاد بسوی رشد و توسعه» برداشت. و بدون «دمکراسی» نیز دستیابی به «ثبات سیاسی» غیر ممکن است. باز هم دقت کنید؛ اگر ثبات سیاسی بر پایه دمکراسی بوجود می‌آید «دمکراسی» نیز از «احترام به انسان»، یعنی احترام به مردم، مایه میگیرد. در واقع این بخش از قضیه موضوع سخن این مقاله است. یعنی در این مقاله، ما این بخش از مسئله، یعنی احترام به انسان و جامعه، را که مسئله‌ای بغایت جذبی و در واقع پایه اولیه درک و عملکرد به دمکراسی است به بررسی خواهیم کشید. به بیان دیگر ما میتوانستیم از دمکراسی، اجتماعیات و یا اقتصاد سخن به میان بیاوریم. اما موضوع مقاله ما فرهنگ و احترام به انسانیت انسان است.

پرسش اینست که؛ چگونه میتوان احترام را به انسان و یا جامعه باز گرداند؟ اگر بخواهیم کوتاهترین پاسخ را برای این پرسش بدهیم چنین خواهد شد: احترام به جامعه در عرصه اقتصاد برقراری سیستم عادلانه اقتصادی یعنی سوسیالیسم است. احترام در عرصه سیاسی برقراری دمکراسی است. اما احترام در عرصه فرهنگی پذیرش هویت فرهنگی انسان است. در عرصه هویت فرهنگی نیز زبان، هنر، تاریخ و خلاصه تمامی دست‌آوردهای مادی و معنوی جامعه معین مورد نظر است.

حالا که به چکیده تجارب مترقیانه انسانی-اجتماعی اشاره کردیم برویم سراغ واقعیهایی موجود در ایران و ببینیم انسان از کدامین کمبودها در این کشور رنج میبرد.

روشن است که در عرصه سیاسی احترامی به انسان ایرانی گذاشته نمیشود. دیکتاتوری اساساً یک مانع جدی در مقابل تحقق احترام به انسان در عرصه سیاسی است. در عرصه اقتصاد نیز فقر و فلاکت بیداد میکند و درصد بالایی از انسان ایرانی در یک جنگ دائمی بین مرگ و زندگی دست پنجه نرم میکند. در این دو نکته تقریباً تمامی ایرانیان درد مشترکی دارند. اما در عرصه فرهنگ قضیه کاملاً متفاوت است.

ایران کشور گونه‌گونیهایی از نظر فرهنگی و بویژه زبانی است. به عبارت دیگر ایران کشوری چندزبانی است. درست مثل سوئیس، پاکستان و یا دهها کشور دیگر جهان. یعنی مردم ایران به چند زبان تکلم میکنند؛ فارسی، ترکی، کردی، بلوچی و غیره. براساس آمارهای مستقل، فارسی زبانان تنها یک سوم از جمعیت ایران را تشکیل میدهند. ترک‌زبانان ایران نیز یک سوم دیگر از جمعیت آن

سرزمین را شامل میشوند. یک سوم دیگر را به ترتیب هموطنان کرد، بلوچ و غیره تشکیل میدهند. مبینید که مردم ایران به یک زبان تکلم نمی کنند. برعکس اکثریت مردم این کشور به زبانی غیر از زبان فارسی تکلم می کنند. و جالب اینکه اغلب زبانهای دیگر موجود در ایران و از آن جمله زبان ترکی جزو زبانهای زنده دنیا بشمار میروند. اگر در جهان تنها ۵۰ میلیون نفر به زبان فارسی تکلم میکنند، زبان ترکی زبان مادری ۱۲۰ میلیون انسان در جهان است. با این وجود بعضی از روشنفکران و نویسندگان ایران و از آن جمله آقای نجف دربابندری در سخنرانی خود در آمریکا ایرانیان را فارسی زبان معرفی میکند و زبانهای دیگر موجود در ایران را زبانهای محلی می نامد! آیا نباید به هوشیاری این علما در تشخیص مسئله تبریک گفت؟ آیا آقای دربابندری واقعا نمیدانند که زبان ترکی زبان رسمی چند کشور دنیاست؟ واقعا ایشان اطلاع ندارند که زبان کردی و بلوچی زبان مدارس و دانشگاههای کردستان در عراق و بلوچستان در پاکستان است؟ ابدأ تصور نمی رود که ایشان و یا همقطارانشان از این مسایل بی خبر باشند. پس علت چیست؟ اگر ایشان از مسایل برشمرده بالا مطلع هستند چه دلیلی دارند که تمامی مردم ایران را فارسی زبان می خوانند؟

این چنین افرادی تلاش میکنند که با قلمداد کردن زبان فارسی به عنوان مشخصه هویت ایرانی هم سرکوب و اضمحلال زبانهای دیگر ایران را دنبال کنند و هم به مقصود شونیستی خود در برتری قومی دست یابند. وگرنه در کجای دنیا زبان یک گروه در یک کشور مشخصه هویتی کل کشور تلقی می شود؟ نائیا مگر زبان ترکی، کردی و یا بلوچی از زبان فارسی کم ارزش تر است که زبان فارسی مشخصه هویت آذربای، کردها و بلوچها و غیره تلقی گردد؟ این نامربوط ترین سخنی است که اینجا و آنجا شنیده میشود. و متاسفانه این سخنان از زبان دانایان قوم برزبان جاری میشود. وگرنه مردم عادی هزاران سال است که با برادری و صمیمیت در کنار هم زندگی کرده اند و به هم احترام گذاشته اند و رنج و درد آن کشور را بردوش کشیده اند.

برگردیم سر اصل مطلب، که گفتیم؛ در عرصه فرهنگی مردم ایران درد مشترکی ندارند. چرا که هموطنان فارسی زبان در طول سلطنت ننگین پهلوی و حتی در دوره استبداد مذهبی از موهبت تحصیل، و خلاصه رشد و تعالی زبان مادریشان محروم نگشته اند. اما دوسوم مردم ایران یعنی ترک زبانان، کردزبانان، هموطنان بلوچ و دیگر اقلیتهای زبانی همواره از موهبت تحصیل به زبان مادری خویش محروم بوده اند. هر کسی که اندازه یک جو انصاف داشته باشد می فهمد که چه ستم فرهنگی بزرگی بر اکثریت مردم ایران یعنی هموطنان غیرفارسی زبان روا رفته است؟ همه میدانند که محرومیت تحصیل به زبان مادری در همین نکته خلاص شده، عواقب ناگوار دیگری را بدنبال خود ببار آورده و آن برخورد تحقیرآمیزی

تربیون

است که بطور سیستماتیک علیه خلقهای غیرفارسی زبان ایران اعمال شده است. آیا میتوان اسم دیگری غیر از شونسم براین سیاست گذاشت؟ آیا محتوای این سیاست، ضدفرهنگی و ضد انسانی نیست؟ آیا این غیر از یک نسل‌کشی فرهنگی است؟ به همین علت آشکار است که گفته میشود هموطنان غیرفارسی زبان ایران مورد ستم مضاعف قرار گرفته‌اند. یعنی ستم اخیر محرومیت از تحصیل به زبان مادری تنها متعلق به آنهاست و هموطنان فارسی‌زبانمان از این بابت رنجی ندیده‌اند.

یک سؤال دیگر نیز اینست که؛ هموطنان فارسی زبانمان تاچه حد میتوانند موقعیت و ستم روا رفته بر هموطنان غیرفارسی زبان خود را درک کنند؟

بگذارید اندکی روراست باشیم. مگر نمیخواهیم با جدیت به مسئله پردازیم؟ نمیشود که به بررسی جدی مسئله پردازیم اما واقعیتها را بر زبان نرانیم.

اما واقعیتها کدامند؟

یکی از واقعیتها اینست که نمیتوان انتظار داشت که دردنکشیده درد دردمند را آنگونه که باید درک کند. واقعیت دردناک بعدی اینست که هر حاکمیتی تاثیرات معینی را بر ذهن و قلب مردم برجای میگذارد. بر همین مبنا نیز رژیم فاشیستی-شونیستی پهلوی در بیش از پنج دهه حاکمیت خود ذهن هموطنان فارسی زبان را بویژه در شهرهای بزرگ نسبت به مردمان غیرفارسی زبان کشورمان تاحدودی مسموم کرده است. با این وجود علایق تاریخی نسبتاً گسترده میان مردم ایران سبب شده است که وحدت بر جدایی در آن کشور غلبه کند. اما این همه سبب نمیگردد که ما از واقعیتهای موجود چشم ببوشیم و برای زدودن زنگارهایی که بین مردم ایران جدایی می‌افکنند اقدامی نکنیم. در همین رابطه فلاکت فراتری وجود دارد و آن؛ اغلب روشنفکران و سیاسی‌کاران ما هستند که به نظر میرسد چون هر فرد عادی و کم اطلاعی تحت تاثیر تبلیغات رژیم شاه قرار گرفته و کوچکترین اقدام عملی در جهت رفع ستم ملی حتی در سطح گروهی خود نیز انجام نمی‌دهند.

واقعیت مهم دیگر اینست که ترک، کرد، بلوچ و سایر هموطنان غیرفارسی زبان فراموش نکرده‌اند که با رفتن شاه و به قدرت رسیدن رژیم مذهبی تغییری در عرصه فرهنگ و زبان مردم غیرفارسی زبان ایران انجام نگرفته است.

بنابراین واقعیت مهمتر و طبعاً عمده‌ترین مانع دست‌یابی به حقوق فرهنگی-ملی در ایران امروز حاکمیت استبداد دینی است. اندکی عجیب می‌نماید که یک حاکمیت مذهبی مخالفی با تحصیل به زبان مادری مردم داشته باشد. از جمله این

رژیمها، رژیم پاکستان است. اما در این کشور چند زبانی، مردم در مدارس و دانشگاههای خود به زبان همان بخش از کشور تحصیل میکنند. اما در ایران حاکمیت دینی نیز لباس شونیسم فارس را برتن دارد و اخیر خبرهایی در حال درز به بیرون از کشور است که نشان میدهد رژیم فعالین فرهنگی-ملی در آذربایجان را بنام جاسوسی و پان‌ترکیست در ارومیه اعدام کرده است.

نه تنها استبداد حاکم بلکه حتی همسویی بعضی از گروهها و شخصیتهای اپوزیسیون در این رابطه دردآور است. تلاش بی‌ثمر این جریانات در نادیده گرفتن فرهنگ و زبان مردم ایران مطمئناً تاثیر عکسی برجای خواهد گذاشت. گروهها و شخصیتهای سیاسی در اپوزیسیون اگر ریگی به کفششان نیست قبل از اینکه به موضع این فرد و یا آن گروه آذربایجانی و کرد متمرکز شوند به حقوق پایمال شده دوسوم مردم غیرفارسی‌زبان کشورمان اندیشه کنند. ایران کشوری چند زبانی است. دیر یا زود این واقعیت بصورتی رسمی پذیرفته خواهد شد. اما هنر در این است که برای حل این مشکل پیش از بروز ناهنجاری کاری کرد.

تجربه نشان داده است که حق‌گرفتنی است. لذا برای احیای حقوق فرهنگی و ملی بایستی چاره‌جویی‌های معین و اقدامات مشخصی در چارچوب یک سیاست مسالمت آمیز و برادرانه صورت گیرد. برای ترویج چندفرهنگی (Multiculture) در ایران، ترک‌زبانان، کردها، بلوچها و دیگر مردمان غیرفارسی‌زبان ایران خط مقدم این جبهه را تشکیل میدهند. البته که در گذشته و حتی در شرایط کنونی بخشی از روشنفکران و هموطنان فارسی‌زبانمان در احیای حقوق فرهنگی-ملی مردم ایران فعالانه شرکت کرده و میکنند. اما وسعت کار در این حوزه ابدأ رضایت‌بخش نبوده و تنها افراد معدودی را شامل می‌شود.

بگذارید در همین جا به یک اقدام مثبت کانون نویسندگان ایران در تبعید اشاره کنیم. این کانون در نشستهای یکی دوسال قبل خود به این نتیجه رسید که ایران یک کشور چندزبانی است و از این پس نشریه آن کانون غیر از زبان فارسی بایستی به دو زبان دیگر ایران یعنی ترکی و کردی مزین بوده و مقالاتی به آن زبانها منتشر کند. و اما باید تاسف خورد که گروهها و احزاب ایرانی که بخش قابل توجهی از آنان را، چه در کادر رهبری و چه در سطوح پایین‌تر، آذربایجانیها تشکیل میدهند کوچکترین واکنشی از خود نشان نداده و هرگز بخشی از نوشته‌جات و یا نشریاتشان را به زبان آنها اختصاص نداده‌اند. این حداقل‌ترین کار است که آنها می‌توانند، در این رابطه، انجام دهند. کاری که حتی رژیم حاکم نیز نتوانست از آن طفره رود. و لذا مدتی چهار صفحه از کیهان روزانه خود را به زبان ترکی منتشر کرد.

تریبون

این را هم باید دانست که ایران تنها کشور چندزبانی جهان نیست بلکه کشورهای مختلفی در جهان نه تنها چندزبانی هستند بلکه سیستم تحصیلی چندزبانی را نیز در کشور خود جاری ساخته‌اند. در میان کشورهای پیشرفته سوئیس و کانادا و در میان کشورهای عقب‌نگه‌داشته‌شده پاکستان و عراق از جمله آن کشورها بشمار می‌روند.

هرکسی می‌تواند فکر کند که بی‌احترامی به مردم چه عواقبی می‌تواند به همراه داشته‌باشد. با توجه به تجاربی که در سالهای اخیر در گوشه و کنار جهان رُخ داده حل مسئله فرهنگی-ملی در ایران به یک برخورد حساس و حتی عاجل نیاز پیدا کرده‌است. اما و متاسفانه روشنفکران و سیاسی‌کاران ایرانی بجای کشف درد و درمان آن به سدی در مقابل آن تبدیل شده‌اند. در صورتی که این یکی از وظایف مبرم روشنفکر است که واقعیت و ساختار فرهنگی کشور را دریابد و برای آن راه‌حل بشردوستانه‌ای عرضه کند.

مردم ایران با هر رنگ و زبانی تنها در سایه احترام به همدیگر و داشتن حقوق مساوی است که خواهند توانست در کنار هم زندگی کنند و لاغیر...

۴. حل مسئله فرهنگی-ملی از کدامین راه؟

در قسمت اول این مقاله عنوان گردید که ایران از مشکلات جدی در عرصه سیاسی، اقتصادی و فرهنگی رنج می‌برد. استبداد دینی در عرصه سیاست تنفس را بر فعالین سیاسی و به تبع آن بر مردم تنگ کرده‌است. عقب‌ماندگی و فشار اقتصادی برگزیده محرومین و زحمتکشان کشور سنگینی می‌کند. و عنوان کردیم که تمامی مردم ایران علی‌رغم اینکه از هرگوشه ایران آمده باشند در عرصه سیاسی و اقتصادی تقریباً درد مشترکی دارند. اما مطرح کردیم که در عرصه فرهنگی مردم ایران درد مشترکی ندارند. چرا که هموطنان غیرفارسی‌زبانمان یعنی ترک‌زبانان، کردزبانان، هموطنان بلوچ و غیره در استفاده از زبان نوشتاری خویش بطور رسمی در زندگی روزمره‌شان، در مدارس، دانشگاهها و محیط کار محروم بوده‌اند. همچنین عنوان کردیم که دمکراسی مردمی تنها بر پایه احترام به هویت فرهنگی تک تک ایرانیان وجود می‌آید. و تازمانیکه ستم ملی بر اکثریت مردم ما روا می‌رود سخن گفتن از دمکراسی جز فریب و دغلبازی چیز دیگری نمیتواند باشد.

در شرایط کنونی استبداد دینی حاکم مسئول اصلی ستم ملی بر خلقهای غیرفارسی‌زبان ایرانی است. و همین حاکمیت است که نه تنها مانع پیشرفت مبارزه برای احقاق حقوق فرهنگی-ملی است، بلکه بزرگترین مانع اعمال اراده مردم در عرصه سیاسی و اقتصادی کشور نیز میباشد.

بعد از رژیم جمهوری اسلامی، مواضع گروه‌های اپوزیسیون در ارتباط با مسئله ملی نیز قابل توجه است. چرا که انتظار میرود جریان‌ات مترقی کشور زمینه‌های گشایش این مسئله را تا حد ممکن فراهم سازند. اما در برخورد با مسئله ملی دو موضع کاملاً سفسطه‌آمیزی در جنبش اپوزیسیون وجود دارد. یکی از سوی ماورای چپ که حزب کمونیست کارگری در راس آن قرار دارد و دیگری از سوی جریان‌ات راست راست که سلطنت‌طلبان سکان آن را به دست دارند. این دو جریان البته به دو دلیل کاملاً متفاوت باتمامی قوا در صدد رد و نفی صورت مسئله فرهنگی-ملی در ایران هستند. حزب کمونیست کارگری به هر وسیله‌ای تلاش میکند که وجود مسئله ملی در ایران را به این بهانه که این مسئله، مسئله کارگران نیست مردود تلقی کند. این حزب به هر بهانه‌ای متوسل میشود که از حقوق فرهنگی-ملی اکثریت مردم ایران که در واقع حقوق کارگران و زحمتکشان آن مرز و بوم نیز می‌باشد شانه خالی کند. اینکه ملیونها کارگر آذربایجانی، کرد و بلوچ نمیتوانند به زبان مادری خویش بخوانند و بنویسند و در محل کار از زبان خویش استفاده کند و به همین علت شلاق تحقیر و تبعیض را در مناسبات اجتماعی بر پیکر خویش احساس میکند از نظر این حزب پدیده قابل ذکری بشمار نمی‌رود! حقارتی که کارگر فارس ابدأ با آن روبرو نیست، حالا هرچقدر حزب کمونیست کارگری میخواهد گلوی خودش را پاره کند که ستم فرهنگی-ملی ستمی علیه کارگران نیست. این گروه، در برنامه حزبی خود بنام «یک دنیای بهتر»، عوض کردن تاریخ شمسی به تاریخ میلادی و یا تعویض روز تعطیلی جمعه با یکشنبه را خیلی مهمتر از آوردن یک پاراگراف در رد ستم فرهنگی-ملی دانسته است. تنها زحمتی که این حزب به خود داده اینست که داشتن زبان رسمی و اجباری در کشور را مردود دانسته است. اما خود همین حزب همان زبان اجباری منقش در اساسنامه خود را به مثابه زبان تبلیغی حزب برای کارگران ترک‌زبان انتخاب کرده است. بالاخره معلوم نیست که حکم «رد زبان اجباری» از سوی همین حزب چه دردی از دردهای فرهنگی جامعه را حل و فصل خواهد کرد؟

برخورد دیگر، از زاویه ماورای راست است که سلطنت‌طلبان و دارودسته‌های نزدیک به آنها سردمداری آن را به عهده دارند. این جماعت زاویه دید دیگری دارند. آنها اساساً از زاویه برتری قومی و شونیسیم فارس، مسئله ملی در ایران را، رد و یا انکار میکنند. خواست آنها نابودی و اضمحلال تمامی زبانها در ایران و جایگزینی زبان فارسی بجای آن است. و صدالبته که برای این وحشیت خودشان تئوریهای عوامفریبانه‌ای نیز دارند. از جمله آن تئوریهایی که میگویند؛ ده هزار سال قبل مردم آذربایجان به یک گویش فارسی صحبت میکردند. در نتیجه، به باور این جماعات، باید این مردم را واداشت که به زبان ده هزار سال خویش

برگردند! تصور بکنید که این جماعات اگر در آمریکا به قدرت میرسیدند بایستی زبان انگلیسی را در آن کشور تعطیل میکردند و زبان سرپوستان بومی را در آن کشور رایج مینمودند. و اگر در مصر به قدرت میرسیدند زبان قبطی را جایگزین زبان عربی میکردند. روشن است که شیوه تفکر این نابخردان تاجه حد کودکانه و مسخره است.

اما بایستی عنوان کنیم که ماوای راست و ماوای چپ، درارتباط با مسئله ملی، در جایی به هم گره میخورند و وحدت عملی میان این دو جریان کاملاً متفاوت در قبال مسئله مذکور در ایران بوجود می آید و آن انکار و عدم پذیرش رسمی ساختار چند فرهنگی و چندزبانی ایران است.

اما از ماوای راست تا ماوای چپ جریانات میانه قرار میگیرند. جریانات میانه البته در مواضعشان نسبت به مسئله فرهنگی-ملی گاه با همدیگر حتی تفاوتهای چشمگیری دارند. اما آنچه در اغلب برنامه و اظهارات آنها مشترک است پذیرش وجود فرهنگها و زبانهای مختلف در ایران است. این جریانات اما در ارائه راه حل دمکراتیک و انسانی برای مسئله ملی پای لنگی دارند. اغلب ملی گراها اساساً از طرح مسئله ملی به وحشت می افتند. آنها مسئله فرهنگی-ملی در ایران را چون کابوسی تلقی میکنند که دولتهای خارجی آن را در ایران مطرح کرده و (خدای ناکرده!) در صدد تجزیه ایران هستند. این جماعت دیدشان از نوک دماغشان فراتر نمی رود و عقلشان آنقدرها قد نمیدهد که بیاندیشند که این اعمال ستم ملی است که زمینه های تعارض داخلی را فراهم کرده و حیثاً راه به جدایی میبرد. به عبارت ساده تر اگر برای جدایی ایران جرمی قائل شویم مسئولیت این جرم با آنهاست که حقوق خدشه ناپذیر مردم غیرفارسی زبان ایران را در عرصه فرهنگی نادیده گرفته و پایمال میکنند. متأسفانه هر روز که میگذرد سازمان مجاهدین خلق نیز به صف این جماعت نزدیکتر میشود. سازمان مجاهدین خلق نظر عجیبتری نیز دارد. آنها طبق برنامه خودشان میخواهند به کردستان خودمختاری بدهند، اما در مورد مناطق دیگر، و از آن جمله آذربایجان، میگویند که اصلاً نباید حرفش را زد. محسن رضایی یکی از بلندپایگان این سازمان در چندسال پیش در پاسخ به مسئله حقوق مردم غیرفارسی زبان ایرانی در استکلام گفت که ما به کردها خودمختاری خواهیم داد، چون آنها حزب دارند و مبارزه کرده اند. اما در آذربایجان حزبی نیست که مردم آن سامان را نمایندگی کند، لذا مسئله خودمختاری آذربایجان منتفی است. اگر اندکی دقت شود ملاحظه میگردد که مجاهدین در صدد دادن حقوق مردم نیستند، بلکه نظرشان معامله با گروهها و احزاب سیاسی در مناطق مختلف ایران است. اگر در جایی حزب و گروه قدرتمندی نباشد مردم باید بی حقوق بمانند! آنها برای آذربایجان که وجود خود

این سازمان از آنجا مایه گرفته است. آذربایجانی که تمامی هستی خود را برای اعتلای ایران ارزانی کرده است. حالا چون این منطقه حزب و گروه سیاسی ندارد حق و حقوقی هم نسبت به او نخواهد شد. البته در این نظر مجاهدین، برای مردم آذربایجان و دیگر اقلیتهای فرهنگی-ملی در ایران، توصیه ایی جدی نهفته است. و آن اینکه مردم غیرفارسی زبان برای اینکه از سازمان مجاهدین حق و حقوقی دریافت کنند بایستی گروهها و احزاب قدرتمندی داشته باشند، درست مثل کردستان. مجاهدین میدانند که قدرشان در کردستان کارگر نیست در نتیجه مجبورند خودمختاری آن را بدون مجادله زیاد بپذیرند. اما آذربایجان و بلوچستان و غیره در این بده و بستنها بی کلاه می ماند!

در این میان میماند تئوری و پراتیک سوسیالیستها، سوسیالدمکراتها و جریانات دمکرات ایرانی. این جریانات در واقع به درجه معینی مسئله ملی در ایران را ظاهراً مسئله مهمی تلقی میکنند و اغلب در برنامه های حزبی خود پاراگرافی برای رفع ستم ملی بدون اینکه تدقیق و تعریفی از ستم ملی و طرحی برای جایگزینی داشته باشد، گنجانیداند. متأسفانه این جریانات بویژه آنهایی که سابقه حیات آنها به پیش از انقلاب ۵۷ میرسد به درجات مختلف، در شعاع مسمومیت تبلیغاتی استبداد سلطنتی قرار گرفته اند. لذا برخورد به مسئله فرهنگی-ملی در نزد اغلب آنها در سطح همان تئوری و یا یک بند اساسنامه باقی مانده و کوچکترین اقدام عملی در این حوزه حتی در اشل گروهی و سازمانی خودشان انجام نگرفته است. به نظر میرسد این جریانات نزدیکترین جریاناتی باشند که در یک پروسه زمانی معین و ضمن بحث و بررسی حول مسئله ملی و انکشاف تئوریک آن به تدریج خود را به طرح و برنامه عملی برای رفع ستم ملی در ایران نزدیک سازند. پیش از این عنوان کردیم که نیروهای خطمقدم جبهه مبارزه علیه ستم ملی را ترک زبانان، هموطنان کرد و بلوچ تشکیل میدهند. اتحاد و اتفاق مردم در کنار گروهها و احزاب مترقی سراسری که امید میرود هرروز گامهای موثری در شناسایی حقوق فرهنگی-ملی بردارند، خواهد توانست با برنامه عملی مشترک ریشه های ستم سیاسی و در ظل آن ستم ملی را از میان بردارند و زمینه های همبستگی مردم را برای زدودن عقب ماندگی اقتصادی در کشور فراهم سازند.

اما باید اذعان داشت که تا رسیدن به مقصد و مقصود راه نسبتاً پریچ و خمی در پیش است. راهی که هرکس و هر جریان سیاسی در بوته آزمایش قرار گرفته و مردم گرایی و یا مردم ستیزی خود را در جنبش مردم ایران روشن خواهد کرد.

۳. طرحی برای احیاء ستم فرهنگی-ملی

نویسنده این سطور به آن بخش از آدمها تعلق ندارد که تمامی حقایق را در جیب

تربیون

بغلی‌اشان دارند و تمامی دردها را با داروی ایدئولوژی درمان میکنند. در اینکه ستم ملی در ایران اعمال میشود شکی وجود ندارد. اما ضرورت ایجاد میکند که برای ریشه‌کن کردن این ستم شرایط مشخص را از نظر بگذرانیم و با توجه به وسعت نظر، درک عمیق انسانی و تجربه بشری راه‌حلی مردم‌پسندانه برای آن ارائه‌دهیم.

اما ارائه یک طرح به معنی یافتن پاسخی قطعی به این مسئله نیست بلکه طرح عنوان شده میتواند از سوی نگرشها و جریان‌های مختلف مورد بحث و بررسی قرار گرفته و گوشه و زوایای آن در ظل نقد و بررسی مصفا شده و بتدریج به طرح پخته‌تری تبدیل گردد. لذا آنچه در پی می‌آید کلیت آنچیزی است که از مجموعه تجربه‌ها و تعمق‌ها بوجود آمده است. به همین علت آنچه که در پی می‌آید واجد هرگونه نقد و بررسی صمیمانه است.

نمیدانم که آوردن براهین آماری برای روشن شدن درصد جمعیتی از نظر زبانی در ایران ضرورت دارد یا نه. اما به نظر میرسد تجربه روزمره مردم در اقصا نقاط ایران ملاک مهمی در درک این مهم باشد.

مردم در گوشه کنار ایران به زبانهای مختلفی تکلم می‌کنند. اما محلی، منطقه‌ای و یا سراسری تلقی کردن این زبانها به فاکتورهای مختلفی و از آن جمله وسعت جمعیتی و پراکندگی تکلم کنندگان به آن زبانها بستگی دارد؛ زبان محلی به زبانی اطلاق میشود که فقط در یک روستا و یا شهرستان کوچک به آن زبان تکلم میشود.

زبان منطقه‌ای به زبانی اطلاق میشود که بخشی از مردم در یک منطقه معین به آن زبان سخن می‌گویند. مثل زبان بلوچی در بلوچستان.
زبان سراسری به زبانی اطلاق میشود که متکلمین به آن زبان به طور متمرکز و یا غیرمتمرکز در تمامی کشور پراکنده بود و به آن زبان تکلم میکنند.

تعیین درجه محلی، منطقه‌ای و یا سراسری بودن هر زبانی میتواند از دو طریق بدست آید؛

- الف- برآورد از طریق آمارگیرهای نمونه‌ای و نظر سنجی عمومی
ب- آمارگیرهای رسمی برای روشن شدن آمار متکلمین به زبانهای رایج در ایران

به نظر میرسد واقعیتها برای همه روشن باشد. در غیر این صورت یک تحقیق بی‌طرفانه در ایران میتواند وسعت متکلمین به زبانهای مختلف و سطح پراکندگی آنها را در کشور بیش از پیش آشکار سازد.

گذشته از روشن شدن وسعت متکلمین به زبانهای مختلف، بایستی با گذراندن یک قانون دمکراتیک براساس درصد متکلمین به زبانهای مختلف سطح آموزش آن زبانها معین گردد. برای نمونه زبانی که متکلمین آن درصد معینی از مردم را تشکیل دهد، زبان سراسری کشور تلقی گردد. با این حرکت میتوان ستم ملی را برای همیشه به موزه‌های تاریخ سپرد. حرکتی که در کشورهای مختلف جهان نیز به انجام رسیده است. برای نمونه در همین رابطه می‌توان فنلاند را مثال آورد: «کافی است که فقط ۸ درصد جمعیت منطقه‌ای به زبان دیگری صحبت کند تا آن منطقه دوزبانه محسوب گردد.

در حوزه‌های دوزبانه می‌بایستی امکانات تحصیلی به هر دو زبان فراهم باشد و نیز کلیه امور اداری باید توسط افراد دوزبانه انجام گردد. بعلاوه، متن قوانین، دستورالعمل‌ها و اسناد می‌بایستی به هر دو زبان وجود داشته باشد.» (ماندگاری یا مرگ زبان مادری، شیدرخ نامه‌ای، نشر مشعل، شهریور ۱۳۷۵، ص ۴۴)

با روشن کردن مرز زبان محلی، زبان منطقه‌ای و زبانهای سراسری دیگر نمیتوان یک اقلیت زبانی کوچک را که مثلاً یک روستای کوچک را شامل میشود در سطح آموزش سراسری کشور گنجانند. این چنین پدیده‌هایی میتواند با ابتکار خود مردم و مسئولین محلی دولت بگونه‌ای مردم‌پسندانه حل گردند. اما زبانهای بزرگ موجود در ایران و از آن جمله فارسی، ترکی، کردی و بلوچی را نمیتوان در کل طرحی که برای رفع ستم فرهنگی-ملی در نظر گرفته میشود نگنجانند.

زبان تدریس و تحصیل و زبان اداری و قضایی مناطق باید به زبانهای رایج آن مناطق انجام گیرد. یعنی زبان ترکی در میان ترک‌زبانان، زبان فارسی در میان فارسی‌زبانان، زبان کردی در میان کردزبانان و زبان بلوچی در میان بلوچ‌زبانان، باید زبان تحصیل و تدریس در مدارس و دانشگاهها و زبان محیط کار و دادگاههای آنان باشد. این یک شرط لازم در اقدام برای رفع ستم فرهنگی-ملی است. اما شرط کافی آن توجه به ساختار جمعیتی ایران و پراکندگی و تجمع مردمان مختلف با زبانها متفاوت است که حکایت از ویژگی معینی داشته و برنامه‌های مشخصی را طلب میکند.

به نظر میرسد خودمختاری و یا فدرالیسم برای ترک‌زبانان ایران فکر زیاد جالبی نباشد. چرا که پراکندگی ترک‌زبانان در اقصا نقاط ایران قابل قیاس با هموطنان کرد و یا بلوچمان نیست. ترک‌زبانان ایران در اشل پراکندگی در ایران حتی با هموطنان فارسی‌زبانان نیز قابل قیاس نیستند. چون در مناطق آذربایجان نمیتوان روستایی یافت که به زبان فارسی تکلم کنند اما تقریباً در هیچیک از شهرهای

تربیون

کوچک و بزرگ ایران نمیتوان درصد قابل توجه ترک‌زبانان را نادیده گرفت. ترک‌زبانان ایران از آذربایجان، زنجان، قزوین، تهران و شهرک‌های اطراف آن، ساوه، همدان، در شمال، انزلی، غازیان و بندر ترکمن، اقصا نقاط خراسان، و در جنوب، استان فارس و غیره متمرکزند. جدا از این تمرکز، ترک‌زبانان ایران در تمامی شهرهای بزرگ و کوچک ایران پراکنده بوده و سکونت دارند. مطمئناً هر هموطنی در هر نقطه ایران وجود ترک‌زبانان را حتی در همسایگی خویش تجربه کرده‌است. اگر بخواهیم به فاکتور انسانی و پراکندگی متکلمین به این دو زبان یعنی فارسی‌زبانان و ترک‌زبانان توجه نماییم این دو زبان بایستی به زبان فراگیر و سراسری تمامی ایران تبدیل شوند. به عبارت دیگر زبان ترکی و زبان فارسی در تمامی مناطق ایران به عنوان یک واحد درسی تدریس گردد. بر اساس تجارب ملل پیشرفته و از آنجمله سوئیس درصد بالای جمعیتی یکی از فاکتورهای همه‌گیر شدن زبان در سطح کشور است. اما این بدان معنی نیست که این دو زبان در تمامی کشور بطور یکسان مورد استفاده قرار گیرد. بلکه بدان معناست که در شهرها و روستاهایی که اکثریت مردم آن فارسی‌زبان هستند مدارس، دانشگاه‌ها و زبان اداری براساس زبان آن مناطق یعنی زبان فارسی انجام میگیرد اما یکی از واحدهای درسی مدارس در آن مناطق زبان ترکی آذربایجانی است. و بالعکس در شهرها و روستاهایی که به زبان ترکی تکلم میکنند مدارس، دانشگاه‌ها و زبان اداری زبان ترکی بوده و زبان فارسی به مثابه یک واحد درسی در تمامی مدارس تدریس گردد. بدین طریق هم مشکل ارتباطات میان متکلمین به این زبانها از میان برداشته میشود و هم ستم فرهنگی در این اشل ریشه کن میگردد. شایان ذکر است که؛ زبان ترکی و زبان فارسی، هر دو، در هزار سال اخیر (بجز دوره حاکمیت پهلوی‌ها و جمهوری اسلامی) زبانهای رسمی ایران بوده‌است.

اما به نظر میرسد در رابطه با هموطنان کرد و بلوچمان بایستی چاره‌جویی متفاوتی کرد. به این معنی که بعلت پراکنده نبودن هموطنان کرد و بلوچمان در ایران این زبانها باید زبانهای رسمی مدارس، دانشگاه‌ها و زبان اداری آن مناطق باشد. با این شرط که برای برقراری ارتباط میان هموطنان کرد و بلوچ با مناطق دیگر ایران، یک و یا هردو زبان سراسری ایران، که باید به انتخاب مردم خود آن سامان واگذار گردد، بمثابه یک واحد درسی در مدارس کردستان و بلوچستان ... تدریس گردد.

روشن است که دستیابی به این حقوق در ایران بدون نزدیک شدن به یک دمکراسی مردم‌گرا بشدت دشوار است. تحقق دمکراسی در ایران طبیعتاً معضل حاکمیت مردم را نیز تا حدود زیادی حل خواهد کرد. چرا که با وجود یک سیستم دمکراتیک، دیگر دولت مرکزی نخواهد توانست برای آذربایجان یک استاندار

فارس زبان منصوب کند و یا برای برقراری نظم در کردستان از تهران و یا اصفهان برای آنجا نیروی نظامی و انتظامی بفرستد. چون در آن شرایط خود مردم در انتخاب استاندارشان نقش خواهند داشت و نیروی انتظامی محلی به مشکلات انتظامی مردم رسیدگی خواهد کرد.

شاید عنوان کردن طرح دیگری در رفع ستم فرهنگی-ملی که در پاکستان به مورد اجرا گذاشته شده است، برای اطلاع هم که شده، خالی از فایده نباشد؛ اگر بخشی از مردم کشورمان نخواهند که زبانی غیر از زبان خود را در مدارس بخوانند و یا تصور شود که تعداد زبانهایی که کودکان بایستی در مدارس یاد بگیرد بیشتر است. و خلاصه به هزار و یک دلیل مردم بخواهند غیر از زبان مادری خویش تنها یک زبان دیگر (زبان دوم) را یاد بگیرند. در این صورت مردم ایران در هر منطقه ای به زبان همان منطقه به تحصیل و تدریس می پردازند. اما زبانی غیر از زبانهای موجود در کشور را به مثابه زبان ارتباطی برای خویش برمیگزینند. در مورد پاکستان زبان انگلیسی زبان ارتباطی مردم آن سرزمین بشمار میرود. زبان انگلیسی، در عین حال، می تواند در ارتباطات برون مرزی و جذب دانش نوین نیز مفید واقع شود.

گزارش تریبون از:

کنگره جهانی آذربایجانی‌ها

دریک نگاه:

زمان برگزاری:	۲۷، ۲۸ و ۲۹ ژوئن ۱۹۹۷
مکان:	لوس آنجلس، تالار «المپیک کلکشن»
تعداد شرکت کنندگان:	۸۱۴ نفر از سازمانهای آذربایجانیها در اروپا و آمریکا
طی سه روز:	بنیاد فرهنگی آذربایجانی‌ها
دعوت کننده:	کمک به سازمانیابی آذربایجانی‌ها برای تقویت
هدف:	فرهنگی و اقتصادی آنها، همینطور برای تعمیق پیوند آنان با مردم جوامع
	میزبان و فراهم آوردن امکان تأثیرگذاری بر ارگانهای تصمیم‌گیری کشورهای
	میزبان.
نتیجه:	پایه‌گذاری تشکیلات جهانی آذربایجانی‌ها بنام
	«دنیای آذربایجانی‌لاری نین کنگره‌سی»
	نام فارسی: «کنگره جهانی آذربایجانی‌ها»
	به انگلیسی: "The World Congress of Azerbaijanis"
اجلاس سالانه آتی:	سال ۱۹۹۸: واشنگتن دی سی
	سال ۱۹۹۹: استکهلم
	سال ۲۰۰۰: برلین

اجلاس مؤسس «کنگره جهانی آذربایجانی‌ها» خادمان فرهنگ آذربایجان دکتر جواد هئیت، پرفسور حمید نطقی و دکتر محمدعلی فرزانه را مورد تقدیر قرار داد.

خبر برگزاری «نخستین کنگره جهانی آذربایجانی‌ها» از طریق شبکه اینترنت و ارسال دعوت‌نامه‌های آن در سراسر جهان پخش شد. بعد از تشکیل فدراسیون‌های کشوری سازمانهای آذربایجانی در کانادا و آلمان و اقدام جدی برای نیل به این مقصود در سوئد، برگزاری یک نشست جهانی برای همفکری و تبادل نظر قابل انتظار بود. هرچند اقدام به چنین حرکتی بیشتر در اروپا انتظار می‌رفت. وجود کشورهای متعدد با فاصله کم و بیش نزدیک و جو مساعد جوامع اروپایی برای گرد آمدن و متشکل شدن در مقایسه با معروفیت ایالات متحده (و هموطنان ساکن آن دیار) به شکل گریزی (۲) عواملی بودند که چنین ابتکاری از سوی سازمانهای آذربایجانی‌ها در آمریکا را کمتر محتمل می‌ساختند. اما همانگونه که افتاد و بر همگان آشکار شد، واقعیت غیر از این بوده است. در عمل تجربه، متانت و دیگر نکات قوت هموطنان ساکن آمریکا امری را که برای ما در اروپا غیر منتظره بود عملی ساختند. این ناباوری شاید یکی از علل حضور ضعیف سازمانهای آذربایجانی‌ها از اروپا در این گردهم‌آیی بود. البته اروپا به کل غایب نبود و نمایندگان از فرانسه، دانمارک و سوئد در این نشست حضور داشتند.

یک نکته مهم: در ادبیات بین‌المللی «کنگره» در دو معنی بکار می‌رود:

۱. نشست سالانه و عالیترین ارگان تصمیم‌گیری احزاب و سازمانها.
۲. بعنوان نام سازمانها، احزاب و پارلمان. چون: کنگره ملی آفریقا، حزب کنگره هند یا کنگره ایالات متحده آمریکا.

«بنیاد فرهنگی آذربایجانی‌ها» این نشست را بنام «نخستین کنگره جهانی آذربایجانی‌ها» دعوت کرده بود. هدف از برگزاری این کنگره ایجاد یک ارگان جهانی برای برقراری پیوند میان آذربایجانی‌های مهاجر ساکن کشورهای مختلف اروپا، آمریکا و دیگر نقاط جهان بود. نمایندگان شرکت کننده طی مباحثات اساسنامه‌ای به این نتیجه رسیدند که ارگان مزبور «کنگره جهانی آذربایجانی‌ها» نامیده شود. («کنگره» به معنی دوم کلمه طبق تعریف‌های فوق) لذا نشست روزهای ۲۸، ۲۷ و ۲۹ ژوئن امسال در لوس آنجلس «اجلاس مؤسس کنگره جهانی آذربایجانی‌ها» نام گرفت. گردهم‌آیی سالانه نمایندگان سازمانهای عضو (واشنگتن دی سی، استکهلم، برلین و ...) اجلاس سالانه نامیده خواهد شد. در این گزارش و دیگر مطالب این شماره تریبون همچون اسناد خود «کنگره جهانی آذربایجانی‌ها» این تفاوتها و نامگذاریها رعایت خواهد شد.

بلحاظ مضمون نشست و تشکیل «کنگره جهانی آذربایجانی‌ها» رسیدن به اهداف مشترک زیر بود:

۱- ایجاد «لویی» (LOBBY) در سطوح مختلف کشوری، منطقه‌ای و جهانی برای

تربیتون

کمک به امر همپوندی آذربایجانیهای مهاجر باجامع میزبان، ارتقاء خودآگاهی آذربایجانیها نسبت به حقوق شهروندی خود در کشورهای محل زندگی خود، فراهم آوردن امکان تأثیرگذاری آذربایجانیها در مراکز تصمیم گیری و قانونگذاری این کشورها از طریق تشکل‌های وسیع و به دور از تعلقات سیاسی و بدون وابستگی به ایدئولوژی‌ها، احزاب یا کشورها و دولت‌ها.

۲- کمک به اعتلاء معنوی جامعه آذربایجانیهای هر کشور از طریق فعالیتهای فرهنگی و بویژه انتقال زبان و فرهنگ آذربایجان به نسل دوم مهاجر.

۳- طرح بی‌حقوقی فرهنگی آذربایجانی‌ها و دیگر ترک‌زبانان ایران به قصد برقراری دمکراسی فرهنگی در ایران.

اقدام به برگزاری یک گردهم‌آبی جهانی از سوی آذربایجانی‌ها خشم دشمنان دائمی فرهنگ و موجودیت آذربایجان را سبب گردید. این محافل در آمریکا پیش‌تر بخاطر اینکه آذربایجانی‌ها به زبان خود در برنامه تلویزیونی‌شان صحبت می‌کنند دل‌خوشی نداشتند و حالا که می‌خواست گردهم‌آبی بزرگ آنان در لوس‌آنجلس برگزار شود ناراحت بودند. این جماعت تمام بلندگوهای خود را به کار گرفته بودند تا ثابت کنند که در ۱۸ سالی که از بر افتادن سیاهکاری‌هاشان از بامهای مردم ایران گذشته است نه چیزی یاد گرفته‌اند و نه چیزی را فراموش کرده‌اند. این قوم دامنه دروغپردازی‌ها و تهمت‌های خود را تا دعوت از «مردم» برای حمله فیزیکی و حتی درگیری با نیروی انتظامی گسترش دادند. البته به دلایل روشن امکان بسیج این «مردم» (از همان قماش و ترکیبی که هنگام کودتای ۲۸ مرداد سوار تانکهای ارتشی بودند...) برایشان مقدور نبود.

در فروکش کردن جو متشنج لوس‌آنجلس در آستانه ۲۷ ژوئن سه جلسه بحث‌های رادیویی از برنامه علی‌رضا میبیدی در رادیو ۲۴ ساعته لوس‌آنجلس به تاریخ‌های ۲۳، ۲۴ و ۲۵ ژوئن مؤثر بود. ابتدا یک مناظره دوطرفه با مخالفین بریایی «نخستین کنگره جهانی آذربایجانی‌ها» برگزار شد. در این گفتگو از سوی آذربایجانی‌ها دکتر سید ضیال‌الدین صدرالاشرفی (از فرانسه) و اسماعیل جمیلی (از دانمارک) شرکت داشتند. این گفتگو در جوی سالم صورت گرفت. مخالفین در پایان موافقت خود را با نظرات شرکت‌کنندگان آذربایجانی در بحث رادیوی مورد تأکید قرار دادند.

روز بعد را باید روز عربده‌کشی و جوسازی دشمنان معلوم‌الحال و سنتی موجودیت زبان و فرهنگ آذربایجان نامید. در این روز بریا کنندگان و شرکت‌کنندگان «کنگره جهانی آذربایجانی‌ها» به آتش غضب «مردم» تهدید شدند! همینطور از «مردم» برای حمله فیزیکی به کنگره و حتی درگیری با پلیس کالیفرنیا دعوت

بعمل آمد! اهمیت بحث‌های روز دوم را باید در جنبه خودافشاگرانه آنها دید. در این روز که میدان یک‌تنه در دست محافلی بود که بویی از دمکراسی غربی یا انصاف و مروت شرقی نبرده بودند، به روشنی پرده از نیات پلید و سیاه آنان برداشت.

سومین روز پیاپی از طرح مسئله در رادیو ۲۴ ساعته لوس آنجلس در تاریخ ۲۵ ژوئن به سخنرانی دو ساعته دکتر نیره توحیدی و دکتر کاظم علمداری اختصاص یافت. در این برنامه هر دو شرکت کننده به روشنترین وجهی مواضع خصمانه و غیر قابل درک محافل شناخته شده ضد آذربایجانی را مورد سؤال قرار دادند. نقش دکتر کاظم علمداری در این بحث‌ها و سالم سازی جو مسمومی که محافل فوق‌الذکر ایجاد کرده بودند بویژه مؤثر افتاد. چرا که ایشان بعنوان روشنفکر غیر آذربایجانی و بنام دفاع از پرنسپ‌های انسانی و دموکراتیک مواضع غیر قابل درک مشتئی عناصر کج اندیش بد کردار را مورد مؤاخذه قرار دادند. طی این سه جلسه بحث و گفتگوی رادیویی امکان یک قضاوت مستقلانه برای ایرانیان، که بسیار ضروری بود، فراهم شد. البته ایجاد جو ارعاب و تهدید در کار کنگره بی تأثیر نبود. این علم و کتل افزای سیاه توطئه و جهل موجب شد تا انرژی و هزینه پیش بینی نشده‌ای صرف تدابیر امنیتی کنگره شود.

روز ۲۷ ژوئن ۱۹۹۷ فرا رسید. طبق آمار اعلام شده از سوی مسئولین بیش از ۵۰۰ نفر شرکت کننده که قریب ۱۰۰ نفر آنها مهمان و بقیه اعضای هیئت‌های نمایندگی سازمانهای آذربایجانیها بودند در کنگره شرکت داشتند. تعداد داوطلبین شرکت در کنگره ۴ برابر این رقم بود. ولی بنا به اظهارات مسئولین برگزاری به علت مطرح بودن یک بحث اساسنامه‌ای برای امر تأسیس یک تشکیلات جدی جهانی تصمیم بر آن شده بود که یک سقف روزانه ۵۰۰ نفری برای تعداد شرکت کنندگان در هر روز در نظر گرفته شود. البته نمایندگان افتخاری اجلاس تنها در روز اول حضور داشتند و در دو روز بعد مهمانان دیگری بجای آنها دعوت شده بودند. این مسئله موجب شد تا مجموع تعداد شرکت کنندگان طبق اعلام رسمی طی سه روز به ۸۱۴ نفر برسد.

برای دقت خوانندگان تریبون در اروپا ذکر تفاوهای موجود بین مجامع مشابه در اروپا با نمونه کنگره جهانی، موضوع این گزارش، ضرورت دارد. قبل از هر چیز تفاوت معدل سنی چشمگیر بود. در حالی که در اجتماعات مشابه در اروپا سن شرکت کنندگان حول و حوش ۴۰ سال و حتی در بسیاری موارد زیر این رقم می‌شود در کنگره منعقد در ۲۷ ژوئن امسال در لوس آنجلس متوسط سن حداقل ۱۰ سال بیشتر بود. تفاوت در طول مدت اقامت در خارج نیز از همین قاعده پیروی

تریبون

می‌کرد. بلحاظ موقعیت‌های شغلی شاید تفاوت فاحش‌تر از این دو جنبه بود. در حالی که فعالین فرهنگی و روشنفکران جامعه آذربایجانی‌های اروپا بیشتر فارغ‌التحصیلان جدید مراکز آموزش عالی اروپا و یا در حال تحصیل در این مراکز هستند، بسیاری از شرکت‌کنندگان گزارش سالهای زیاد تجربه از موقعیت‌های علمی و شغلی ممتاز را پشت سر خود داشتند. بعنوان مثال چنانچه در کنگره اعلام شد ۶۵ نفر از نمایندگان دارای عنوان پروفesوری دانشگاه‌های متعدد و ۹۱ نفر دکترای رشته‌های علمی متفاوت را داشتند. بقیه شرکت‌کنندگان نیز علاوه بر میزان بالای تحصیلات دانشگاهی در جوامع محل زندگی خود افرادی جا افتاده و صاحب پیوندهای لازم در محیط زندگی خود بودند. این در حالی است که هموطنان ساکن اروپا بنا به دلایل معلوم اکثراً این راههای طولانی پیشرفت را در پیشاپیش خود دارند.

نکته دیگری از تفاوت‌های مزبور که در کار امروز و آینده «کنگره جهانی آذربایجانیها» بی تأثیر نخواهد بود مسئله تجربیات اجتماعی و سیاسی موجود در بین هموطنان ساکن کشورهای مختلف است. از این جهت بنظر می‌رسد که با توجه به تاریخ میانگین مهاجرت قدیمی‌تر هموطنان مقیم آمریکا که بیشترشان از یک ایران غیر سیاسی مهاجرت کرده‌اند با اکثریت هموطنان ساکن اروپا که سالهای انقلاب ۵۷ و (احیاناً) ایران چند سال بعد از آن را نیز تجربه کرده و شاهد فرریختن ارزشهای رسمی دوران پهلوی بوده‌اند تفاوت دارند. اتفاقاً جو اجتماعی-سیاسی کشورهای میزبان تفاوت‌های فوق را بازم برجسته‌تر می‌کند. یعنی اکثر آنانی که از ایران غیر سیاسی قبل از انقلاب راهی خارج شده‌اند مقیم آمریکای «غیر سیاسی» شده‌اند. کشوری که دو حزب سیاسی اصلی آن در واقع دو ماشین تبلیغاتی هستند که هر چهار سال یکبار فعال می‌شوند. بر عکس اکثر کسانی که به اروپای سیاسی آمده‌اند، تجربیات ایران سیاسی سالهای بعد از انقلاب را در کوله‌بار خود حمل می‌کنند. البته هیچیک از این نکات بخودی خود حامل ارزشهای مثبت یا منفی نیست. اما نکاتی است که تفاوت‌های موجود در میان هموطنان مقیم آمریکا و اروپا را تا حدودی توضیح میدهد.

«نخستین کنگره جهانی آذربایجانی‌ها» در میان اقدامات امنیتی لازم طبق برنامه قبلی افتتاح شد. بعد از خوش‌آمدگویی و نطق افتتاحیه نوبت به سخنرانی علمی دکتر سید ضیال‌الدین صدرالاشرفی نماینده «انجمن آذربایجانیهای فرانسه» رسید. موضوع سخنرانی ایشان «نظری به آزادی دین و زبان در ایران» بود. این گفتار در واقع چکیده‌ای از سخنرانی دانشمندانه ایشان در «آمریکن یونیورسیتی» واشنگتن بود.

نقطه نظراتی که مورد تایید نمایندگان حاضر در کنگره واقع شد می توان در چند بند زیر خلاصه نمود:

- تاریخ ایران نه از هخامنشیان که با تمدن ایلامی در ۷۰۰۰ سال قبل از میلاد آغاز می شود. این تمدن که منجر به ایجاد نخستین دولت فدرال تاریخ شناخته شده است با اتحاد ۶۰ دولت-شهر بوجود آمده بود. نهادن نام «شاهنشاهی» - که ما یک دوره از کاربرد آن در مفهوم جعلی اش را بیاد داریم- بر یک حکومت سراسری در آن دوره مستقیماً در ارتباط با ماهیت فدرال این حکومت معنی می یافت. «شاهنشاهی» ایلامی بمعنی دولت فدرال مرکب از شاهان مختلف و شاه شاهان در رأس آنها بود. همگی شاهان توسط مجلس های محلی یا سراسری بصورت غیر موروثی نسبت به تبار مادری - و نه پدری- انتخاب می شدند. در شاهنشاهی ایلامی آزادی کامل دین و اعتقادات مذهبی برقرار بود. این تسامح دینی در دوره ساسانی با اعلام دین زرتشتی بعنوان «دین رسمی» از بین رفت. خلافت اسلامی و دولتهای بعد از آن این سنت ساسانی را منتها با دین رسمی اسلام ادامه دادند. این شاهنشاهی همچون سرتاسر دوران بعد از آن سه زبان اصلی داشت. زبانهای ایلامی، اکدی و سومری هر کدام حیات آزادانه و زمینه کاربردی خود را داشتند. در دوره های بعدی نیز بدین منوال سه زبان و چندین فرهنگ در کنار هم فرهنگ فدراتیو ممالک محروسه ایران را تشکیل می دادند. بالاخره کودتای استعماری اردشیر جی ریپورتر انگلیسی (با ماسک رضاخان بیسواد بر چهره خود و عملگی شاگرد باسوادش محمود افشار (در جبهه فرهنگی) این تسامح زبانی را نیز از میان برداشت و حیات فدراتیو فرهنگی ممالک محروسه ایران فدای «زبان رسمی و اجباری فارسی» شد.

- جامعه کنونی ایران از هویت قومی ترک(آذربایجانی و ترکمنی)، فارس، کرد، بلوچ، عرب و . . . تشکیل یافته است. هویت قومی شامل زبان، ادبیات، دین و مذهب است. این مجموعه اقوام با پول، سرزمین، دولت و منافع دفاعی مشترک هویت ملی مشترک(ایرانی) دارند. در دوران ۵۳ ساله پهلوی و بعد از آن سعی دولت مرکزی بر این بوده و هست که بین هویت قومی یک قوم (فارسیها) و هویت ملی ایرانی علامت تساوی قرار دهد و در عمل بخواهد هویت های قومی غیرفارس را بنفع هویت قومی فارس نابود کند. تاریخ گذشته ایران نیز بر همین مبنا دچار سانسور، بازنویسی و جعل شده است.

- برای آنکه جامعه ایران شانس برای پیشرفت و فائق آمدن بر بحران های عمیق خود داشته باشد لازم است با رد بدعت ساسانیان تسامح عقیدتی (دموکراسی سیاسی) را به آن بازگرداند و با حذف آثار دوران ۵۳ ساله دیکتاتوری اردشیر و

شاپور ریپوتر (یا دوره پادشاهی اسمی رضاخان و پسرش) به سنت هزاران ساله گذشته مبتنی بر حق حیات فرهنگ‌ها و زبانهای مختلف (دموکراسی فرهنگی) بازگشت کند.

شرح مفصل این دیدگاه در مقاله مستقلی بنام «هویت قومی و هویت ملی ایرانیان» بقلم دکتر ضیا صدر در این شماره تریبون منعکس شده است.

بعد از سخنرانی فوق نوبت به موسیقی رسید. برای اینکار ۳ تن از نامدارترین چهره‌های هنر موسیقی آذربایجان همراه دو استعداد درخشان جوان در ترکیب یک گروه بزرگ هنری دعوت شده بودند. بدون تردید بخش یک ساعته موسیقی در نخستین روز برپایی این همایش بزرگ نمایندگان جوامع آذربایجانی‌ها بعنوان پرشورترین خاطره از یک مجلس موسیقی در ذهن تک تک شرکت‌کنندگان به یادگار خواهد ماند.

عالم قاسم اوف با مشایعت تار و کمانچه دو برادر جوان مالک و الشن منصوراوف صلابت و شفافیت کریستال وار صدای خود را با اوج و فرودهای مقامات آمیخت. هایل علی یف با همراهی علیر امیر اصلان اوف یاد هنرمندان افسانه‌ای عالم موسیقی را با هنر خود زنده می‌کرد. عاشق عدالت نصیب اوف تجسم شور، سرزندگی و جاودانگی موسیقی عاشقی آذربایجان بود. هر یک از این سه هنرمند نامی به یک سؤال دغدغه‌آمیز در نزد هر اهل ذوقی دامن می‌زد: آیا بازهم چنین هنرمندانی خواهیم داشت؟ زاهد قلی یف و الزا غیب‌علی یوا با همراهی تار فیروز علی یف هر کدام شور در دل‌های حاضران افکندند و شاهکاری از گنج بیکران موسیقی آذربایجان را به نمایش گذاشتند. گویی آنها می‌خواستند به سؤال فوق پاسخ مثبت دهند. حضور تنها یک نفر از این چهره‌های نامدار موسیقی - که به برکت آزادی از قید و بندهای سابق در چهار گوشه جهان شناخته شده‌اند، برای موفقیت هر کنسرت بزرگی کافی بود. اما روز ۲۷ ژوئن ۱۹۹۷ آسمان لوس آنجلس از هنرنمایی این ستارگان موسیقی غرق نور، شادی، هیجان، بهت و حیرت شد. نمایندگان حاضر در تالار «المییک کلکشین» کارستان این اعجوبه‌های هنر موسیقی را با غریو کف زندهای طولانی خود ارج نهادند.

روز شنبه ۲۸ ژوئن در تالار اصلی سخنرانی‌های نمایندگان مختلف پیرامون وضعیت سازمانهای خود، فعالیت‌های گذشته و برنامه‌های آینده جریان داشت. همچون روز اول شعر خوانی در لابلای سخنرانی‌ها باعث مجال خسته شدن به حاضران نمی‌داد.

همزمان ترکیب ۴۳ نفری هیئت دبیران (متشکل از یک نماینده از تک تک واحدها) مشغول بررسی اساسنامه پیشنهادی بود. اولین بحث مهم پیرامون نام تشکیلات جهانی در حال تاسیس در گرفت. شرکت کنندگان طیف وسیعی از پیشنهادات موجود را مورد بررسی قرار دادند. نهایتاً نام «دنیای آذربایجانی لارین نین کنگره سی» با معادل فارسی «کنگره جهانی آذربایجانی‌ها» مورد توافق واقع شد. با وجود آنکه حاضرین اکثراً اساتید دانشگاه‌های انگلیسی زبان یا متخصصینی با تحصیلات بالا در مراکز علمی آمریکای شمالی بودند اما توافق روی معادل ارجح انگلیسی به آسانی میسر نشد. لازم به تأکید است که کمیون اساسنامه حق مداخله در متن مقدمه را که از سوی اکثریت هیئت دبیران تصویب شده بود را نداشت. سرانجام پیشنهاد دکتر سعید کاظمی از تورنتو کانادا مورد قبول واقع شد: "The World Congress of Azerbaijanians". در این روز مقدمه اساسنامه پیشنهادی مورد مذاکره و توافق واقع شد. نکته مورد بحث آوردن یک بند در مقدمه اساسنامه بود که به زعم برخی رنگ و بوی سیاسی داشت و خارج از حیطه کار کنگره بود. مقدمه اساسنامه تقریباً به همان صورت پیشنهادی مورد توافق واقع شد. بقیه متن اساسنامه مورد بررسی قرار گرفت و هیئت دبیران با ثبت نظرات ارائه شده کار منظور کردن اصلاحات و تدوین نهایی متن اساسنامه را به یک کمیون ۵ نفری واگذار کرد.

دو سخنران اصلی روز پایانی «اجلاس مؤسس کنگره جهانی آذربایجانی‌ها» علی کریم نماینده اپوزیسیون در مجلس ملی جمهوری آذربایجان و دکتر نیره توحیدی، محقق، نویسنده و مشاور سازمان ملل در امور زنان، بودند. موضوع سخنرانی خانم دکتر توحیدی که مدت‌ها در جمهوری آذربایجان به کار تحقیق و بررسی اشتغال داشته‌اند، اشاره به تفاوت‌های موجود میان موقعیت گذشته آذربایجان شمالی در ترکیب اتحاد شوروی سابق و موقعیت آذربایجان در گذشته و حال ایران بود. در اساسنامه مصوبه انتخاب یک دبیرخانه مرکب از ۷ عضو اصلی و ۶ عضو علی‌البدل در نظر گرفته شده بود. دبیرخانه مسئولیت رهبری «کنگره جهانی آذربایجانی‌ها» در فاصله دو اجلاس سالانه را بعهده خواهد داشت.

بدین ترتیب «اجلاس مؤسس کنگره جهانی آذربایجانی‌ها» بعد از سه روز کار مداوم موفقیت بزرگی بدست آورد که با توجه به کلیه عوامل بیرونی و درونی انتظار وقوع آن کمتر می‌رفت. این موفقیت را باید بیش از همه به متانت، بردباری و حضور روح دموکراسی در نزد تک تک شرکت کنندگان این حرکت بزرگ دانست. هریک از حاضران خود صاحب تجربه و آراء مستقل خود در ارتباط با مسئله آذربایجان بودند. سخنان هر ناطق از پشت میز خطابه و درد‌های کربدوری همه حکایت از درایت و هوشیاری حضار داشت. استقبال شایسته از

تریبون

موسیقی ملی آذربایجان نشانه ذوق والای حاکم بر این مجلس عاشق فرهنگ آذربایجان بود. همه چیز گواه آن بود که این فرزندان فرهیخته آذربایجان عمری آتش مهر وطن و فرهنگ آن را در سینه نهان داشته‌اند. گویی نه سیاهی سالهای قدغن و نه زنگار غربت نتوانسته‌است حریف این آتش نهان شود.

تنها به برکت چنین معنویت والا در نزد آحاد نمایندگان و مهمانان شرکت کننده بود که اراده جمعی دایر بر تأسیس یک تشکیلات جهانی کارآ و ماندگار امکان تجلی یافت. چیزی که در بدو امر بیشتر به یک «آرزو» و «بلندپروازی» می‌مانست. در این مجلس عالی نه هرکسی خود را صاحب انحصاری «حقیقت» می‌شمرد و نه کسی چشم به کرسی ریاست داشت. روند اجلاس و نتیجه نهایی آن نشان از بلوغ فکری و عملی جامعه آذربایجانی‌ها داشت. این روند به روشنی نشان داد که آنچه باعث شده تا صدها انسان مسئول رنج راه‌های واقعاً طولانی را بر خود هموارکنند نه به کرسی نشاندن حرف خود، نه دست‌یابی به شهرت و مکنت بود. شرکت‌کنندگان این حرکت بزرگ با خلوصی که نظیر آن را در زندگی واقعی کمتر می‌توان یافت به لوس آنجلس آمده‌بودند و تالار «المیک کلکشن» را طی روزهای ۲۷، ۲۸ و ۲۹ ژوئن ۱۹۹۷ به مجلس اتس فرزنانگان بدل کردند.

قبل از اعلام بسته شدن اجلاس مؤسس اعضای اصلی و علی‌البدل دبیرخانه به معرفی کوتاه خود و ذکر نکاتی پیرامون مسئولیت جدیدشان پرداختند.

با اعلام پایان کار «اجلاس مؤسس کنگره جهانی آذربایجانی‌ها» همه با کوله‌باری از خاطرات فراموش نشدنی و گرم از یاد روزهای همنشینی با دوستان قدیم و جدید از سالن خارج شدند. اینک سنگ‌اندازی‌های بی‌بهرگان از فضایل انسانی بی‌معنی‌تر و حماقت‌آمیزتر می‌نمود. و واکنش هیستریک در مقابل خواست صدها انسان عاشق فرهنگ و زبان مادری زیوانه جلوه میکرد...

عصر روز یکشنبه ۲۹ ژوئن ۱۹۹۷ کنسرت بزرگ هنرمندان موسیقی آذربایجان نیز حسن ختامی باشکوه برای شرکت‌کنندگان «اجلاس مؤسس کنگره جهانی آذربایجانی‌ها» بود.

بعضی از نارسائی‌های اجلاسی مؤسس

هر چند که کار نقد و بررسی تحلیلی اجلاس مؤسس از آغاز تدارک آن تا پایان کار موضوع این گزارش نیست و این مسئله به شماره‌های آینده تریبون موكول شده‌است اما عدم اشاره به یک ضعف مهم اجلاس در همین جا از اهمیت این

گزارش بعنوان منعکس کننده همه جوانب مسئله می‌کاهد. موضوع مربوط است به کیفیت و مکانیسم تأثیر سازمانهای آذربایجانی خارج از آمریکا و کانادا بر روند کار اجلاس. شایسته آن بود که اروپا، استرالیا و آسیا که دارای سازمانهای قدیمی و فعال آذربایجانی هستند در چنین کار مهمی تأثیری متناسب با نیروی خود را داشتند. اما به دلیل بُعد مسافت حضور آنان هرگز نمی‌توانست همه جانبه باشد. اما بخشی از این سازمانها اساساً خبر برگزاری اجلاس مؤسس را بعد از وقوع یا در طی روزهای برگزاری آن از رسانه‌های گروهی شنیدند. در این جا انتقاد متوجه برگزار کنندگان اجلاس می‌شود که می‌بایستی با برنامه‌ریزی بهتر همه سازمانهای فعال موجود را در جریان امر قرار می‌دادند. اما هزینه زیاد مسافرت به آمریکا موجب شده بود که حتی کسانی که دعوت شده بودند و علاقه‌مند شرکت در کار اجلاس مؤسس بودند نتوانند در لوس آنجلس حضور پیدا کنند. اگر دستور جلسه و لوایح پیشنهادی قبلاً در اختیار سازمانها، فعالین، مطبوعات، اهل قلم، صاحب نظران و علاقه‌مندان مسائل فرهنگی آذربایجان قرار می‌گرفت، حتی اگر آنان خود نمی‌توانستند در اجلاس حضور پیدا کنند امکان ارسال نظرات خود به اجلاس مؤسس را می‌داشتند.

علاوه بر این اجلاس مؤسس در پاسخ به جو شانتاژ ایجاد شده با یک قطعنامه پیشنهادی بدون مذاکره لازم در آخرین دقائق موافقت کرد. این قطعنامه حاوی یک بند سیاسی بود که همچون مورد تمامیت ارضی در مقدمه اساسنامه برای موضع‌گیری از سوی تشکیلات فدراتیو فرهنگی که بر اصل استقلال فکر و عمل واحدهای تشکیل دهنده آن استوار می‌باشد نابجا بود و به منزله ورود به حوزه سیاست، از آنجا که «کنگره جهانی آذربایجانی‌ها» یک تشکیلات جهانی برای همکاری فرهنگی است ورود به حوزه‌هایی که حصول توافق در آنها سخت و یا حتی غیرممکن است، می‌تواند این تشکیلات نوپا را دچار تنش‌های غیرضروری بنماید. در صورتی که سازمانهای آذربایجانی‌ها قبلاً می‌توان پیشنهادی را مورد مذاکره قرار داده بودند. قبول بدون مذاکره یک سند کاملاً سیاسی از سوی اجلاس مؤسس یک تشکیلات غیر سیاسی ممکن نمی‌شد.

اساسنامه کنگره آذربایجانی‌ها

«هویت ملی» به سرزمین، پول، دولت و پرچم واحد و حفظ منافع سیاسی، اقتصادی، نظامی و امنیتی متکی است.

«هویت قومی» به سرزمین اجدادی، زبان و دین معینی معطوف است.

این دو مقوله از هویت اجتماعی انسانها نظیر دو قوه بینایی و شنوایی مغایرتی باهم نداشته و اغلب مکمل یکدیگرند. هر فرد ایرانی (هویت ملی) دارای هویت قومی (زبانی-دینی) هم هست.

برای ایرانیان خارج از کشور بطور اعم و برای ترک‌زبانان ایرانی بطور اخص که از سرزمین ملی (ایران) و قومی (استان، شهرستان) خود بدورند:

- هویت ملی منحصر به دفاع از منافع ملی ایران است.
- هویت قومی به حفظ، دفاع و توسعه زبان و فرهنگ قومی متکی است.

این دو مشخصه ملی و قومی هویت فردی و گروهی ایرانیان خارج از کشور را تشکیل می‌دهد.

بنا به همین مقدمه جهت حفظ هویت قومی خود بعنوان بخشی از گلستان فرهنگ بشری، ما ترک‌زبانان ایرانی مقیم خارج با حفظ هویت سازمانی خویش در یک تشکیلات سراسری بنام «کنگره جهانی آذربایجانی‌ها» در جهت تحقق اهداف زیر متشکل میشویم:

- ترویج فرهنگ و بخصوص زبان مادری بعنوان حفظ جزئی از فرهنگ بشری که مهمترین بخش هویت مردم ترک‌زبان ایرانی مقیم خارج از کشور را تشکیل می‌دهد.

- آشنا ساختن ترک‌زبانان ایرانی هر کشور با فرهنگ و تاریخ خود و آموزش نوشتاری به نوباوگان.

- تلاش برای ایجاد، توسعه و تعمیم آموزش و پرورش و آموزش عالی برای کلیه ترک‌زبانان ایران.

- کمک به مسائل مربوط به آزادیهای فرهنگی به همه ترک‌زبانان ایران.
- همکاری با همه اقوام ایرانی بخصوص فرهنگهای محروم، اقلیت‌ها و گروههای پیشرو در ایران جهت پیشبرد پلورالیسم و دموکراسی فرهنگی در کشور.
- تأسیس و گسترش کانون تجارت و مشاغل جهت تقویت بنیه اقتصادی آذربایجانی‌ها.
- ایجاد «لویی» جهت حفظ هویت فرهنگی و پیشبرد هدفهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و مدنی.
- همکاری با همه اقوام ایرانی در زمینه فعالیت‌های امدادی در صورت بروز حوادث ناگوار طبیعی.
- دفاع از تمامیت ارضی و دموکراسی فرهنگی در ایران.
- معرفی فرهنگ ترکهای ایرانی (آداب، سنن، هنرها، زبان و آثار ادبی) به کلیه ملل.
- ایجاد نشریه سراسری جهت روشن ساختن مسائل تاریخی و فرهنگ بصورت علمی و بدون از تعصبات تباری و نژادی و هرگونه گرایش انحصارطلبانه.
- زبان رسمی برنامه‌ها و اسناد سازمانی به ترکی آذری است.

غربت آخشامی، آذربایجان!

اسماعیل جمیلی

قارانلیق قیجیدیر قارا دیشینی
غربتین آخشامی بوزور دوداقین
یسخیق دیواریندان خیال اتوینین
آرزو کۆلگه‌لری کسیر ایاتین

بوز باخیشلار اوکی‌لی‌بی سرگی‌لی
دیاز گولوشلرین آغلابیر گۆزی
یالتیزلیق دندی‌یین گۆرور ایشینی
آنلام‌سیز آنلارین تیرمه‌یر دیزی

چن بوروین سه‌ودا دوشرگه‌سیندهن
قیریق بیر خاطره اوژالدیر الین
آیریلیق چۆلونده آچیر باشیما
گوره‌نیلن بیر باخیشین کۆلگه‌سین

بیر آندا ایلرجه سورهن سه‌ودالار
گۆزلری‌مین آرخاسیندا جان‌لارین
حسرتین نیسگیل‌ین دۆنمین آشیب
اومودون قورشاقی قات قات بو‌یانیر
سوره‌سیز یاشانان بیر دوغما سه‌وگی
بیچیر غمه دولموش حسرت تارلا‌سین
ساوالان‌دان یولا دوشن بولودلار
سونوندا سوواریر کۆنول باغچاسین

آرزوی تومورجوغو جان بوداغیندا
صاباحلارین هوسيله گۆز آچیر
سه‌نندهن بو‌یلانارکن بیر اولدوز
گۆزلنمه‌ین اقل‌لردهن نور ساچیر

توپراقین عطریله آنا سه‌وگی‌سی
توزلو پرده‌لری وورور بیر یانا
خیال قانادیندا وورغون کۆنلومی
قووشدورور بیر آن آذربایجانا

«دنیای آذربایجانلی لاری نین کنگرسی» نین یارانماسی ایله باغلی ملاحظه لر

علی رضا اردبیلی

ایون آبی نین ۲۶. سینده ن ۲۹-ینا قده ر لوس آنجلس ده «آذربایجانلی لارین بیرینجی دنیا کنگرسی» آدیله کئچیریلیمیش توپلاتتی نین نه ایله نتیجه لندی بی آیدین دیر. بو توپلاتتی «دنیا آذربایجانلی لاری نین کنگرسی» آدلی بیر تشکیلات یین یارانماسی ایله ایشینه یکون وورمیشدیر. آما بو یئنی تشکیلات یین نه یه قادر اولدوغو و آذربایجان یین ملی-مدنی دیرچه لیش پروسه سینده نه رل اوینادیغی حاقدان فکر سؤیله مک اوچون هله تنز دیر. بو مقاله ایسه آنجاق اولوب. کئچمیش ایش یعنی آدی چکیلن ۳ گونلوک تأسیس چی اجلاس یین (آشاغی دا: «اجلاس») اوغورلاری و اوغورسوزلوق لارینی مباحثه ائتمک ایسته ییر.

بو اجلاس یین اوغورلارینی قیساجا ۵ نکته ده ساده له مک اولار:

- ۱- پروپاگاندا و تبلیغات ایشینده،
- ۲- آمریکا و کاتادادا یاشایان آذربایجانلی لار و اونلارین یاراتدیقلاری تشکیلاتلاری تانیتدیرماق،
- ۳- یئنی و یوکسک بیر سویه ده ایشلرین ممکن اولدوغونا بیر ثبوت،
- ۴- آیدین لار ایله کوتله آراسیندان مانع لری گؤتورمک.
- ۵- آذربایجانلی لارین مادی وضعیت لری نین یاخشی لاشدیریلماسی و اونلارین یاشادیقلاری اولکده لده وطنداشلیق حاققلاری نین قورونماسی اوچون بیر لوی کیمی فورمالاشمالارلی نی جدی شکیل ده آذربایجان تشکیلاتلاری نین گونده لیگینه چیخارماق.

۱- پروپاگاندا و تبلیغات ایشینده اولان موفقیت سؤزسوز دور. کئچن ایل لرده باش وئرمیش هئچ بیر حادثه جنوبی آذربایجان مسئله سینا بو قده ر دلیل لره سالمایش دیر. میدیا (media)، مختلف سویه لی آذربایجان لی و غیر آذربایجان لی شخصیت لر بو اجلاسی ایزله میش و اونون حاقیندا مثبت یا منفی فکر لر سؤیله میش دیرلر. بو قارشلی گئنده ن مهم بیر سیاسی تاکتیک یین علیهنه اولموش دور. بو ایسه بؤیوک بیر ایش ایدی. عادتاً بیزی «گؤرمه یین»، «ایشتمه یین» و

تریبون

بیزه "سیز یوخسوز" دەین و بیر سۆزلە بیزه قارشى "ایقنور" (ignore) سیاستی آپاران قوه‌لر سکوت لارینی پوزوب آذربایجان آدینا و آذربایجان هویتینه بسله دیک‌لری مناسبتی اعتراف ائتمه‌یه مجبور ائتدی. معلوم اولدوکی ایراندا آذربایجان دیل و مدنیتی نین محو اولماسی ساغ لیغینا باده قالدیران لار بو حاقدا هله ده بؤیوک حساسیت له مسئله نین گئدیشاتی نی ایزله ییب و فرصت دالینجا دیرلار. بو غوغا من ایسه یاتان آذربایجانلی لارین یوخودان دیکسینمه لرینه باعث اولان حادئه کیمی گؤرمک لازم دیر.

۲- آمریکا و کانادادا یاشایان آذربایجانلی لار و اونلارین یاراتدیقلاری تشکیلاتلار حاقیندا آروپایا چاتان معلومات بو گونه کیمی چوخ آز اولموش دور. بوگون خارجه ده آذربایجان لی لارین مدنی و انتلکنتوئل فعالیت لری اوچون گئنیش بیر محیط واردیر. چاپ اولان بیر کتاب یا یارانان بیر ویدئو فیلمی یا موسیقی دیسکی گرهک چوخ سایبی لاردا یایلا بیلسینلر. هر بیر علمی کنفرانس دا چوخلو اشتراک ائده نلر لازم دیر و سایر. بو باخیمدان آمریکا و کانادادا مینلرله آذربایجان عشقی ایله اوره کلری دژوونن سویداش لاریمیزین اولدوغونو آشکارا چیخاریب و اونلاری بیریریله و باشقا اولکه لرده کی لرله علاقه لندیرمک لوس آنجلس اجلاس ی نین باشقا مهم نائلیتی ایدی. بو ایش هرشی ده ن باشلیجا اوزو اوزونده یارادیجی لیق قوه سینه مالک دیر و آذربایجان مهاجرلری نی دیری و اکتیو بیر ارگانیسمه چه ویرمک ایشینده چوخ موثر دیر. مسئله نین اهمیتی مهاجرت آراسیندا مدنی فعالیت لر ائده ن قوه لر اوچون داها قاباریق گؤرسمه لی دیر.

۳- لوس آنجلس گؤروشو ینشی و یوکسک بیر سویده ایشلرین ممکن اولدوغونا بیر ثبوت ایدی. بیر شهرده مین بیر طایفا و شخصی اختلاف لار ایچینده چوبالایان آروپا اکتیویست لری اوچون بو توپلاتی بیر "کشف و شهود" کیمی گؤرونمه لی دیر. هر جهت ده ن ایده آل بیر سویده حاضرا لئیمیش بو اجلاس غیرممکن بیر شیین اولمادغینا بیر ثبوت ایدی.

۴- آروپادا کی آذربایجان آیدین لیقی (بو ترمینولوژی نین تعریفی اوچون تریبون ون بو سایبی سیندا وئرلیمیش "قدراسیا سۆزلری" آدلی مقاله یه باخین) سون ایللرده کوتله ده ن آیری بیر حیات یاشامیش دیر. اوز حیاتی نی یاشایان آیدین لیق چوخ وخت اوز اطرافینا چکدی یی دیوارلارین احاطه سینده دوستاق اولموش دور. لوس آنجلس گؤروشونده بئله بیر حاصار یوخ ایدی، حبس اولونوردوکی نه اینکی اجلاس دا، حتی بوتون آمریکادا یاشایان سویداشلاریمیز اوزلرینی اجلاس دان و اجلاسی؛ اوزلرینده ن آیری گؤرموردیلر. چوخ بؤیوک پول لارلا اجلاس قارشى سیندا

شاخصی و اخصی ووران شاهچی لارین تبلیغاتی قارشی سیندا اجلاس تک دایانامیش دیر. بو ایسه اجلاسین بلکه آن بؤیوک نائلیتی ایدی و اؤز نؤبه سینده مهم بیر تجربه ایدی.

۵- ایندی یه کیمی سویداش لاریمیزین مادی وضعیت لری نین یاخشی لاشدیرلماسی و لوبی یارادماق ایشی نین ضرورتی آیدین ایدی سا دا بو مسئله خصوصی گؤروشلرده آرایا چکیلیدی. لوس آنجلس اجلاسی بو ایسته یی آچیق آشکار اعلان ائدیپ و بو یولدا مقصده ایغون ایش لر آپارماغا قرار وئردی.

لوس آنجلس اجلاسی نین اوغورسوزلوق لاری و خوشا گلمز جهت لری ده وار ایدی:

۱- بیرنجی مهم چاتیشمامازلیقا فارسجا وئریلمیش گزارش تریبون ... دا اشاره اولوب دیر. آمریکا و کانادادان کناردا اولان تشکیلات لارین اجلاسین ایشینده اولان تأثیرلری نین یوخ درجه سینده اولماسی.

۲- اجلاسا چاغیریلان لارین سیاسی باخیمدان آلك قلیبرده ن کئچیرلمه لری، بو مسئله البته گیزلنیرمیردی و اؤز آدی و مادی امکان لاری ایله بیر اجلاس تشکیل ائده ن شخص یا ارگانین حقی واردیر کی دعوت اولان لاری اؤزو سئچسین. آما بئله حالدا کیمین نیه دعوت اولوب کیمین نه ده ن دعوت اولماماسی نین حکمتی آشکارجاسینا دئیلمه لی دیر. بو اجلاس دان یازیلی و شفاهی ادعالارا گؤره مقصد آنجاق مدنی (فرهنگی) فعالیت لر اطرافیندا بیرلشمک ایدی. بس بئله بیر یغینجاق دا نه ده ن بیر عده سیاسی موقع لری نین فرقلی اولدوغونا گؤره چاغیریلمامیش دیلار؟

بو فاکت باشقا منفی بیر فاکت ایله آل آله وئریب ایشین نتیجه سینه مهم منفی تأثیر باغشلامیش دیر. اجلاسا آذربایجان مدنیتی ایله باغلی کنکرت فعالیت لرله مشغول اولمایان شخص لر دعوت اولموش دورلار. بونلار ایسه یا اجلاسا قارشی گئده ن تبلیغات ایله قارشی لاشماق اوچون یا اؤز اینام لارینا گؤره سیاسی بیر شعارین بو غیر سیاسی تشکیلاتا تحمیل اولماسینی ایسته ییردیلر. (منظور همان ایرانین اراضی بوتونلویو شعاری دیر، بوندان علاوه هنج بیرى ایراندان یاشامایان و بؤیوک اکثریتی باشقا اولکه لرین وطنداشی اولان آذربایجانلی لارین مجلسینده ایران دؤولت سیمولوندان ایران بایراغیندان - استفاده اولونموش دیر.)

بو آلك قلیبرده ن کئچیب اجلاس دا اشتراک ائده ن نماینده لرین بو سیاسی مدعانی قبول ائتمه یین لری آراسیندا بئله بیر فکر یاییلمیش دیر کی اگر بو سیاسی شعار ایله

تربیون

مخالفت اولونورسا اوندا ایش یانار و اجلاس نتیجه یه چاتماز. بو فکر منه گۆره دوز ایدی یعنی اجلاس دا یارانمیش آتمسفرده گرگین بیر اختلاف ایشین نتیجه سیز قالماسینا گتیریب چیخاراردی، آما سۆز بوردا دیر کی اولا بو سیاسی شعار اساسنامه نین قایاخدان حاضرلانمیش لایحه سینده ده گلیمیش دی. سونراسی اجلاس داکی نماینده لرین ترکیبی بئله بیر شعارین طرفداری اولان المنت لر واریدی کی یوخاریدا دئیل دی بی کیمی نئجه دعوت ائتمک لردن چوخ آسیلی ایدی و اگر اولدنه آنجاق آذربایجان تشکیلات لاری نین نماینده لری دعوت اولسایدیلار اوندا بلکه بوردا بئله بیر آتمسفر یارانماز ایدی.

ادعا اولونوردی کی بو ایران دولت سیمولی و سیاسی شعار شاهچی کیمی تاینمیش آنتی تورک قوه لرین قارشی سیندا و اونلارین سلاح لاری نی اللرینده ن آماق مقصدی داشی ییر. بوگون ایکی آی لوس آنجلس توپلانتی سیندان سونرا بو تاکتیک یین نه درجه ده کسرلی اولدوغو حاقدا لازیمی قده ر ماتریال وار دیر. بوگونه کیمی (۱۷ آوگوست) فارس دیلی آنتی مطبوعات دا بو حرکت حاقیندا اولان زهرلی تبلیغات لارین هئچ بیرینده اشاره اولونان سیاسی شعار یا ایران دؤولت سیموولوندان اجلاس دا استفاده ائتمک بیر تاثیر بوراخامیش دیر. ائله کهنه حمام کهنه طاس! یئنه ده تجزیه طلب و بوکیمی سۆز لر بو تبلیغاتین شاه بیت لری دیرلر. دئمه لی اگر بو قارا قوه لرین آنتی تورک مرض لرینی شفا وئرمک مقصدی ایله بو شعار قبول اولموش دیرسا اوندا بو دعائین تاثیر سیز اولماسی آرتیق بیر فاکت دیر!

۳- هر بیر فکر صاحبی و خصوصی ایله مختلف قوه لر یی یره ییغیب، اونلارین همکارلیق لارینی ممکن ائتمک ایسته یین ایده چوخ بؤیوک اینجه لیک له اونو احاطه ائدنه قوه لر و فکرلره قارشی اؤز بالانسی نی قورومالی دیر. اساساً جنوب منشالی اولان آذربایجان مهاجرلری نین مدنی حیاتیندا مهم رلی اولان مستقل آذربایجان جمهوریتی دیر. اجلاس گونلرینده ده آذربایجان دان گلیمیش بؤیوک موسیقی گروپو بو فاکتین دانیلماز ثبوتی کیم اؤزونو نمایش ائتدیرمک ده ایدی. اساسنامه نین اؤن سۆزونده وئریلن تعریف لره گۆره ده مدنی باخیمدان ییز شمالی آذربایجان ایله بیر وحدت یارادیریق. بو باخیمدان بیزیم او تایلی باجی قارداش لاریمیز ایله مناسبت لریمیز اجلاس اوچون مهم بیر یئر آلمالی ایدی. البته مسئله دؤولت و رسمی ارگان لارا گلدیکه اجلاس بین الملل نورم لاری نظرده آلمالی ایدی. بونا گۆره ده آذربایجان جمهوریتی نین دؤولت ارگانلاری نی مسئله یه قاتماق دوزگون دئیل دیر. آما بو هئچ ده مستقل آذربایجان دؤولتی ایله منفی و خوشا گلیمز بیر سوپه ده مناسبت لر قورماغی توجیه ائده بیلمز. البته اجلاس بو حاقدا بیر مؤوقع توتمادی. تکجه بعضی آرا قاتیشدیران شخص لرین تبلیغاتی و اجلاسین سئجیدی بی

اداره هیئت نین اراده سیندهن کنار باش وئرمیش غیر دوزگون بیر حرکت، هله هئج نه اولمامیش «کنگرس» ایله شمالی آذربایجان ین رسمی دایره سی آراسیندا آنلاشیلما مازلیق یارادمیش دیر. حال حاضرده بو آنلاشیلما مازلیغی آزادان قالدیرماق اوچون ایش گئدیر.

نتیجه؛

بوتون دئیلن لری بیر یئرده گؤتور- قوی ائده رکن دئمک اولار کی:

۱- بو حرکت هر جهت ده ن یئنی دیر و قاباخکی ایش لرده ن فرق له نن جهت لره مالک دیر.

۲- بو حرکت هله اؤز سون و یئتگین فورماسینی تاپمامیش و اونون حاقیندا قطعی فکر سؤیله مک اوچون هله تئز دیر.

۳- حرکت ین اساس ضعیفی آمریکادا اولان تشکیلات لارین تشکیلات مسئله لرینده اولان تجربه سیزلیک لری دیر.

۴- آروپادا فعالیت ائده ن آذربایجان تشکیلات لاری نین یاخیندان یاردیمی اولمادان بو حرکت ین گله جه بی نه چوخ امید بسله مک اولماز. بوردا صحبت ساده جه یارانمیش «دنیا آذربایجانلی لاری نین کنگرسی» نین «دنیا» سؤزونه حقیقی مضمون وئرمک ده ن گئتمیر. بئله بؤیوک بیر ایش ده تجربه لی کادرلارین اهمیتی «دنیا» سؤزونون حقیقی مضمون مالک اولوب- اولماسیندان داها مهم دیر.

۵- آمریکادان کناردا اولان تشکیلات لار تک- تک و قیریق قشون کیمی یوخ بلکه متشکل و مستقل پلاتفرم لار اساسیندا «دنیا آذربایجانلی لاری نین کنگرسی» ایله همکارلیق ائدیب، اؤز مستقل هویت لرینی ساخلاماق لا بین الملل بیر تشکیلات واسطه سیله بیر- بیرله ایش بیرلی یینه گیریپ بوگون تک لیکده باچارمادیقلاری ایشلری ائتمه یه قادر اولسونلار.

۶- دنیا نین ۴ گوشه سینه سپه لنمیش آذربایجانلی لار گئچ- تئز بیر اولکه لر آراسی تشکیلات قورمالی دیرلار. بو ایشین «طبیعی» فورمی شهر و اولکه لرده ن باشلاماق دیر. آما فارسجا وئرلن «گزارش ...» ده دئییلدی بی کیمی بئله بیر ایده آل امکان آنجاق بیر دؤولت ده اولاییلر. بیز ایسه اؤز امکان لاریمیزا گووه نیب ایده آل لار آرزوسی ایله پاسیو قالماق یئرینه ممکن لرده ن ایده آللارا دوغرو حرکت ائتمه لی بیک.

لوس آنجلس ده نه باشی وئرمیشی دیر؟

Los - Angelesdə nə baş vermişdir

"Ayna" qazeti, 12 iyul 1997

باکی دا چیخان «آینا» قازتتی نین ژورنالیستی ائلچین شیخلی «دنیا آذربایجانلی لاری کنگره سی» نین یارانماسیله نتیجه لهن لوس آنجلس قورولتایی نی باشقا بیر پرسپکتیو ده ن گؤرموش دیر. ائلچین شیخلی نین مقاله سی بیر آز اختصارلا وئریلیر.

تریبون

ئلچین شیخلی

ژوئن یین ۲۷. ده ن ۲۹. نا کیمی لوس آنجلس ده کئچیریلیمیش «دنیا آذربایجان لی لاری نین کنگره سی» حاقیندا یازمایان قازتت ده به سن قالما ییب. اؤزده یازیلاردا وئریلن قیمت لر دابان-دابانا ضد دیر: تعریف ده ن توتوموش («تاریخی حادثه دیر»)، تا آچیق آشکار قارا یاخمایا ده ک: («آذربایجانا دخلی اولمایان»).

اؤز فکریمی، همین کنگره بیر مستقل ژورنالیست کیمی دعوت ائدیلدی ییم کیمی ده بیلدیرمه یه چالشاغام.

کنگرس بیتدی کده ن سونرا منده بئله بیر فکر یاراتمیش دیر کی بیز دموکراتیانین «اوشاق لیق خسته لی یی» نده ن هئچ جور یاخا قورتارا بیلیمیریک، - هر شئی و هر یئرده سیاست آختاریریق. ایده یاسی اعتباریله آذربایجانلی لاری دنیانین هر یئرینده ن بیر یئره توپلاماق - گؤزل اولان بو تشبث یین ده بلاسی ائله بو اولموش دیر. اونون اطرافیندا افراط درجه ده سیاسی سؤز-صحبت یارانمیش دیر. بئله بیر تأثرات او یانیرکی کنگرس باره ده سؤز سالان لارین اکثریتی اونو یا پیسله مک یادا تعریف له مک له سیاسی خال (امتیاز) قازانماغا چالیشیرلار.

اصلینده ایسه کنگرس ائله نه اولمالی دیسا دا اولدو: بیرلش مه یه بیر جهد، و او دا بوتون جهدلره خاص اولان اوغورلار و اوغورسوزلوق لاردان خالی ده ییل دیر.

من محض بو جهد باره ده سۆز آچماق ایسته بیرم. او آرتیق باش وئرمیش اولماسی ایله سه ویندیرمک له یاناشی بیر طرفه ده آدمای مایوس ائدیر، چونکی بیر داها گؤستریر کی، بیز بیر-بیریمیزله دیل تاپماق ایسته سک ده، هئج ده همیشه بونا حاضر اولموروق.

... اؤیره ندیم کی لوس آنجلسه دعوت اولان لار آراسیندا موسیقی چی، سیاست چی، دؤولت آدمای، یازچی، ملت وکیل، ژورنالیست، خلاصه اقتدارلی (حاکمیتلی) مخالفت لی (اوپوزسیون لی) کیم ده سه نیز وار، بیر سۆزله ملت آمریکایا گئدیردی. «ملت» سۆزونو عبث یثره ایشلتمیرم، چونکی ملت و بیر شعورلو توپلوم کیمی نه دئمک اولدوغوموزو آنلاماقدان اؤترو بئله بیر فرصت هر حالدا منیم ایلمه تئز تئز دوشمور.

سفرین بیر خصوصیتی یول و دیگر خرجلرین دعوت اولونان لارین اؤزو حسابینا اؤده نیلمه سی - ائله ایلکین گئدیب-گت مه مک مرحله سینده بیر قسم هم وطنیمیزین اوزاق دیارلارا سیاحت هوسینی اؤلدوردو ..

ایونین (ژوئنین) ۲۷-۲۹ دا کئچیریلن دنیا آذربایجان لی لاری نین ملی کنگرسی، ظنیم جه ملتیمیزین شعورلو بیر توپلوم کیمی فورمالاشماق دا اولماسی نین تظاهری دیر. یثنی لیک باخیم پندان دئمک لازم دیرکی بو سبک و بو مقیاس دا بیز آذربایجانلی لار هله توپلاتتی کئچیرمه میش دیک. هر چند شمالی آذربایجانین حدودلاری خارجینده موجود اولان کولتور، ملی و سایر آذربایجان درنک لری و تشکیلات لاری نین سایبی اونلار جا دیر. آما بوگونه ده ک اونلاردان هئج بیر قاباغا دوشوب لوس آنجلس ده کئچیریلنه اوخشار بیر ییفینجاق تشکیل ائتمه یه جهد بئله گؤسترمه ییب. بلکه ده بونو ائتمک ایسته یین لر اولوب آما باجارماییب لار. هر حالدا، جناب حسن اغنامی و اونون مسلک داش لاری بو اذیت و خرجلره قاتلاشیب، بیز آذربایجانلی لارین باشینی بیر یثره یغماغا چالیشیب. اذیت بیر یانا، الینی جیبینه سالیب نه آر نه چوخ یوز مین آمریکا دلاری چیخاریب قویوب بو کنگرسین تشکیلینه. کچیک مسئله دئیل اؤزوده بیلیرسینیز نه اوچون؟ چونکی آمریکایا دعوت آلیب بیلنه نده کی، یول خرجینی اؤزوموز چک مه لی ییک، پولو اولان دا دئدی کی اششی اؤز حسابینا دنیانین او باشینا آنجاق آخماق آدام گنده ییلا! اؤزوده نه وار-نه وار ۵-۱۰ نفر آذربایجانلی گؤره جک سن!!

پولون نه یه خرج لئمه سی نین اؤزوده چوخ ششی ده ن، باشلی جاسی دا آدامین سویه سینده ن خبر وئریر. دئمه لی یم کی، لوس آنجلسین «الپیک بولواری» ندا کی «الپیک کلکشن» مرکزی نین قارشسی سیندا توپلاشیب تانییدی- تانیمادی

بیر- بیرینی: «خوش گۆردوک قارداش»، «خوش گونون اولسون باجی» ده یه آذربایجان جا سالام لاشان آدمالاری گۆردوکده چوخ صمیمی حس لر کئچیردیم.

ظنیم جه بو کنگرسین اساس مقصدی سويداش لارلا ساده جه دردلشمک، دنیانین ایشلرینده دن دانیشماق، دوغما موسیقی یه بیرگه قولاق آسماق دیر. بو، اولکهنین پروبلملری نی چۆزمه یه ییغیش میس سیاست چی لرین توپلاتی سی ده ئیل دیر. اورا ییغیشان لار ساده جه صحنه یه قالخیب آنا دیلیمیزده شعر اوخویور، اولوب- کئچن لری خاطرلاییر، گاه سه وینیر گاه دا کدرلنیردی لر ... بیر سۆزله کنگرس بیر نوع مارق لار کلوبو رولونو اوناییردی. بئله کلوب لار غرب اوچون سجه وی دیر و بئله بیر فورما اصیل غربلی اولموش سويداش لاریمیزا داها یاخین و آنلاشیلان دیر.

کنفرانس زالینا ییغیشدیقدان سونرا توپلاشان لارلا داها یاخین دان تانیش اولماق، کیمین هارادان گل دی یی، نه ایله مشغول اولدوغو، عمومیتله کنگرس ده نه گۆزله دی یی نی یاواش- یاواش اؤیره نمه یه، آنلاماغا باشلادیم. دانمارکا، ایسوج (سوئد)، فرانس، کانادا و اساساً آمریکادان اولان سويداش لاریمیزین ۹۰ فائیزه (یوزده دوخسانا) یاخینی ایران آذربایجانین دان مهاجرت ائنه ن لر دیر. بونا گۆره ده، عموماً اونلارین پروبلملری ایله باغلی مسئله لره توخونولدو. صحبت لر آنا دیلینده دانیشماق و یازماق، ملی مدنیتی قورویوب ساخلاماق و آرتیق اجنبی اولکله لرده دوغولموش اوشاق و گنج لره کیم لرده اولدوقلارینی ایضاح ائتمک ده ن گئنتدی.

چیخیش لارا (نطق لره) - یشری گلکیش کن فارسجا ۲ چیخیش اولدو، اؤزوموز روسجا آزمی چیخیش ائدیریک؟ - اطراف داکی صحبت لره قولاق آسا- آسا اؤز اؤزومه دوشونوردوم کی، گۆره سن ایل لردیر زورلا ایکی یه بؤلونموش بیر ملتین ایکی اجماع سی بیر- بیرینده ن چوخ می فرق لیر؟ زمانه، تاریخی انکشاف و محیط لرین مختلف لی یی بیزی چوخ می آیری سالیب؟ متناهیته ده ییلن بیر مفهوم باخیمندان چوخ می ده یشیک لی یه اوغرامیشیق.

خیر، ائله بیر ملت یک کی، واریق، هئچ ده یشیلیب ائله مه میشیک. ساده جه بیز دیلیمیزی روس کلمه لری ایله دولدورموشوق، اونلار فارس، بیز موسقوا (مسکو) ده ییردیک اونلار هله ده تهران ده ییرلر. بیز آنا دیلیمیزده دیل آچیب، اوخویوب، تحصیل آلیب عرصه یه چاتمیشیق، اونلار سا بوتندان محروم اولوب لار. بونولا بئله «تورکجه» دانیشماق اوستونده لاپ ائله اوشاق لیق دان شاللاق یه سه لرده، ائوده، عائله ده بو دیله دانیشیب لار، اونو قورویوب ساخلایب لار. آما

شفاهی دانشیق دیلی سویه سینده. ائله بونا گۆره ده ایندی کنگرسین قطننامه سی نی فارسجا یازماق لارینا گۆره اتهام ائتمه یه ده یمز، چونکی ایراندا هئج بیر تورکه آنا دیلینده یازی-پوزو اؤیره دیل مه ییب، درس ده یلمه ییب. ائله گۆتوره ک اؤزوموزو: روس دیلینده تحصیل آلمیش هانسی آذربایجانلی اؤز آنا دیلینده ساوادلی شکیلده قطننامه یازا بیلر؟ بیرده کی، هانسی دیلده دانیشماق دئیل، نه دانیشماق و نه دئمه گین اؤزو واجب دیر. کنگرسین قطننامه سی ایسه ۳ دیلده حاضر لانیب: انگلیس، فارس و آذربایجان دیل لرینده.

آز سونرا داها بیر ششی نظریمه چاتدی. توپلاشان لارین دئمک اولارکی هامیسی «توخ» آدام لاردیر، آوارا آداملار یوخدور. دئمک اونلاری آوارا آداملارا خاص اولان خبیث لیک، هر ششی و هامی نی انکار ائتمک، (- بیزیمله ده ییلسن، هامی کیمی دوشونمورسن سه، دئمک دشمن سن، کیمه سه ساتیلیب سان!) و بو کیمی حس لر دئیل، نه سه باشقا بیر ششی چکیب بورا گتیرمیش دیر. چونکی، توختامیش، مدنی و اوخوموش آدام یه مک باره ده دئیل، نه سه داها یوکسک ماتریا باره ده دوشونمه یه باشلاییر و استئنا دئیل کی، دوشونوب-دشین دیقدا سونرا ایلک اول اؤزونون نه «ذات» اولدوغونو آیرد ائتمک ایسته ییر. اولجه بیر فرد سویه سینده، داها سونرا ایسه بیر کلکتیو، توپلوم و نهایت ملت سویه سینده. لاپ ائله گۆتوره ک «آجلار و لوت لر دنیاسی نی» آیغا قالمغا سسله یین لری (مارکسیست لری) کیم ایدی اونلار؟ اصیلزاده و اشراف ایدیلر هامیسی، گۆزل تحصیل و تربیه گؤرموش آدام لار ایدیلار.

کنگرس اشتراک چی لاری آراسیندا مختلف اؤلکه لرین تانینمیش اونیورسیت لری نین ۶۵ پروفسوری، ۹۱ علم لر دوکتوری وار دیر، یترده قالان لار سا بیزنس من و ایش آداملاری ایدی. بله جمع یین نماینده لری یین ایش-گوجونو آتیب بیر یتره توپلاماسی نین، لاپ ائله بیزیم آنلامدا بیر نتیجه سی ده اولماسا، اؤزده بیر نتیجه دیر. آما، ظن یم جه، نتیجه سی اولدو و هله بوندان سونرا اؤزونو داها قباریق شکیلده گؤستره جک دیر.

مهم و بلکه ده ان اساس مسئله، کنگرسه توپلاشان لارین بونو نه مقصدله ائتمه سی ایدی، یعنی ملت نه ایسته ییردی؟ و عمومیتله آذربایجان اونلار اوچون نه دئمک دیر؟ بو مقام لا باغلی جنوبلی سویداش لاریمیزین مختلف فکر لری اولدوغونو آشکار ائتمدیم. قید ائدیم کی، بیزیم «آوروبالی لار» لا «آمریکالی لار» آذربایجانلی مختلف اموسونال-سیاسی سویه ده قاواریلار. آوروبادان اولان سویداش لاریمیزین مستقل و آزاد آذربایجانا گلیمک امکان لاری نین جغرافی جهت ده ن داها گئیش اولدوغوندان اونلار سووره ن و حتی بوتؤو آذربایجان ایده یاسینا داها حساس دیرلار. بونون

تریبون

اوجون داها چوخ بیش میش لر۔ آنا دیل ینده ایسته نیلن سویه ده سرست دانیشماغین شیرین لی بی و لذتی نی آرتیق اؤزلری دویموش لار. (بوردا مقاله نین مؤلفی آمریکا دا یاشایان آذربایجانلی لار ایله آروپادا یاشایان لاری مقایسه ائتمک اوجون بیر سهو مثال گتیریر کی سهوین فاکتورافیک اولدوغو اوجون بوردا بیز اونو گتیرمیریک. تریبون)

... آمریکا دا یاشایان سویداش لاریمیزسا، شمالی آذربایجان دا اولمایان لاری نظرده توتورام، بیر قدهر باشقا مؤوقع ده دیرلر. حتی اونلارین ایچینده آذربایجان ایده یاسی نین باشقا-باشقا مؤوقع لرده ن گؤره نلرده وار دیر. بیر قسم یالنیز مدنی مختاریت ده ن دانیشیر، آنا دیلینده یازیب-اوخوماق، دانیشماق، ملی موسیقی یه قولاق آسماق، اؤز مدنیت ینده ن بهره لئمک له کفایت لئیر. بیر قسم بونلارلا یاناشی ملی مختاریت ده ایسته ییر، دیگر قسم سه تام سیاسی مختاریت آرزولاییر، یعنی جنوبی آذربایجانلی ایرانین فدراسیا سویکتی کیمی گؤرور. بیر قسم سه ده بیرکی بیز آذربایجانلی لار ایراندا هئج ده ملی آزلیق ده ییلیک، عکسینه ملی آزلیق فارسلا دیرلار، چونکی ۳۷ ملیون وق. ائله بونا گؤره ده ایران ائله بیزیم اؤزوموزون دور. ...

بونولا بئله، بیر موضوعا نه قدهر مختلف مؤوقع لرده ن یاناشیلسادا، قید ائتمک لازم دیرکی بو آدام لار بیر آرایا گلیب فکر مبادلہ سی آپارمیش و اؤزونون کین ده ن فرق له نن باخیش لاری دینله مک مدنیتی نمایش ائتدیره ره ک بئله کنگرس لرین گله جک ده ده کئچیریلمه سینہ قرار وئرمیش لر.

کنگریسی دوزگون قیمت لندیره بیلیمک اوجون اونون لوبی (Lobby) یارادماق باخیم یندان نه دره جه ده اهمیت لی اولماسی نی معین ائتمک ده آز اهمیت کسب ائتمیر. لوبی سؤزونو آمریکا قانون وئریجی ارگان لاری نزدیکه تمثیل ائتدیک لری چوخ ایری مؤسسہ لر و شرکت لرین مارق لاری باخیم یندان قانون وئریجی لیک له مشغول اولان شخص لره و ذؤولت مأمورلارینا بو و یا دیگر قرارین قبول ائدیلمه سی اوجون ایسته نیلن واسطه لرله تأثیر ائتمه یه چالیشان گروپ لار معناسی نی نظره آلساق، دئمک لازم دیر کی آمریکا دا یاشایان سویداش لاریمیزین سایی و قازاندیق لاری مؤوقع باخیم یندان بونا کفایت قدهر پئنسیال وار. آما بو استقامت ده مقصد یؤنلو ایش آپاریلما لی دیر. شمالی آذربایجانین منصب صاحب لی شخص لری بو حاقددا دوشونمه لی دیرلر. ... بیزیم کی لر نه ده نسه اؤز پشه بورچ لارینی (شغلی مسؤلیت لرینی) بئله یئرینه یئیرمه یه ارنیرلر، سونرادا کنگرسی «آذربایجانا دخلی اولمایان قورولتای» آدلاندیریرلار.

تأسف کی، لوس آنجلس کنگرس ینی آلقیش لاما ق ده میره م، هئچ اولماسا، نورمال بیر آدام کیمی گؤتور-قوی ائتمک عوض ینه یشنه ده باشلامیش یق اونون-بونون سؤزو ایله بیر معنالی شکیل ده پیس له مه یه. کنگرسی باکیا گلیب پیس لی په نین جنوب لو سویداش یمیز اولماسی نین اؤزوده بیر داها ثبوت ائدیر کی، بیزی آزقالا عصرلر دیر بیر-بیریمیزده ن آیرسالاردا، ده یشیب ائله مه میشیک، ائله عینی بیر ملت اولراق قالمیشیق ...

کنگرس ین کنچریلمه سی امید دوغوردو، اوندان سونرا (باکیدا) باش وئره نلرسه آدامین لاپ قول قانادین سیندیریب یانینا سالیر. یوخسا بونون اوستونده ده می بیر-بیریمیزی قیرمالی ییق؟ کیم ین داها چوخ و داها یاخشی «آذربایجان لی» اولماسی نی بیر-بیریمیزه ثبوت ائتمه لی یک؟! اولمایا ملی بیرلی یه گؤستریلن جهده بیزی یالنیز و یالنیز آیرماغا قادر دیر؟! یوخسا بیزه بیزه نه قاراباغ، نه ۲۰ یانوار، نه ده نه کؤکده یاشادیغیمیز درس اولماییب؟ بو هئچ ده رتوریک سوال لار دئیل دیر. اونلارا جاواب وئرمه میز گره ک دیر.

ائلیمین اوجاغیندا

پرفسور حمید نطقی

آرتیق نه دهیم

اولکم دهیم

اؤز یوردومدا

آنامین دیزینده

دهدهمین اوجاغیندا

ائلیمین قوجاغیندا

بابالاریمین ایزینده.

خاطره سیز غربت لردن اتویمه گل دیم

ایلن دیم یوردومون داغ لاریندا.

سالخیم سالخیم گونش ایچدیم

قیزیل قیزیل اوزم لو باغ لاردا.

سرین له دیم بولاغ لاریندا.

هر سؤز بیر دفتر اولدو

دفتر لر سؤزله دولدو.

قایا لاردان عکس اندهن کواوغلونون گور سسی

سس وئردی سؤزلریمه.

اهنلرین نفسی

گلیشیمی اوغورلادی.

ایندی،

ایتیردی بییم،

ائلیمده

نغمه لریمی یازیرام آرتیق آنا دیلمده.

فدرالیسم

فورمول پیشنهادی نهضت آزادی برای ایران

نهضت آزادی ایران، اخیراً، طی بیانیه‌ای، فدرالیسم را سیستمی متناسب برای ایران ارزیابی کرده است. ما جدا از چگونگی فورمولبندی پیشنهاد نهضت آزادی و تنها بخاطر توجه این بیانیه به ساختار چندفرهنگی ایران و تعمیق بحث در این حوزه آن را از نظر خوانندگان می‌گذرانیم

تریبون

بیانیه نهضت آزادی ایران

جمهوریت یکی از دو رکن اساسی جمهوری اسلامی است و جمهوریت به معنای سازمان یافتگی ساختار قدرت سیاسی بر اساس حاکمیت و مشارکت مردم از سطوح پایین به بالا می‌باشد. در نظام جمهوری اسلامی، مشارکت مردم در تعیین سرنوشت خود و اعمال حق حاکمیت آنان از سه طریق عمده و اساسی پیش بینی شده است: در سطح اول، مردم از طریق انتخابات ادواری نظیر انتخابات مجلس شورای اسلامی، ریاست جمهوری و مجلس خبرگان رهبری، حق حاکمیت خود را اعمال می‌کنند، سطح دیگر انتخابات شورای محلی به ترتیب مصرح در فصل هفتم قانون اساسی است و سطح سوم، مشارکت مردم در تعیین سرنوشت خود از طریق انجمن‌ها، اتحادیه‌ها، سندیکاهای صنفی و تخصصی و احزاب سیاسی است.

نهضت آزادی ایران با اعتقاد عمیق و راسخ به حق حاکمیت ملت و اصل مشارکت مردم در رقم زدن سرنوشت خود، اعمال این حق در سطوح یاد شده را به عنوان یک بخش استراتژیک و اصولی سیاست‌ها و برنامه‌های خود تصویب نموده که توسط آقای دکتر ابراهیم یزدی، دبیر کل نهضت آزادی و نامزد هفتمین دوره انتخابات ریاست جمهوری اعلام شده است.

تریبون

در این بیانیه تحلیلی، بخشی از این سیاستها و برنامه ها را پیرامون اصول شوراهای، به اختصار باطلاع عموم می‌رسانیم و امیدواریم که در فرصتهای دیگر بتوانیم برنامه های تفضیلی خود را در باره این موضوع ارائه کنیم.

فصل هفتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به استقرار نظام شورایی در کشور اختصاص دارد و میانی این نظام که بر طبق اصل یکصدم (برای پیشبرد سریع برنامه های اجتماعی، اقتصادی، عمرانی، بهداشتی، فرهنگی، آموزشی و سایر امور رفاهی از طریق همکاری مردم با توجه به مقتضیات محلی) ضروری تشخیص داده شده در قالب شش اصل تشریح گردیده است. در اصل یکصدم نظام شورایی از سطح روستا تا استان تعمیم یافته و صریحاً گفته شده است: (اداره امور هر روستا، بخش، شهر، شهرستان یا استان با نظام شورایی به نام شورای ده، بخش، شهر، شهرستان یا استان صورت می‌گیرد که اعضای آن را مردم همان محل انتخاب می‌کنند.) حتی بنا بر اصل یکصد و یکم قانون اساسی، علاوه بر مجلس شورای اسلامی که وظیفه قانون گذاری را در سطح کشور به عهده دارد ایجاد مجلس دیگری بنام (شورای استانها) مرکب از نمایندگان شورای استانها به منظور جلوگیری از تبعیض و جلب همکاری در تهیه برنامه های عمرانی و رفاهی استانها و نظارت بر اجرای هماهنگ آنها پیش بینی شده است. در دو اصل بعدی (اصل یکصد و دوم و یکصد و سوم) آمده است: (شورای عالی استانها حق دارد در حدود وظایف خود طرحهایی تهیه و مستقیماً و یا از طریق دولت که مجلس شورای اسلامی پیشنهاد کند این طرحها باید در مجلس مورد بررسی قرار گیرد و استانداران، فرمانداران، بخشداران و سایر مقامات کشوری که از طرف دولت تعیین می‌شوند، در حدود اختیارات شوراهای، ملزم به رعایت تصمیمات آنها هستند.

متأسفانه اصول فوق، همانند سایر اصول مترقی قانون اساسی از قبیل اصول مطرح در فصل سوم تحت عنوان «حقوق ملت» به کلی نادیده گرفته شده و اساساً به دست فراموشی سپرده شده است.

نهضت آزادی ایران که با وجود دیدگاههای خاص خود نسبت به پاره ای از اصول قانون اساسی، همواره به اجرای دقیق و کامل آن از نظر حفظ حرمت قانون در جامعه اصرار می‌ورزیده است، عقیده دارد که ایجاد نظام شورایی برای اداره امور کشور از جمله ضروریاتی است که مستقیماً از اعتقادات دینی و آرمانها و مبانی مردمی انقلاب اسلامی سرچشمه می‌گیرد، بعلاوه این نظام که در آن نقش دولت مرکزی در اداره امور به حداقل لازم کاهش یافته و اختیارات و دخالت مردم در تصمیم گیریها و اجرای برنامه های مربوط به خود به بالاترین سطح افزایش می‌یابد. در بسیاری از کشورها، در قالب سیستم های مختلف و متنوع، متناسب با

شرایط ویژه هر کشور، تجربه شده و موثرترین راه برای دستیابی به فرهنگ دموکراسی و احساس استقلال و تعلق خاطر مردم به جامعه و در نتیجه ارتقای برنامه های توسعه و آبادانی و تحقق بهینه آنها تشخیص داده شده است.

با توجه به موارد فوق، نهضت آزادی ایران ایجاد نظام شورایی در کشور را در سرنوشت برنامه های خود قرار داده و برقراری این نظام را به منظور اجرای اصول مصرح در فصل هفتم قانون اساسی و دستیابی سریع به اجرای برنامه های عمرانی در قالب مشارکت مردم، بنابر آیه شریفه «و امرهم شوری بینهم» (امور خود را بینشان به شورا گذارند شوری\ ۳۸) ضروری می داند.

در این بیانیه، از میان کشورهای مختلفی که به صورت شورایی اداره می شود، ابتدائاً نحوه اجرا و عملکرد نظامهای شورایی مرسوم در دو کشور آلمان و هند به طور اختصار مورد بررسی قرار میگیرد و سپس شکل اجرایی مطلوب برای ایران با توجه به مقتضیات و اصول مصرح در فصل هفتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ارائه میگردد. البته برای پرهیز از اطاله کلام، از وارد شدن به جزئیات مربوط به قوای سه گانه کشورهای مذکور خودداری کرده، بحث تفضیلی در این مورد را به فرصت دیگری موکول می کنیم. ضمن اشاره به نظامهای حکومتی آلمان و هند به عنوان نمونه، به قصد تجویز نظام مشابه برای ایران نیست، بلکه انتخاب هر سیستم یا برنامه برای میهن عزیزمان باید بر اساس شرایط و مقتضیات ویژه آن صورت بگیرد و از الگوهای موفق سایر کشورها نیز بهره گیری گردد.

۱- سیستم حکومتی فدراتیو در کشور آلمان

۱.۱ علل و عوامل پیدایش

به طور کلی، حکومت فدراتیو با سیستم سیاسی سنتی در تاریخ گذشته آلمان مطابقت داشته است. بدین معنا که در طول تاریخ کشور آلمان سیستم فدرال یا کنفدرال شکل غالب سازماندهی دولت بوده است، اما بر خلاف کشورهایمانند سوئیس یا آمریکا، سیستم کنفدرال و بعداً فدرال آلمان نتیجه تصمیم گیریهای عقلایی یا برنامه ریزی شده نبوده، بلکه به صورت خودبخود و در نتیجه توافق های سیاسی و حوادث تاریخی پدیدار گشته و شکل گرفته است. دولتهای اتریش و پروس نیز سیستم فدرال را برای مهار کردن کشور آلمان با توافق بخش های مختلف آن یافتند. بدین ترتیب سیستم فدرال در آلمان همواره راهی بوده است که به وسیله آن همه نیروهای سیاسی در این کشور راضی نگاه داشته میشدند. هم از این رو، وقتی که پس از جنگ بین الملل دوم، نیروهای متفقین که با تجربه دوران هیتلری، از ایجاد حکومت متمرکز در آلمان بیم داشتند سیستم فدرال را پیش کشیدند، همه احزاب آلمان، بجز حزب کمونیست با آن موافقت کردند.

تریبون

البته به علت مخالفت روسیه شوروی با سیستم فدرال، سیستم مزبور فقط در آلمان غربی پیاده شد. هر چند که در آلمان شرقی نیز اسماً نوعی سیستم فدرال برقرار گردید ولی عملاً زیر پا گذاشته شد و حکومت مرکزی حزب کمونیست حاکمیت مطلق یافت.

اما آن سیستم اسمی فدرال در آلمان شرقی نیز که شامل ۵ ایالت می‌گردید پس از اتحاد آلمان در سال ۱۹۹۰ میلادی جزو سیستم فدرال آلمان قرار گرفت.

۲.۱ سیستم فدرال موجود

در حال حاضر کشور آلمان مرکب از ۱۶ ایالت می‌باشد که وسعت، جمعیت، منابع طبیعی و وضعیت اقتصادی آنها متفاوت و بسیار متنوع است.

۳.۱ وحدت ملی و توزیع مسئولیت‌ها

در سیستم کنونی آلمان، هر دو اصل وحدت ملی و تنوع فدرالی که مردم هر ایالت می‌توانند مطابق خواسته و وضع ویژه خود زندگی کنند بر پایه قانون اساسی احراز شده است.

در فدراسیون آلمان «قدرت» و «مسئولیت» بین نهادهای دولت مرکزی و دولتهای ایالتی تقسیم شده و علاوه بر تقسیم بندی کلاسیک قوا به مقننه، مجریه و قضائیه به صورت افقی، یک تقسیم بندی عمودی (قائم) نیز در تمام بدنه کشور و اجزای آن وجود دارد به عبارت دیگر هر یک از بخشهای سه گانه دولت مرکزی قدرت خود را با بخشهای مربوط در ایالت به مشارکت دارد. «قدرت» به دو معنا تقسیم شده است، چنانکه نه تنها کشور به صورت کل، بلکه هر ایالت نیز دارای یک پارلمان، یک قوه مجریه و یک قوه قضائیه است و هر یک از این قوای ایالتی به نوعی با قوه مرکزی مشابه مرتبط بوده و مراد دارد.

بطور کلی قانون گذاری در حوزه مسئولیت فدراسیون (دولت مرکزی) و اجرای قانون در حیطه مسئولیت ایالات می باشد اما ایالات نیز نقش مهمی در تصویب قوانین فدرال از طریق «شورای ایالات» بازی می کنند در این ارتباط هیچ لایحه‌ای که بر امور ایالات تأثیر گذارد، بدون تصویب «شورای ایالات» موثر نیست و تبدیل به قانون نمی شود.

در حکومت مرکزی دو نوع مجلس وجود دارد: (۱) مجلس نمایندگان که تنها نهادی است که اعضای آن مستقیماً توسط مردم انتخاب میشوند (۲) شورای ایالات که اعضای آن توسط دولتهای ایالتی منصوب می‌گردند در این شورا، نمایندگان هر

ایالت مجبورند که بطور یکسان و مطابق نظر دولت ایالتی رأی دهند تعداد آرای هر ایالت با جمعیت آن متناسب است.

دولت مرکزی از مجلس نمایندگان نشأت میگیرد و با آن هماهنگی دارد، ولی ممکن است که تصمیمات دولت مرکزی در شورای ایالات با مخالفت روبرو شود.

هر لایحه ای که به مسائل ایالات مربوط باشد، برای تصویب به شورای ایالات فرستاده می شود. مرجع تصمیم گیری در مورد ارسال یا عدم ارسال لایحه به شورای ایالات نسبت به لایحه ای اعتراض داشته باشد، یک «کمسیون میانجی» با شرکت ۱۲ نفر از شورای ایالتی و ۱۱ نفر از مجلس نمایندگان تشکیل میگردد، هر گاه کمسیون مزبور نتواند به اختلاف پایان دهد، تصمیم مجلس نمایندگان با دو سوم آراء و یا اکثریت ساده (بنا به میزان رأی در شورای ایالات) نافذ خواهد بود.

لازم به توضیح است که حدود اختیارات و مناسبات قانون گذاری و اجرایی و همچنین دسترسی به منابع مالی و توزیع آن میان نهادهای مرکزی و ایالتی بطور دقیق در قوانین و مقررات مربوط شرح داده شده است که از ورود به آنها در میانه صرف نظر میگردد.

۴- سیستم حکومتی فدراتیو در هندوستان

۱-۲ علل پیدایش

به خاطر وضع ویژه اجتماعی، سمت ها و روند توسعه در هند، فدرالیسم در آن کشور شکل خاص خود را یافته است. فدرالیسم در هند نه با هدف مهار کردن قدرت مرکزی و نه بر میل ایجاد وحدت بین واحدهای دولتی مستقل پدید آمد، بلکه باید آن را فرایندی تدریجی در جهت غیرمتمرکز شدن یک قدرت متمرکز استعماری در نظر گرفت.

از آغاز حکومت استعماری انگلستان تا زمان استقلال، هندوستان توسط یک دولت مرکزی واحد (و نه فدرال) اداره می شد با آنکه در دوران سلطه انگلیسی ها بر هند استانها (یا ایالات) وجود داشتند، این ایالات اساساً واحدهای اداری (و نه سیاسی) حکومت مرکزی به شمار می رفتند. به عبارت دیگر، آنها هیچ نوع حقوق قانونی نداشتند و تنها به عنوان کارگزاران دولت مرکزی در جمیع امور، عمل می کردند.

اما راه حل فدرال برای رفع مشکلات هند نخستین بار پس از جنگ جهانی اول و

در زمان سلطه انگلیسی ها مطرح گردید و این اصل سرانجام در دهه ۱۹۳۰ مورد قبول واقع شد، این امر توجه به فدرالیسم بعنوان یک فرمول سیاسی برای حل دو مسئله موجود در هند استعمار زده بود که عبارت بودند از: (۱) آینده دولتهای شبه مستقل راجه نشین و (۲) خواسته های مسلمانها برای استقلال بیشتر.

در شبه قاره هند، قبل از استقلال دو نوع از واحدهای مجزای کشوری وجود داشت: یک نوع، ایالتهای زیر سلطه مستقیم انگلیسی و نوع دیگر، ۵۶۲ ایالت راجه نشین، در عین آنکه حاکمیت پادشاهی انگلستان را خاصه در امور دفاعی و خارجی پذیرفته بودند، توسط شاهزادگان محلی هندی اداره شده و از استقلال درونی قابل توجهی برخوردار بودند. این شاهزادگان در حدود دو پنجم (چهل درصد) شبه قاره هند را اداره می کردند و در حدود ۶۰ میلیون نفر را زیر نظر داشتند.

انگلیسی ها، در دوران تسلط خود بر هندوستان، اصلاحاتی را بر پایه فدرالیسم مطرح کردند که هر چند به نتیجه لازم از نظر برقراری حکومت فدرال در هند نرسیده باعث شد که بعد از استقلال هندوستان و به هنگام تدوین قانون اساسی، اولیای امور اصولاً فکر دیگری جز سیستم فدرال برای ساختار حکومت نکنند، البته شایان ذکر است که بنابه دلائل مختلف، شکل خاص فدرالیسم که از قانون اساسی نشأت یافت، مانند آنچه انگلیسی ها پیشنهاد کرده بودند، بسیار متمرکز بود.

۲-۲ ساختار فدرالیسم در هندوستان

قانون اساسی هند دارای وجوه مختلفی است که به سیستم حکومتی فدرال الگوی متمرکز می بخشد، مهمترین وجوه موضوع قدرت بین دولت مرکزی و ایالات و سیستم توزیع مالی است.

در هندوستان بر خلاف کشورهای چوچون آمریکا، ایالات قانون اساسی جداگانه ندارند. قانون اساسی هند قدرتهای مرکزی و ایالات را تعریف کرده، ساختار حکومتی هر دو را مشخص مینماید، در قانون اساسی، میزان و چگونگی توزیع قدرت بین مرکز و ایالات کاملاً مشخص شده است. دولت مرکزی اقتدار تام در امور مهم ملی را - که شامل ۹۷ مورد (از جمله دفاع، وظایف بانکی و مالیات بر درآمد) می شود - دارا می باشد.

فهرست امور مربوط به ایالات شامل ۶۶ مورد از جمله نظم عمومی و پلیس، بهداشت، آموزش و پرورش، حکومت محلی، صنعت، کشاورزی و عواید زمین می شود که در این گونه امور ایالات از نوعی آزادی عمل برخوردارند. فهرست

«امور مقارن» که هم به دولت مرکزی و هم به ایالات اختصاص دارد - شامل ۴۷ مورد می شود که مهمترین آنها قوانین مدنی و جزایی و برنامه ریزیهای اجتماعی و اقتصادی میباشد در صورت بروز اختلاف در این گونه امور، قوانین دولت مرکزی (فدراسیون) حاکمیت می یابد.

موقعیت غالب دولت مرکزی در سیستم فدرال هند از آنجا مشخص می شود که بنا بر قانون اساسی، پارلمان هند ایالات جدید ایجاد کند و مرزهای بین ایالات را بر هم زند و حتی یک ایالت را بدون هیچگونه تغییر در قانون اساسی و صرفاً از طریق مصوبه مجلس، در ایالت دیگر ادغام کند و از موجودیت بیندازد مضافاً، دولت مرکزی دارای نوعی قدرت اضطراری است که به آن اجازه می دهد در شرایط خاص، کلیه حقوق ایالات را نادیده گرفته، هر تصمیمی را مقتضی بداند اتخاذ کند بدین ترتیب، «دولت مرکزی فدرال» در شرایط اضطراری میتواند صرفاً «مرکزی» شود و کلیه ضوابط مربوط به توزیع قدرت نادیده بگیرد.

از نظر توزیع منابع مالی، دولت مرکزی بصورت یک بانکدار و مأمور جمع آوری مالیات برای دولتهای ایالتی عمل میکند. در این ارتباط حق قانونی دولت مرکزی، در جهت کنترل حیطه اجرایی دولتهای ایالتی و نظارت بر عملکرد آنها، نیز وابستگی شدید ایالت به دولت مرکزی برای کمکهای مالی، به فدرالیسم هند شکل بسیار متمرکزی بخشیده است. باتوجه به موارد فوق، میتوان گفت که فدرالیسم در هندوستان در واقع تبدیل به نوعی همکاری بر پایه لزوم توافق مشترک بین مرکز و ایالت شده است.

۳-۲. قانون گذاری فدرال

پارلمان هندوستان دارای دو مجلس است: (۱) مجلس مردمی و (۲) مجلس ایالات. مجلس مردمی دارای ۵۴۴ عضو است که همگی آنها، بجز دو نفر، با رأی مستقیم مردم سراسر کشور در ۲۵ ایالت و ۷ اتحادیه انتخاب میشوند. دو نفر باقیمانده را رئیس جمهور منصوب میکند. اتحادیه ها قسمتهایی هستند که مستقیماً (مانند دهلی و توابع آن) توسط دولت مرکزی اداره میشوند. در صورتی که ایالات دارای دولت محلی میباشند.

مجلس ایالات داراب ۲۵۰ عضو است که همه آنها، غیر از ۱۲ نفر، توسط مجالس ایالتی انتخاب میشوند. ۱۲ نفر دیگر را رئیس جمهور، بر پایه بصیرت آنها در امور منصوب میکند.

قدرت تصمیم گیری در سطح نخست وزیر، هیأت وزیران و سطوح بالای اداری

تریبون

متمرکز شده است. اصولاً سیاستها از قوه مجریه آغاز می شود و از طریق فرایند نسبتاً منظم مبتنی بر بحث آزاد، به مجلس مردمی راه یافته، شکل میگیرد، بدین گونه که در ارتباط با هر نوع موضوع، ابتدائاً یک کمیسیون تحقق از سوی دولت مرکزی، متشکل از شهروندان متشخص، برای بحث و بررسی تشکیل میشود. کمیسیون مزبور با گروهها و اشخاص مختلف گفتگو کرده، و پیشنهاد خود را به وزارتخانه مربوط تسلیم میکند وزارتخانه آن پیشنهاد را بررسی کرده، واکنش مردم را مورد نظر قرار میدهد و نهایتاً لایحه ای با توجه به جمیع جهات، تنظیم و به مجلس مردمی عرضه میکند، بدین ترتیب، وظیفه دولت مرکزی تدوین و ارائه لوایح به مجلس است، هر چند که طرحهای نمایندگان نیز هفته ای یک بار در مجلس مطرح میشود.

این سیستم پارلمانی بسیار شبیه قوه مقننه انگلستان است و در آن مجلس قدرت قانون گذاری چندان مستقلاً از دولت را ندارد و معمولاً لوایح تقدیمی دولت به مجلس (مجلسی که دولت اکثریت آن را در دست دارد) که طی فرایند یاد شده در بالا تهیه و تدوین میگردد، به طور کامل، یا احياناً با مختصر اصلاحاتی، تبدیل به قانون میشود.

قدرت مجلس بیشتر جنبه سیاسی دارد و انتخاب و عزل نخست وزیر و دولت نهایتاً در گرو توافقها و ائتلافهای درون مجلس است. مجلس ایالات تاکنون نتوانسته است هیچ نوع نقش شاخصی برای خود بیابد و فقط به عنوان مجمعی از منتخبان ایالات وجود دارد. در هندوستان نیز مناسبات نهادهای مقننه، مجریه، و قضائیه در مرکز و ایالات در چهارچوب قوانین و مقررات معین شده اند.

۳- بحث ایران

مرور مطالب فوق در باره دو کشور آلمان و هندوستان و تأمل در مصالح و مقتضات ایران، نکاتی را به شرح زیر به دست می دهد:

اول آنکه در آلمان و هندوستان، زمینه های طبیعی آحاد مردم در نقاط مختلف برای زندگی بر اساس آداب و فرهنگ و سنن قومی خود نقش مهمی در ایجاد نوع خاص حکومت به صورت فدراتیو ایفا کرده است. واضح است که در ایران نیز چنین زمینه طبیعی وجود دارد و بطور کلی اهالی هر استان خصوصاً در ساختار اولیه تقسیم بندی استانی کشور که خود به خود و بر اساس اختلافات طبیعی اجتماعی و جغرافیایی پدید آمد وضعیت ویژه خود را به لحاظ فرهنگی و قومی و مصالح محیطی داشته اند.

دوم آنکه اولیای امور در هر دو کشور آلمان و هند که خود نشأت یافته از اهالی کشور و واقعیات زندگی آنها بوده اند، به هیچوجه قانونگذارها و اجرائیات منطقه ای را مزاحمی در راه حفظ تمامیت ارضی کشور و اقتدار دولت مرکزی ندیده و سعی نداشته اند که این خواست طبیعی مردم مناطق مختلف را برای زندگی بر طبق دلخواه و مقتضیات خود، سرکوب کنند. بلکه به عکس، اساساً قوام و استحکام حکومت مرکزی بر پایه جلب همکاری ها و تفاهم هایی دیده شده که با رعایت حقوق مردم هر منطقه برای اداره امورشان به دست آمده است. متأسفانه در ایران همواره این واهمه وجود داشته است که هر گاه امور ایالات را به خودشان واگذار کنند، وابستگی آنها به دولت مرکزی از بین خواهد رفت. تجربه آلمان و هندوستان و سایر کشورها (مانند استرالیا، پاکستان و الجزایر) نشان میدهد که این ترس بی مورد است. نمیتوان منکر شد که کشور ایران از اقوام گوناگون تشکیل یافته و بدین معنا «چندملیتی» است، چنانکه این نگرش در طول تاریخ ایران وجود داشته و از آن به عنوان «ممالک محروسه ایران» نام برده میشده است. به نظر ما کمک به پرورش این چندگانگی فرهنگی و اجتماعی در ایران نه تنها موجودیت کشور را به خطر نمی اندازد، بلکه آبیار و قوام بخش درخت ملیت و دیانت ما خواهد بود.

سوم آنکه نظام مدیریت در ایران، جز از دوران پهلوی به بعد، هرگز به شکل کنونی آن متمرکز نبوده است و دولت مرکزی جز در موارد خاص، مانند گرفتن مالیات (اگر چه ظالمانه و سرکوب گرانه) و حفظ امنیت راهها و سرحدات، در امور روزانه مردم دخالت چندانی نداشته است. شیوه مدیریت عمومی در هر یک از سه ساختار اصلی و عمده جامعه سنتی یعنی ایل، ده و شهر ویژه و متمایز از یکدیگر بوده است. قبایل و عشایر ایران ساختار سیاسی، اجتماعی و فرهنگی خاص خود را داشته و از استقلال داخلی برخوردار بوده اند، در حالی که در جوامع ایلی و روستایی، معتمدان و ریش سفیدان مورد وثوق مردم در سطوح مختلف تأثیر گذار بر تصمیمات کتبی بوده اند و در جامعه شهری، اصناف و نمایندگان آنها نقش و نظر تعیین کننده داشته اند. در دورانهایی از تاریخ نه چندان دور کشورمان، مسئولان اداره شهر نظیر محتسب و داروغه را مردم محله ها انتخاب میکردند.

از آغاز حکومت پهلوی ساختار سنتی بر هم زده شد و دولت مرکزی با مدیریت متمرکز به صورت فعلی شکل گرفت. در نظام پادشاهی چون شاه «ظل الله» ، «فره ایزدی» و «قبله عالم» تصور و تبلیغ میشد، قدرت از آن شاه بود، شاه شخص اول مملکت به شمار میرفت، حرف اول و آخر را می زد و به تعبیر مصطلح در این روزها، فصل الخطاب بود. سایر مقامات و مسئولان کشور، جز کسانی که

وابسته به حلقه ها و گروههای خاصی بودند، کمترین نقش و اثر را داشتند. در رژیم پهلوی، تمام نهادهای مستقل مردمی، حتی روحانیان غیر وابسته به خاطر ایجاد یک دولت مقتدر مرکزی سرکوب شدند.

انقلاب اسلامی ایران یک حرکت مردمی در جهت تحقق حقوق و آزادی های اساسی ملت از جمله حق حاکمیت مردم، و بر هم زدن این گونه تمرکز قدرت بود. بنا بر این، نظام و ساختار مدیریت می بایست بعد از پیروزی انقلاب تغییر می یافت و متناسب با آرمانهای انقلاب شکل تازه ای میگرفت و امور مردم به خود آنها واگذار می شد. اما صد افسوس که چنین نشد و به جای تعویض بنیادی ساختار ها و سیستم ها، صرفاً افراد و مسئولان عوض شدند و از جهاتی بر قدرت و تمرکز دولت به مراتب افزوده شد.

از طرف دیگر، روابط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی در جامعه کنونی آنچنان پیچیده است که مقتدرترین و با کفایت ترین مدیران هم قادر به اداره صحیح و شایسته این دستگاه متمرکز که بیش از پیش سنگین و متورم شده است نمی باشند و لذا، برای حسن اداره امور، چاره ای جز انتقال قدرت در سطوح خاص شوراهای منتخب مردم در چهار چوب اصول فصل هفتم قانونی اساسی وجود ندارد.

چهارم آنکه بر اساس اصول مدیریت، تقسیم هر برنامه وسیع ملی به «اجزاء» و خارج کردن اجزای آن از حالت «متمرکز» بر کار آیی و سرعت پیشرفت و تحقق آن خواهد افزود. از اینرو، واگذاری برنامه های توسعه و آبادانی هر استان به اهالی آن، خصوصاً وقتی که آنان در تنظیم برنامه ها و تصمیم گیری نقش داشته باشند، کشور را سریعتر و به شکل موثرتری در جهت عمران و آبادانی پیش خواهد برد و علاوه بر آن فرهنگ توسعه را گسترش و انتشار داده، بر تعلق خاطر مردم هر منطقه نسبت به آبادانی سرزمین خود و مشارکت در تعیین سرنوشتشان خواهد افزود. البته وضعیت استانها در کشور ما یکسان نیست.

استانهای چون آذربایجان و اصفهان که بیشتر در معرض برنامه های عمرانی بوده اند می توانند کارآرایی بیشتری در این زمینه داشته، مستقل تر عمل کنند. از سوی دیگر، مردمان مناطقی جوان زاهدان و هرمزگان بیشتر نیازمند هدایت ها و کمک های مرکزی میباشند.

پنجم: آن که موضوع مهم تخصیص بودجه و تأمین منابع مالی برای هر استان یا توزیع عادلانه ثروت و درآمدها است. در این مورد، الگوی آلمان تا حدودی با

وضعیت ایران قابل تطبیق است و می تواند مورد رجوع و استفاده قرار گیرد. بطور کلی، منابع در آمد دولت در ایران از موارد عمده زیر تشکیل یافته است:

- انواع عوارض و مالیاتهای مستقیم و غیر مستقیم
- سود شرکتهای دولتی که همه ساله، بنا بر مصوبه مجمع عمومی این شرکتهای، حساب دولت واریز میشود.
- در آمد ریالی که از فروش ارز حاصل از صادرات نفت عاید بانک مرکزی میگردد.

بی تردید، هر استانی سزاوار استفاده از سهم خود در تأمین درآمد داخلی میباشد و منصفانه است که بخش عمده ای از مالیات ها و عوارض گوناگونی که توسط اهالی هر استان به دولت پرداخت میشود، به نوعی به آن استان بازگردانده شده، به مصرف برنامه های مختلف استان برسد، در صورتی که دولت، به نظر خود، اجرای برنامه هایی را در هر استان لازم بداند، انتظار میرود که هزینه اجرای آن برنامه ها توسط دولت پرداخت گردد. از سوی دیگر در شرایطی که یک استان برنامه ای در نظر داشته و فاقد اعتبار مالی کافی برای اجرای آن بود، بایستی این امکان وجود داشته باشد که از دولت کمک های مالی و یا وام دریافت کند.

موارد فوق فهرست وار به عنوان اصول زیربنایی و یا محوری در ارتباط با حرکت به سوی توزیع قدرت و مدیریت در سیستم اداره کشور ارائه گردیده است. بدیهی است که حل و فصل مشکلات موجود و تنظیم برنامه اجرایی برای پیاده کردن اصول یاد شده نیاز به بحث و بررسی گسترده دارد و خصوصاً لازم خواهد بود که چنین برنامه ای در سطوح استان نیز مورد شور و اظهار نظر قرار گیرد. در حقیقت، موفقیت برنامه تمرکز زدایی، همانند بسیاری از برنامه ها، از مشارکت مردم در تدوین آن آغاز می شود و مسلماً در چنان شرایطی، مردم برنامه را از آن خود دانسته، همه گونه همکاری در پیشبرد آن خواهند کرد، درست بر خلاف مواردی که برنامه ها از بالا به مردم تحمیل می شود که مردم نه تنها کمک موثری در اجرای آنها نمی کنند، چه بسا که تخریب هایی نیز انجام میدهند.

نهضت آزادی ایران معتقد است که در تدوین لوایح، طرح ها و برنامه های اساسی، باید علاوه بر نظر دولت، از گردآوری دیدگاهها و پیشنهادهای اقشار مختلف مردم از طریق رسانه های جمعی و تشکیل سمینارهای بحث و بررسی و کمیسیونهای تحقیق، استفاده کرد و بنا بر این، در مورد طرح توزیع قدرت نیز نهضت آزادی معتقد به جمع آوری آراء و نظرها قبل از تدوین نهایی هر برنامه ای میباشد.

از سوی دیگر لازم است که برنامه توزیع قدرت و مدیریت، مانند بیشتر طرحها و برنامه های ملی و استراتژیک، در جریان امر و در طول زمان مورد بازبینی و تصحیح و تکمیل قرار گیرد و مسلماً یک شبه نمی توان به تحقق اهداف چنین برنامه دقیق و عمیقی دست یافت. طبیعی است که چنین طرحی باید به صورت فرایندی تدریجی از سطح شهرها، با تشکیل شوراهای منتخب شهرهایی که در آنها زمینه اجتماعی وجود دارد، آغاز نمود که عوامل مختلف سیاسی، اجتماعی و اقتصادی اجرای سریع برنامه را ممکن می سازد و سپس در مراحل بعدی، با کسب تجربه و تصحیح و تکمیل برنامه، به سایر مناطق پرداخت.

در این ارتباط نهضت آزادی ایران معتقد است که اجرای فصل هفتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تحت عنوان «شوراها» آغاز خوبی برای طرح توزیع قدرت و مدیریت خواهد بود و در این مورد تشکیل شوراها از سطح ده تا استان و بلاخره ایجاد «شورای عالی استانها» که بلافاصله بحث و بررسی خود را در زمینه برنامه های مورد نظر آغاز نماید از اولویت بسزایی برخوردار است.

خاطرات آذربایجانی‌ها

دکتر حسن جوادی*

هدف این مقاله بررسی زندگی و احوال آذربایجانی‌هایی است که خاطرات خود و یا قسمتی از آن را به آذربایجان و تاریخ معاصر آن تخصیص داده‌اند و یا به نحوی در رویدادهای این خطه شرکت داشته‌اند. در این میان ممکن است کسانی مثل غلامحسین ساعدی باشند که روزگار کودکی و جوانی خود را در آذربایجان گذرانیده و با زبان و خصوصیات قومی آن دیار بستگی عمیقی داشته باشند، و یا دولتمردانی چون ساعد مراغه‌ای و تقی‌زاده که به عنوان یک سیاستمدار در مقطعی از تاریخ آذربایجان نقشی ایفا کرده‌اند.

سرگذشت نامه‌هایی که آذربایجانی‌ها نوشته‌اند اصولاً بر دو نوع است: نوع اول همانند سرگذشت نامه دیگر ایرانیان بیشتر درباره وقایع مربوط به ایران به طور کلی است و توجه خاصی به خصوصیات قومی و زبانی آذربایجان و یا دیگر مسائل ویژه آن ندارد. در نوع دوم، نویسنده سرگذشت این خصوصیات را در نظر می‌گیرد و اگر هم خاطرات خود را به آذری ننوشته باشد ویژگیهای بومی این سرزمین را مد نظر دارد.

اگر این سرگذشتها و خاطره‌ها را براساس تقدم تاریخی آنها مورد بررسی قرار دهیم نخست باید به چند اثر از دوران مشروطه بپردازیم. حاج محمد تقی جورابچی، بازرگان تبریزی، در حرفی از هزاران کاندز عبارت آمد خاطرات خود را از وقایع تبریز و رشت در سالهای ۱۳۳۶ تا ۱۳۳۰ هجری قمری نوشته است. (۱)

این نوشته رساله‌ای است بی آغاز و انجام و ظاهراً بخشی است برجای مانده از

خاطراتی مفصل‌تر و مشروح‌تر. کتاب با ذکر حوادث اوایل جمادی الثانی سنه ۱۳۳۶، که اهالی تبریز بیرق‌های سفید بر سر در خانه‌ها نصب کردند و سواران رحیم خان چلیپانلو داخل شهر شدند، آغاز می‌شود و با وعده شرح وقایع محرم ۱۳۳۰ و کشتار فجیع مشروطه خواهان، از آنجمله تفه‌السلام (۲) پایان می‌پذیرد. نگارنده در باره انگیزه نوشتن خاطراتش می‌نویسد: «سبب نوشتن این تاریخ، همین بلوای آخری بود که از زیادی غم و غصه و خیالات، این را می‌نوشتم. کارها که امنیت پیدا کرد، دیگر ممکن نشد بنویسم» چنین بنظر می‌رسد که نویسنده در ضمن کارهای تجاری و رفت و آمد بین رشت و تبریز به نوشتن این خاطرات مشغول بوده است. گرچه جورابچی به زندگی خودش چندان اشاره نمی‌کند و از خانواده‌اش سخن نمی‌گوید، اما نکاتی در باره شخصیت او، کسب و کارش و درگیری‌اش در نهضت مشروطه و علاقه‌مندی‌اش به این نهضت از خلال نوشته‌هایش به خوبی هویدا است.

نویسنده این خاطرات از این که در مورد جزئیات به کتابی و یا کسی مراجعه نکرده است از خوانندگانش پوزش می‌طلبد و می‌گوید که این کارها «در این حالت پریشانی امکان نداشت» وی گرچه نویسنده نیست ولی وقایع را همانگونه که دیده با جزئیات و روز به روز می‌نویسد و تصویری جاندار از فضا و احوال آن روزگار تبریز به دست می‌دهد. بعنوان نمونه شرح میدهد که چطور ستارخان نمی‌توانست چپاول مال مردم به دست سربازان رحیم‌خان و بیدادگری آنها را تحمل کند و از همین رو نزد یکی از علما می‌رود و استخاره می‌کند. همه می‌گویند: «این دیوانه است، با هفده نفر می‌خواهد که با این قدر سوار طرف باشد.» اما مجاهدین که در گوشه و کنار بودند به او ملحق می‌شوند و عاقبت هم موفق می‌شود. حاج جورابچی چند روز بعد می‌نویسد:

رحیم خان هم با سواره‌های خودش به محله‌ی شتریان آمد. روزها جمع به اسلامیه شدند. یک بیرق سفید آورده، به در مقام صاحب الامر نصب کردند و فتوای بابی شدن پانزده محله از مجلس اسلامیه بیرون آمده، به اطراف و دهات پراکنده نمودند که «ایها الناس! حکم مجتهد تبریز و سایر علمای اسلامیه است که اهالی پانزده محله تبریز بی دین و بابی شده اند؛ خون و مال آنها حلال است، جهت اینکه مشروطه می‌خواهند.» از هر جا جمع شدند.

ستارخان هم در امیرخیز و چند جای ادیگرا سنگربندی شده؛ و چند نفر گرجی او را قفقازی بودند آنها بسبب درست می کردند.

تا اواخر ماه جمادی الثانی، دعوا از طرفین بود؛ چقدر توپ او او تفنگ می انداختند (به) تقریر نمی آید که شهر يك پارچه آتش شده بود. خانه هایی که در میانه واقع شده بودند، آنها اهل و عیال را بیرون می آوردند به محلهای دیگر می بردند. در نزدیکی خانه ما سنگر بسته بودند. در خانه اهل و عیال واهمه می کردند، به محله اهراب جمع می شدند. نایب محمد تلگرافچی آنجا بود، نمی گذاشت از آنجا کسی تفنگ بردارد. ما هم اهل خانه را به اهراب، خانه کربلای احمد ییجارچی بردیم، خودمان در خانه بودیم.

از خاطرات ارزنده این دوره که شاید یکی از جالب ترین خاطرات سیاسی روزگار ما باشد زندگی طوفانی تقی زاده است که در سال های آخر زندگی او نوشته شده است. تقی زاده، پس از گذشت سالیان دراز به یاری حافظه فوق العاده خود اغلب حوادث را با ذکر تاریخ روز وقوع آنها ذکر می کند. ولی افسوس که در این خاطرات وی بیشتر به ذکر حوادث سیاسی می پردازد و از مسائل فرهنگی و علمی و دیدار و بحث هایش با مستشرقان نامداری چون هنینگ، بیلی و مینورسکی و دیگران سخنی به میان نمی آورد. برخی کسان به خاطرات تقی زاده از آن رو انتقاد کرده اند که بسیاری از مسائل را مسکوت گذاشته است. با این همه، فعالیتهای این مرد چنان متنوع و جالب بوده و در جریان تاریخ معاصر اخیر ایران چنان دست داشته است که ارزش آنچه را که نوشته اندک نمی توان دانست.

از قریب چهارصد صفحه خاطرات عمر تقی زاده حدود شصت صفحه نخست اش در باره روزگار جوانی او در تبریز و سفرش به قفقاز، بیروت و مصر و برگشتش به عنوان وکیل مجلس اول به تهران است. دیگر بخش های کتاب نیز، که شرح درگیری مشروطه خواهان تبریز با محمد علی شاه و سفر نویسنده به قفقاز و اروپا پس از بمباران مجلس است، نکاتی خواندنی دربر دارد.

تقی زاده از روزگار تحصیل خود و اینکه چگونه با ولع بی حدی عربی، فرانسه، انگلیسی و علوم نوین را یاد گرفته و مدتی هم به تحصیل طب مشغول بوده شرح

تریبون

جالبی در کتاب آورده است. تأسیس کتابخانه ای در تبریز، به کمک دوستش محمد علیخان تربیت، انتشار مجله گنجینه فنون، و ایجاد داروخانه ای به کمک یک دکتر ارمنی و وارد کردن دارو از خارج از جمله فعالیت های او در اوان زندگی بوده است. تقی زاده در این خاطرات اوضاع و احوال و محیط زندگی روشنفکران تبریز و مقاومت و کارشکنی های خشکه مقدشان و مستبدین را ترسیم می کند. به اعتقاد تقی زاده محمدعلیشاه از روزگار ولیعهدی با مردم تبریز دشمنی خاصی داشته است. وقتی که به سلطنت می رسد و با اسباب و اثاث از تبریز به سوی تهران حرکت می کند تبریزیان جلوی قافله را میگیرند و نمی گذارند آنها را به تهران ببرند. این رویداد محمدعلیشاه را به شدت می آزارد، «بعدها اسم تبریز نمی شد پیش او برده شود. آنقدر بد بود که خیار بیلاتکوه از تبریز برایش آورده بودند دور انداخت و گفت چیزی که از تبریز بیاید نمی خورم.» (ص ۴۸)

تقی زاده در سالهای ۱۳۲۳-۱۳۲۲ قمری به قفقاز و شامات و مصر سفر می کند و در این سفر و هم چنین سفرهای بعدی با اشخاص جالبی آشنا می شود، از آن جمله با جلیل محمدقلی زاده نویسنده مشهور آذربایجانی و مدیر مجله ملاصهرالدین که تقی زاده او را «مولیر» شرق می نامد و نیز با محمد آقا شاه تختسکی، مدیر مجله شرق روس، و عمر فائق نعمان زاده از نویسندگان بنام قفقاز. چندی بعد به دعوت طالبوف به داغستان می رود و چند روز در خانه او اقامت می کند. در این میان از طرف مردم تبریز به نمایندگی مجلس انتخاب می شود و از طریق رشت به تهران می رود. در تهران اطاقی به سه تومان در ماه اجاره می کند. در باره نخستین روزهای اقامتش در تهران می نویسد:

مجلس شورای ملی در هفده شعبان باز شده بود. من هم شوق و ذوقم پیدا کردن مجلس بود. از تبریز به همین منظور آمده بودم. آنجا را پیدا نمی کردم. از هر کس می پرسیدم سراغ نمی دادند تا آنکه ایام رمضان مسجد و بازار که می رفتم در کلوبندک کسی سلام علیک کرد. برگشته هاشم ربیع زاده را تصادفاً دیدم که در طفولیت همسایه و همدرس من در تبریز بود. خوشحال شدم. پرسید چند روز است به تهران آمده ام. گفتم که سه چهار روز بیش نیست. از او پرسیدم این مجلس کجاست؟ گفت بیا برویم... درشکه صدا کرد باهم نشسته رفتیم به همین بهارستان. مجلس تازه به آنجا رفته بود. تمام مردم در حیاط اجلو در ورودی) کنش ها را می کردند. رفتیم همان اطاق که قبل از ورود به طالار جلسه هست. آن وقت آنجا که حالا گویا جلسه خصوصی مجلس است مجلس بود. تری تماشاچی ها نشستیم. (ص ۵۶)

خاطرات احمد کسروی با عنوان زندگی من، که اندکی پیش از قتل او در سال ۱۳۳۳ در تهران به چاپ رسید، شاید یکی از جالبترین و دقیقترین سرگذشت‌نامه‌های روزگار ما باشد. در اساس کتاب شامل دو قسمت است یک از آغاز زندگی او یعنی ۱۲۶۹ شمسی تا سی سالگی. این بخش وضع تبریز در آغاز مشروطه و سپس جنگ اول جهانی و نهضت خیابانی و آمدن کسروی به تهران در سال ۱۲۹۷ را در برمی‌گیرد. «ده سال در عدلیه» عنوان بخش دوم کتاب است. در مقدمه این بخش می‌نویسد «دشمنان ما بارها داستان بیرون آمدن مرا از عدلیه (که نتیجه رایهای آزادانه می‌بود که می‌دادم و یک بار نیز دربار را محکوم گردانیدم که کاسه برسر آن شکست) دستاویز کرده‌اند و به داستان رنگهای نچسبیده شگفتی داده‌اند.» ادعا می‌کند که هرگز نمی‌خواست است «مردی شناخته‌گرده و نامش بر سر زبان‌ها افتد...» «ولی چون خواه و ناخواه افتاده، بسیار بجا می‌بود که تاریخ زندگانیم را خودم بنویسم که نیاز نباشد دیگران بپرسند بگویند و چیزهایی از راست و دروغ به دست آورند.»

کسروی در یکی از محلات فقیر نشین تبریز (هکماوار) در خانواده‌ای بسیار مذهبی به دنیا آمد. پدرش بازرگانی درس‌خوانده و بسیار پارسا بود ولی از ملایان دل‌خوشی نداشت و در زمان جوانی پسرش درگذشت. کسروی به ناچار از رفتن به مکتب دست کشید، ولی از هرفرصتی برای یادگرفتن بهره جست چنان که علاوه بر فارسی و ترکی، زبانهای عربی، انگلیسی، ارمنی و اسپرانتو را به خوبی یادگرفت. انگلیسی را چنان خوب آموخته بود که اشتباهات ادوارد براون را در ترجمه تاریخ طبرستان ابن اسفندیار دقیقاً برشمرد و نقد عالمانه‌ای بر آن نوشت و نیز چند کتاب از انگلیسی ترجمه کرد. برخی از مقاله‌هایش به عربی نیز در مجله‌العرفان چاپ صیدا منتشر گردید.

پرده‌ای که کسروی از روزگار طلبگی خود در مدرسه طالبیه تبریز ترسیم می‌کند، شرح آزارهایی که از ملایان قشری تبریز و مخالفین مشروطه دیده بود، داستان معلمی اش در مدرسه آمریکائی مموریال و وصف او از محیط روشنفکران و کتابخوانان تبریز، در مجموع تصویری فوق‌العاده جالب و شاید بی‌نظیر از محیط

کسروی هفده ساله بود و اکثر حوادث و جنگ‌های مستبدین و مشروطه‌خواهان را به چشم خود دید. می‌توان گفت که زندگی من نوعی متمم است بر دو کتاب برارزش تاریخ مشروطیت و تاریخ هیجده ساله آذربایجان.

طرز فکر منطقی و موشکافانه کسروی در اکثر صفحات زندگانی من به خوبی پیداست. استدلال سنجیده و علمی او در مباحثه‌های دینی و فلسفی به مذاق مذهب‌بیون خوش نمی‌آید ولی او از بیان و تشریح عقاید خود پرورایی نداشت و همین رک‌گویی و شهامت سبب شد که، در اسفند ۱۳۲۴، به دست برادران امامی که از "فدائیان اسلام" بودند کشته شود.

کسروی مدت کوتاهی به قفقاز رفت و سپس به تبریز بازگشت و پس از جنگ جهانی و رفتن عثمانیان از تبریز در نهضت شیخ محمد خیابانی به دموکرات‌ها پیوست. ولی چندی بعد به سبب اختلافاتش با خیابانی از او جدا شد و دسته دیگری را تشکیل داد. آن بخش از زندگانی من که در باره نهضت، و یا به گفته کسروی "خیزش خیابانی" است، کمابیش در تاریخ هیجده ساله آذربایجان نیز آمده است.

مخبرالسلطنه هدایت والی آذربایجان که باعث کشته شدن خیابانی می‌شود تصویری یکسویه از نهضت خیابانی در خاطرات و خطرات (ص ۳۱۹-۳۲۲) می‌کشد و اینطور قلمداد می‌کند که او می‌خواسته است "همرنگ" بلشویک‌ها شود و آذربایجان را از ایران جدا کند. اما کسروی می‌نویسد:

آنچه ما می‌توانیم گفت اینست که خیابانی همچون بسیار دیگران آرزومند نیکی ایران می‌بود و یگانه راه آنرا بدست آوردن سررشته‌داری (حکومت) می‌شناخت که اداره را بهم زند و از نو سازد و قانون‌ها را دیگر گرداند. چنانکه در همان هنگام میرزا کوچک‌خان در جنگل به همین آرزو می‌کوشید. آنان نیکی ایران را جز از این راه نمی‌دانستند. از آن سوی خیابانی این کار را تنها بادست خود می‌خواست و کسی را خود بهمبازی نمی‌پذیرفت. نیز خواهیم دید که يك راه روشنی در اندیشه نمی‌داشت و چنین می‌دانست که چون نیرومند گردد و رشته را به دست آورد هر نیکی را بخواهد در توده پدید خواهد آورد. تاریخ هیجده ساله

به گفته کسروی خیابانی طرفدار بلشویک‌ها نبود بلکه محض ترساندن انگلیس‌ها و دولت ایران به طرفداری از آنها وانمود می‌کرد. مطلب جالب این که میجر ادموند، رئیس اداره سیاسی انگلیس به تبریز می‌آید و در گفت و گوئی با کسروی از او می‌خواهد که علیه خیابانی قیام کند و وعده می‌دهد که در این کار دولت انگلیس هم به او کمک خواهد کرد. کسروی نمی‌پذیرد و می‌گوید «چون خیابانی به نام آذربایجان برخاسته ما دوست نمی‌داریم در این خیزش با او به نبرد پردازیم.» (۶۱) و به این ترتیب بعداً هم علیه خیابانی اقدام نمی‌کند.

یکی از معاصرین کسروی، محمد ساعد مراغه‌ای است. خاطرات سیاسی محمد ساعد مراغه‌ای که به کوشش باقر عاقلی در ۱۳۷۳ در تهران نشر یافته، شامل خاطرات سیاسی او از بدو ورودش به وزارت خارجه (۱۲۸۲) به سمت منشی کنسولگری ایران در اسلامبول تا دومین دوره نخست وزیری و استعفاء از آن در دوره شانزدهم مجلس (۱۳۲۸) است. برخلاف زندگانی من کسروی خاطرات ساعد فاقد جزئیات خصوصی و شخصی است و تاحدی خشک و رسمی، گوئی نویسنده دلیلی به پرداختن به جزئیات نمی‌بیند و آنچه را که در صحنه سیاست می‌گذشته است مهم می‌داند.

ساعد، زاده در شهر تفلیس، تحصیلاتش را در مدرسه ایرانیان باکو شروع کرد و در شانزده سالگی برای ادامه تحصیل به پترزبورگ و سپس به سوئیس رفت و در ۱۲۸۲ عازم ایران شد. وزارت اموز خارجه به استخدام او روی خوشی نشان نداد، از همین رو به استانبول رفت و از آنجا که با ارفع الدوله سفیر ایران در عثمانی آشنایی داشت به سمت منشی‌گری سفارت منصوب شد. بعدها در کنسولگری ایران در باطوم و سپس در باکو به کار پرداخت. در زمان انقلاب اکتبر ۱۹۱۷، ساعد با سیمت کنسول ایران در باکو، خدمت می‌کرد. ایرانیانی که قصد فرار داشتند نقدینه و جواهرات خود را به او می‌سپردند و او امانات را در ایران به آن‌ها تحویل می‌داد. ساعد مدتی هم والی آذربایجان شد و پس از یکسال در ۱۳۱۰ دوباره به تهران بازگشت.

از خاطرات جالب او در دوران سفارت در مسکو داستان ملاقات او با مولوتف

وزیر خارجه شوروی در زمان اشغال ایران در جنگ دوم جهانی است. به نوشته ساعد در این ملاقات مولوتف بی‌پرده و بی‌مقدمه به او می‌گوید:

بالاخره ما تصمیم گرفتیم رژیم ایران را از مشروطه سلطنتی به جمهوری تبدیل کنیم. دولت انگلستان هم با این امر موافقت کامل دارد. دولت انگلیس مایل است ریاست جمهوری ایران را محمدعلی فروغی بپذیرد ولی ما میل داریم شما رئیس جمهور بشوید علی‌الخصوص که فروغی روی خوشی هم نشان نمی‌دهد و تمایلی به این سمت ندارد و به این ترتیب شما کاندیدای منحصر بفرد هستید. (۷۱)

گرچه ساعد به شوخ‌طبعی و بذله‌گویی مشهور بود در کتاب خاطراتش نشان چندانی از این خصلت به چشم نمی‌خورد. اما ابوالحسن ابتهاج در خاطرات خود داستان جالبی از او درباره همسرش که از تبار آلمانی بود نقل می‌کند:

یکی از لطیفه‌های شیرینی که برای من نقل کرد درباره خانمش بود. می‌گفت که اولین پست نسبتاً مهمی که در وزارت امور خارجه به آن رسیدم نایب کنسولی بود. با خوشحالی این خبر را به خانم دادم. اما او گفت خاک برسرت، فلانی کنسول است و تو نایب کنسول. چندی نگذشت من به مقام کنسولی رسیدم و زخم پس از شنیدن این خبر باز گفت خاک برسرت فلانی مستشار است و تو هنوز کنسولی. به مستثاری و رایزنی که رسیدم و خبرش را به او دادم باز گفت خاک برسرت که فلانی وزیر مختار است و تو مستشار. وزیر مختار شد و سفیر که شدم باز این سرزنش تکرار می‌شد تا از گردش روزگار به نخست‌وزیری رسیدم. این بار خانم گفت خاک برسرت مملکتی که تو نخست‌وزیرش باشی. (۸۱)

از معاصرین ساعد، کسروی و تقی‌زاده که نقش مهمی در تاریخ آذربایجان در نیمه اول قرن حاضر داشته، سید جعفر پیشه‌وری است که به سال ۱۸۹۳ در زاویه، یکی از محال خلخال متولد شد و در ۹ ژوئن ۱۹۴۷ در یک سانحه اتومبیل در راه گنجه مجروح گردید و دو روز بعد در بیمارستان در گذشت و یا به روایتی کشته شد. می‌گویند که سانحه اتومبیل را نیز شوهر ارمنی او به دستور دولت شوروی ترتیب داده بود. پدر پیشه‌وری مثل هزاران کارگر ایرانی با خانواده خود در سال ۱۹۰۵ برای کار به باکو رفت و در ۱۹۴۰ به انزلی برگشت. پیشه‌وری در جریانات

سیاسی جنگل و بعد از آن شرکت داشت. در دهه ۱۹۳۰ چندی در تهران زندانی و سپس به کاشان تبعید شد. پس از شهریور ۱۳۲۰ روزنامه آژیور را منتشر ساخت و جزء مؤسسين حزب توده شد. پس از رفتن به تبریز در سال ۱۳۲۲ حکومت خودمختار آذربایجان را به راه انداخت. یک سال بعد، چند روز پیش از ۲۱ آذر ۱۳۲۵، پیشه‌وری برای مذاکره به باکو دعوت شد، به آنجا رفت و دیگر اجازه برگشت به ایران را نیافت.

یادداشت‌های زندان پیشه‌وری، که اندکی پس از شهریور ۱۳۲۰ نوشته شده، چند بار به چاپ رسیده است. (۹) قسمتی از این خاطرات در روزنامه داد زیر عنوان «از زندان تا کاشان» و بقیه قسمت‌ها و از آن جمله در مقاله «فرخی در زندان: به مناسبت محاکمه قاتلین او» و «سوگواری دکتر ارانی» در روزنامه آژیور و هم‌چنین ناهید چاپ شده‌اند. این نوشته‌ها، بدون ترتیب و ارتباط خاصی بعداً به صورت کتابی منتشر شدند. خود پیشه‌وری هم آنرا تألیف منسجمی نمی‌داند، و ضمن عذرخواهی از نواقص کتاب می‌گوید: «ولی خواننده هم نباید فراموش کند هر چه باشد محصول دماغ خسته و فرسوده یک زندانی ده ساله را مطالعه می‌کند.» با این همه نوشته پیشه‌وری ساده و روان است و به دل می‌نشیند. شخصیت استثنائی او از خلال همین کتاب کوچک به خوبی پیداست؛ مردی که به آسانی از ایده‌آل‌ها و عقاید خود نمی‌گذرد و کاملاً به اوضاع حکومت در دوران رضاشاه آگاه دارد.

پیشه‌وری راجع به عده زیادی از زندانیان سیاسی چه آنهایی که مشهور بودند و چه گمنامانی از میان آن‌ها که سرگذشت جالبی داشتند سخن می‌گوید و برخلاف بسیاری از مردان سیاسی به شرح خشک خالی حوادث قناعت نمی‌کند. در رفتن به خانه‌ای که همه کتاب‌های غیرفارسی آن را جمع کرده‌اند و در دیدار پسر شش ساله‌اش می‌نویسد:

او هیچ حرف نمی‌زد. به دریای حیرت و تعجب فرو رفته بود. دیگر مانند همیشه پرگویی نمی‌کرد و به شکستن و ریختن اسباب‌بازی‌های محبوبش اعتراض نمی‌نمود... غیر از بچه ۶ ساله و دایه پیر در خانه کس دیگری نبود. خراستم برای آخرین بار با بچه سر یک میز

نشسته باشم. گفتم نه چائی آورد. بچه کمی جرات پیدا کرد خم شد، با صدای آهسته علت غیبت مادرش را به من اطلاع داد. من خیال کردم که با دستور مادرش اینطور با احتیاط حرف می‌زند. بعد فهمیدم که کسی به او در این خصوص سفارش نکرده خودش باهوش طبیعی دریافته بود که نباید پیش بیگانگانی که نگذاشته‌اند پدرش به خانه برگردد و بازیچه‌های محبوبش را اینطور خراب کرده‌اند، بلند حرف بزنند... هنگام خدا حافظی چشمان بچه پُر از اشک بود، ولی برای اینکه مرا بیشتر متأثر نکرده باشد از کریه خودداری نمود، و نیز جمله معمولیش را که همیشه هنگام رفتن سفارش کرده می‌گفت: 'باباجان زود برگردد' به زبان نیاورد. احساس کرده بود که در زندگانش دوره بسیار غمناک و حزن‌آوری شروع شده. پدرش از دستش رفته است. (ص ۱۲۴)

جریان کنترل کتاب‌های خارجی پیشه‌وری هم داستانی جالب است. (۱۰) مامور شهربانی که از زبان روسی فقط الفبایش را می‌داند با پیشه‌وری کنار می‌آید و هر چه او می‌گوید می‌پذیرد. توافق می‌کنند که کتاب‌های روسی که پس از انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ منتشر شده‌اند خطرناک‌اند. بدین ترتیب کتاب‌های مضرة زیادی برجای نمی‌ماند مگر چند کتاب که آنها را هم به عنوان "رمان" رد می‌کنند. در میان کتاب‌ها جزوه کوچکی است از تولستوی، ترجمه عبدالرحیم خلخالی، به نام به یکدیگر نیکی کنید که موجب سوءظن شدید مأمور می‌شود و آنرا به دقت بررسی می‌کند. پیشه‌وری می‌گوید خدا را شکر که مامور زبان روسی نمی‌دانست والا با کتاب‌های دیگر چکار می‌کرد.

یادداشت‌های زندان پیشه‌وری وقایع آذربایجان را در برنمی‌گیرد و پیش از پایان شرحی که درباره روحیات و حالات یکی از مامورین زندان یعنی آجودان یزدی نوشته است قطع می‌شود و از بقیه یادداشت هم ظاهراً اثری برجای نمانده است. این خاطرات، در صفحاتی اندک، نه تنها آراء فلسفی و سیاسی نویسنده بلکه یکی از دقیق‌ترین توصیف‌هایی را که درباره زندان قصر نوشته شده شامل می‌شود. از نکات قابل توجه این که علی‌رغم باور عمومی به نظر میرسد که پیشه‌وری مایل نبود آذربایجان را کاملاً از ایران جدا کند، بلکه معتقد به استقلال آذربایجان در چهارچوب ایران بود. (۱۱)

از میان خاطرات گوناگون و متعدد مربوط به یک سال حکومت فرقه دموکرات در آذربایجان معرفی چند نوشته بجاست. گوشه‌ای از خاطرات نهضت ملی آذربایجان به قلم دکتر سلام‌الله جاوید، وزیر کشور پیشه‌وری و استاندار آذربایجان، کتاب کوچکی است که در سال ۱۳۵۸ نشر یافته و از چند جهت جالب به نظر میرسد. نویسنده خاطرات خود را در هشتاد سالگی، پس از انقلاب اسلامی چاپ کرده و با استفاده از آزادی بیان در چندماه نخستین پس از انقلاب به طرح مسائل گوناگونی پرداخته است. دکتر جاوید که پس از تحصیل در مدرسه ایرانیان در باکو به ایران آمد و در جریان انقلاب گیلان توسط حیدرخان عمواوغلی برای کارهای تشکیلاتی به تبریز فرستاده شد، شکست نهضت جنگل و قیام خیابانی را در عدم اتحاد بین رهبران و شخصیت‌ها می‌داند، می‌نویسد: «... حزب توده با تمام وسعتش باز هم در نتیجه اختلاف نظرهای داخلی و جناح‌های مختلف در کادر رهبری به وضع قبلی درآمد. در وقایع آذربایجان خوشبختانه اختلاف شدید پیش آمد نکرد اگر چه بعضی از عملیات پیشه‌وری مستبدانه و بدون مشورت انجام می‌شد ولی با گذشت این جانب و مرحوم شبستری موضوع منتفی می‌گردید و سقوط در نتیجه سیاست بین‌المللی و تقاضای زمان پی‌آمد کرد.» (ص ۳۷) به عقیده جاوید اگر حمایت دولت‌های انگلیس و آمریکا نبود قوای دولتی به آذربایجان حمله نمی‌کرد. خاطرات دکتر جاوید که در دوران هشت ماهه زندان نوشته شده، چند ماه پس از بیست و یک آذر ۱۳۲۵ را در برمی‌گیرد و وضع تبریز را در آن روز فرار فرقه تا آمدن قوای دولتی به خوبی شرح میدهد.

خاطرات یکی از اعضای حزب توده، که وقایع آذربایجان را نیز در برمی‌گیرد، از انداز. تا دوشنبه: یادمانده‌های تلخ و شیرین روزگار نوشته محمد روزگار است (آرش، استکلهم، ۱۹۹۴). نویسنده در سال ۱۳۰۳ از پدر و مادری آذربایجانی در انزلی متولد می‌شود و بعد از شهریو ۱۳۲۰ به راندگی کامیون‌های آمریکایی، که حامل آذوقه و مهمات برای روسیه شوروی از جنوب به شمال ایران بودند، مشغول می‌شود. در وقایع آذربایجان داوطلبانه به حکومت پیشه‌وری می‌پیوندد. وی تشکیلات و قوای فرقه را به دقت شرح می‌دهد و می‌گوید که در «اثر نادانی و بیسوادی و ترسو بودن، مخصوصاً اراده و شخصیت نداشتن عده‌ای از رهبران فرقه» حکومت از هم می‌پاشد و مقاومتی نمی‌شود در صورتی که مقابله با قوای دولتی

کاملاً میسر و عملی بود. او پیشه‌وری را در شکست فرقه مقصر نمی‌داند و از قول یکی از فدائیان که در تبریز بود می‌گوید: «چند رو پیش، پیشه‌وری و چند نفر از رهبران طراز اول فرقه را برای مذاکرات به شوروی دعوت می‌کنند. همین که پیشه‌وری پایش به آن‌ورِ مرز می‌رسد، به قوای فرقه و مسئولین آن دستور عقب نشینی داده می‌شود.» (ص ۸۵)

نویسنده این خاطرات نیز تنها به ذکر وقایع سیاسی قناعت نمی‌کند و به شرح برخی از مسایل شخصی و عاطفی هم می‌پردازد. به عنوان نمونه، فصلی از کتاب به عشق او به مریم، دختر کردی که به اتهام جاسوسی دستگیر شده است، اختصاص دارد.

خاطرات دیگری که باز بهمین سالها و زمان حکومت شاه مربوط میشود، و نه بصورت اتوبیوگرافی، بلکه از روی اسناد، گفته‌ها و مشاهدات مؤلف بصورت بیوگرافی توسط بهروز حتی در ۱۹۹۵ هم به فارسی و هم به ترکی در شهر کلن آلمان چاپ شده است، «لحظاتی» از زندگی صفر قهرمانیان: ۳۲ سال زندان و شکنجه بخاطر خودمختاری آذربایجان و دمکراسی برای ایران نام دارد. قهرمانیان در یکی از دهات اطراف دریاچه اورمیه متولد می‌شود و در زمان حکومت پیشه‌وری فعالیت سیاسی خود را آغاز می‌کند. پس از آمدن قوای دولتی به تبریز قهرمانیان گرفتار می‌شود و مدت ۳۲ سال در بدترین زندانهای حکومت شاه، چون بازداشتگاه‌های برازجان و بندرعباس می‌گذرانند و تنها اندک مدتی در فواصل سالیان دراز از زندان آزاد می‌شود. صفر قهرمانیان اکنون در سن کهولت در تهران در وضع نامساعدی بسر می‌برد. وی طرفدار خودمختاری داخلی برای اقلیت‌های قومی ایران بوده و معتقد است که تمامی اقلیت‌ها قومی از لحاظ فرهنگی و به کار بردن زبان مادری خود، آزادی کامل داشته باشند.

اثر دیگری که خاطرات همین دوره و سال‌های بعدی از آن تا ۱۳۲۹ را دربر می‌گیرد به قلم گنجعلی صباحی و به آذربایجانی است به نام اوتن گونلریم (روزهای گذشته من). استاد صباحی که از ادیبان و نویسندگان آذربایجان بود در ۱۲۸۵ در یکی از دهات اطراف مرند زاده شد و در ۱۳۷۲ در تهران درگذشت. وی

که آثار مختلفی از قبیل نقد ادبی و مجموعه داستان دارد در "اوتن گونلریم" به توصیف حوادث زندگی خود می‌پردازد. سرنوشت او از ۱۹۱۴ آغاز می‌شود، از سالی که پدرش مثل هزاران کارگر دیگر ایرانی برای کار به قفقاز می‌رود و در آن سوی ارس در معادن مس گنده‌بک کار می‌کند و خانواده خود را نیز به آنجا می‌برد. صباحی در شهر گنجه دبیرستان را تمام می‌کند و در ۱۹۳۲ از دانشگاه باکو دکترای ادبیات می‌گیرد و به عنوان استاد در آن جا تدریس می‌کند. چندی بعد گرفتار می‌شود و با پدر و خانواده خود هشت سال در زندان‌های سیبری به سر می‌برد و سرانجام در ۱۹۴۵ موفق به بازگشت به ایران می‌گردد. پس از حکومت پیشه‌وری باز گرفتار زندان و تبعید می‌شود. صباحی به عکاسی علاقمند بوده و در مراحل مختلف زندگی در سیبری، تبریز، تهران از آن استفاده کرده و مدت پانزده سال در تبریز مغازه عکاسی داشته است. او مدتی در حبس و سپس مدتی هم در تبعید در خرم‌آباد لرستان می‌گذراند و عاقبت در ۱۹۵۰ (۱۳۲۹) آزاد می‌شود و به تهران می‌آید و مدت پانزده سال هم با دوست خود، شاعر آذربایجانی سهند قراچورلو در یک شرکت تجارتي کار می‌کند. سالهای گذشته من در سال‌های آخر سلطنت شاه و آمدن خمینی با امید به آینده‌ای روشن پایان می‌یابد. سبک صباحی در نوشتن ساده، سلیس و فوق‌العاده دلنشین است.

نه مصاحبه غلامحسین ساعدی در مجموعه تاریخ شفاهی دانشگاه هاروارد و نه سه سفرنامه مرتضی نگاهی را می‌توان به معنای اخص کلمه سرگذشت نامه دانست. با این همه چون هر دو گوشه‌هایی از زندگی این دو نویسنده آذربایجانی را دربر می‌گیرند و به برخی رویدادهای زادگاه آنان اشاره دارند در خور معرفی‌اند. غلامحسین ساعدی زاده تبریز بود (۱۳۹۴) و دانشکده پزشکی را هم در همان شهر به پایان رساند. وی به اغلب نقاط ایران سفر کرده بود و به گفته خودش «وجب به وجب این مملکت را» می‌شناخت. مصاحبه با ساعدی که در آخرین شماره الفبای چاپ پاریس پس از مرگش در ۱۹۸۵ چاپ شده اثر فوق‌العاده جالب و ارزنده‌ای است و خاطرات او از دوران پیشه‌وری، دوره مصدق، فعالیت‌های ادبی‌اش در تهران و اندکی از دوران انقلاب را دربر دارد. مصاحبه او برای مجموعه تاریخ شفاهی هاروارد گویای سبک بی‌تکلف و نیز شوخ‌طبعی او است. در مصاحبه‌اش می‌گوید: «پک بچه بودم من و توی سازمان جوانان دموکرات کار

می‌کردم که به صورت مخفی درآمده بود. مسئول سه تا روزنامه بودم. یکی به اسم فریاد یکی به اسم صعود... و یک روزنامه سومی بود به اسم جوانان آذربایجان که مسئول همه کارشان من بودم. از «بای» بسم الله تا «تای تمت» را بنده می‌نوشتم» دربارهٔ مخالفت فرقهٔ دموکرات با دکتر مصدق می‌گوید که آن‌ها او را به یک ناسیونالیست و کلا یک رهبر ملی که روی پای خودش باشد قبول نداشتند. ساعدی احساس گناه می‌کرده که در آن روزگار علیه مصدق شعارهایی داده است. از همین رو، به جبران گناه، نطق‌های مصدق را گردآورده و مقدمه‌ای مفصل بر آن‌ها نوشته است. با آن که در دوران حکومت فرقه دموکرات آذربایجان سنتی نداشته از رویدادهای آن دوران و محیط روشنفکری تبریز در دههٔ ۱۳۳۰ تصویری جالب به دست می‌دهد و از چگونگی همکاری خود با سازمان چریکهای فدائی خلق در بدو پیدایش آن سخن می‌گوید. با صمد بهرنگی پس از آشنایی در یکی از کتاب‌فروشی‌های تبریز دوست می‌شود و در نشر آثارش به ویژه ماهی سیاه کوچولو او را یاری می‌دهد. خاطرات ساعدی از دوران خدمت سربازی، دوستی‌اش با جلال آل‌احمد، اختلاف نظرش با او، باز کردن مطب در تهران، درگیری‌های گوناگون با ساواک، فعالیتش در کانون نویسندگان و دیدارش، همراه با تنی چند از نویسنده دیگر، از آیت‌الله خمینی از بخش‌های جالب مصاحبهٔ اوست.

کار نویسندگی مرتضی نگاهی، که زاده سراب است، پس از مهاجرت به آمریکا آغاز شده. او در یاد یار و دیار: سه دیدار از ایران (لوس آنجلس ۱۹۹۶) سفرنامه نوشتن دربارهٔ وطن را چنین توصیف می‌کند:

رسم بر این بوده که سفرنامه نویسان گزارش سفرشان را به سرزمین‌های ناشناخته یا کمتر شناخته شده بنویسند. با این حساب سخن گفتن و نوشتن از زادگاه و زادبوم غریب می‌نماید. اما باید به خاطر داشت که ایران امروز و ایرانی که بیشتر ما به هنگام انقلاب ترکش کردیم دو کشور و دو جامعه متفاوت‌اند. جامعهٔ ایران به معنای دقیق کلمه 'زیر و رو' شده است. چیزهایی که 'زیر' بودن 'رو' آمده‌ند و چیزهایی که 'رو' بودند 'زیر' رفته‌اند. وانگهی، این ایران با آن ایرانی که ما در ذهن خود ساخته و پرداخته‌یم و با آن زندگی می‌کنیم اندک شباهتی ندارد. (ص ۱۲)

نگاهی، هنگام سفر به تهران، تبریز و سراب، خاطرات ایام کودکی و جوانی خود را با مشاهده‌اتش، به نثری لطیف و روان، در می‌آمیزد و گذشته و حال را پا به پای هم شرح می‌دهد. وصف‌هایش از روحیات مردم و محیط سیاسی و اجتماعی ایران گیرا و جاندار است. در فصلی با عنوان «تبریز تبریز نیست» می‌نویسد:

نزدیکی های تبریز در ایستگاه پلیس‌راه توفیق می‌کنیم تا پاسداری با نگاهی پر از سوءظن براندازمان کند و سپس اجازه حرکت بدهد... و اینک تبریز: شهری که سال‌ها دوستش داشته‌ام و هنوز هم از دیدن آن خاطرات دانشجویی برابم از نو زنده می‌شوند. از محوطه ترمینال و جلو زندان دانشگاه می‌گذریم. از هرکدام صدها خاطره دارم. تا به مرکز شهر برسیم، ترافیک چند بار گره می‌خورد. شمارهای دیواری طبق معمول ضد آمریکا، ضد اسرائیل، ضد غرب، ضد شرق، ضد منافق، ضد سلمان رشدی، ضد لیبرال‌ها، ضد ویدئو و ضد بدحجابی... است. گاهی خوش خط، گاهی بدخط، گاهی به ترکی، گاهی به فارسی و حتی گاهی به انگلیسی. مغازه‌ها پر و پیمان و مردم پخش خیابان‌ها هستند و غلبه البته با جنس مذکر است با تک و توکی زن چادری. اسامی ترکی مغازه‌ها هم بیشتر شده‌است. تناثر زیبا و قدیمی شیروخورشید را خراب کرده‌اند و به جای آن در اطراف «ارک» مصلائی بزرگی ساخته‌اند برای آیین عبادی-سیاسی نماز دشمن شکن جمعه. امروز که جمعه نیست، نماز جمعه‌ای هم در کار نیست. مقابل مصلائی بزرگ ازماشین پیاده می‌شوم و ساکم را به دوش می‌اندازم و به سوی چهار راه شهناز سابق که هتل آسیا در آنجاست می‌روم. آجیلی 'تواضع' سرجای خود باقی است. صفحه فروشی 'موزیکال' تعطیل شده و مغازه‌های پوشاک و اجناس الکتریکی همچنان پر و پیمان به نظر می‌رسند. فقط چند تا صفر به قیمت‌های اجناس اضافه شده است. همین! (ص ۶۲-۶۱)

در این نوشته، باید به خاطرات منظوم نیز، که با خاطرات سیاسی و شخصی تاحدی متفاوت‌اند، اشاره کرد. از بهترین نمونه‌ها در این زمینه، دو سروده زیبای شاعر بزرگ آذربایجان محمد حسین شهریار است: «ای وای مادرم» و «حیدربابایه سلام». «ای وای مادرم» یکی از اشعار سبک نو شهریار است که در آن شاعر تأثرات حاصل از مرگ مادر را به نحو مؤثری تصویر می‌کند. در این قطعه، مادر شاعر گویی حتی پس از مرگ خود نیز با همه عواطف احساسات مادرانه مراقب فرزند خویش است و در آن رویدادهای گذشته به همراه پادها و یادبودها در

مراسم خاک‌سپاری مادر درهم می‌آمیزند.

"حیدریابایه سلام" نه تنها از شاهکارهای شهریار و از اشعار بلندپایه ادبیات ترک، بلکه اثری است که می‌تواند در ادبیات عمومی جهان جایگاه بلندی داشته باشد». (۱۲) با آن که این منظومه لااقل سه بار به شعر فارسی ترجمه شده است، زیبایی وزن، دقت کلام و ریزه‌کاری‌هایی که در منظومه اصلی وجود دارد در آنها دیده نمی‌شود.

به گفته خود شهریار خاطرات کودکی او اول در "هذیان دل" جلوه‌گر شده و سپس روای کامل شهد آن به زبان آذربایجانی به منظومه "حیدریابا" نقش گردید. به گفته شاعر، وی پس از آمدن به تهران، در سال ۱۳۲۰، و بر اثر طول اقامت در این شهر به سبب بیماری، «با لهجه محلی دهات آذربایجان خاصه با لطائف و تعبیرات آن تقریباً بیگانه» می‌شود. ولی وقتی که مادر برای مراقبتش می‌آید «به تاثیر نفوذ سحرآمیز مادر و بازگویی‌های گذشته، قصه‌های دلکش دوران کودکی» در ذهن او جان می‌گیرند. نکته جالب توجه اینکه شهریار تحصیلش به فارسی بود و به زبان مادری خود تعلیم ندیده بود. بدین جهت، پرداختن به شعر آذری و آفریدن شاهکاری بدین لطافت و ظرافت واقعاً حیرت‌آور است. عروض فارسی با عروض آذری و خصوصیات فونئیک آن سازگار نیست و وزن طبیعی شعر آذری بر شماره هجاهاست و قسمت اعظم اشعار شفاهی و عامیانه مردم آذربایجان بر پایه هجاها نهاده شده است. از زمان‌های بسیار قدیم "عاشق‌ها" یا شاعران دوره گرد اشعار خود و خاصه "بایاتی‌ها" را بر این سبک نوشته‌اند. "حیدریابایه سلام" نیز عبارت از ۷۶ قطعه است. هر قطعه آن عبارتست از پنج مصراع که سه‌تای اولی و دو مصراع آخری باهم هم قافیه‌اند.

"حیدریابا" کوهی است نزدیک ده خشک‌تاب آذربایجان که گهواره خاطرات ایام کودکی شهریار است و به گفته خودش آنرا به عنوان ناظری دایمی بر حوادث تاریخ و ضبط‌کننده اعمال مردم می‌داند و «نیز می‌تواند ناله‌های شاعر را در آسمان‌ها منعکس کرده و به گوش آفاق برساند» (مقدمه، ص ۳) این منظومه نظم و توالی خاصی ندارد. شاعر خاطرات تلخ و شیرین خود را در آنها ریخته است و

در عین حال فلسفه زندگی، فریفته شدن به ظواهر و «دلدادگی به ندای تمدن دروغین» را در قالب آن‌ها بیان میکند.

یحیی آرین‌پور در بارهٔ این منظومه چنین مینویسد:

شاعر در این اثر جاوید به کنجینهٔ زبان آذربایجانی دست برده و گوهر تابناکی از اندیشه‌های پاک انسانی برای هموطنان خود به ارمغان آورده است. در این شعر، طبیعت پرشکوه و قیاض آذربایجان، با همهٔ زیبایی‌های خود، توصیف می‌شود و تابلوها و مناظر بسیار بدیعی از آب‌های روان، کوه‌های برف‌اندود و سر به فلک کشیده، بهار و نخستین گل‌های بهاری، چمن‌های شاداب و سرسبز، جالیزها و باغ‌های میوه، مزارع پر برکت، رمه‌های کاو و گوسفند، طلوع فجر و غروب آفتاب در پیش چشم خواننده گسترده می‌شود. به افسانه‌ها، ترانه‌ها، امثال تعارفات و متل‌ها، مراسم جشن و سور و عزا، سنن و عقاید تاریخی و مذهبی، هنر کشاورزی، خوراک و پوشاک، داد و ستد و خانه و زندگی روستایی آذربایجانی اشاره می‌رود. شاعر راستی و همت، جوانمردی و حمیت، پاکدامنی و عفت را می‌ستاید. از فساد و جنایات روز افزونی که زایندهٔ تمدن غرب می‌داند، ناله می‌کند و به یاد سعادت گمشده و جوانی از دست رفته اشک حسرت می‌ریزد. (۱۲)

هرچند که ترجمه‌های "حیدربابا" نشان دهند زیبایی اصل آن نیستند، به عنوان نمونه دو قطعه از ترجمهٔ بهمن فرسی را نقل می‌کنیم:

حیدربابا راه من، از کوی تو کج افتاد
عمرم گذشت و دیر شد، اومدم پاندا
نفهمیدم چطوری، خوشگلاتو کی پر داد
غافل که بر سر راه، خم‌ها و خم شدن هاست
هم مرگ و هم جدایی، کژ رفت و گمشدن هاست

حیدر بابا تو چشمه، مزه و بوی پونه

سرجالیز چیدن، خیار و هندوونه

نبات سفید و سقز، از پيله ور، درِ خونه

الانشم تو دهن، زنده‌س و مزه میده

یاد روزای رفته، قلبمو لرزه میده (۱۴)

منظومه "حیدریابایه سلام"، که برای بار اول در سال ۱۳۳۲ چاپ شد و بخش دوم آن، حای ۴۹ قطعه دیگر، در سال ۱۳۴۵ نشر یافت، بر شعر معاصر آذری در آذربایجان تأثیری عمده گذاشت. علاوه بر اشعاری که به سبک‌ها و شیوه‌ای مختلف به تقلید آن نوشته شدند، چند خاطره منظوم نیز در سال‌های اخیر انتشار یافته‌اند. یکی از آنها سروده‌ای از شاعر معاصر حامد ماکوئی است که تحت عنوان خاطره‌لر که به صورت قطعات چهار مصرعی در سال ۱۳۷۰ در تبریز انتشار یافته و خاطرات ایام کودکی و جوانی شاعر را در بر می‌گیرد.

نتیجه‌گیری

در بیان خصوصیات عمده خاطرات مربوط به آذربایجان و آذربایجانی‌ها باید گفت که اولاً این نوع آثار قدمت زیادی ندارند همانطور که خاطره نویسی در ایران نیز سابقه زیادی ندارد و به صورت یک نوع ادبی در قرن حاضر مطرح شده است. در ثانی، خاطرات مربوط به آذربایجان را میتوان به سه نوع عمده تقسیم کرد: اول خاطراتی از قبیل زندگانی طوفانی نقی زاده، زندگی من کسروی و خاطرات ساعد مراغه‌ای. این گونه خاطرات، به استثنای ارتباطشان با برخی وقایع تاریخ آذربایجان، فرق عمده‌ای با سایر خاطرات یا سرگذشت نامه‌هایی که در سایر نقاط ایران نوشته شده‌اند ندارد. دوم سرگذشت‌هایی هستند که یا به ترکی آذری نوشته شده‌اند و یا به نحوی بیشتر از خاطرات نوع اول با زبان و خصوصیات محلی مربوط می‌شوند مانند خاطرات گنجعلی صباحی یا مصاحبه غلامحسین ساعدی. میتوان گفت خاطرات نوع دوم از زمان پیشه‌وری به بعد تا حدی مرسوم شده. این خاطرات عمدتاً به تحولات اجتماعی و سیاسی آذربایجان در دوران معاصر می‌پردازند. گرچه گرایش به نوشتن خاطرات به زبان آذربایجانی پس از انقلاب اسلامی در ایران مرسوم شده، نوشتن خاطرات به این زبان در آن سوی مرز از اواخر قرن نوزدهم شروع شده بود و نمونه‌های جالب و ارزنده بسیاری از آن تا کنون در جمهوری آذربایجان به چاپ رسیده‌است. در این مقاله از خاطرات نوع اخیر فقط به یک نمونه اشاره شده‌است که مستقیماً به وقایع آذربایجان ایران مربوط می‌شد. نوع سوم، خاطرات منظوم است که در فارسی نیز نمونه‌های جالبی از آن وجود دارد و عموماً داستان سفر شاعر است به گذشته و جستجو در ایام از دست رفته. "سلام به حیدریابا" را باید نمونه درخشان این نوع دانست.

پانویشت ها:

۱. محمدتقی جوارچی، حرفه. از هزاران کاندید عبارت آمد، به کوشش منصوره اتحاد و سیروس سعدوندیان، تهران، ۱۳۶۳.
۲. در مورد شرح این وقایع ن. ک. به: نامه‌هایی از تبریز گردآورده ادوارد براون، ترجمه و تحشیه حسن جوادی، خوارزمی، ۱۳۵۱.
۳. مقصود: "انجمن اسلامی" است در محله دوه‌چی مقابل بازارچه سرخاب. مؤسس این انجمن میرهاشم دوه‌چی، و غالب اعضای آن از سادات ارزیل و سایر هم‌مسلمان خود او بودند. همان، ص ۳۱.
۴. نگارنده سه سال پیش از فوت مرحوم تقی‌زاده ایشان را در مؤسسه مطالعات ایرانشناسی بریتانیا در تهران دیدم و درباره نسخه خطی کتاب‌نامه‌هایی از تبریز گردآورده براون که آن وقت مشغول ترجمه‌اش بودم از ایشان سنوال کردم. بکلی در این باره اظهار بی‌اطلاعی می‌کردند. شاید در اواخر عمر نامه‌هایی را که از تبریز برای ایشان فرستاده شده بود از خاطر برده بودند.
۵. سلیمان محسن، در فروردین ۱۳۰۱، در مجلس شورای ملی هنگام طرح اعتبارنامه مخبرالسلطنه او را قاتل خیابانی می‌خواند: باقر عاقلی، روزشمار تاریخ ایران از مشروطه تا انقلاب اسلامی، تهران، ۱۳۶۹، ص ۱۱۹، اما خیابانی در یکی از نطق‌های خود آذربایجان را "جزء لاینفک" ایران می‌خواند، همان، ص ۴۲۸.
۶. احمد کسروی، زندگانی من، شرکت کتاب جهان، پیدمونت کالیفرنیا، ۱۹۹۰، ص ۹۹.
۷. محمد ساعد مراغه‌ای، خاطرات ساسم. محمد ساعد مراغه‌ای، به کوشش باقر عاقلی، تهران، نشر نامک، ۱۳۷۳، ص ۱۲.
۸. همان، ص ۳۱.
۹. نسخه نگارنده چاپ ۱۳۵۸ است بدون اسم ناشر. ترجمه آذربایجانی این یادداشت‌ها به اضافه گزیده آثار پیشه‌وری با نام "سنچلیش اثرلر" به اهتمام احمد امین‌زاده و امیر علی لاهرودی، در باکو به سال ۱۹۸۴ در ۴۲۰ ص چاپ شده‌است.
۱۰. به گفته خواهر پیشه‌وری که در باکو زندگی می‌کند پیشه‌وری کتابخانه بسیار بزرگی داشته‌است. پس از مرگ او چند هزار جلد کتاب این کتابخانه را دانشمند آذربایجانی، میرزا ابراهیم اوف که به دولت وقت وابسته بود تصاحت می‌کند. به نقل از "سفرنامه فواد میثاق به آذربایجان و آسیای مرکزی" که قرار است توسط دانشگاه موترآل چاپ شود.
۱۱. ن. ک. به: فصل مربوط به "مسئله مختاریت و انجمن ایالتی" پیشه‌وری ین سچلیش

اثر لری، باکو آذر نشر، ۱۹۸۴، ص ۳۰۵.

۱۲- احمد آتش، مقدمه بر کتاب شهریار و سلام بر حیدر بابا، انکارا، ۱۹۶۴.

۱۳- یحیی آرین پور، از نیما تا روزگار ما، تهران، ۱۳۷۴، ص ۵۱۸. این قسمت از مقدمه مرحوم عبدالعلی کارنگ بر حیدر بابایه سلام گرفته شده است.

۱۴- بهمن فرسی، سلام به حیدر بابا، برگردان به شعر فارسی همراه با متن ترکی، لندن، ۱۹۹۳.

«ماندگاری یا مرگ زبان مادری» در یک نگاه

یونس شاملی

ماندگاری یا مرگ زبان مادری

چاپ سوئد، سپتامبر ۱۹۹۶

نشر مشعل

چه سرنوشتی در انتظار زبان مادری اقلیتها در کشورهای میزبان است...؟
آیا اقلیت‌ها می‌توانند در محیط پرورشی کودکان خویش بر عوامل بازدارنده و کند کننده یادگیری و پیشرفت زبان مادری تأثیر بگذارند؟
آیا یادگیری زبان دوم برای کودکان مانند فراگیری زبان مادری است؟
و ...

این پرسش‌ها و ارائه پاسخ تحقیقی و حتی المقدور علمی به آنها انگیزه و تم اصلی نگارش کتاب ۱۳۳ صفحه‌ای «ماندگاری یا مرگ زبان مادری» توسط خانم شیرخ نامه‌ای، مدرس دانشگاه استکهلم و محصل دوره دکتری رشته دو زبانگی است.

«ماندگاری و یا مرگ زبان مادری» تلاشی است برای بالا بردن اطلاع و دانش هموطنان ایرانی غیرمتخصص در خصوص اهمیت زبان مادری، دوزبانگی و چگونگی حفظ و آموزش زبان مادری کودکان ایرانی. شاید یکی دیگر از نقاط قوت این کتاب را، با توجه به مخاطبان آن، زبان ساده و روان آن به حساب آورد. به نظر میرسد نویسنده در این کتاب موفق شده است که با خواننده خویش ارتباط برقرار کند. اما جدا از توضیح تئوری‌ها و نظریه‌های علمی موجود در حوزه زبان مادری و دو زبانگی که در کتاب منعکس است نمیتوان نویسنده را در کاری که در صدد انجامش بوده است کاملاً موفق دانست. بویژه آنجا که باورهای شخصی نویسنده در تحلیل مسئله دوزبانگی به داخل ایران کشیده می‌شود نه تنها مبهم بلکه گاه حتی ضدعلمی است.

تربیبون

نویسنده کتاب «ماندگاری و یا مرگ زبان مادری»، خانم شیرخ نامه‌ای، در طول کتاب و در رسای زبان مادری بخوبی قلم‌فرسایی کرده‌اند و از اهمیت زبان مادری تا آنجا که مقدور بوده، نوشته‌اند. ایشان همچنین جزو آندسته از آگاهانی هستند که به لزوم تحصیل اقلیتها به آموزش زبان مادری، که فصل دوم کتاب مذکور را به خود اختصاص داده است، باور دارند و در این باب نظریه موافقان آموزش زبان مادری را در چندین صفحه به توضیح کشیده‌اند، که آوردن نمونه‌های از آن را در اینجا ضروری میدانیم:

– «اگر کودک به زبان مادری خود تحصیل نکند و یا فراگیری و آموزش این زبان به نحوی مختل گردد و پیگیر نباشد، رشد فعالیت‌های مغزیش که رابطه‌ی تنگاتنگی با پیشرفتهای زبانی او دارد، بسیار کند خواهد شد.» (ص ۳۱ کتاب)

– «تحصیل به زبان مادری یکی از پیش‌شرطهای رشد و پرورش شخصیت کودک است. وقتی کودک بتواند بی‌هیچ مانعی به زبانی که بدان مسلط است با محیط خود ارتباط برقرار نماید، از اعتماد به نفس برخوردار می‌گردد که رفته رفته او را به انسانی سازند و مثبت مبدل می‌سازد. جایگزین کردن زبانی دیگر به جای زبان مادری، سبب بروز اختلال در این روند تکاملی می‌شود و شخصیت کودک را آرام آرام به سوی نابسامانی و پریشانی سوق می‌دهد.» (ص ۳۲ و ۳۳ کتاب)

– «سیستم آموزشی که برای زبان و فرهنگ کودک اهمیت قایل نمی‌گردد، شخصیت اجتماعی او را به دیده‌ی تحقیر می‌نگرد و با نادیده انگاشتن زبان مادری، کار آموزش خواندن و نوشتن را بدون در نظر گرفتن عواقب آن به زبان اکثریت آغاز می‌کند، به آسانی در کودک این تصور را ایجاد می‌نماید که زبان مادریش نسبت به زبان غالب، یک زبان پست و درجه دو است و مردمی که بدان زبان سخن می‌گویند نیز انسان‌های درجه دو جامعه می‌باشند. این نگاه تحقیرآمیز به زبان مادری و فرهنگ اقلیتها، بزرگترین مانع پیشرفت زبانی کودکان است.»
(تاکیدات از خود نویسنده است) (ص ۳۳ کتاب)

– تحقیقات نشان می‌دهد کودکانی که در کشور میزبان، در مدرسه و خارج از آن، از شرایط مناسبی برای آموختن زبان مادری خود برخوردارند، در فراگیری زبان دوم با مشکلی روبرو نمی‌شوند و یا حداقل با مشکلات کمتری مواجه می‌شوند و در زبان دوم نیز به همان سطح مهارت زبان مادری خود می‌رسند. مهمترین پیش شرط نیل به این هدف این است که زبان‌ها هم‌ارزش و یکسان تلقی گردند.»
(ص ۳۴ کتاب)

«تحصیل به زبان مادری از استحاله اجباری زبان و فرهنگ جلوگیری می‌نماید. در جامعه‌ای که امکان تحصیل به زبان مادری میسر است و زبان و فرهنگ‌های مختلف جزو منابع ثروت آن جامعه محسوب می‌شود، زبان و فرهنگ اقلیت‌ها کمتر در خطر استحاله قرار دارد. اما در جوامعی که کودکان برای پرورش زبان مادری خود از امکانات مناسبی برخوردار نیستند، مدت زمان استحاله بسیار کوتاه می‌باشد.» (ص ۳۵ کتاب)

در پارامترهای اشاره شده فوق تردید زیادی نمی‌توان کرد. جدا از تاثیر زبان مادری در تکوین شخصیت کودک، حقوق انسانی و فرهنگی وی نیز حکم می‌کند که هر کودکی از آموزش زبان مادری خویش بهره‌مند گردد. البته، نویسنده از زاویه حقوقی مسئله را در کل نوشته نادیده گرفته‌اند، اما در حوزه علمی کتاب حق مطلب را در خصوص اهمیت و آموزش زبان مادری را اداء کرده است.

اما ادامه بررسی حول اهمیت زبان مادری در فصل سوم کتاب، متأسفانه، روال علمی خود را دنبال نمی‌کند. چرا که با اندکی توجه به روند بحث‌های بعدی میتوان متوجه شد که تجارب علمی فوق کودکان مهاجر و یا مهاجرین فارسی زبان ایرانی در سوئد را مدنظر دارد. چون وقتی قلم نویسنده برای روشن کردن بعضی از گوشه و زوایای مسئله به ایران سیر میکند تم بحث و حتی جوهر آن تا حدود زیادی فراموش شده و کشتی نقد و بررسی علمی کتاب به گِل می‌نشیند.

نویسنده، در فصل سوم کتاب دو سیاست موجود، «ادغامی»، یعنی ادغام و تحلیل بردن زبان اقلیت‌ها در زبان رسمی کشور (و یا آنجا که به زبان گروه‌های مهاجر باز می‌گردد ادغام در زبان کشور میزبان) و «پلورالیستی»، به این معنی که زبان اقلیت‌ها نه تنها مجاز بلکه در رسانه‌های گروهی و آموزش رسمی مورد استفاده قرار می‌گیرد، توضیحات روشنی داده‌اند. اما آنجا که برای بررسی پشتوانه زبانی کودکان، به کشور ایران به مثابه یک کشور چندزبانگو که اصطلاح ابداعی چارلز فرگوسن در معرفی جامعه ایران و جوامعی از این دست است کاملاً به بیراه می‌رود. آنجا که نویسنده به سیاست فرهنگی حاکم در ایران می‌پردازد مسایل را کاملاً غیرمنصفانه و غیرعلمی به بحث می‌کشد. از جمله اینکه؛ علی‌رغم اشاره نویسنده به چندزبانگویی ایرانیان، از بررسی سیاست «ادغامی» موجود در ایران سخنی به میان نمی‌آورد. برعکس مفهوم مضموم «زبان فرانهاد» را در مقابل اعمال سیاست فارسیزه کردن جامعه چندزبانگوی ایرانی مورد استفاده قرار میدهد.

نویسنده با وجود اینکه اعتراف میکند که: «مردمی که در ایران به زبانهای دیگری جز فارسی سخن می‌گویند، در تحصیل و آموزش، حق استفاده از زبان خویش را

تربیبون

نیافته و نیز هیچیک از این زبان‌ها، قلمرو دیگر جز خانه و کوچه نداشته‌اند. کودکان پس از هفت سال صحبت به زبان مادریشان، یکباره باید در مدرسه به فارسی بخوانند و بنویسند و با آموزگار خویش به این زبان صحبت کنند، حتی اگر او اهل شهر و یا ده خودشان باشد.» (ص ۶۵)، با این وجود پدیده‌ایی به نام «زبان فرانهاد» را جایگزین وحشیت اعمال شده علیه زبان‌های غیرفارسی می‌کند. زبان‌هایی که نویسنده آنها را در کتاب خود شناسایی میکند و می‌نویسد: «بجز زبان رسمی فارسی، زبان‌های دیگری نیز در ایران وجود دارد. از جمله می‌توان آذری، کردی، ارمنی، آسوری، بلوچی، ترکمنی و عربی را نام برد. این زبان‌ها بیشتر در خانه مورد استفاده قرار می‌گیرند و در واقع زبان اول کودکانی هستند که در مناطق سکونت این اقوام به دنیا می‌آیند. زبان فارسی در این مناطق همچون سایر نقاط کشور با شروع تحصیلات آموخته می‌شود.» (ص ۶۵ کتاب)

همچنان که ملاحظه می‌شود، نویسنده کتاب «ماندگاری و یا مرگی زبان مادری»، اصطلاح «زبان خانه» را برای زبانهای دیگر ایرانی (ترکی آذربایجانی، کردی، بلوچی و غیره) و «زبان فرانهاد» را برای زبان فارسی مورد استفاده قرار میدهد. به زعم نویسنده «ماندگاری و یا مرگ زبان مادری» زبانهای دیگر ایرانی، یعنی ترکی، کردی، بلوچی و ... نه زبان مادری کودکان، بلکه به مثابه «زبانهای فرونهاد» تلقی می‌شود که پروسه اضمحلال خود را طی میکنند. و بدین ترتیب خانم نامه‌ای به تمامی تئوریهای علمی فصل دوم کتاب خودشان را در خصوص اهمیت زبان مادری، پشت پا می‌زنند و آنها را به وادی فراموشی می‌سپارند.

نویسنده که در بررسی مسئله زبان در ایران با عنوان کردن مفهوم مذموم «زبان فرانهاد» که در واقع پدیده‌ایی در مقابل «زبانهای فرونهاد» است، به تمامی تئوریها علمی پشت میکند و مینویسد: «در جوامع دوزبانگو، زبانی به عنوان زبان فرانهاد انتخاب می‌شود. این زبان نسبت به کلیه زبان‌ها و گویش‌های موجود در آن جامعه، از موقعیت بالاتری برخوردار است و اهالی آن کشور و سایر کشورها آن را به عنوان زبان رسمی آن کشور می‌شناسند.» (ص ۶۰ کتاب)

اول اینکه، متأسفانه نویسنده بخاطر گرفتار آمدن در مسمومیت ضد فرهنگی جامعه ایران که حاصل حاکمیت دوره پهلوی است به این مهم تعمق نکرده است که: چه کس و یا چه کسانی زبان فرانهاد! را به یک کشور تحمیل و یا برای آن کشور انتخاب میکنند؟ حاکمیت دیکتاتوری؟ یا رای دمکراتیک مردم؟ آشکار است که زبان فرانهاد حاصل یک سیاست فاشیستی است و انتخاب زبان فارسی به مثابه زبان رسمی ایران (یعنی زبان‌های دیگر غیر رسمی اند و بودنشان با نبودنشان برابر است!) نیز بر همین مبنا صورت گرفته است. این در حالی است که خانم

نویسنده در صفحه ۳۲ کتاب می‌نویسد: «تحصیل به زبان مادری یکی از پیش‌شرط‌های رشد و پرورش شخصیت کودک است.» مگر براساس این تئوری کودک آذربایجانی، کرد، بلوچ و ... نباید به زبان مادری خویش تحصیل نمایند؟ چگونه است که وقتی پای مسئله فرهنگی و بویژه زبانی در ایران به میان می‌آید سازهای غیر علمی و حتی ضدعلمی به صدا در می‌آید و پدیده کربهی چون «زبان فرانهاده» چون مرحمی بر زخم مردم ملیونی غیر فارسی زبان ایرانی گذاشته میشود! مگر خانم مدرس دانشگاه در صفحه ۳۳ کتاب‌شان تاکید نمی‌کنند که: «نگاه تحقیر آمیز به زبان مادری و فرهنگ اقلیت‌ها، بزرگترین مانع پیشرفت زبانی کودکان است.» پس چگونه در چند صفحه آنطرف‌تر «زبان فرانهاده» را که چیزی جز تحقیر و نابودی زبان ملیونها ایرانی غیرفارسی زبان نیست چون پتکی بر سر مردم کوبیده می‌شود؟

خانم نامه‌ای در توضیح سیاست پلورالیستی در قبال فرهنگ و زبان اقلیتها در جوامع مختلف می‌نویسد: «سیاست پلورالیستی به این معنی است که نه تنها استفاده از زبان و فرهنگ اقلیت‌ها در زمینه‌ها و قلمروهای متعدد مجاز باشد، بلکه در رسانه‌های گروهی و آموزش رسمی نیز مورد استفاده قرار گیرد. بدیهی است که چنین سیاستی ضامن بقای زبان و فرهنگ اقلیت‌ها خواهد بود. در این مورد میتوان کشور فنلاند را مثال آورد که از سال ۱۹۲۲ به شهروندانی که به زبان فنلاندی و سوئدی تکلم می‌کنند، قانوناً حق داده است که از هر دو زبان در ادارات و دادگاهها و مراکز عمومی استفاده نمایند. این قانون در منطقه‌هایی اجرا می‌شود که طبق برآوردهای آماری از نظر جمعیت، دوزبانه تلقی شوند. کافی است که فقط هشت درصد (۸٪) جمعیت منطقه‌ای به زبان دیگری صحبت کند تا آن منطقه دوزبانه محسوب گردد.

در حوزه دوزبانی می‌بایستی امکانات تحصیلی به هر دو زبان فراهم باشد و نیز کلیه امور اداری باید توسط افراد دوزبانه انجام گردد. بعلاوه، متن قوانین، دستورالعمل‌ها و اسناد می‌بایستی به هر دو زبان وجود داشته باشد.» (ص ۴۴) اما خانم نامه‌ای در بررسی وضعیت زبان‌ها در ایران بسادگی از کنار آنها گذشته و حتی اشاره کوتاهی به مسئله نکرده‌اند که؛ برای مثال ترک‌زبانان ایران که یک سوم، یعنی بیش از سی درصد (۳۰٪) جمعیت ایران را تشکیل میدهند، در سرزمین آبا و اجدادیشان حق استفاده از زبان مادری خود را در مدارس، دانشگاهها، ادارات و دادگاهها ندارند.

تحقیر اعمال شده علیه زبان‌های مردم غیرفارسی زبان برای همگان آشکار است. سیاست ادغام و تحلیل بردن زبان‌های موجود در ایران (ترکی، کردی، بلوچی و...)

تریبون

در زبان فارسی سیاست ضد‌مردمی است که هر وجدان آگاهی را رنج می‌دهد. هموطنان فارسی‌زبان در ایران در شعاع این تحقیر و فشار قرار نداشته‌اند. اما اینک در غربت و مهاجرت پدیده تحقیر زبان‌گریبان آنان را گرفته و خانم‌نامه‌ای را واداشته است که در این باره اندکی هم شده باشد در کتابشان درج کند. شاید این وضعیت هموطنان فارسی‌زبان در مهاجرت را بیشتر به هم‌دردی با هموطنان غیرفارسی‌زبان در ایران بکشانند. مدرس دانشگاه استکهلم و نویسنده کتاب «ماندگاری یا مرگ زبان مادری» در این باره مینویسد:

«در مدارس اغلب به کودکان و نوجوانانی برمی‌خوریم که به هیچ‌وجه می‌خواهند در مقابل دوستان سوئدی خود با آموزگار یا دوستان ایرانی، فارسی صحبت کنند. آنها معمولاً سعی می‌نمایند که ملیتشان فاش نگردد. گاهی تا آنجا پیش می‌روند که به محض دیدن معلم زبان مادری، خود را پشت این و آن پنهان می‌کنند تا مبادا معلم به صحبت کردن با آنها بپردازد. (آنها) فقط وقتی شروع به فارسی حرف زدن می‌کنند که دور و برشان کسی نباشد.» (ص ۶۹ کتاب) این در واقع انعکاس آنچیزی است که هموطنان غیرفارسی‌زبان ما در کشور خودشان با آن بطور روزمره مواجه هستند.

«ماندگاری و یا مرگ زبان مادری» می‌توانست و اتفاقاً آنجا که به مسئله ایران می‌پرداخت می‌بایست، با مشعل انسانیت و آگاهی و بدور از هر حب و بغضی سراغ بررسی مسئله برود و از همین رهگذر، بجای تحکیم زنجیرهای جهل، مسمومیت و شونیسیم فارس به آگاهی مردم خویش کمک نماید.

مگر نه این است که باید از روزگار درس عبرتی گرفت و عدالت، انسانیت و فرهنگ دوستی را چون مشعلی در فراسوی چالش و پویش جامعه قرار داد تا نصیبی برای بشریت و حاصلی برای انسان ایرانی داشته باشد.

عاشق‌های آذربایجان یادگار تمدن ایلامی

دکتر ضیاء صدرالاشرفی

تاریخچه عاشق‌ها را معمولاً به اسطوره دده قورقود میرسانند که زمان تقریبی وقوع حوادث و تبدیل آن به اسطوره را تا دو هزار سال قبل حدس می‌زنند.

اما تحقیقات جدیدتر نشان می‌دهد که سابقه عاشق‌ها به تمدن درخشان ایلامی در سرزمین ایران (خوزستان) میرسد که پس از سومریها جزو قدیمترین تمدنهای شناخته شده بشری است و از ۷۰۰۰ (هفت هزار) سال قبل از میلاد تا ۶۳۹ پیش از میلاد بطور مداوم و مستقل ادامه داشته و تا انقراض امپراطوری هخامنشی نیز زبان و خط ایلامی جزو سه زبان اصلی امپراطوری بود.

مجسمه‌ای که تصویر آن داده می‌شود از گل پخته است. این مجسمه در موزه لوور پاریس بشماره «SB 6579» نگهداری می‌شود و به عصر حکومت انتخابی کنسولی «سوکال-ما-هو» ایلامی متعلق است که ژست گرفتن ساز توسط «عاشق» ایلامی درست شبیه طرز ساز زدن عاشق‌های آذربایجانی است و این احتمال منشأ مهاجرت ایلامیها و سومریها را از منطقه آذربایجان (اطراف شهر فصولی و آریخ ماغاراسی) یا دام دام چشمه جمهوری ترکمنستان تقویت میکند.

در ضمن در ظفرنامه‌ایکه از «پوزور PUZUR» شاهنشاه و مؤسس نخستین دولت فدرال ایلامی در ۲۲۵۰ قبل از میلاد بجا مانده است، از تعدادی موزیسین (عاشق) یاد شده است. این موزیسین‌ها از سوی پوزور به شکرانه پیروزیها و تشکیل دولت فراگیر و سراسری ایلام جهت ساز زدن در معبد خدای اصلی ایلامیها و شهر شوش یعنی «این-شوشی-ناک» گمارده شده بودند.

لذا بنا به اسناد مسلم ایلامی سابقه «ساز» تا ۲۲۵۰ قبل از میلاد یعنی ۴۲۵۰ سال قبل بالا می‌رود. صرفنظر از اینکه از لحاظ تکامل هنری میبایستی چنین سازی حداقل هزارسال پیشینه داشته باشد.

در دوره ۵۳ ساله پهلوی بعلت آنکه زبان ایلامیها بنوشته مرحوم مشیرالدوله پیرنیا به زبانهای اورال آلتایی نظیر ژاپنی، ترکی و فنلاندی متعلق بود بعهد نامی از

تربیون

تمدن ایلامی برده نمی‌شد و تاریخ حکومت در ایران از کورش کبیر یعنی ۲۵۰۰ سال قبل بجای ۴۲۲۵ سال قبل شروع می‌شد.

231 — MUSICIEN NU. — ÉPOQUE DES SIKKATMAHHU : XVIIIe-XVIIe SIÈCLE
AV. J.-C.

LOUVRE, N° 6379. — HAUTEUR : 0,086 MÈTRE - LONGUEUR : 0,043 MÈTRE. — TERRE Cuite.

روسیه موشکهای بالستیک به ارمنستان صادر میکند!

وال استریت ژورنال؛ سال ۱۹۹۷

ترجمه: حسین تقی زاده

منطقه دریاری خزر، از نقطه نظر تولید انرژی، به یکی از مناطق پراهمیت، در دنیا مبدل می شود. شرکتهای بین المللی از قبیل یونوکال UNOCAL، آموکو AMOCO، ایکسون EXXON، توتال TOTAL و غیره با جمهوری آذربایجان، قراردادهای نفتی به ارزش ۱۵ میلیارد دلار انعقاد کرده اند و همچنین برای انجام معاملات نفتی جدید، مذاکراتی در حال جریان است. جمهوری آذربایجان بعلت داشتن منابع عظیم نفتی حائز اهمیت می باشد. و به این دلیل، قدرت های بزرگ اقتصادی در جهان، برای اینکه از این خوان سهمی داشته باشند با یکدیگر در حال رقابت اند. بااین وجود، شرکتهای نفتی غرب، همواره نگران آینده از موانع سیاسی و عملی بوده اند که بر سر راه صدور نفت از جمهوری آذربایجان وجود داشته است. اما اخیراً با مجهز شدن ارمنستان به موشکهای تهاجمی بالستیک نگرانی کمپانیهای نفت نیز افزایش چشمگیری یافته است.

اخیراً کشور روسیه ۳۲ عدد موشک بالستیک از نوع اسکادب (۱) SCUD B و ۸ سکوی پرتاب موشک به ارمنستان تحویل داده است. پس از تجزیه شوروی، ارمنستان با کشور همسایه اش، آذربایجان، چه بصورت جنگ سرد و چه جنگ مسلحانه، درگیری مداوم داشته است. و در این میان، کشور ایالات متحده آمریکا به دولت روسیه بخاطر نقشی که در این منازعه ایفا می کند و باعث پیامدهای ناگوار استراتژیک و اقتصادی می شود به اندازه کافی اعتراض نکرده است.

تضاد خونین

در ماه گذشته، کمیته دفاع دوما DUMA در روسیه با صدور گزارشی رسماً تأیید کرد که پاول گراچف وزیر دفاع سابق، سلاح جنگی از جمله موشک ها اسکاد به ارزش بیش از یک میلیارد دلار در بین سالهای ۱۹۹۴ و ۱۹۹۶ به ارمنستان تحویل داده است. متعاقب این گزارش، روزنامه روسی «نزا سیمیا» خبر داد که عده ایی از کادرهای فنی ارتش ارمنستان در پایگاه نظامی کاپوستین یار kapustin yar در جنوب روسیه سرگرم فراگیری فنی هستند که آنان را قادر می سازد از موشک های اسکادب در ایام جنگ استفاده نمایند. رسانه های گروهی در

جمهوری آذربایجان نیز گزارش دادند که موشک‌های تهاجمی اسکاد عملاً بر روی سکوهای پرتاب نصب شده و به سمت باکو نشانه‌گیری کرده‌اند. کارشناسان اظهار می‌دارند، علی‌رغم اینکه این موشک‌ها به تازگی ساخته شده‌اند، با این حال، کیفیت موشک‌های قدیمی را دارا می‌باشند.

ارمنستان و آذربایجان در حدود یک دهه بر سرمنطقه ناگورنی-قره‌باغ، درگیر اختلافی خونبار با یکدیگر بوده‌اند. منطقه ناگورنی-قره‌باغ از زمان استالین، هرچند که اکثریت ساکنین آن را ارمنه تشکیل می‌دهند، همواره بخشی از اراضی آذربایجان محسوب می‌شده‌است. در سال ۱۹۸۸ میلادی، اختلاف آذربایجان و ارمنستان به مرحله انفجار آمیزی رسید و نهایتاً منجر به برخوردهای نظامی گردید. و ارمنستان در این جنگ به پیروزی‌های چشمگیر نظامی دست یافت. در طول سه سال گذشته یعنی از سال ۱۹۹۴ تلاش‌های مجامع بی‌المللی برای یافتن راه‌حلهای مسالمت‌آمیز برای حل اختلافات بین دو کشور با شکست مواجه شده‌است. اما با این وجود آتش‌بس ضعیفی بین دوطرف متخاصم مراعات گردیده‌است.

تجهیز ارتش ارمنستان به موشک‌های بالستیک در زمانی صورت می‌گیرد که روابط ارمنستان و آذربایجان از زمان برقراری آتش‌بس که در اواسط سال ۱۹۹۴ روی داد به تیره‌ترین شکل خود درآمده‌است. در ماه گذشته در خطوط اول جبهه‌های جنگ، برخوردهای نظامی، بصورت پراکنده روی داده که باعث تلفات جانی و مالی در هر دو طرف شده‌است. افزون بر این، انتخاب آقای روبرت کوچاریان به پست نخست‌وزیری از جانب رئیس‌جمهور ارمنستان، روابط دو کشور را بیش از پیش بحرانی ساخته‌است. آقای روبرت کوچاریان، ناسیونالیست ارمنی که به تندروی شهرت دارد خود از ارمنه ناگورنی-قره‌باغ می‌باشد و پیوسته از افکار جنگ‌طلبانه حمایت کرده‌است. برای مثال، باوجود اینکه ارتش ارمنستان در برخوردهای نظامی موفق شده ۲۰ درصد از اراضی آذربایجان را اشغال کرده و حدود ۷۵۰ هزار نفر آذربایجانی را بصورت پناهنده جنگی در سرتاسر آذربایجان پراکنده سازد، با این حال، آقای کوچاریان، رسماً به تهدیدهای نظامی خود ادامه می‌دهد. او به فاصله کمی قبل از منسوب شدن به پست نخست‌وزیری، با صدور بیانیه‌ای، تأکید کرد که ارتش ارمنستان، مانع از آن خواهد شد که حتی یک قطره نفت آذربایجان به بازارهای بین‌المللی راه یابد. در حال حاضر، ارتش ارمنستان با دریافت تجهیزات جنگی از روسیه از قبیل ۱۰۰ دستگاه تانک جنگی ت-۷۲، بیش از ۵۰ نفربر نظامی، چندین موشک اسکاد-ب و چندین سکوی پرتاب موشک، در بهترین کارآئی نظامی قرار دارد.

معاملات اخیر نظامی روسیه با ارمنستان در مغایرت کامل با مقررات و

محدودیت‌هایی قرار دارد که در پیمان‌نامهٔ اروپا به آن تاکید شده است. اما روسیه بارها نشان داده است که وقتی پای حفظ منافع‌اش در میان باشد علاقهٔ چندانی به رعایت معاهدات بین‌المللی از خود نشان نمیدهد. به نظر میرسد، روسیه با ارسال تجهیزات نظامی فوق به ارمنستان در صدد حفظ منافع خود در قفقاز است. روس‌ها به مدت دو قرن، همواره بر این باور مسلم بوده‌اند که منطقهٔ قفقاز به روسها تعلق دارد و تقویت این احتمال که ممکن است کشورهای آذربایجان، گرجستان، ترکیه، ازبکستان و اوکراین بر اساس منافع استراتژیک باهم متحد شوند، مسکو را دچار پریشانی خاطر کرده است.

روسیه با صدور موشک‌های اسکاد و سایر ادوات جنگی به ارمنستان، حداقل در منطقه‌ای به طول ۳۰۰ کیلومتر، تنش‌های سیاسی را به بالاترین سطح خود ارتقاء داده است. اینک ارمنستان قادر شده است شهر باکو و منابع نفتی آن و حتی چندین شهر بزرگ ترکیه را با حملات موشکی تهدید کند. در واقع پس از تجزیه شوروی، تجهیز ارمنستان به موشک‌های اسکاد، مهمترین عامل بی‌ثباتی و تشنج در منطقه محسوب می‌شود. شایان توجه است که برای اولین بار در بین جمهوری‌های سابق در منطقه قفقاز تنها ارمنستان از امکان حمله موشکی به کشورهای همسایه برخوردار می‌شود. در عین حال، روسیه با ارسال سلاح به ارمنستان، عملاً باعث شده است که در بین کشورهای منطقه مسابقه تسلیحاتی بوجود آمده و در عمل علاوه بر آذربایجان، کشورهایی نظیر ترکیه نیز که روابط دوستانه‌ایی با ارمنستان ندارند به این مسابقه تسلیحاتی کشیده شوند.

در جنگ خلیج، بین سالهای ۱۹۹۱-۱۹۹۰ صدام حسین با موشک‌های اسکاد، شهرهای اسرائیل را مورد حملهٔ موشکی قرار داد و به این ترتیب موشک‌های اسکاد به اسلحهٔ ترور شهرت یافت. باید یادآوری کرد که موشک‌های اسکاد را حتی میتوان با سلاح شیمیایی-میکربی، یا حتی با سلاح اتمی مجهز کرد. علاوه براین، جابجایی و پنهان کردن آنها، کار بسیار آسانی است. موشک‌های اسکاد که به نیروی هوایی آدم فقیر نیز مشهورند برای کشورهای جهان سوم از جمله ارمنستان یک اسلحه ایده‌آل محسوب می‌شود. ارمنستان با استفاده از نواحی کوهستانی در قفقاز براحتی میتواند برای پایگاه‌های موشکی خود، پوشش دفاعی مطمئنی بوجود آورد. بطور کلی، موشک‌های اسکاد، غیر از خرابی شهرها باعث ایجاد وحشت در بین مردم می‌شود. عده‌ای از کارشناسان پنتاگون، وزارت دفاع آمریکا، اظهار کرده‌اند که در طول جنگ خلیج، کشور عراق با شلیک ۴۰ موشک اسکاد به شهرهای اسرائیل، بطور مستقیم و غیر مستقیم، بیش از ۵ میلیارد دلار به اسرائیل صدمهٔ اقتصادی وارد آورده است. در شهر باکو، منابع نفت، ماشین‌آلات استخراج نفت و یک پالایشگاه عظیم نفتی قرار دارد. اگر یک موشک اسکاد در پایین شهر باکو

تریبون

منفجر شود باعث آتش سوزی مهیبی در آن شهر خواهد شد. در این صورت احتمالاً کارشناسان غربی نفت مجبور شوند که باکو را ترک کنند. این چنین آتش سوزی علاوه بر تلفات انسانی، خسارت عظیم اقتصادی نیز به بار خواهد آورد. در واقع با وارد شدن موشکهای اسکاد به زرادخانه جنگی ارمنستان، کوچاریان، نخست وزیر تندرو ارمنستان، از امکانات بهتری برخوردار شده است تا تهدیدات خود را مبنی بر ممانعت از صدور نفت آذربایجان عملی سازد. کمپانی‌های نفتی غرب که عمیقاً نگران این وقایع هستند بارها به مراجع دولتی آمریکا اعتراض نموده‌اند. اما دولت ایالات متحده آمریکا علاقه زیادی برای اتخاذ تصمیمات چاره‌جویانه از خود نشان نداده است.

نوازش روسها

قرار است در ماه ژوئیه اجلاس پیمان نظامی ناتو در مادرید، پایتخت اسپانیا، برگزار شود. احتمال ورود ناتو با پذیرش اعضای جدید از کشورهای اروپای شرقی خود را گسترش دهد. به این دلیل، دولت بیل کلینتون مایل به رنجش بیش از حد روس‌ها نمی‌باشند. علاوه بر این تجدید و ادامه مذاکرات اتحادیه اروپا با مسکو برای کنترل و بررسی نیروهای نظامی طرفین، عملاً مسکو را از این امتیاز برخوردار خواهد کرد که در صورت لزوم بیش از پیش به تجهیز نظامی ارمنستان پردازد. در حال حاضر نه دولت کلینتون و نه کنگره آمریکا مایل به اتخاذ تصمیمی نیستند که باعث رنجش گروههای پر قدرت سیاسی و اقتصادی ارمنی در آمریکا شود. گروههای ارمنی در آمریکا چنان نفوذی دارند که موفق شده‌اند، بعد از اسرائیل، بیشترین کمک مالی را، نسبت به جمعیت‌شان، نصیب ارمنستان سازند. این خط مشی دولت آمریکا، یعنی نوازش روسها و حمایت کورکورانه از ارمنستان، منافع آمریکا را با تهدیدات جدی مواجه ساخته است. حال وقت آن رسیده است که دولت کلینتون در ارزیابی وقایع و پیامدهای استراتژیک و اقتصادی تجدید نظر نموده و با اعمال فشار جابجائی موشکهای اسکاد از ارمنستان را مطالبه نماید. البته اعمال فشار برای رسیدن به این هدف باید بیشتر از حدی باشد که بطور معمول اعمال می‌شود.

پاورقی:

۱- توضیح مترجم: موشک تهاجمی اسکاد-ب، ۲ / ۱۱ متر طول، ۸۵ سانتی متر قطر و ۶۳۰۰ کیلوگرم وزن دارد و برای اصابت به هدف در مسافتی به طول ۳۰۰ کیلومتر به پرواز درمی‌آید.

اورک آغری سی ایله

نعمت رحمتی

وطن دوغوسو و وطن کلمه سیندن آنلاشیلان معنا شبهه سیز کی انسان ایله برابر آنا قارنیدان کلمیر. وطن سۆزونو ائشیدن ده نورمال حالدا انسانین ذهنینده بیر اۆلکه جانلاییر. اورادا اوزونه مخصوص عادت و عنعنه لره، گنجیمشه، دیله و باشقا خصوصیت لره مالک اولوب یاشایان بیر خالق. انسانین دوغولوب یاشادیغی، اوندا آجی و یا شیرین خاطره لرین یارانلیدیغی یئر، نهایت اوشاقلیق چاغلاری نین اونودولماز گونلرینین کنگچیردیگی یئر.

بو وطن سۆزونون ایچ اوزودور. آنجاق بونون بیر ده ائشیک اوزو واردیر. و او بئله دیر کی، بیر اۆلکه یه باغلی اولانلار اۆز باغلی لیقلا رینی مختلف واسطه لر ایله باشقالاینا گۆستررلر. مثلا اۆز وطنلرینین پاسپورتونو اۆز لری ایله گزدررلر، یا ملی گئیملری، تناییر و موسیقی لری، یازیب یایدیقلا ری علمی اثرلر و حتی وطنلری یولوندا یاراتدیقلاری قهرمانلیق لاری، و آنا دیل لری ده دانیشیب یازماقلاری ایله بئله اۆز لری نی باشقالاریندان فرق لندیررلر.

یاخشی ایندی بیز ایران آذربایجانلیلاری بۆرکوموزو قاباغیمیزا قویوب بیر آر انصاف ایله اۆزوموزه باخاق گورک، وطن معناسی بیزلرده نه شکلده جانلایا بیلر؟ بیز اۆزوموزو ساییلان خصوصیتلرین هانسی لارینا صاحب اولان بیر انسان کیمی تانی یا بیلریک؟ بیر آذربایجانلی دوستوم بونلاری منه باشا سالماق ایسته یه ره ک بئله دئییردی:

آی قارداش! سن دئییرسن کی بیر آلاه بنده سی بیزدن هارالی اولدوغوموزو سوروشدوقدا هانسی جاواب بیزیم حالیمیزا مناسب گلیر؟ من دئیرم کی هئچ بیر جاواب. چونکی وئره جه ییمیز جاواب گرچک لرله اویغون بیر جاواب اولای بیلیمه یه چکدیر! او دا بونا گۆره کی، ایندی لر داها آرتیق مدلاشمیش کیمی، اگر دئسک آذربایجانلی یق، او زامان جیبیمیزدکی پاسپورت در حال یالائیمیزی چیخاردا جاق!

خیر دئسک ایرانلی یق، هئچ ایرانلی نین و ایرانلی اولماغین نه اولدوغونو بئله بیلیمه یه چئیک، و بلکه ده «ایرانلی یام» سۆزونو دئیّه - دئیّه، اورگیمیزده ایرانلی لیغا قارشى بیر آزدا نفرت حس ائتمیش اولاجاییق! چونکو بیزلره «ایرانلی سینیز»

ده په رګ ملی خصوصیتلریمیزدن توت، تا آغزیمیزداکی دیلمیمیزه ده ک الیمیزدن آیلارلا و یشنه ده بیز ایران آذربایجانلیلاری چوخوموز بو فیکیردئیک کی بیزلر ایران آدلی بیر اؤلکه ده هله عادی بر وطنداشلیق حقوقلارینا مالک اولان وطنداش کیمی یاشاماغا نایل اولایلمه میشیک!

انسانلارین بیر آریا ګلب توپلوم ایچری سینده یاشامالارینین اصللریندن بیرسی ده بو اولموشدور کی، توپلومدا یاشاماق ایسته یین هر انسان بیر پارا تازا مسئولیت لر بوینونا ګوتورملی اولور. آما بو آدما بو مسئولیت لرین قارشیسیندا بللی بیر حقلرده وئرلیبر. لاکن بو بیزیم اؤز ذهن لریمیزه یاراتدینیمیز «اودلار یوردو» آذربایجان دا و یا یاخشی سی بئله دئیک کی، ایران دا تماما ترسه سینه اولوبدور. بیزلر دوغولان ګوندن بری آغیر مسئولیت لرین صاحبی اولموشوق، یعنی:

– اؤلکه ده ده ګرګینلیک اولسا، بیز اونو یاتیرتمالی اولموشوق!

– ساواش اولسا، اؤن صف لرده بیزلر قیرلمالی اولموشوق!

– هر هانسی بیر شاهی اؤلکه دن قوماق قصد اولونسا ایتمیش، آذربایجانلی لارین

پول لاری ایله تپیک لری ایشه سالنمالی اولوبدور، یوخسا ایش باش توتمازمیش!

– انقلاب اولسا، آذربایجان یاخا بیرتمالی اولوبدور!

– ایرانلی لیغین محکم فصل لریندن بیرسی اولان «نشر و ترویج زبان و فرهنگی

فارسی» یعنی آذربایجانلیلاری سرعت ایله فارسلاشدیرماق لازم اولسا، ساوادسیز

بدبخت آذربایجان کار – کاسیبی قول لارینی چیرمالامالی اولموش و ایندی ده اولور!

– فارس دیلینین یایلماسی اوچون و فارس دیللی شاعرلره و بو ته هر آدمالارا

جشنواره لره، یادواره لره، دوغوم و یا اؤلوم ګونلری توتولسا، البته کی مملکت

بودجه سیندن آجیمادان توکوب داغیدیلار! آما آذربایجان فرهنگی اوچون بیر ایش

ګۆرمک لازم اولسا، او زمان نئچه نفر قاباغا دوشوب بو ایشه اجازه آماغی

لازیم دیر. اوندان سونرا هانسی آذربایجانلی نین بئله ایشلره حسارتی اولایبیر؟

– فارس دیلی بیلمه یین آذربایجانلی لار یا تهرانین سوپورګه چیلری اولارلار یا دا

تبریزین حامبال لاری! بو دیلی باجاریب بیلنلر بئله چوخ واختلار مسخره

اولماسین لار دئیّه فارسجا دانیشماقدان چکینیرلر. چوتکو دانیشسالار اونلارین

آذربایجانلی لیق لاری لهجه لریندن بللی اولار. هئچ کسی ده باشینی ایشه سالماز

کی ګۆرسون ایشلر نه اوچون بو قدر ترسه سینه قورولموش دور؟

– عجایب ایشلردن بیرسی ده بودوکی، اگر احیانا بو ایران دا وحدت ملی سایه سینده

فتح و ظفر نصیب اولموش سا و پای – بؤلوش مسئله سی قاباغا ګلمیشسه،

آذربایجانلی لار اؤکئی وطنداش اولارلار!

– اگر آذربایجانلی لار آغیزلارینی آچیب اؤز ابتدایی حوقوقلاریندان دانیشسالار، یا

اولارلار آرازین او طرفیندن ګلمیش کمونیست لر یا داکی وحدت ملی کیمین

موهوم بیر شئی یین دشمنی و صونوندا دا محارب با خدا و ضد انقلاب!

– عۆمور بویو «فارسی شکر است» و بو جور شئیلر باره سینده هاداران – پاداران یازسان، بیر کیسه سنین ایشینه قاریشماز هنج، بلکه آموزش و پرورش ده یاخشی بیر شغل و مقام صاحبی ده اولارسان! آما بیر دفعه آغزندان قاجیرسان کی مثلا «ترکی هنر است» یا نه اوچون آذربایجانلی لارین یاشادیقلاری یئرلرده ایش یئرلرینده تقریباً یوخ حدینده دیر؟ یا کی گۆره سن نه اوچون ایرانین هر یئرینده اول دوغو کیمی آذربایجان دادا بیر اووج اثرمنی نین کلیسه سی، مدرسه سی و ... اولان یئرده، میلیونلارجا آذربایجانلینین آذربایجان دیلینده بیرجه مدرسه سی و ... یوخ دور؟ او زمان توتوب درینه سامان تپرلر!

ایش گلیب بورایا چتامیشدیر کی، بوگون چوخ آذربایجانلی، آذربایجانلی اولدوغونو رغبتله دانیر. چوخو اؤز ائولرینده آذربایجانلی آروادلاری ایله فارسجا دانیشماغا باشلابیلر. اوشاق لاری آذربایجانجا هنج دانیشایلیمیر و اگر احیاناً دانیشا بیلسلر، دانیشماقدا حددن آرتیق چتین لیک چکیرلر و...

گۆردوم دوستومون دزدی دئشیلیم اؤزوده نئجه! دئدیم یاخشی دئدیکلرینین هامیسی دوز، ایندی ایشین چاره سی نه دیر؟ بیزلر نه ائتسک یاخشی دیر؟

دوستوم دئدی کی، بیلیرسن اول آذربایجانلی ایران دان آیریب سونرا دا دوره سینه اوجا بیر دووار چکمه لی یک. بلکه بئله لیکله بوندان قورتولاق، یوخسا بو ایشین باشقا چاره سی یوخدور!

من فیکره گئتدیم، کله مده ائشیتدیکلریمی بیر بیر یوخلاماغا باشلاریم. بورایا قدر ائشیتدی ییم سؤزلرین هامیسی نین دوغرو اولدوغوندا شهبم یوخ ایدی، آما دوستومون سون جومله سی بیر ته هر بئینیمه باتمیردی! بو آرادا دوستوم مندن اجازه ایسته دی کی اؤز ائوینه تلفون ائله سین! او تلفون ایله دانیشدیقا بیردن اؤزومه گلیب باخدیم کی، آدام فارسجا دانیشیر! اؤزو ده اوجور فارسجا! صحبتی قورتولدوقدان سونرا سوروشدوم:

– کیم ایله دانیشیردین؟

دئدی:

– اوغلوام ایله.

من داها بیرشئی دئمه دیم، اؤز – اؤزومه فیکیرلشدیم:

بیزلرده دئیرلر انسانلاردان ان پیسی «عالم بی عمل» اولان انسانلاردیرلار. اگر بو بئله ایسه:

– گۆره سن آذربایجان داشینی سینه لرینه دؤنلرین ایچرسینده دئدیکلرینه عمل ائده نلر ده واردیرمی؟

تریبون

— گۆره سن آغزیندا دانیشدینی آذربایجان دیلینی دوزلیدی دوغروجاسینا دانیشماغا

عاجز اولان آذری لر او بویدا آذربایجان دوزتمگه نئجه قادر اولاجاق لار؟

— گۆره سن بو دونیانین اوجو بوجاغنینین تاریخی ازیر بیلیب اوز خالقى باره ده تمامی ایله سوادسیز قالاتلار، یشنه ده خالقلارین طالعینى بیر-بیرلری ایله

قویروغ-قویروغا باغلاماغا اصرار ائتمه یه دوام انده جک لر می؟

— گۆره سن، بو آداملار آذربایجان خالقینین طالعینى اولدوغو کیمی مستقل باشا دوشمه یه جاسارات گؤستره بیله جک لر می؟

— گۆره سن نیکاراگوئه نین، روس لارین، ویتنام یین، چینین، آلبانیانین، ایرلاندیانین، افغانستانین، ترکیه نین، یونانین، مصرین، فلسطین لی لرین و بلکه ده آذربایجاندان

باشقا تمام دنیانین داشینی دؤشلرینه ووران آذربایجانلی لار بیر گون آذربایجان داشینی دا دؤشلرینه وورماغا نایل اولاجاق لار می؟

— گۆره سن آغیزلارینی کفلندیریب او و بو خالقین حاقلاریندان دانیشان ایران لی لار یانیندا آذربایجانلی لارین حاقلاریندان دانیشدیقدا «بو سؤزلرده ن ناسیونالیزم ایی سی

گلیر» دئمکدن ال چکه جک لر می؟

— گۆره سن، بیر مملکت، بیر دیل و بیر رهبر عقیده سینه گئجه گوندوز قوللوق ائدن یازیقار دالمیش یوخولاریندان آیلجاجاق لار می؟

— و گۆره سن بیزلری بئله آلدانلار کیملردیرلر؟

من اؤز باشیمدا یوزلرجه بئله سواللارا جاواب آختارا-آختارا بیردن بیره آغزیمدان چیخدی:

یا قمر بنی هاشم سن اؤزون کمک اول!

با انتشار اولین شمارهٔ تریبون تعداد کثیری از هوطنانمان ما به کاری که در پیش داریم دلگرم کردند. بخشی از نامه‌ها برای ابراز احساسات دوستانه و سفارش نشریه ارسال شده و بخشی دیگر از زوایای مختلف ما را مورد پرسش قرار داده‌اند. البته انعکاس تمامی نامه‌ها در اینجا نه لازم است و نه امکانپذیر. ما ضمن تشکر از نامه‌های تشویق‌آمیز خوانندگان تریبون، تنها به چند نمونه از میان نامه‌های رسیده، بطور مختصر، پاسخ می‌دهیم. امیدواریم بتوانیم در شماره‌های آتی بخش «پاسخ به نامه‌ها» را به پلی ارتباط نزدیکتر با خوانندگان و علاقمندان تریبون تبدیل سازیم.

تریبون

— مسئله ملی واقعیت یا خیال

سؤال: آیا مسئله ملی در ایران آنگونه که شما در شماره اول نشریه‌تان مطرح کرده‌اید، وجود دارد؟ آیا این مسئله تنها یک پروپاگاندایک روشنفکرانه نیست؟

پاسخ: با توجه به این که تاکنون این سؤال از جوانب مختلف با اشکال گوناگون ولی مضمون شبیه سؤال فوق مطرح شده، بجاست که در اختصاص صفحات این نشریه به این مسئله در اینجا و در آینده تردید نکنیم.

مسئله همزیستی فرهنگهای مختلف بی‌گمان از بزرگترین مسائل مطرح برای جامعه انسانی در آستانه قرن بعدی است. اما اعتراف به این مسئله و پرداختن بدان در همه‌جا متناسب با میزان جدی بودن مشکلات احتمالی در آن جوامع صورت نمی‌گیرد. این مسئله امروزه بیش از همه‌جا در محافل تحقیقاتی و روشنفکری دموکراسی‌های جاافتاده غربی صورت می‌گیرد. اما در کشورهایی مثل ایران خواه محافل دولتی و حتی بخش مهمی از اپوزیسیون داخل و خارج هم خود را مصروف انکار ارتباط این مسئله به جامعه ایران می‌کنند! مثلاً دکتر حمید امیر احمدی با شغل استادیاری علوم سیاسی دانشگاه تهران مقاله ۱۳ صفحه‌ای خود در «اطلاعات سیاسی - اقتصادی» (شماره ۱۱۶، ۱۱۵، فروردین و اردیبهشت ۱۳۷۶) را نه به بحث پیرامون مسئله ملی بلکه به آسمان ریسمان بافی برای انکار مداخلت امر در جامعه ایران اختصاص داده است. مقاله مزبور بجای آنکه گزارش یک کند و کاو علمی باشد بیشتر شبیه «تحقیقات و تفحصات» یک کاتولیک مؤمن در قرون وسطی

تربیون

پیرامون مسئله گرد بودن زمین می باشد. از همان ابتدا پیش فرض‌ها، تعریف‌ها، نوع انتخاب و نوع شرح نمونه‌های تاریخی و ... همه ما را از همان ابتدای مطلب به عدم تردید در مسطح و ثابت بودن زمین اطمینان می دهد.

اینکه امروز به دلیل نبود آزادی تشکیل احزاب و مطبوعات در ایران مردم قادر به بیان آزادانه آرای خود نیستند و یا مجال فکر کردن به مشکلی جز گرانی ندارند به خودی خود دلیل نبود مسائل عمیق اجتماعی در ایران نیست. اگر کسی جز این فکر می کند باید او را به مطبوعات کنترل شده ایران قبل از انفجار ۱۳۵۶ یا مطبوعات کشورهای کمونیستی چند روز قبل از پایان عمر آن رژیمها رجوع داد. و برآستی اگر "افکار عمومی" علنی و رسمی جوامع محروم از آزادی بیان و مطبوعات ملاک واقعیت بودند، در آن صورت رژیمهای کنترل کننده مطبوعات و افکار مردم باید عمری معادل عمر نوح می داشتند.

بجاست که از قوم "منکرین" نمی تواند پرسیده شود که اگر در ایران مسئله ای بنام مسئله ملی وجود ندارد پس اینهمه تلاش برای انکار چیزی است که وجود ندارد؟!

اینکه در ایران اکثریت مردم پاره بزرگی از وجود معنوی خودشان را مواجه با قدغن دولتی می بینند برای یک آدم بی طرف براحتی افشاگر یک خشم فروخورده مردمی علیه سیستم مبتنی بر حق آزادی تنها یک فرهنگ در یک کشور چند فرهنگی است. چنین آدم بیطرفی که ذهن و اندیشه اش از تبلیغات سوء مسموم نشده باشد می تواند این فاکت تاریخی را هم ببیند که: از روزی که در کشور چند فرهنگی - چند زبانی ایران (بیگانگان بنام) یک زبان و فرهنگ علیه دیگران کودتا کردند تا به امروز، هیچ فرصتی برای اعتراض علیه این بی عدالتی بلااستفاده نمانده است.

حرکت آذربایجان و کردستان در بین سالهای ۱۳۲۰ الی ۱۳۳۲، حوادث بلوچستان در اواخر دهه ۱۳۲۰ و اوایل دهه ۱۳۵۰ و نخستین سالهای بعد از انقلاب، حوادث ترکمن صحرا در بهار ۱۳۵۸، حوادث تبریز و آذربایجان در همان زمان، مسائل کردستان در همه این سالها و بسیاری موارد سمبولیک اما پراهمیت دیگر که در سالهای اخیر در چهار گوشه ایران شاهد آن بودیم. بعنوان مثال خواست دائمی آذربایجانی ها از مقامات دولتی برای وارد کردن زبان ترکی به سیستم آموزشی کشور، اعتراضات وسیع به پرسشنامه فتنه آمیز "صدا و سیما ... علیه ترکان ایران و یا ۱۱۰ هزار آراء (رسماً اعلام شده) مردم تبریز به کاندید نمایندگی مجلس شورای اسلامی که خواهان رسیدگی به محرومیت آذربایجان از نظر ورود زبان ترکی به مطبوعات و سیستم آموزشی کشور بود و غیره.

بمنوان نکته آخر در اینجا طرح مسئله وظیفه مطبوعات، نیروهای سیاسی، روشنفکران و اهل نظر و قلم است. آیا وظیفه این نیروها آن است که منتظر شوند تا هر مشکل امروزه قابل حلی به یک درد بی درمان عمیق بدل شود تا به خود آیند؟

— آذربایجان تورکجه سی؛

ایران دا رسمی بیر دیل اولمالی دیر!

سوال: رسمی دیلین یارانماسی، ایران دا، باشقا دیل لری غیر رسمی سویه یه یئندیرمیش دیر. آداما بله گلیر کی «رسمی» قید فارس دیلینین اؤنوندن قالدیریل سا، غیر رسمی قیدی ده، اؤز-اؤزونه، اونیری دیل لری اؤنوندن قالدیریلار. بللی دیر کی بو ایش دؤولت سویه سینده عمل اولمالی دیر. بو حاقدان نه دوشونورسونوز؟

جاواب: سوال دا گلن استدلالا گؤره حاقلی سینیز. فارس دیلینین رسمی اولماسی، ایرانین باشقا دیل لری غیر رسمی سویه یه یئندیرمیش دیر. اما بو ایش یالئیز رسمی سؤزونون (کلمه نین) قید اولماسی و یا او سؤزون قید اولماماسی ایله بو بلا ایرانین باشقا دیل لرینین باشینا گلمه میس دیر. بلکه، کئچن ۷۰ ایله ده، فارس دیلی، اقتداردا اولان (حاکمیت ده اولان) شونیست لر طرفیندن، اوستون توتولوب و عمل ده ایرانین باشقا دیل لری محو ائتمه یه ساری قدم گؤتورموشدورلر.

ایران دا، فارس دیلین اوستون توتوب، باشقا دیل لری محو ائتمک مقصدی اولان پلان، پهلوی سلاله سینین قارا و ضد انسانی آرزولاریندان بیریدیر. اما بیلدی نینیز کیمی، خالقمیز، ۱۳۵۷ نجی ایله ده، پهلوی سلاله سینه و اوتون یولون گئندلره بیر یاخشی درس وئردی. او درسین نتیجه سینده پهلوی استبدادی ایرانین سیاسی صحنه سیندن حذف اولدو. اما بیزیم خالقمیز هله ده یاشاییر و هرگون مملکتین انکشافی اوچون یشی (تازه) آددیم لار آتیر...

آما، رسمی دیل مسئله سینه گلدیک ده، ذرین دن دوشونمک لازیم دیر. ایران دا «رسمی» قیدی دیل اؤنونه گلیب- گلمه مه گی اوچون مختلف گؤروش لر واردیر. بیر طرفدن «ایشچی لر کمونیست پارتیاسی (حزب کمونیست کارگری)، اؤز حزبی پروگرامین دا، زوراکی (اجباری) دیلی قالدیرین دئیه، اؤز حزب لرینین هدف لرین آیدین لاشاماغا چالیش میس لار. اما بو حزب اؤز درگی و یازی لارین همان زوراکی (اجبار) دیل ایله یازیب، فارس دیلی اولمایان هموطن لریمیزی، یشنه ده، زورایله، او

دیل ده اوخوماغا مجبور قویموشدور. بو صفین بویو اوزون دور. پان ایرانیستلر (داها) دوغروسو پان فارسیستلر، مجاهدین خلق و چوخلی بااصطلاح ملی گروه لار بو صفین ایچینه یثرله شیرلر.

باشقا طرفدن فرهنگی- ملی حق لره اینانان انسانلاردا فارس دیلی نین باشقا دیلره سلطه سین قالدیرماق اوچون رسمی دیل سایل ماسین دئییه، آذربایجانلی لارین تشکیلات یندا تورک دیلی رسمی بیر دیل اولماماغیندان بحث ائدیملر ایزه گۆره، بئله بیر توخونوش دیل مسئله سینیه و اوتون رسمی اولوب- اولونماماسینا کؤمک ائنده بیلمز. حاکم اولان دیلین، «رسمی» اولماسی قید اولونوب- اولونماماسی بئله اهمیت لی بیر مسئله دگیل. پهلوی استبدادی نین دؤرونده، فارس دیلی، ایرانین رسمی دیلی دئییه، بیر قانون، یوخدور. اما گرچک لیک (واقعیت) ده فارس دیلی بیر رسمی دیله دؤنموشدور.

بو شرایط ده دیل مسئله سی بیزیم خالقیمیزین فرهنگی استراتژی سی نه دیرین بیر معنا وئریر. بو مسئله ایله توخونماق تفاوتلی گؤروش لرله تائیش اولوب، او گؤروش لرین یاخشسی سین توتوب، یالنیشین بوراخماق ایله یئنی بیر گؤروشه صاحب اولماق لازیمدیر.

بیر آذربایجان تشکیلات یندا، بیر فارس یغینا جاغیندا، بیر کورد انجمنین ده و یا بلوچ هموطن لریمیزین تشکل لرینده، آیدین دیر کی هرکس اوز آنا دیلی ایله دانیشیب، یازمالی دیر. ایسترسه اولارین تشکیلات و انجمن پلافورم لاریندا آنا دیل لرینه «رسمیت» قیدین آرتیرمیش لار یا یوخ. منه گۆره بیز دیلیمیزی قوروماق اوچون «رسمی» قیدین اوتون اؤنونه گتیرمه لی یک..

آما، ایران سویه سینیه گلدیک ده، «رسمی» قیدین فارس دیلی نین اؤنونده ن قالدیرماق بیر شیشی دئیشدیرمز. بیزیم اوچون مهم اولان، فارس دیلین اؤنوندن رسمی قیدین گؤتورمک دئیل. بلکه تورک دیلین، ایران دا، پهلوی لردن اؤنجه اولدوغو کیمی، رسمی بیر دیل سویه سینیه قالدیرماق دیر. فارس دیلی ایست- ایست- ایسته مز ایرانین بیر رسمی دیلی اولموشدور. باشقا دیل لری فارس دیلین سویه سینیه قالدیرماق ایستین لر او دیل لرین مملکت ده رسمی دیل اولسون دئییه چالیش مالی دیرلار. چون کی «رسمی» قیدی فارس دیلینین اؤنونده اولوب- اولماماسی او دیلین ایشلمه سینده جدی بیر رول اؤنایمیر. اما «رسمی» قیدین تورک دیلینین اؤنونده گلمه سی، او دیلی رسمی دیل سویه سینیه قالدیرار و او دیلی مدرسه، یونیورسیتیه و محکمه دیلینه چئویره ر. بونا گۆره آزیله ن دیل لرین اؤنونده «رسمی» سؤزون قید اولماسی و دؤلت طرفیندن رسمیه تائینماسی بیزیم

خالقیمیزه و فرهنگیمیزه بۆیوک ایرلی له ییش دیر.

یوخاری دا گلن استدلال لارا گۆره: «آذربایجان تورکجهسی ایران دا رسمی بیر دیل اولسون» دئییه بیزیم خالقیمیزین کولتورل باخیمدان آن مهم شعاری اولمالی دیر. هر بیر تورک دیل لی ایرانلی، هر یرده، بو شعاری اوستون توتوب اوتدان مدافعه ائتمه سی گرکدیر. هر بیر مدافعه بو شعاردان بیزیم خالقیمیزین فرهنگی ایسته یین الله ائتمه سینه بۆیوک بیر کمک دیر.

کیم اؤز آنا دیلی نندن مدافعه ائتمز؟ کیم باشقا دیلی اؤز آنا دیلین دن اوستون توتار؟ کیم خالقینین اونودولماز فرهنگی میراثینی قوروماق ایسته مز؟ کیم اؤز تاریخین اونودار؟ و کیم... بو سوآل لارین جوابی نئجه بیر انسان دان بحث ائدیله: آسیمله اولان، اؤزون اونیرسیندن آسکیک توتان، خودکم بین، اؤزونه اینانجی (اعتمادی) اولمایان انسانلاردان. من آمینم کی آذربایجانلی لارین ایچینه بئلنچی آدمالارین سایب آزدیر. بیزیم خالقیمیزین پروبلمی فرهنگی-ملی غرورون اولماماسی یوخ، بلکه دیلیمیزین باشینا گلن مصیبت، بیزیم خالقیمیزین ملی شعورونون آزلیندن قایناق لانیله. بو بوشلوعون گناهی بیزیم خالقیمیزین یوخ، بلکه استبدادی اقتدارلارین سوچودور (گناهی دیر).

بئله لیک له، ایران دا، «مشترک دیل» سؤزون دانیشانلار، و «رسمی» قیدی فارس دیلینین اؤنون دن گؤتور دئین لر، ضعیف بیر شعارا دایاناراق ایرانداکی فرهنگی-ملی مسئله نی حل ائتمه یه چالیشیرلار. بیزیم یوخاری داکی شعاریمیزا گۆره: ایران دا «مشترک دیل» یوخ، بلکه «مشترک دیلر» سؤزو دانیشیلما لی و رسمیته تائین ماللی دیر. بو شعارا گۆره «رسمی» قیدین فارس دیلینین اؤنون دن گؤتورمک یوخ، بلکه او قیدی ایرانین باشقا دیل لرینین (آذربایجان تورکجه سی، کورد، بلوچ و سایر) اؤتونه قویماق گرکدیر.

فئلتدیانین قانونا گۆره او مملکتین بیر بؤلومونده یوزده سکیز (۸٪) انسانلار بیر باشقا دیل له دانیشالارسا او دیل رسمی بیر دیل کیمی تائینیب، مدرسه لرده او دیلده دانیشان اوشاق لارا، اؤز آنا دیل لرینده، درس وئریلیر. نه اوچون بیزیم خالقیمیزین، یعنی ایرانین جمعیتی نین اوچ دن بیر، آنا دیلی نین اؤز آتا-بابا مملکتینده یازیب-اؤنوماق حاقینا مالک دگیل؟

بو باره ده «حل مسئله ملی از کدامین راه؟» مقاله سینده داها آرتیق بحث اولونموشدور. اؤنوجولاری تریبونون بو سایب سیندا سؤیله دیگیمیز مقاله نی اؤنوماغا دعوت ائدیریک.

— تریبون ون داوامی حاقیندا

سؤال: عجباً مادی امکان لارین آزیلیغی تریبون ودا یول لاردا یاریم-یاریم چی لیق قالمیش او بیرری ایشلرین کونونه قویما یاجاق دیر؟

جاواب: آذربایجان لی لارین خارجه کی مطبوعات ایشلرینده مادی امکان لارین آزیلیغی همیشه بؤیوک و چوخ واخت دایانندی ریجی رول اوینامیش دیر. تریبون آ گلدیکده اؤز اوخوجولاریمیزی آرخایین ائتمک ایستیری ک کی بو سبب ده ن تریبون ون ایشی دایانما یاجاق دیر. حاضر کی سویه ده ایله ۵.۴ سایبی دا درگی بوراخماق اوچون تریبون ون ساتیش یندان الده اولان پول و بعضی سويداش لاریمیزین مادی یازدیم لاری کفایت ائدیر.

آما ایشین یوکسک و پروفئسیونال (حرفه ای) سویه یه قالدیرلما سینا گلدیکده البته معنوی و مادی یازدیم لار اولمادان بو ایش ممکن اولما یاجاق دیر. مثل اوچون تریبون ون ۱-نجی سایبی سی چیخاندان سونرا استکهلم دان بیر سويداش یمیز ۱۰۰۰ (مین) کرون لیق بیر یازدیم ائتمیش دیر. بئله یازدیم لارین سایبی آرتیق اولورسا البته تریبون ون قاباغیندا یشنی افق لر آچیلیر. هله لیک بیز ایش یمیزی بو سویه ده قاباغا آپاریریق. آما آرزوموز آیدا بیر سایبی و داها یوکسک کیفیت لی ایش دیر. بو ایش اوچون قلم اهلی نین همکارلیقی و حاضرلیقی بوگون ده واردیر. باشقا طرفدن تریبون ون تورکجه و فارسجا آریا قویدوغو مؤوضوع لار رغبت له انتلکتوئل بیر اوخوجو کوتله سی طرف ینده ن اوخونور. سایر امکان لاردا بئله یارانیرسا تریبون بام باشقا بیر سویه ده چیخا بیلیر. هر حالدا تریبون ون حاضر کی سویه ده و بو چاتیشما زلیق لاری و مثبت جهت لری ایله دوام لی بیر حیات سوره جه یننه امین اولا بیلر سیز.

— ما را تاریخمان بسی است!

نامه ای با امضای آقای داریوش مکبر به تریبون رسیده است که حاوی مطالب غیر دوستانه ایشان نسبت ترکان هموطن و غیر هموطن ایشان است. ما ترجیح دادیم در این موضوع بدون اینکه به جزئیات نوشته ایشان برخورد کنیم- نظرات فرد بیگانه ای را که نه هموطن ترکان ایران است و نه نسبتی با ترکان دارد را نقل کنیم. از متن نامه آقای مکبر برمی آید که ایشان اهمیت زیادی به بیگانگان و نظرات آنان

در مورد مسائل ایران می‌دهند، ماهم سعی می‌کنیم با نقل نظرات رتبه گُروسه شرق‌شناس نامی فرانسه در مورد ترکان، از ایشان بخواهیم که کمی معقول‌تر فکر کنند و خود را از پندارهایی که برای پیاده کردن سیاستهای استعماری در ایران تبلیغ شده‌اند برهانند. باشد که آقای مکبر و همفکرانشان اینقدر با هموطنان ترک خود بی‌مهری نکنند.

تریبون

باید تکرار کنم که اگر بر روی این جنبه از تاریخ قدیم ترکان تکیه می‌شود، برای تذکار این نکته است که روح ترکان با چه سهولتی می‌تواند با ادیان بزرگ جهان که از معنویت برخوردارند خود را سازگار سازد و این خصلت تا چه اندازه با تمدن همراه است.

... خصوصیت دوم اقوام ترک استعداد فرماندهی یا، به عبارت صحیح‌تر، سازماندهی است. یعنی سازمان دادن به اجتماع اقوامی که غالباً از نژادهای مختلف هستند. باید توجه داشت که این خصوصیت وجه اشتراک ترکان با رومیان است. ابرهارد (Eberhard) اخیراً توجه ما را به مساعی خاندان ترک توپا (۳۹۸-۵۵۷) در فراهم آوردن وحدت و ثبات در چین شمالی و کوشش مشابهی که به وسیله ترکان شاتو (۹۳۶-۹۰۷) صورت گرفت جلب کرده است. در غرب آسیا (منظور فلات پامیر است) سلسله‌های ترک به اقدام مشابهی دست زدند. ترکان غزنوی (۱۱۸۶-۹۶۲) نیز به ترکیب تاریخی افغانستان کنونی شکل بخشیدند. سلجوقیان کبیر (۱۱۵۷-۱۰۳۷) برای نخستین بار پس از حمله عرب موجبات وحدت شاهنشاهی ایران را فراهم آوردند. ... در هند نیز سلاطین گورکانی مستقر در دهلی بودند. اینان مظهر نظم و انضباط، که خوی ترکها است، به شمار می‌آمدند و از زمان بروی کار آمدن این نواده‌های تیمور (۱۷۰۷-۱۵۲۶) بود که موجبات وحدت هند و ایجاد امپراتوری در این کشور فراهم گردید.

بدین‌سان در چندین خطه بزرگ سیاسی آسیا که زاینده کشورهای جدید این قاره بوده‌اند، ایجاد وحدت و نظم و تسهیلات اداری یادگار ترکان است و شم اداره مملکت در شیوه حکومتی خاص آنان کاملاً محسوس می‌باشد. ...

ولو اینکه ترکان یقیناً مسلمانانی مؤمن و معتقد بودند، هیچگاه در صدد برنیامدند که فرماندهی جهاد علیه کفار را به عهده بگیرند. البته در سرزمین خودشان در برابر صلیبیون ایستادگی کردند و به موفقیت‌هایی نایل گشتند. ولی از این که بگذریم حاضر نشدند بر ضد صلیبیون دست به جهاد مذهبی بزنند. این ترکها مردمانی مثبت اندیش و از هرگونه رَجَزخوانی و خیابافی به دور بودند ... این را هم اضافه کنیم که سلاطین روم [عثمانی] گاه همسران مسیحی اختیار می‌کردند

(مثلاً شهزادگان گرجی) و این نشان می‌دهد که آنان نیز مانند کمال آتاتورک تعصب مذهبی نداشتند. ... مورخانی که در باره عثمانیان تحقیق کرده‌اند حق دارند خاطر نشان کنند که مسلمانان عثمانی در بجهوحه فتوحات و پیروزیهایشان، حتی اگر مناصب عمده دولتی را به عیسویان مرتدی واگذار می‌نمودند که بخاطر جلب منفعت و تحصیل مداخل به دین اسلام در آمده بودند، هرگز در صدد بر نیامدند که توده‌های عیسوی و جوامع یهودی را به پذیرفتن اسلام مجبور سازند. ... در قلمرو خلافت [عثمانی] لاقلاً از نظر صرفاً مذهبی، چیزهایی مشابه «محاکم تفتیش عقاید» در اسپانیا (انکیزاسیون) یا ابطال فرمان نانت در فرانسه وجود نداشت. بالاخره ممکن نیست خاورشناسی نسبت به فرهنگ انسانگرای عثمانی توجه نداشته باشد که شاعران نازک طبعی پروراند که بعضی از ایشان از شاهزادگان عثمانی بودند و به ترکی یا فارسی شعر می‌سرودند. این تمدن مساجدی از بورسا تا اسلامبول بنا کرد که از این پس جزء لایتجزای میراث مشترک مغرب زمین هم به شمار می‌آید. (ژنه گروه/ روز دینکر، چهره آسیا، انتشارات فوزان، تهران، ترجمه غلامعلی سیاه، صفحات ۶۱ تا ۶۹)

تشکیلات و تشکیلاتانما مسئله لری

۵ مقاله

علی رضا اردبیلی

یوخیاری داکی باشلیق آلتیندا نئچه مقاله بیر یترده اوخوجولارا تقدیم اولونور:

۱- ایسوج ده آذربایجان فدراسیاسی نین عمومی پلاتفورمی.

۲- «وحدت» حسرتی.

۳- بیر لایه لی تشکیلات دا بحران.

۴- افکتیو تشکیلات.

۵- موقیت معیاری.

بو مقاله لر اصلینده "ایسوج ده آذربایجان لی لارین فدراسیاسی" نین قورولماسی ایله ایلگی لی (رابطه ده) یازیلیمیش دیر و اؤنجه بو فدراسیانین مباحشه لرینه حصر اتدیلیمیش "فدراسیون یولوندا" آدلی بولتن ده چاپ اولموش دور. آما ایسوج ده ن قیراق لاردا یاشایان سیداش لاریمیز اوچون ده ایکی باخیمدان ماراخلی اولاییلرلر:

۱- ایسوج ده اولان دوروم (وضعیت) و بوردا گئندن فکر مباحشه لری ایله تانیش اولماق.

۲- تشکیلات مسئله لرینده بیر سیرا عمومی نظری مسئله لرین مذاکره سی کیمی.

ایسوج ده آذربایجان فدراسیاسی نین

عمومی پلاتفورمی

تعریف لر:

مهاجر لر: آذربایجان دان کناردا یاشایان هموطن لریمیزی «آذربایجان مهاجرلری» یا اختصار اوچون «مهاجر» آدلاندیریریق.

آیدین لار: آذربایجان لی کیمی اؤز ملی کیم لی یینه (هویت ینه) یاد اولمایان و ایراندا تورک لرین ملی-مدنی حاققلاری نین تاپتالانماسینا قطعیت له قارشى دوران هموطن لریمیزی «آیدین لار» (آجیق فکری لر یا روشنفکرلر) آدلاندیریریق.

آکتیویست لر: آذربایجان ملی منافعى اوغروندا تک یا جمع حالدا هانسی سا بیر فعالیت له مشغول اولان آیدین لاری «آکتیویست لر» (فعال لار) آدلاندیریریق.

درنگ لر: منتظم حالدا بیر فعالیتى قاباغا آپاران کلکتیولری «درنگ لر» (اوجاق لار، انجمن لر) آدلاندیریریق.

کوتله: «مهاجرت» ین «آیدین لیق» و «درنگ لر» تعریف لرینه سیغمایان چوخ سالیلی حیصه سی نی «کوتله» (عموم جماعت) آدلاندیریریق.

قیید: «مهاجرت»، «آیدین لیق» و «کوتله» یه منسوب اولماق تام سویکتیو بیر مسئله دیر. یعنی هر کس بو گروه لارا منسوب اولوب اولمادیغینی آنجاق اؤزو معین لشدیره بیلر. آما «آکتیویست» یا «درنگ» اولوب اولماق حاقیندا کنکرت تعریف لر چیخارماق اولار. مثال اوچون بیز «انصافلی» یا «رحم دل» سؤزلری نین معناسینی بیلیریک و اونلاری ایشله دیریک. آما بو سؤزلر اوچون نه اویکتیو بیر تعریف تاماق اولار و نه حقوقو باخیمدان بیرینین «انصافلی» یا «انصاف سیز» اولماسی ثبوت اولار بیلر. آما مثل اوچون هم قان گروه لاری نی علمی و اویکتیو تعریف ائتمک ممکن دیر هم کیم ین قانی نین هانسی قان گروه لاریندا اولدوغونو دقیق معین لشدیرمک اولار.

بیز اؤز فعالیت لریمزده و بوگون فدراسیا حاقینداکی مباحثه لریمزده یوخاریداکی ترمینولوژی یه (اصطلاح لارا) احتاج یمیز چوخ بؤیوک دیر. بونلارسیز مباحثه لریمز کنکرت لشیب علمی دفته مالک اولما بیلملر.

هدف لر

ایسوج ده آذربایجان فدراسیاسی (آشاغیدا: فدراسیا) نین هدف لری:

۱- درنک لر و آکتیویست لرین فعالیت لرینی هماهنگ ائتمک، اونلارین آراسیندا همکارلیق لاری آرتیرماق، اونلار اوچون انفرستروکتورل (زیرساختی) امکان لار (چاپخانا، بوتون ایسوج ده رادیو تله ویزیا وئرلیش لری و...) و اونلارین تک لیک ده اللرینده ن گلمه یین سایر ایشلری قاباغا آپارماق.

۲- ایسوج ده کی آذربایجان مهاجرتی آراسیندا کولتورل و سیاسی فعالیت لرین آرتماسی، درین لشمه سی هابئله داهادا ارگانیزه فورمالارا یوکسلمه سی.

۳- مهاجرت یین تعریف اولونموش ۴ حیصه سینده ن «کوتله» ایله سایر ۳ بؤلمه (درنکلر، آکتیویست لر و آیدین لیق) آراسیندا کی مناسبت لرین گئنیش لشمه سی.

۴- ایسوج ده کی آذربایجانلی لارین ایسوج ده وطنداش حاقلارینی مدافعه ائتمک و اونلارین بو اؤلکه ده منزلت لری نین گونده ن گونه یوکسلمه سی.

۵- دنیادا تانیمیش انسان حاقلاری نورم لاری اساسیندا آذربایجان و آذربایجانلی لاردان مدافعه ائتمک.

۶- «مهاجرت» یین ملی- کولتورل قیدالانماسی (تغذیه اولماسی) و مهاجرت ده بویا باشا چاتان نسلین آذربایجان روحلو تعلیم و تربیه سی.

پونسیب لر

۱- فدراسیا «درنک لر» یا «آکتیویست لر» یین فعالیت لرینی عوض ائتمیر (اونلارین یشرینه اوتورمور) و اونلارلا رقابت ائتمیر. عکسینه فدراسیا اونلاری هم تک باشینا هم ده ایکی یا نئجه طرفلی همکارلیق لارلا آپاردیقلاری فعالیت لرینده حمایت ائدیر.

۲- آذربایجان و دنیا سیاست مسئله لرینده «درنک لر»، «آکتیویست لر»، «آیدین لیق» و «مهاجرت» آراسیندا منسوب اولدوغوموز ملت یین آراسیندا اولدوغو کیمی مختلف فکر لر و خط لر وار.

فدراسیا بو فکر اختلاف لارینی "حل ائتمک"، هامی نی واحد بیر سیاسی خطه اینانیدیرماق، هانسی سا بیر فکری دستک له مک یا بیر فکره قارشی دورماق ایسته مر. فدراسیا بو فکری داشایان قوه لرین هامی سی نی اؤزونده یترلشدیره ن اوست قوروم دیر.

۳- عین حالدا فدراسیا آیری-آیری سیاسی فکرلرین کنکرت همکارلیق لار قارشی سیندا مانع اولماسی نی دوزگون گؤرمه ییر.

۴- فدراسیا فکر، سلیقه و جغرافیایی اوزاق لیق لار باخیم لاریندان «درنک لر» و «آکتیویست لر» یین بیر-بیرینده ن آیری لیقدا فعالیت ائتمه لرینی و حتی ساغلام رقابت لرینی بیر فاکت کیمی قبول ائدیر. فدراسیا آما آذربایجان لی لارین هر بهانه ایله و هر فورم دا بیر-بیرینه قارشی فعالیت ائتمه لرینی قطعی پیس له ییر.

«وحدت» حسرتی !

«وحدت» آرزوسو (وحدت کلمه ا)، اختلاف لاری بیر کنارا قویوب جان دئییب جان ائشیتمک (۱) ، بیر جان بیر بدن اولماق و بیرلشمک حسرتی نه قدر ال چاتماز گؤرونسه ده جذابیت نی ایتیرمیر. کیمی انین کیمیا اولماسی دا قدیم لرده کیمیا آختارانلاری هوس ده ن سالمیردی. بیزده «وحدت» کیمیسی نی آرایارکن هرده م بیر امید ائدیپ مایوس اولساق دا سه ویریک اونو و بو بیر اولوی (مقدس: WLV) سه وگی دیر.

بیز آما انکشاف و یوکسلیشه (تعالی یه) باعث اولان اختلاف دان و اوچوروم (آپرتگاه آ) آپاران «وحدت» لرده ن دانیشمیریق. بلکه بیز بو «وحدت» اطرافیندا یاراتدیغیمیز اولوی لیک هاله سی نی کده رلندیرمک ایسته میریک...

بو مباحشه نی یوردا اؤز حالینا بوراخیرام. وحدت مسئله سی نین عادی حالدا گؤرسنمه یین بو آسپکت نی (جهت نی، جنبه سی نی) آرایا قویماق دان منیم قصدیم تکجه بیرلشمه لر یا وحدت لرین ده نسبی لی یی و کنکرت موضوع لارا محدود اولماق مجبوریت ینه اشاره ائتمک دیر. باشقا سؤزله حتی سیاسی بیر پارتیادا بیرلشمک اؤزوده ازلی عشق ییمانی دئیل و بیزیم یاراتماق ایسته دی ییمیز فدراسیادا بو قایدانان مستثنا دئیل دیر.

فدراسیا بیزه نه اوچون لازم دیو؟

- ۱- موجود درنک لر و آکتیویست لرین آراسیندا مناسبت لری سهمانا سالماق. اونلارین آراسیندا سالم بیر آتمسفر یارادماق. همکارلیق لار و ایده آیش وئرش لرینه یاردیم ائتمک.
- ۲- ایسوج ده سس یمیزی باشقالارینا چاتدیرماق اوچون بیر معتبر امضا آله ائتمک: "Azerbajdzjanska Riksförbundet"
- ۳- قانونی مادی یاردیم لار آلماق.
- ۴- حاضرکی فعالیت لر و تشکیلات لاثمالارین سو به سین قالدیرماق، ائله کی:
  - موجود درنک لر گوج لئسنلر.
  - فعالیت لرین حجمی و جوره به جورلی یی (تنوع ی) آرتسین.
  - آیدین لیق ین داهادا یئنی و بؤیوک حیصه لری فعال لاش سین.
  - آیدین لیق اؤز درنکلر و آکتیویست لر حیصه لری ایله بیرلیک ده کوتله ایله (عادی جماعت ایله) تماس لارینی آرتیرسین.
- ۵- نئچه طرفلی همکارلیق لارا محتاج اولان پلان لاری ممکن ائتمک اوچون بیر کوآردیناسیا (هماهنگ لیک و بسیج: Coordination) مرکزی یارادماق.
- ۶- تولید اولان مطبوعات، کتاب لار و کاست لر کیمی مدنی محصول لارین یایلماسی اوچون بیر یایین (Distribution) شبکه سی یارادماق.
- ۷- سرعتلی، اوجوز و افکتیو تماسلار اوچون یوخاریداکی نا بنزه ر بیر شبکه یارادماق.
- ۸- درنک لرین و آکتیویست لرین تک لیک ده یا بیرلیک ده با جارمادیقلاری بعضی مهم ایشلرین ممکن ائتمه سی. مثل اوچون نفیس الیفا کتابی چاپ ائتمک یا بیر چاپخانا دائر ائتمک.

آما نه لری ایسته میریک:

- ۱- «اختلاف لاری کنارا قویوب» هامی میز بیریریمیزین کپی میز اولماق.
- ۲- آرمیزدا اولان فکرلر ده «معدل» توتوب، هامی میز اؤزوموز بو معدل اساسیندا لیبرال لاشیب یا رادیکال لاشاق! باشقا سؤزله پروکوستوس تختی ایسته میریک. (Procrustean bed یونان میتولوژی سی اساسیندا آدم لاری بو تخت ین اوستونه اوزادیب، بویو اوزون اولان حالدا قیچ لارینی کسب و قیصا بویلولاری چکیب اوزادیب هامی نی تخت بویدا ائنه رمیش لر.)
- ۳- موجود تشکیلات لاری عمل ده داغیدیب بیر بؤیوک ارگانی (فدراسیانی) اونلارین یئرینه قویماق.

- ۴- چوخلوغون (اکثریت بن) آزیلیغا (اقلیته) دیکتاتورلیق ین ایسته میریک.
- ۵- آرامیزدا اولان فکرلرین دوزگون یا سهو اولماسی نی معین لشدیریب اعلان ائدهن بیر مرکز ایسته میریک.
- ۶- دوستلاری سه ویندیرمک و بیزی سه ومه ینلرین آجیغینا بیر ایچی بوش سیمولیک بنا تیکمک ایسته میریک.

* * *

«ایسوج ده آذربایجان فدراسیاسی نین پلاتفورمی» آدلی یازی یوخایداکی ایکی سیاهی و «فدراسیا یولوندا» نین حاضرکی سایب سیندا وئرلمیش باشقا ۳ مقاله نین اساسیندا یازلمیش دیر. او پلاتفورم ین بو مقاله لرده ایره لی سورولموش ایده لرله اوقون لیقی و آرتیق تفضیلاتی «فدراسیا یولوندا» درگی نین گلن سایب سینا قالسین.

بیر لایه لی تشکیلات دا بحران

بو مقاله نه دن دانیشیر؟

بیز عادتاً «دموکراتیک» یا «غیر دموکراتیک» جامعه ده ن یا تشکیلات دان دانیشیریق. دئمه لی بحث «صفت» ده ن گذدیر. آما «موصوف» ین کیفیت لری و نه اولدوغو مباحثه اولونمور. بیر دؤولت ایستیر دموکراتیک اولسون ایستیر باشقا بیر کاراکتر صاحبی، اول گره ک اؤزونون اکسیستنسی (وارلیقی، موجودلیقی Existens: مسجل اولسون. مثل اوچون آروپا عثمانلی امپریاسی نی او جمله ده ن سور (Sevres 1918) مقاله سی ایله دنیا خریطه سینده ن حذف ائتمک ایسته یردی. اگر اونلار بو ایش ده موفق اولسایدیلار اوندا داها نه آتاتورک ین تورکیه سی نه ژنرال لارین تورکیه سی و نه بوگونکی تورکیه ده اولماز ایدی. باشقا مثال کیمی سومالی یه اشاره ائتمک اولار. سومالی بیر دولت کیمی سرعتله داغیلدی. ایندی اوردا نه دیکتاتوری و نه باشقا بیر دولت نوع ینده ن دانیشماق اولماز. هابئله داها کچیچک مقیاس دا بیر درنک یا فدراسیانین دا اؤزونون اکسیستنسی مستقل بیر مسئله دیر. بو مقاله ده فدراسیا و درنک لریمیزین اکستنسیل مسئله لرینده ن بیرینده ن دانیشماق ایستیره م. دئمه لی تشکیلات لاریمیزین یاخشی یا پیس اولماسیندان دانیشماق ایسته میره م. بوردا صحبت ائله بیر مسئله ده ن گذدیر کی تشکیلات لاریمیزین «تشکیلات» اولوب- اولماسی ایله باغلی دیرلار. عرب دیلینده و کلاسیک ادبیات ترمینولوژی سی ایله (اصطلاحی ایله) دئسک مسئله نین «ذات» یندان دانیشیلیر، «عرض» ینده ن یوخ.

بو مقاله بیر لایه لی و مسطح تشکیلات لارایله نئجه عمودی لایه ده ن عبارت اولان تشکیلات لارین فرقینه اشاره ائتمک ایستیر.

بیر ایده آل، بیر سیاسی پلاتفورم یا یوکسک بیر انسانی آمال اگر انسان لار طرفینده ن به یه نیلمیرسه اؤزو- اؤزونه حیياتا کئچمیر. هابئله مشترک بیر آمالا اینانانلارین سایبی نه قدر چوخ اولورسادا مادام کی اؤز لرینی ارگانیزه ائتمه ییب لر بیر ایش گؤره بیلمز لر. (بونو بیلمه یین یوخدور) بو مشترک ایده آل لار صاحب لری اگر بیر «تشکیلات» یارادماغا قادر اولورلارسا، بو تشکیلات یین ایر- اسگی یی نی مباحثه لر و آنالیز لر اساسیندا دوزلده بیلر لر. آما اگر بیر جمع سومالی کیمی بیر عارضه یه دچار دیرسا، اوندا در دین کؤکلری داها در دین لرده آختاریلمالی دیرلار.

کئچن ایل لرده کی تشکیلات لاریمیز

اگر ایران سیاسی پارتیالاری نین زائده سی کیمی یارانمیش آذربایجان آدینی داشایان جمعیت لری حسابا سالماساق بوگونه کیمی تشکیلات لاریمیز ایکی مهم دؤور کئچمیش لر.

۱- عمومی ایده آل لار اطرافینا ییغلمیش کهنه دوست لار محفل لری. بو نوع ارکان لار حتی کؤزل نظامنامه لر حاضر لایب، داخلی بیر دمکراسی یاراتدیقلاری حالدا مختلف فکر لر صاحب لری نین کئچمیش تانیش لیق لار ایشیق ینا توپلاماسی کیمی بیر ییغینجاق ایدی.

۲- آذربایجان آیدینلیقی نین سون ایللرده یاراتدیقی ایکینجی نسل تشکیلاتلاری فکر باخیمیندان رئال لیق و کنکرت لیک (کئچمیش ده کی عمومی ایده آل لار یئرینه) و عضولرین ترکیبی باخیمیندان مشترک دوستلوق خاطره لری صاحب لری نین یئرینه بیرگه مقصد آر دینجا گئده نلر ده ن عبارت اولموش دیر. بو گئدیشات یین (پروسه نین) شاهد لری نی ایسوج یین ۳ بؤیوک شهر لری اولان استکهلم، گوته بورگ و مالمو شهر لرنده کی سون ایل لرین موفق در نک لرینده گؤرمک اولار.

سون ایللرین باشقا بیر مؤثر فعالیت فورماسی کنکرت فعالیت موضوع لاری اطرافیندا یارانمیش ایش گروپلاری دیر. درگی لر، رادیو و تله ویزیا وئر لیش لری، ایدمان (ورزش) و سایر فعالیت لر آهارماق اوچون بیر یئره ییغلمیش آکتیویست لرین ایش گروپلاری نین مهم بیر خصوصیتی اونلارین آنجا ق فعال عضولرده ن عبارت اولدوغو دیر.

اوتوریتته بحرانی

بو ایل لرده موقییت لر و ناکام لیق لارین آردیندا دوران اساس مسئله لرده ن بیرسی اوتوریتته بحرانی اولموش دیر.

معلوم اولدوغو کیمی هر بیر عائله ایکی یا نئچه نسل ده ن عبارت اولور. هابئله بیر تئاتر گروپو، بیر اداره، بیر کرخانا، بیر شهر یا بیر اؤلکه نئچه نسل یا نئچه لایه اختصاص صاحب لرینده ن عبارت دیرلر. بو توپلوم لارین هر بیرسی سنده تجربه یاشلی نسل آراسیندا اولدوغو کیمی، انرژی، ابتکار و خلاقیت قوه سی ده جاوان نسل آراسیندا اولور. عادتاً یاشلی نسل یوخاری مسؤلیت لرده ناسالم رقابت لر و انتریقالاردان اوزاق یاراتدیقی سالم بیر آتمسفرده جاوان نسل اؤز خلاقیت گوجونو سیناییب (امتحان اندیب) یئنی ایده لر و پلانلارینی آرایا قویوب، باشقا جمعیت عضولرایله اؤز فکرلرینی حیاتا کئچیرمه یه چالیشیر. بئله بیر مثبت آتمسفرین اولماماسی نین نه منفی نتیجه لری اولدوغونو بوتون آجیناجاقلی لیقلاری ایله بیز هامی دان آیدین بیلریک. قوه لرین داخلی اختلاف لارا صرف اولماسی، گونده ن- گونه بیر- بیرینه یاخینلاشماقدان سا- داهادا پارچالانماق و...

ملی عادت - عنعنه لریمیزه دایاناراق

هیلن سؤزلری اؤز ملی عادت - عنعنه لریمیزه دایاناراق داها راحت ایضاح ائتمک اولار. بیز همیشه یاشلی لاریمیزین اطرافینا توپلاشیب، اونلارین تجربه لرینی غنیمت و محبت لرین برکت سانمیشیق. بیزیم تورک اخلاقیاتیمیزدا بیر چوخ باشقا ملت لرده ن فرقلی اولاراق یاشلی نسل چوخ مثبت سسله نن و حرمت له دولو اولان «آغ ساققال» و «آغ بیرچک» سؤزلری ایله آدلاندیریلیر. شبهه اولای بیلمز کی بو ساده بیر تعارف دئیل. مدنی، قضائی و حقوقی سیستم لرین آرایا چیخماسیندان اؤنجه ملت ییمیز اؤز تجربه لی و یاشلی نسلینه بسله دییی ساییقی نین برکت ینده ن اؤز آراسیندا هارمونی یارادماقا موفق اولموشدور. ائله بوگون ده عائله و جامعه نین قضائی سیستم طرفینده ن سهمانا سالینا بیلمه یین مین بیر مرکب لیک لری همین آق ساققال آتالار و آق بیرچک آنالارین ذکالاری و متانت لری نین گوجو ایله سهمانا سالیئیر.

مسئله نین نه قده درین کؤکلی اولدوغونا اشاره ائتمک اوچون سون ۹۰ ایله

مختص اولان بیر فاکتا دقت ائتمک کفایت دیر. بو دؤورده ساوادلاشماق و تحصیل علم ائتمک روحانی لر و اعیان لارین انحصاریندان چیخیب، کوتله وی لشدی. نتیجه ده ملت ییمیزین ایکی نسلی آراسیندا بؤیوک بیر کنتراست یاراندى. آژ ساوادلی و یا اساسا ساوادسیز یاشلی نسل ایله مکمل تحصیل آلمیش گنج نسل چوخ باخیمدان بیر-بیرلریندهن چوخ فرق لئیردیلر. نه بوندان اول و نه بوندان سونرا هئچ زامان ملت ییمیزین ایکی نسلی آراسیندا و بو بویدا کنتراست اولمامیش دیر: تحصیل سیز یاشلی نسل و تحصیل لی یثنی یئتمه لر. آما ماراخلی بو دورکی نه آرازین شمالیندا - کی بو کنتراست دؤورینی آشاغیدان تئز کئچیرمیشدر - و نه جنوب دا بو مسئله ملت ییمیزین آؤز یاشلی لارینا ائتدیکلری سایقی و احترامی آرادان آپارمیش دیر. اگر بیزدهن قاباخکی لار آؤزلریندهن اول کی نسلی ساوادسیزلیق لارینا گؤره یوکسک منزلت لریندهن یئندیرمه میش لر اوندان بیزلر آؤزوموزدهن ساواد و تحصیلات باخیمیندان هئچ ده گئری قالمایان یاشلی لاریمیز قارشسی سیندا وظیفه میز معلوم دیر. البته بوردا من مسئله یه آؤز بوتون لیینده و گئنیش پلان دا باخماق ایسته بیرم. یوخسا کنکرت اولراق ایسوج ده بلکه مسئله آیدین دیر و بو قده ر تفضیلات دان بی نیاز.

اؤتن ایلرده اساسی دردی میز

اؤتن ایل لرده چوخ واخت بیزیم تشکیلات لار آنجاق ۱۸ یاشلی جوان لاردان عبارت عائله یه بنزه میش دیر (۱) آتا، آنا، ننه، بابا و اوشاقلاری اولمایان بیر عائله آراسیندا هانسی هارمونى ده ن دانیشماق اولار. بیر قد و قواره ده، یاخین فکرلر و مختلف سلیقه لر صاحبی اولان انسان لاردان عبارت اولان درنک لرده هئچ کس باشقاسی نین اوتوریته سی نی قبول ائتمک ایسته میر. بوردا هئچ بیر ایش بؤلکم و زل بؤلکم ده ن دانیشماق ممکن اولمور. ائله بیل بیر تئاتر گروپ پندا هامی بیر زل دا اویناماق ایستیرا بئله تشکیلات لار بیر لایه لی مسطح ارگان لار دیرلار. بئله بیر جمع ده هره آؤز سازینی چالیر. چوخ واخت دا هامی بیر سازی چالماق ایسته یرا هئچ کس هارمونى و عمومی ایش ین مضمونو و معناسی نامینه آؤزونو کللکتیوله اویقونلاشدیرماق ایسته میر. نه آرادا بیر دوز-عمل لی نت وار نه ده بیرى بو آتمسفرده دریزورلیق ایشی نین غیرممکن اولدوغونا شبهه ائدیر. نهایت بوردا گؤزل موسیقی اثری یئرینه باش آغریدان عیبه جر بیر هیاهو یارائیر. بودا نه اینکی کناردان باخان لار اوچون جذب ائدیجی اولمور، حتی جمع ین آؤز عضولرینه ده بئله عذاب یوکو اولور.

بیر مثبت تشکیلات مدالی

دنیادا سنتی و مدرن تشکل فورمالاریندا ان آزی ۳ عمودی لایه، نین بیر بیرینده ن هوندور سوپه ده گۆرمک اولار:

۱- یاش و تجربه، علمی رتبه و تخصص، مبارزه سابقه سی یا باشقا جهت لره گۆره تشکیلات عضولری نین حرمتی نی قازانمیش عالی مسؤلیت پست لارینی قبول انده بیلنر. بونلار الزاما هامی دان آرتیق باچارانلار، هامی دا آرتیق ایشله ینلر، هر نه بی علامه لری، گناه سیز و سهوسیز معصوم لار، هر نه یینده ن کئچنلر و بونلار کیمی فضیلت لر صاحبی اولان ایده آل انسان لار اولمامالی دیرلار. مسؤلیت پست لارینی قبول انده بیلنلر تشکیلات یین ممکن قده ر ان بؤیوک اکثریتی نین حرمتی و اعتمادینا صاحب اولمالی دیرلار. بونا گۆره و بو حرمت و اعتمادی ساخلاماق اوچون اونلار نه صوفی لر کیمی تزکیه نفس انتمه یه مجبور دیرلار و نه غیر عقلاتی فداکارلیق لارا، اونلار منعطف (Flexibel) اولمالی، هامی ایله دیل تاپا بیللمه لی و گاه بیر عادی عضو کیمی اؤز شخصی ایده لری نی ایره لی سورمک حق لرینده ن مشترک ایده آل لار و عمومی ایشلر نامینه واز کئچمه لی دیرلر. اونلار جمع یین حرمت یین باشقالارینی ازمک، توطئه و دیلمنک له اله گتیرمک فکرینه دوشمه ملی دیرلر. جماعت اؤز سایقی سی نی اونلارا یالوارماقلا نثار ائتمک ضرورتینه چاتمالی دیر.

۲- تشکیلات یین فعالیت لرینه لازم اولان مختلف ساحه لرده تخصص یا چوخ آزاد واخت صاحب لری.

۳- اؤز ماراخ لاری، آزاد واخت لاری و ایستک لرینده ن آسیلی اولاراق، تشکیلات یین ایشلرینه یاردم ائده نلر.

البته تشکیلاتلار عمل ده بو ساده لیک ده اولمایرلار. بوردا بخشی^۴ ممکن ائتمک اوچون مسئله ساده لشمیش فورمادا وئرلیب. بیرده پتانسیل لرینه گۆره بئله و یا بونا بنزه ر قوه لره هر تشکیلات دا راست گلکم اولار. بو پتانسیل لرین آزاد اولماسی اوچون گره ک:

۱- بو پتانسیل لرین ییه لری اؤز پتانسیل لرینی تشکیلات یین اختیارنا قویماغا حاضر اولسونلار.

۲- هره اؤز مناسب زل ییندا اویناماغا حاضر اولسون.

۳- هامی بیر زل (رهبرلیک زلی ۱) آرزوسیندا اولماسین.

۴- زل لار، مسؤلیت لر و وظیفه لر سئجگی لر و بویون آماق لار ایله پای- پوشک

اولاندان سونرا هامی اؤزونو طبیعی یئرینده گؤروب، عهدده سینه آلدینی زلی ایفا ائتمک ده ن داخلن راضی قالسین.

دقت ائدین کی بورا کیمی شرح ائدیئلر یاشادیغیمیز ایسوجده یازیلما میش قانون لاردان دیر و منیم و چوخ دوست لارین بو اؤلکه ده شخصی تجربه لری نین حاصلی کیمی گؤرونمه لی دیر. بو یازیمامیش قانون لار ایستر بؤیوک سیاسی ارگان لار، ایسترسه ده کیچیک درنک لرده طبیعی بیر حالدا رعایت اولونور. مثل اوچون بیزیم رادیو فعالیت لری میزی ارگانیزه ائده ن درنک ده آن شالوت (Anne-Charlotte Lejon) آدلی یاشلی بیر قادین کیشیش نئچه ایل دیر سؤزچو (Ordförande) دیر. اداره هیئتینده ۶ نفر درنه یه لازم اولان مختلف تخصص لرین صاحبی دیرلر. اوچونجی لایه یاریم فعال و غیر فعال عضولرده ن عبارت دیر. البته بو بیر کیچیک درنک دیر. داها بؤیوک ارگان لاردا اداره هیئتین نین ترکیبی تاماا" بیزیم آن شالوت کیمی آز تخصص و آز واخت آماها همی نین حرمتی نی قازانمیش آداملاردان عبارت اولور و لازم اولان تخصص صاحب لری بیر لایه آشاغیدا یئرلشیرلر. بیز هم بئله بیر ایش لر، زل لار، مسؤلیت لر و وظیفه لر بؤلمه سی نه قادریک هم ده مجبور.

من نه یی دئمک ایسته میرم

بو مقاله ده ده ئیلن لرده ن سهو بیر یوزوم (تفسیر) امکانی نی آزالتماق مقصدی ایله بیز نکته یه اشاره ائتمک گره کدیر. مسئله بو دئیل کی بیز دموکراسی قایدالاری یئرینه باشقا بیر شئی قویاق. بو مقاله دئمک ایستیر کی بیز نئجه سئچمک و سئچلمه یه اولان دموکراتیک حاق لاری میزدان فردی پلان دا استفاده ائتمه لی ییک. من دئمیرم آزاد و دموکراتیک سئچگی لر یئرینه بیر نئجه آغ ساققال اوزره راضی لاشاق. منجه بیز بیر تشکیلات اورقان ینا سئچلمک اوچون گاندید اولان دا و یا بیرینی بو اورقان سئچنده بیز اؤز دموکراتیک حاق لاری میزدان بو مقاله ده شرح ائدیلن کمیی بیر نئجه لایه لی استروکتور یارادماق ایشینی اونودمالی ییق.

افکتیو تشکیلات

«بیر لایه لی تشکیلات دا بحران» آدلی مقاله ده تشکیلات لاری میزین نئجه لایه ده قورولماسی نین ضرورتی نه و «وحدت آرزوسو» مقاله سینده سیاست یا ایده ئولوژیک

تریبون

مسئله لرده تام وحدت یین نه ممکن و نه ده لازم اولمادیغینا اشاره اولدو. هابثله قید اولدو کی عکس تقدیرده انرژیمیز و گوجومیز داخلی انترقیالار و توطئه هنگامه لرینده و یا هر بیر حرکت اوچون قورتارمایان راضی لاشماق لار پروسه لرینده هدره گنده بیلرلر. بوردا بیر مثال یین آچماغی ایله بو عکس حال یین یعنی داخلی اختلاف لار ایچینده بوغولموش بیر جمع یین نثجه و نه دهن غیر افکتیو اولماسی ایضاح اولوناجاق.

هر بیر تشکیلات معین بیر ایده نی حیاتا کئچیرمک ایسته یین انسان لاردان عبارت اولور. بئله بیر تشکیلات یین عضولری ۲ نوع ایشلرله مشغول اولور:
۱- عضولرین آرالارینداکی مناسبت لری سهمانا سالماق اوچون گنده ن ایشلر: اجلاس لار، قورولتای لار و سایر.

۲- اساس مسئله یعنی مشترک ایده لری قباغا آپارماق اوچون گنده ن ایشلر. مثال: استکهلم دا یایلان «آذربایجان سسی» آدلی رادیو وئرلیشری، آشاغیدا: «رادیو» رادیودا کئچین ایله ده ۸ نفر منتظم حالدا ایشله میش لر. بو ۸ نفرین بیر هفته عرضینده رادیوآ صرف ائتدیگلری واختی ایله ۴۰ هفته وئرلیش حسابی ایله تقریبی حالدا آشاغیدا کی کیمی اولموشدور:

ایشلر:	هفته ده	ایله ده
اداری ایشلر:	انفر ۱ ساعات	۴۰
استودیو داکی ایشلر:	انفر ۲ ساعات	۳۲۰
وئرلیش ده ن قباق	نفر ۱۲+۴ ساعات	۶۴۰
حاضرلیق لار: ۲	ایله ۲ دونه، انفر ۱۵	۶۰
جلسه:	جمع	۱۰۶۰ ساعات

بو جدول ده ن معلوم اولور کی بو جمع ایله ده ۱۰۰ ساعات داخلی جلسه و اداری ایشلر و ۹۶۰ ساعات اساس مسئله ساییلان رادیو وئرلیشری حاضرلاییب یایماق ایله مشغول اولور.

گؤروندیو کیمی بو جمع ایله ده آنجاق ۲ دونه جلسه قورور. ایندی مقایسه اوچون فرض ائدین بو جمع بیر بیرله اختلاف لار ایچینده اولدوغو سبب ده ن ایله ده ایکی دونه یئرینه هر هفته ۸ نفرلیک جلسه قورمالی اولسون. جلسه لر اگر ۴ ساعات کیرسه بو رادیوچی یولداش لار ایله ده ۱۲۸۰ ساعات بو جلسه لرده صرف ائتمه لی اولورلار. طبیعی دیر کی بو حالدا اونلارین اساس ایشلری یعنی رادیو وئرلیشری

حاضرلاب یایماغا نه حوصله لری قالار نه واخت لاری. بئله بیر حالدا بو جمع غیر افکتیو دیر و اوزون یاشایا بیلمز.

بو مسئله نین بیزیم فدراسیا مباحثه سینده دقت مرکزینده ساخلاتیلمالی دیر. اگر فدراسیا «وحدت آرزوسو» مقاله سینده اشاره اولان کیمی هامی نی بیر فکره ایناندیریب بیرلشدیرمک ایسترسه یا «بیرلایه لی تشکیلات دا بحران» مقاله سینده شرح ائدیلمیش کیمی بیریرینی قبول ائدیب، حرمتی نی ساخلایان نئجه عمودی لایه ده ارگانیزه اولا بیلمزسه اوندا فدراسیا مین بیر جلسه و قورولتای لار میدانی اولوب بیر ایش قاباغا آپارا بیلمز.

موفقیت معیاری

توتالیم (تصور ائدهک) بیر نئجه ایل فدراسیانی یارانماسیندان کئچیر و بیز گؤرولمش ایش لرین و اونلاردان عاید اولان نتیجه نین نه قدره اوغورلو اولدوغونو دوشونوروک، اولچو(معیار) نه دیر؟

اوندا بیز گرهک هر نه دن اؤنجه هاردان باشلادیغیمیزی یادیمیزا سالاق. بو اوردان مهم دیرکی هئچ نه مطلق سایلا بیلمز. اوندا نه ییمیز وار سورونو(سؤالی) نین جاوابی بیزیم اوغورلو یا اوغورسوز اولدیغیمیزی گؤستره بیلمز. ائله بوگون گؤروروک کی نئجه اوردا بوردا آذربایجان مهاجرتی سهو اولاراق باشقا مهاجرت لرله (عادتا" یهودی و ارمنی لرله) مقایسه اولور و ناامید ائدیجی نتیجه لر چیخارلییر. حالبوکی بیزیم موفقیت ییمیز آنجاق اؤز حرکت ییمیزده هانسی منزل لرده ن سواوشوب کئچدیغیمیزله اؤلچوله بیلر. ائله بو سایاق دا دنمک اولارکی بیزیم فدراسیانی ده یرلندیرلمه سی (ارزش قویما ایشی) آنجاق حرکت باشلایانداکی دورموموزلا (موقعیت ییمیزله) مقایسه ده آرایا چیخا بیلر.

مهم بودورکه عجا بیز بیر چوخ گوجللی تشکیلات لارین چکیش- بکیش ی نین سونوندا میدان دا قالان حیصه ده ن بیر- بیرینه یاماق لانیمش «غالب» طرف لریک یا بیر سیراضعیف قوه لرین شعورلاری نین نتیجه سی و یه تیشمه لری نین (بلوغا چاتملااری نین) نشانه سی کیمی بیر اوست قوروم یارادماغا قادر اولموشوق. بیرینجی حالین یاخشی نمونه سی فارس لارین اتحادیه سی دیر. بو اتحادیه چوخ چوخ بو گونکی نده ن آرتیق جریان لار و منفردلرین بیر بیرینه قارشى آپاردیقلااری امانسیز توطشه لر و های کوی ده ن سونرا ان اولزلی لرین غالبیت لری نین نائلیتی دیر. آما اگر باشقا بیر جمع آز سایى و ضعیف ارگان لار سویه سینده ن گشتیدی یولدا تلفات وئرمه ده ن بو اتحادیه نین بو گونکی سویه سینه چاتمیش اولسایدی، اوندا

چوخ بۆیوک ایش گۆرولموش اولاردی.

بیزده اگر حاضرکی سوبه میزده ن حرکت ائدیپ فدراسیا میزی یارادا بیلسک، چوخ بۆیوک موفقیت الده ائتمیشیک. حتی اگر فدراسیا اؤزو چوخ بۆیوک اولماسا، دئمه لی بیزیم قوردوغونا چالیش دیغیمیز فدراسیا حاضر بیر محصول کیمی بلکه باشقالاریندان چوخ فرقلمه سین. آما اگر بوردا شرح ائدیلدی یی کیمی هاردان هارا چاتدیغیمیزا دقت ائتسک بیزیم ایشین اهمیتی قات قات آرتیق دیر. آما گۆرونمه میس ایشی نئجه ده یرلندیرمه یین بوگون مطلبه نه دخلی وار؟ دئمک ایستیره م کی بو ایش بۆیوک و مهم ایش دی. بو یولدا جدی، مصمم و مسئولیت حسی ایله حرکت ائده ک!

www.iran-archive.com

تریبون آبونہ ائڈیر

TRIBUN abunə edir:

Tribun iki sayısını çıxarandan sonra gələn sayılarına abunə qəbul edir. Abunə olmaq üçün aşağıdakı məbləğləri Tribunun bank hesabına töküb, bank qəbzinin üzülilə bərabər öz adresiniz və hansı sayılara abunə olmaq istədiyinizi yazın. Diqqət edin ki dərginin 1-ci sayısı qurtarmışdır.

Əyər post adresinizdən əlavə telefon, faks ya elektronpost adresinizi də bizə çatdırsanız aramızda ki kontaktları dahada rahatlaşdırmış olarsınız. Bizimlə post, faks ya elektronpostla təmas tuta bilərsiniz.

İsveçdən abunə olmaq üçün dərginin arasındakı ayrıca abunə formundan istifadə edin.

Dörd sayının abunə pulu   **هزینه آبونہ برای چهار شماره:**

İsveç:	90 SEK	سوئد:
Sayir Skandinavi:	110 SEK	سایر کشورهای اسکاندیناوی:
Sayir Avropa:	25 DM	سایر کشورهای اروپا:
Sayir ölkələr:	18 USD	سایر کشورها:

آبونمان تریبون

برای آبونمان تریبون هزینه مربوطه را از روی جدول فوق به حساب بانکی تریبون واریز کرده و کپی رسید بانکی را همراه نام، آدرس و شماره‌هایی که مایل به آبونمان آنها هستید برای ما بفرستید. توجه کنید که شماره اول نشریه تمام شده است. برای تقاضای آبونمان از سوئد از فرم چاپی جداگانه که در داخل نشریه گذاشته شده استفاده کنید. برای تماس با ما می‌توانید از فاکس، پست و یا پست الکترونیک استفاده کنید.

TRIBUN

Çox mədəniyyətli cəmiyyətin məsələlərini araşdıran dərgi
A journal devoted to multicultural affairs

İKİNCİ SAYI; 1997 YAYI
Number 2, summer 1997
ISSN 1402-568X

Ön söz
Tribun; bir addım irəli
Qom çoxluluqu və iranlıların milli höviyyəti
Azərbaycan türkcəsinin əsasları
"Dil şüuru" və "dil"
Milli məsələnin çözümlü hansı yolla?
"Dünya Azərbaycanlıların kongresi"ndən bir raport
Qurbət axşamı
Kongres ilə bağlı mülahizələr
Los Ancelesdə nə baş vermişdir
İran liberallarının İranda milli məsələ haqında bəyanatı
Azərbaycanlıların xatirələri
Elimin ocağında
Ermənistanə satılmış SCAD raketləri
Ürək ağrısı ilə
Kitab tənqidi
Azərbaycan aşıqlarının tarixi
Yetişən məktublara cavab
Təşkilat və təşkilatlanma məsələləri

TRIBUN

Çox mədəniyyətli cəmiyyətin məsələlərin araşdıran dərgi
A journal devoted to multicultural affairs

Number 2, sommer 1997